

42699

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETY OF SLOVENIA
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE SLOVÉNIE

XLV
1973

LJUBLJANA 1973

IZDALO IN ZALOŽILO GEOGRAFSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

VSEBINA — CONTENTS — TABLE DES MATIÈRES

Razprave — Papers — Articles

Jakob Medved (Ljubljana): Izraba zemljišč in tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969 (z 2 skicama v tekstu)	17
The Utilization of Land and the Market Orientation of Agriculture in Slovenia in the Year 1969 (with 2 Maps in Text)	
Igor Vrišer (Ljubljana): Vplivna območja jugoslovanskih mest in drugih središč (z 8 skicami v tekstu)	21
The Areas of Influence of Yugoslav Cities and Towns (with 8 Maps in Text)	45
Mirko Pak (Ljubljana): Trgovska središča v Ljubljani, Mariboru in Kranju — Nekaj geografskih elementov v organizaciji oskrbe (s 5 skicami v tekstu)	47
The Central Shopping Areas in Ljubljana, Maribor and Kranj — Some Geographical Elements in the Organization of Commercial Services (with 5 Maps in Text)	69
France Šušteršič (Ljubljana): K problematiki udornic in sorodnih oblik Visoke Notranjske (s 4 skicami v tekstu)	71
On the Problems of Collapse Dolinas and Allied Forms of High Notranjsko (Southcentral Slovenia) (with 4 Maps in Text)	84
Razgledi — Scientific Reviews and Notes — Notes et Comptes Rendus ..	87
Književnost — Reviews of Books — Notes bibliographiques	115
Kronika — Chronicle — Chronique	145
Glej podrobno kazalo na str. 159—160. — Specified Contents pp. 159—160. — Table des Matières détaillée, pp. 159—160	

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETY OF SLOVENIA
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE SLOVÉNIE

XLV
1973

LJUBLJANA 1973

IZDALO IN ZALOŽILO GEOGRAFSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

II 42699
+

Uredniški odbor — Editorial Board — Comité de rédaction
Dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Vladimir
Kokole, dr. Milan Sifrer in dr. Igor Vrišer

Glavni urednik — Editor in Chief — Chef rédacteur
dr. Igor Vrišer

Ta letnik je uredil dr. Igor Vrišer s sodelovanjem dr. Svetozarja Ilešiča

Izdano s finančno pomočjo
Kulturne skupnosti SR Slovenije

PO 114/1975

m

UDK
UDC

914.971.2:63 »1969«

IZRABA ZEMLJIŠČ IN TRŽNA USMERJENOST KMETIJSTVA
V SR SLOVENIJI LETA 1969

Jakob Medved *

Viri in metode dela. Osnovni vir za prikaz izrabe zemljišča v Sloveniji leta 1969 so statistična poročila o doseženih pridelkih zgodnjih posevkov¹ in poročila o pridelku poznih posevkov,² ki jih občine pošiljajo Zavodu za statistiko SR Slovenije. Ti podatki so zbrani za posamezne politične občine, ki so pri nas zelo velike in pogosto obsegajo naravno in družbeno geografsko zelo različna področja. Zaradi tega posplošitev v mejah posamezne politične občine zabriše notranje razlike, ki so za podrobno poznavanje stvarnih razmer v posameznih področjih izredno pomembne. Teh pomanjkljivosti se dobro zavedamo, toda obstoječi statistični viri niso omogočili podrobnejše raziskave. Razen tega pa obstaja še drugi razlog. Osnovni namen te študije ni samo prikaz izrabe poljedelskih zemljišč, temveč tudi stopnje tržne usmerjenosti. Podatke o tržni usmerjenosti kmetijstva pa je mogoče zbrati le po odkupnih postajah ali pa po posameznih občinah. Prikaz tržne usmerjenosti temelji na statističnih podatkih, ki jih pošiljajo občine Zavodu za statistiko (op. 3, 4). Pri tem je zajet samo tisti del kmetijskega tržnega blaga, ki so ga odkupile razne odkupne postaje, ni pa mogoče zajeti blaga, ki so ga kmetje prodali neposredno potrošnikom.

Prikaz izrabe zemljišča in tržna usmerjenost kmetijstva v Sloveniji leta 1969 temelji na **denarni vrednosti** pridelkov. Za to metodo prikaza smo se odločili zato, ker se nam zdi najbolj ustrezna za primerjavo in je edini skupni imenoalec za prikaz stopnje tržne

* dr., izredni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000, Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zvezka.

¹ Obrazec PO 32-a.

² Obrazec PO 33-b.

³ Obrazec TRG 31.

⁴ Obrazec TRG 33.

usmerjenosti. Denarno vrednost pridelkov smo dobili tako, da smo količine pridelkov preračunali v vrednost po povprečnih cenah za posamezne pridelke, kakršne so veljale leta 1969. Za povprečne cene smo se odločili zato, ker cene za isto blago časovno in krajevno zelo nihajo. Slabost tega kriterija je v tem, ker ne odraža v celoti vrednost prodanega blaga po posameznih občinah, temveč povprečno vrednost v Sloveniji. Kljub temu smatramo, da je ta kriterij še najbolj primeren, ker ne moremo celotni pridelek vrednotiti po tistem delu, ki je bil prodan v času konjunktura (zgodnje sadje, krompir, zelenjava itd.) ali pa je bil boljše kvalitete.

Prikaz tržne usmerjenosti kmetijstva izdelan na osnovi navedenih virov pokaže nekoliko nepopolno podobo, zlasti pri prodaji povrtnin in sadjarsko vinogradniških pridelkov. Pri družbenem sektorju je prikazan ves odkup, medtem ko zasebni kmetje velik del teh pridelkov prodajo neposredno potrošnikom. O tem kakšne so količine in vrednost teh pridelkov, ni mogoče dobiti stvarnih podatkov. Približen delež bi bilo mogoče ugotoviti z anketami, kar pa bi zahtevalo izredno dosti časa in finančnih sredstev.

I. IZRABA ZEMLJIŠČ V SR SLOVENIJI

1. Določitev tipov izrabe zemljišč

Določanje tipov izrabe zemljišč V SR Sloveniji leta 1969 temelji na denarni vrednosti pridelkov. Pridelki so razvrščeni v štiri osnovne skupine: žita, okopavine, krmne rastline in posebne kulture. Pri žitih so upoštevane pšenica (posebej bogatorodne in druge vrste), rž, oves, koruza, ječmen in ajda. Druga žita smo upoštevali le, če je njihova vrednost znašala več kot 0,1 % skupne vrednosti žit. Okopavine zajemajo krompir, čebulo, česen, fižol, grah, lečo, zelje, ohrovt, paradižnik, papriko, dinje, lubenice in druge vrtnine. Krmne rastline zajemajo krmo travnikov in pašnikov ter tiste njivske kulture, ki so namenjene za krmo živine (detelja, lucerna, krmni grah, pitnik, silažna koruza, krmna pesa, krmno korenje, razne mešanice stročnic, žit in trav ter druge krmne rastline). Posebne kulture pa združujejo sadje, grozdje, hmelj, sladkorno peso in drugo (npr. ribez, maline itd.).

Na osnovi deleža vrednosti posamezne skupine pridelkov smo skušali določiti posamezne tipe izrabe poljedelskih zemljišč. Ker pa je Slovenija po vrednosti kmetijskih pridelkov izrazita živinorejska dežela, se to močno odraža tudi pri izrabi zemljišč. V veliki večini občin (razen osmih) dajejo krmne rastline pretežni del vrednosti celotnih pridelkov.

Izrazita prevlada krmnih rastlin in skromna specializacija drugih smeri zahtevata, da se tipizacija izrabe zemljišča nasloni predvsem na notranjo diferenciacijo prevladujočega tipa, to je krmnih rastlin. Vse občine, kjer krmne rastline dajejo več kot 50 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko vinogradniških pridelkov smo

uvrstili med krmne tipe. Glede na večjo ali manjšo prevlado krmnih rastlin smo določili podtipe, kjer smo upoštevali tudi drugo vodilno kulturo. Občine, kjer druge kulture dajejo skupno nad 50 % skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov, smo podobno uvrstili po vodilni in stranski skupini kultur. Tipe smo določili po naslednjem ključu:

Tipi	Krmne rastline	Zita	Okopavine	Posebne kulture
I. KRMNI TIPI:				
1. Izraziti krmni tip:				
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	nad 80 %	do 10 %	do 10 %	do 10 %
b) z večjim deležem okopavin	nad 80 %	do 10 %	nad 10 %	do 10 %
2. Krmni tip:				
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	70,1—80 %	do 15 %	do 15 %	do 15 %
b) z večjim deležem okopavin	70,1—80 %	do 10 %	11,1—30 %	do 10 %
3. Omiljeni krmni tip:				
a) z močnim deležem okopavin	50,1—70 %	do 12 %	15,1—35 %	do 15 %
b) z močnim deležem žit	50,1—70 %	15,1—30 %	do 14 %	do 15 %
c) z močnim deležem posebnih kultur	50,1—70 %	do 15 %	do 15 %	20,1—40 %
č) z dokaj enakomernim deležem ostalih kultur	50,1—70 %	do 20 %	do 20 %	do 20 %
II. KOMBINIRANI TIP	30,1—50 %	do 20 %	20,1—50 %	do 20 %
III. TIP IZRABE ZEMLJISČA S PREVLA DO POSEBNIH KULTUR	do 30 %	do 15 %	do 20 %	nad 40 %

2. Prostorska razširjenost tipov izrabe zemljišč

Že Vrišer⁵ je v svoji študiji o izrabi zemljišč v Sloveniji ugotovil, da se sistemi izrabe zemljišča na ozemlju SR Slovenije v veliki meri teritorialno grupirajo, kar bi glede na velike razlike v naravnih razmerah ne pričakovali. Čeprav med Vrišerjevo študijo in tem delom ni mogoča prava primerjava, ker temeljita obe študiji na različnih izhodiščih in metodologijah, nas vendar opozarjata, da so tipi izrabe

⁵ I. Vrišer: Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v Sloveniji. Ekonomska revija, Ljubljana, 1967, str. 190—221.

zemljišča tesno povezani z naravnimi razmerami. Toda ne toliko z današnjo vrednostjo naravnih razmer za kmetijsko izrabo tal, kot z vrednostjo, ki je veljala v predindustrijskem obdobju. Na tej vrednosti se je izoblikovala oblika poselitve, posestna struktura, razdelitev parcel itd. Ti dejavniki pa imajo lahko še danes zelo močan pozitivni ali negativni vpliv na izrabo zemljišč.

I. Krmni tipi izrabe zemljišča so v SR Sloveniji najbolj razširjeni in krmne rastline dajejo pretežni del (65,2 %) vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. Po prej navedenih kriterijih lahko ločimo naslednje krmne tipe:

1. Izraziti krmni tip zajema vse tiste občine, kjer dajejo krmne rastline nad 80 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. Glede na vrednost drugih skupin kultur lahko ločimo dva podtipa:

a) Izraziti krmni tip z dokaj enakomernim deležem drugih skupin poljedelskih kultur. Ta tip se uveljavlja v občinah Cerknica, Zagorje in Novo mesto.

b) Izraziti krmni tip z večjim deležem vrednosti okopavin pa obsega občine Hrastnik, Kranj in Tržič. Oba podtipa se uveljavljata v prostoru, ki ima zelo različne naravne razmere za kmetijsko izrabo tal. Ponekod sta odraz skromnih naravnih možnosti za kmetijstvo (npr. v občini Cerknica), drugod pa preusmerjanja k intenzivnejšim oblikam izrabe zemljišča.

2. Krmni tip združuje tiste politične občine, kjer dajejo krmne rastline od 70,1—80 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. Tudi tu lahko ločimo dva podtipa:

a) Krmni tip z dokaj enakomernim deležem drugih kulturnih skupin. Ta se uveljavlja v občinah Črnomelj, Laško in Sežana.

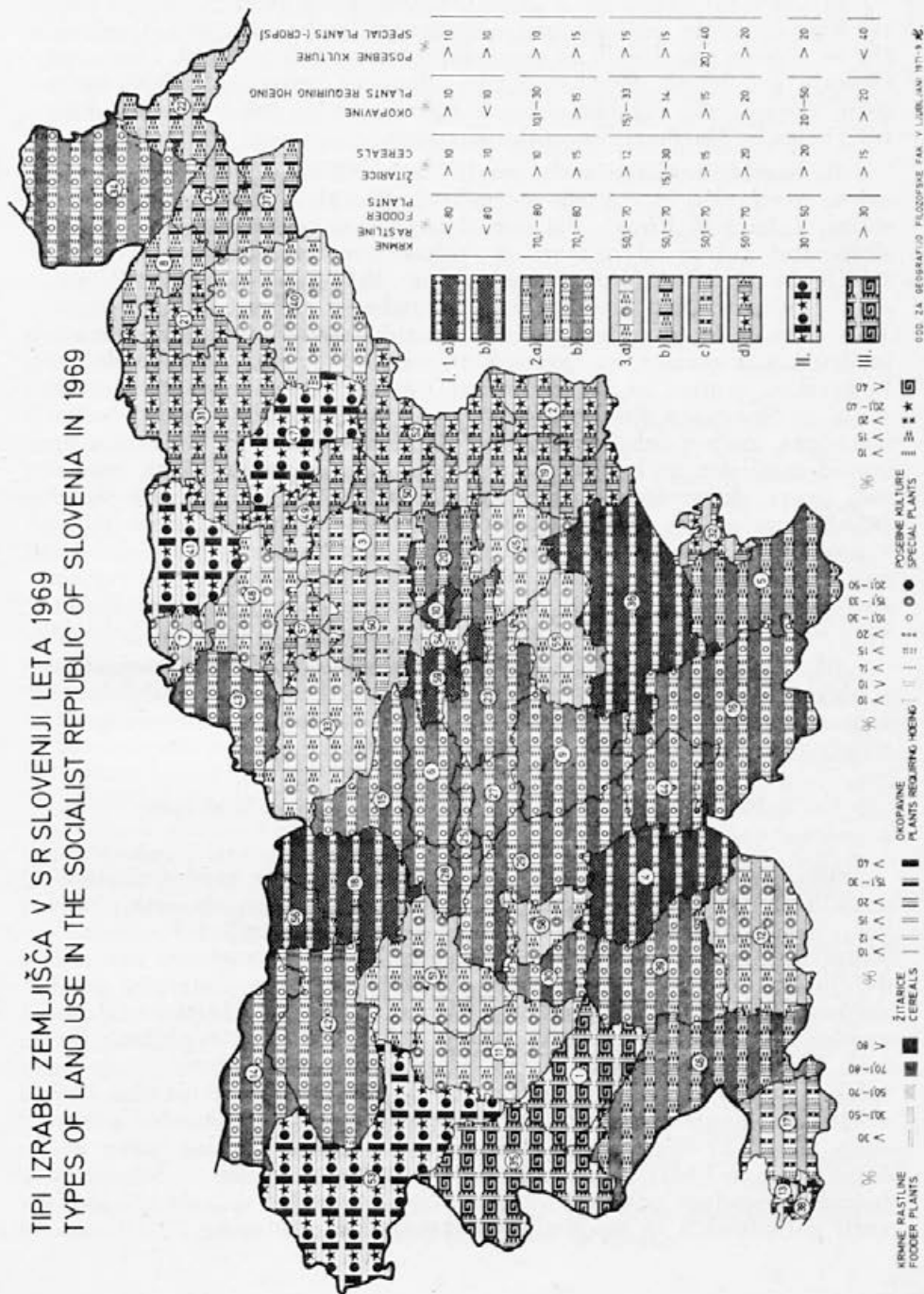
b) Krmni tip z znatnim deležem okopavin je v Sloveniji močno razširjen in zajema skoraj četrtino Slovenije: občine Jesenice, Ljubljana-Bežigrad, Logatec, Postojna, Radovljica, Ravne na Koroškem, Ribnica, Domžale, Grosuplje, Kamnik, Litija, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Siška, Ljubljana-Vič in Murska Sobota. Preseneča nas dejstvo, da se ta tip izrabe zemljišča uveljavlja posebno v industrijsko razvitih predelih Slovenije; še zlasti izrazit pa je tam, kjer so hkrati slabše naravne razmere za kmetijstvo.

3. Omiljeni krmni tip združuje tiste občine, kjer krmne rastline dajejo še vedno prevladujoči delež (od 50,1 do 70 %) vrednosti omenjenih kmetijskih pridelkov. Glede na zelo različne kombinacije deleža drugih vodilnih kultur, je bilo potrebno ta tip razdeliti na štiri podtype:

a) Omiljeni krmni tip z močnim deležem okopavin se pojavlja v občinah: Idrija, Mozirje, Slovenj Gradec, Škofja Loka, Trebnje, Sevnica, Trbovlje, Dravograd, Vrhnika, Ilirska Bistrica in v občini Ptuj.

b) Omiljeni krmni tip z močnim deležem žit je znatno manj razširjen in obsega nekatere gosto naseljene občine severovzhodne Slovenije, to je občino Lendavo, Ljutomer, Ormož in Gornjo Radgono.

TIPI IZRABE ZEMLJIŠČA V SR SLOVENIJI LETA 1969 TYPES OF LAND USE IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA IN 1969

1. ADOVŠČINA
2. BREŽICE
3. CELJE
4. CERKNICA
5. CRNOMELJ
6. DOMŽALE
7. DRAVOGRAJ
8. GORNJA RADGONA
9. GROSUPLE
10. HRASNIK
11. IDRIJA
12. KURSKA BISTRICA
13. TZOLA
14. JESENICE
15. KANJAK
16. KOČEVJE
17. KOPER
18. KRAJNA
19. KRAJNA
20. KRAJNA
21. LENDAVA
22. LUTOMER
23. LUTOMER
24. LUTOMER
25. LI. BELOGRAD
26. LI. CENTER
27. LI. MOSTE - POLJE
28. LI. ŠKVA
29. LI. VIČ - RUDNIK
30. LOGATEC
31. MARIBOR
32. METLIKA
33. MOZIRJE
34. MURSKA SOBOTA
35. NOVA GORICA
36. NOVO MESTO
37. ORMOŽ
38. PIRAN
39. POSTOJNA
40. PTUJ
41. RAD. JE. OB. DRAVI
42. RADOVLJICA
43. RAVNE NA KOROŠKEM
44. RIBNICA NA DOL.
45. SEVNICA
46. SEŽANA
47. SLOVENSKA BISTRICA
48. SLOVENJ GRADEC
49. SLOV. KONJICE
50. SENTJUR PRI CELJU
51. ŠKOFJA LOKA
52. ŠMARJE PRI JELŠAH
53. TOLMIN
54. TREBILJE
55. TREBILJE
56. TRZICA
57. VELENJE
58. VHRNKA
59. ZAGORJE OB SAVI
60. ŽALEC

c) Omiljeni krmni tip z močnim deležem posebnih kultur obsega središče našega hmeljarstva (občini Žalec in Celje) ter občino Koper.

č) Omiljeni krmni tip z dokaj enakomernim deležem drugih kultur kaže največjo polikulturno usmerjenost izrabe zemljišča. Uveljavlja se v gosto naseljenih in gospodarsko zaostalih predelih Slovenije (Šmarje pri Jelšah, Sentjur, Krško, Brežice, Lenart, Metlika) ter v tistih gospodarsko razvitih občinah, kjer je močan delež posebnih kultur (Velenje, Maribor, Slovenske Konjice).

II. Kombinirani tip izrabe zemljišča je v Sloveniji malo razširjen, saj se uveljavlja le v štirih občinah (Radlje ob Dravi, Slovenska Bistrica, Tolmin in Piran). Pri tem tipu so razmerja med posameznimi skupinami kultur od primera do primera močno različna. V občini Radlje ob Dravi dajejo krmne rastline 46 %, okopavine 28,4 %, posebne kulture 13,8 % in žita 11,8 % vrednosti omenjenih pridelkov. V tej posplošitvi so zabrisane velike razlike med vrednostjo naravnih in družbenih razmer na severnih pobočjih Pohorja, Dravsko dolino in gorskim svetom na levem bregu Drave. Podobne razmere so tudi v občini Slovenska Bistrica, kjer je vrednost okopavin in žit močno izenačena, znaten delež pa dajejo tudi posebne kulture. Svojestven tip izrabe zemljišča se uveljavlja v občini Tolmin, lahko bi ga imenovali pravi okopavinsko-krmni tip. Okopavine dajejo najvišji delež (49,6 %) omenjenih pridelkov. To je hkrati največji delež okopavin v posameznih občinah v Sloveniji (če ne upoštevamo občine Ljubljana-Center, kjer so količine pridelkov zelo skromne). Okopavinam slede krmne rastline in žita. Podobna posebnost je tudi občina Piran, kjer so v ospredju žita, tem slede krmne rastline in posebne kulture.

III. Tip izrabe zemljišča s prevlado posebnih kultur se uveljavlja v občinah Nova Gorica, Ajdovščina in Izola. Povsod dajejo posebne kulture nad 45 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov.

3. Pregled prostorske razširjenosti posameznih skupin poljedelskih kultur

Žita. Prostorski pregled vrednosti žit od skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov kaže, da imajo žita večji pomen predvsem v severovzhodnem delu Slovenije ter v občinah Vrhnika, Ilirska Bistrica, Nova Gorica in Tolmin. V vseh teh predelih dajejo žita nad 10 % vrednosti omenjenih pridelkov. Največji delež vrednosti (nad 20 %) dajejo žita v občinah Lendava, Ljutomer in Slovenska Bistrica in le nekoliko manjši (od 15 do 20 %) v občinah Ormož, Lenart, Gornja Radgona in Brežice. V osrednji Sloveniji je na splošno pomen žit dokaj skromen, saj dajejo v večini občin pod 10 % vrednosti omenjenih pridelkov. Najmanjši pomen imajo na Gorenjskem ter na kraškem svetu. Zelo skromen je njihov delež tudi v občinah Žalec in Celje (zaradi hmelja) ter v občini Ravne na Koroškem (zaradi neugodnih naravnih razmer). Skupno so žita dala 10,1 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov.

Okopavine so leta 1969 dale 14,6 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov v Sloveniji. Njihova prostorska razširjenost marsikje kaže negativno podobo razširjenosti žit. To velja zlasti na Gorenjsko in nekatere občine na krasu. Izredno močan delež okopavin v občinah Tolmin in Ilirska Bistrica ter skromen delež teh kultur v nekaterih občinah severovzhodne Slovenije (Gornja Radgona, Ljutomer) in v občinah Nova Gorica ter Cerknica je predvsem naravno utemeljen. Drugi razlogi, specializacija in pomanjkanje delovne sile pa povzročajo skromen delež teh kultur v občinah Žalec in Celje.

Krmne rastline dajejo skupno 65,2 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov v Sloveniji. Kot smo že prej omenili, je samo osem občin v Sloveniji, kjer dajejo krmne rastline manj kot polovico celotne vrednosti navedenih pridelkov. Vendar so med posameznimi občinami zelo velike razlike. Na splošno lahko ugotovimo naslednje značilnosti: delež krmnih rastlin je tem manjši, čim gostejša je agrarna naseljenost in čim nižja je stopnja razvoja ne-agrarnega gospodarstva. Najmanj krmnih rastlin je v nekaterih občinah na Primorskem, kjer je na eni strani malo obdelovalne zemlje, na drugi strani pa močna razširjenost posebnih kultur. Drugo veliko strnjeno področje z relativno skromnim deležem krmnih rastlin je celotna severovzhodna Slovenija, z izjemo občine Murska Sobota. Najvišji delež vrednosti celotnih pridelkov dajejo krmne rastline v industrijsko razvitih občinah Gorenjske (Kranj, Tržič), Črnega rečvirja ter v Cerknici in v Novem mestu.

Posebne kulture dajejo skupno 10,1 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov v Sloveniji. Njihova prostorska razširjenost je predvsem naravno pogojena. Največji delež (nad 15 %) imajo v občinah Nova Gorica, Ajdovščina, Izola, Žalec, Celje, Ormož, Slovenska Bistrica, Metlika, Koper in Piran. Od 10 do 15 % vrednosti omenjenih pridelkov dajejo posebne kulture v sadjarsko-vinogradniških predelih vzhodne Slovenije in v krajih, kjer so večji nasadi hmelja (Velenje, Radlje ob Dravi). Znatno delež (od 5 do 10 %) k skupni vrednosti omenjenih kmetijskih pridelkov prispevajo posebne kulture še v Posavju, Beli krajini ter v občinah Mozirje in Sežana. V vseh drugih občinah Slovenije znaša njihova vrednost pod 5 % skupne vrednosti omenjenih pridelkov.

Zanimivo podobo nudi prostorska razširjenost glavnih vrst posebnih kultur. **Hmelj** daje v občinah Žalec in Celje nad 15 %, v občinah Velenje in Radlje ob Dravi od 10 do 15 % ter v občinah Mozirje in Dravograd od 5 do 10 % skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. V nadaljnjih 17 občinah pa daje pod 5 % skupne vrednosti pridelkov. **Grozdje** daje nad 15 % skupne vrednosti pridelkov v občinah Nova Gorica, Ajdovščina, Koper in Izola. V občini Piran in v občinah vzhodne Slovenije pa znaša ta delež od 10 do 15 %, nakar proti notranjosti naglo nazaduje. Presenetljivo podobo nudi delež vrednosti **sadja**, saj samo v štirih občinah daje nad 5 % skupne vrednosti pridelkov. Pri sadju so verjetno statistični podatki dokaj nezanesljivi, zato je stvarni delež nekoliko drugačen.

4. Pregled skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov na hektar kmetijske površine

Skupna vrednost poljedelskih pridelkov na hektar kmetijske površine je izračunana po prej navedenih merilih in kaže poprečno vrednost v okviru posamezne občine. Kljub tem posplošitvam so opazne velike razlike med posameznimi občinami. V prvo vrednostno skupino (nad 10 001 din) spadajo občine Žalec, Trzič, Kranj, Ljubljana-Siška, Radovljica, Vrhnika, Litija in Hrastnik. Drugo vrednostno skupino (od 8 001 do 10 000 din) sestavljajo občine v neposredni bližini prve skupine (Velenje, Zagorje, Domžale, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Vič, Grosuplje, Trebnje in Škofja Loka) ter občini Sežana in Metlika. Dejstvo, da velika večina občin z največjo vrednostjo poljedelskih pridelkov na hektar kmetijske površine leži v osrednji Sloveniji, ni odraz samo boljših naravnih razmer za kmetijsko izrabo tal, temveč predvsem na splošno višje stopnje družbeno-ekonomskega razvoja. To se kaže tudi v večji specializaciji v krmni tip ali v gojitvi posebnih kultur. Tretja vrednostna skupina (od 6 501 do 8 000 din) obsega nekatere občine s pretežno goratim (Dravograd, Ravne na Koroškem, Jesenice) ali kraškim svetom (Ajdovščina, Logatec, Ribnica) ter gosto naseljena področja vzhodne Slovenije. Ta vrednostna skupina je tesno povezana s krmnim ali omiljenim krmnim tipom izrabe zemljišča z večjim deležem okopavin. Četrta vrednostna skupina (od 5 001 do 6 500 din) obsega občine z zelo različnimi naravnimi razmerami za kmetijsko izrabo tal. Zajema področja gosto naseljenega subpanonskega sveta (Murska Sobota, Ljutomer, Lenart, Brežice, Črnomelj) s prevlado omiljenega krmnega tipa, sega pa tudi v gorski (Slovenske Konjice, Slovenj Gradec) in kraški svet (Ilirska Bistrica, Postojna, Cerknica), kjer se uveljavljajo različni omiljeni krmni tipi. Najnižji vrednostni skupini (od 3 501 do 5 000 din in pod 3 500 din) se uveljavljata v občinah, ki obsegajo pretežno gorski svet (Radlje ob Dravi, Maribor, Slovenska Bistrica, Tolmin in Idrija) ter v občinah Koper in Kočevje. Vsem tem občinam je skupno naglo manjšanje površine obdelovanih zemljišč ter prevlada polikulture usmerjenosti (omiljeni krmni in kombinirani tipi).

II. TRŽNA USMERJENOST KMETIJSTVA V SLOVENIJI LETA 1969

1. Stopnja tržne usmerjenosti poljedelske izrabe zemljišč v SR Sloveniji leta 1969

Stopnjo tržne usmerjenosti izrabe zemljišč smo skušali prikazati tako, da smo ugotovili delež prodanih poljedelskih pridelkov po posameznih občinah. Pri tem pa obstajajo določene težave. V SR Sloveniji pri izrabi zemljišč prevladujejo razni krmni tipi in ravno krmne rastline dajejo največji delež vrednosti poljedelskih pridelkov. Pri krmnih rastlinah pa ni mogoče ugotavljati tržno usmerjenost samo s prodajo krme, temveč predvsem s prodajo živinorejskih pridelkov. Ravno pri živinoreji pa na osnovi obstoječih podatkov ni mogoče

ugotoviti stopnje tržne usmerjenosti. Manjkajo podatki o številu živine, o povprečnem prirastu, o domačem zakolu itd. Edini stvarni podatki, s katerimi razpolagamo, so podatki o prodaji živinorejskih pridelkov. S pomočjo teh podatkov pa lahko prikažemo samo strukturo prodanega blaga, nikakor pa ne stopnjo tržne usmerjenosti. Zaradi tega smo pri prikazu stopnje tržne usmerjenosti upoštevali samo prodajo poljedelskih, vinogradniških in sadjarskih pridelkov, nismo pa upoštevali živinorejske pridelke.

Splošna značilnost izrabe zemljišč v SR Sloveniji je podrejenost živinoreji in samooskrbi. Zaradi tega je pri poljedelskih pridelkih na splošno zelo nizka stopnja tržne usmerjenosti. Kar v 18 občinah SR Slovenije znaša delež prodanih pridelkov pod 1 % skupne vrednosti pridelkov. V to skupino spadajo predvsem občine z razvito industrijo in skromnimi naravnimi razmerami za poljedelstvo (Jesenice, Hrastnik, Trbovlje, Zagorje, Litija, Idrija), nekatere občine na kraškem svetu (Logatec, Cerkljica, Ribnica, Kočevje), močno urbanizirane občine (Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, Ljubljana-Moste, Kamnik), in nekatere občine v agrarno prenaseljenih področjih (Šmarje pri Jelšah, Laško, Sevnica, Novo mesto).

V 15 občinah prihaja na trg od 1,1 do 3 % vrednosti pridelanih poljedelskih pridelkov. Skupno prva in druga skupina (kjer znaša vrednost prodanih pridelkov pod 3 % skupne vrednosti poljedelskih pridelkov) obsega 33 občin, torej nad polovico občin v Sloveniji.

Od 3 do 5 % pridelkov prihaja na trg v nekaterih sadjarsko-vinogradniških predelih (Brežice, Krško, Gornja Radgona, Lenart, Slovenske Konjice) ter v nekaterih občinah, ki imajo za prodajo nekoliko več žit (Grosuplje, Murska Sobota) ali pa posebnih kultur (Velenje, Slovenj Gradec).

Nekoliko večja stopnja tržne usmerjenosti poljedelstva se uveljavlja v strnjenem področju severovzhodne Slovenije, od Ljutomera do Dravograda. V to skupino (od 5,1 do 10 % prodanega blaga) spadajo tudi občine Mozirje, Kranj, Škofja Loka, Vrhnika, Ajdovščina in Postojna. Nad 10 % vrednosti poljedelskih pridelkov prihaja na trg samo v šestih občinah, ki so specializirane ali v gojitev hmelja (Žalec, Celje) ali pa drugih posebnih kultur (Koper, Izola, Piran in Nova Gorica).

Zanimivo podobo nam nudi prostorski pregled prodaje žit. V SR Sloveniji je 13 občin, kjer žit sploh ne prodajajo, ali pa prodajajo tako skromne količine, da znaša ta delež pod 0,1 % skupne vrednosti pridelka, kar pri tem pregledu nismo upoštevali. V naslednjih 13 občinah znaša vrednost prodanih žit do 1 % skupne vrednosti pridelka. Nad 20 % vrednosti pridelka prihaja na trg v nekaterih občinah severovzhodne Slovenije (Murska Sobota, Ljutomer, Ormož, Ptuj in Maribor) ter v občinah Žalec, Tržič in Grosuplje.

Nekoliko drugačne razmere so pri prodaji okopavin. Samo za dom jih pridelujejo v osmih občinah, do 1 % vrednosti pridelka prihaja na trg v sedemnajstih občinah. Nad 20 % okopavin pride na trg v občinah Dravograd, Kranj, Nova Gorica in Izola.

2. Delež družbenega in zasebnega sektorja pri tržni usmerjenosti kmetijstva

Deleža zasebne in družbene tržne usmerjenosti kmetijstva na osnovi obstoječih statističnih podatkov ni mogoče prikazati v celoti. Zlasti so težave pri prikazu tržne usmerjenosti gozdarstva. Pojem vrednosti prodanega blaga ima tu drugačne razsežnosti kot pri drugih pridelkih, ki jih prodajajo kmetje. Pri gozdarstvu obstaja zasebni sektor, družbeni sektor in podružabljeno izkoriščanje gozdov. Pri vseh kmetijskih pridelkih je vračunana tudi vrednost vloženega dela, oziroma je zajeta vrednost določenega pridelka v celoti. Pri pridelkih gozdov pa obstajajo različne oblike. Ponekod kmetje sami izdelajo in spravijo les do odkupne postaje, ponekod opravijo samo posek, prevoz pa prevzame družbeni sektor, ponekod pa celotno delo (posek, spravilo) prevzame družbeni sektor in kmetje dobe plačan les na panju. Zaradi tega denarna vrednost prodanih gozdarskih pridelkov ni enakovredno primerljiva z denarno vrednostjo drugih kmetijskih pridelkov in se ne da dobro razdvojiti na družbeni in zasebni sektor. Zato smo prikaz deleža tržne usmerjenosti zasebnega in družbenega sektorja prikazali samo za kmetijske pridelke, nismo pa upoštevali gozdarstva.

Po obstoječih statističnih podatkih daje družbeni sektor skupno 53,5 % vsega kmetijskega tržnega blaga. Po posameznih skupinah pridelkov je delež družbene tržne proizvodnje kmetijskih pridelkov zelo različen. Največji delež vrednosti tržnih pridelkov daje družbeni sektor pri sadjarstvu in vinogradništvu (72,3 %), nato sledi skupina ostalih pridelkov (63,6 %), poljedelski pridelki (50,8 %) in živinorejski pridelki (41,4 %). V skladu z velikimi razlikami v strukturi tržnih pridelkov obstajajo tudi velike razlike po posameznih političnih občinah. V štirih občinah (Jesenice, Ljubljana-Bežigrad, Ribnica in Zagorje) družbeni sektor ne daje na trg nobenih kmetijskih pridelkov. V osmih občinah (Idrija, Logatec, Laško, Sevnica, Sežana, Tolmin, Trbovlje in Vrhnika) daje družbeni sektor do 10 %, v sedmih (Ajdovščina, Cerknica, Črnomelj, Litija, Škofja Loka, Šmarje pri Jelšah in Trebnje) od 10,1 do 15 %, v treh (Hrastnik, Metlika, Tržič) od 15,1 do 20 % in v šestih občinah (Grosuplje, Ilirska Bistrica, Lendava, Nova Gorica, Novo mesto in Slovenj Gradec) od 20,1 do 25 % kmetijskih tržnih pridelkov. Skupno je 28 občin, kjer daje družbeni sektor manj kot $\frac{1}{4}$ kmetijskih tržnih pridelkov. Te občine zavzemajo dokaj strnjeno področje južne Slovenije, južno od Julijskih Alp, obrobja Ljubljanske kotline in Posavskega hribovja. Izjema so le tri obalne občine ter Postojna in Kočevje, kjer je večji delež družbene posesti. Od 25,1 do 50 % kmetijskih tržnih pridelkov daje družbeni sektor skupno v 22 občinah. Od tega v petih občinah (Kamnik, Mozirje, Radovljica, Slovenska Bistrica in Slovenske Konjice) od 25,1 do 50 %, v desetih občinah (Brežice, Celje, Dravograd, Koper, Kranj, Krško, Lenart, Murska Sobota, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem) od 30,1 do 40 % in v

sedmih občinah (Ljutomer, Ljubljana-Vič, Maribor, Piran, Šentjur, Velenje in Žalec) od 40,1 do 50 % vrednosti kmetijskega tržnega blaga.

Nad 50,1 % kmetijskih tržnih pridelkov da družbeni sektor v devetih občinah. V Ormožu od 50,1 do 60 %, v občinah Gornja Radgona, Izola, Ljubljana-Šiška in v Ptujju od 60,1 do 80 %. Nad 80 % kmetijskih tržnih pridelkov daje družbeni sektor v občini Domžale, Kočevje, Ljubljana-Moste in v Postojni.

Zanimivo podobo nam nudi pregled deleža družbenega sektorja pri odkupu poljedelskih pridelkov. Do 10 % tržnih pridelkov daje družbeni sektor v večini občin zahodne Slovenije, v Posavskem hribovju ter v občinah Sevnica, Slovenj Gradec in Lendava. Večino (nad 50 %) tržnih poljedelskih pridelkov daje družbeni sektor v občinah severovzhodne Slovenije ter v občinah Kočevje, Črnomelj, Cerknica in Ljubljana-Vič. Podobne razmere so tudi pri odkupu sadjarsko-vinogradniških pridelkov, le da je diferenciacija še bolj izrazita.

Popolnoma drugačno podobo nudi pregled deleža družbenega sektorja pri prodaji živinorejskih pridelkov. Živinoreja družbenega sektorja je najbolj razširjena v okolici Ljubljane (Domžale, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Šiška) ter v občinah Kočevje in Postojna, kjer daje nad 80 % vrednosti živinorejskih tržnih pridelkov. Nekoliko manjši, toda še vedno prevladujoč delež (od 50 do 80 %) živinorejskih tržnih pridelkov daje družbeni sektor v občinah Ptuj in Piran. Od $\frac{1}{3}$ do $\frac{1}{2}$ živinorejske tržne proizvodnje daje družbeni sektor v občinah Kranj, Ljubljana-Vič, Žalec, Šentjur in v Murski Soboti.

3. Tipi tržne usmerjenosti kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969

Pri prikazu tipov tržne usmerjenosti kmetijstva so zajeti vsi pridelki, ki jih prodaja zasebni in družbeni sektor kmetijstva. Razdeljeni so v naslednje skupine:

a) **Poljedelski pridelki** obsegajo žita, okopavine, krmne in industrijske rastline.

b) **Živinorejski pridelki** vključujejo vse vrste prodane živine, jajca, mleko, mlečne izdelke, volno, kože in perje.

c) **Sadjarski in vinogradniški pridelki** združujejo vse vrste sadja, grozdje, vino, žganje in druge alkoholne in brezalkoholne pijače.

č) **Les** (drva, tehnični in celulozni les).

d) **Drugi pridelki** zajemajo prodano krmo senožeti in travnikov, gozdne sadeže, zdravilna zelišča, med in drugo blago, ki ni posebej navedeno.

Po strukturi prodanega blaga smo določili tržne usmeritve. Vse občine, kjer določena skupina pridelkov daje nad 50 % vrednosti celotnega prodanega blaga, smo uvrstili v ustrezen tip. Ker pri tržni usmeritvi kar pri štiridesetih občinah prevladujejo živinorejski pridelki, smo glede na večjo ali manjšo prevlado osnovne skupine pridelkov določali podtip, kjer smo upoštevali tudi drugo vodilno skupino. Občine, kjer nobena skupina ne daje nad 50 % skupne vrednosti pro-

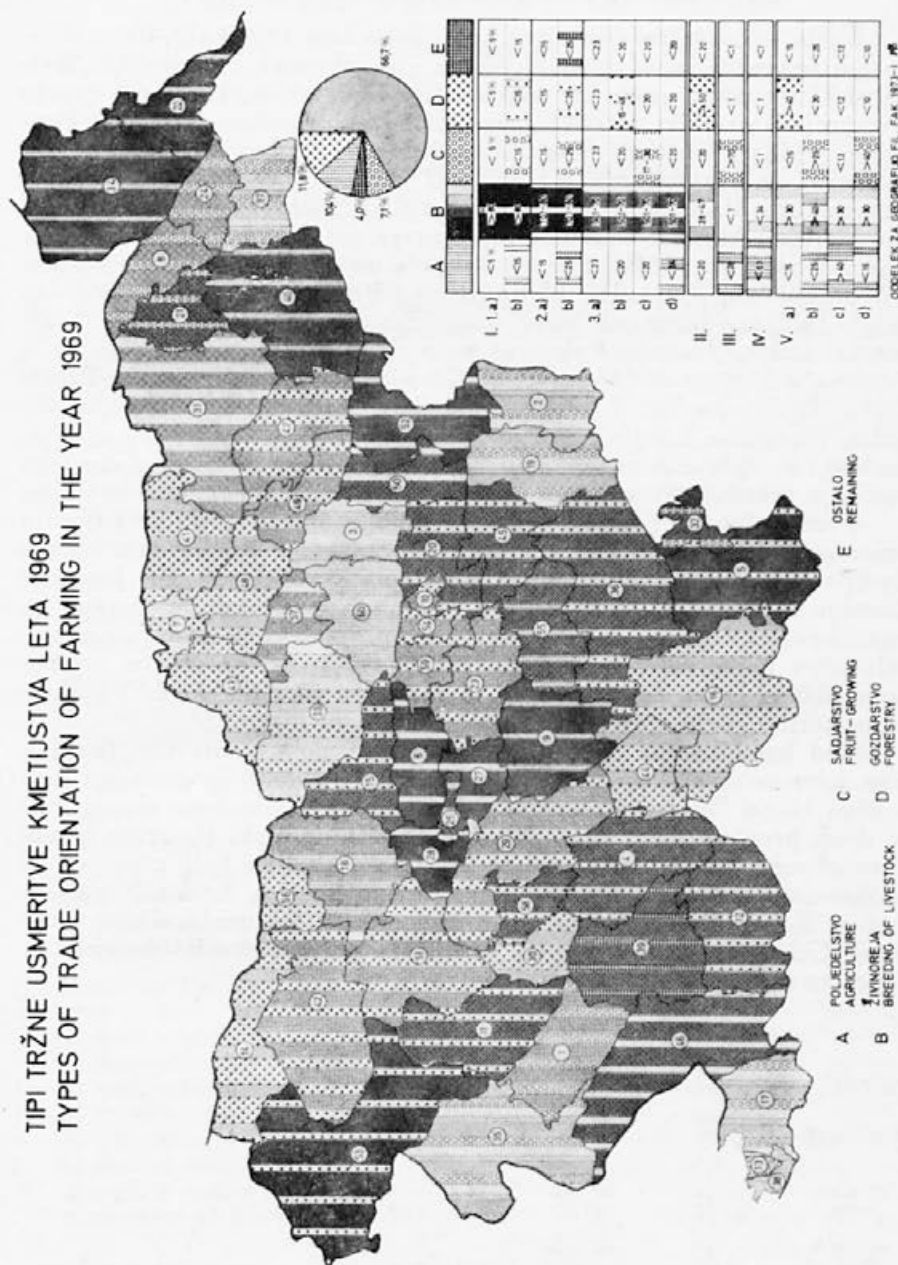
danih pridelkov, smo uvrstili med kombinirane tipe z notranjo diferenciacijo po prvih dveh najvažnejših skupinah.

Tipe tržne usmeritve smo določali po naslednjem ključu (posamezne skupine dajejo naslednji odstotek vrednosti prodanih kmetijskih pridelkov):

Tipi tržne usmeritve	Poljedelstvo	Živinoreja	Sadjarstvo	Gozdarstvo	Ostalo
I. ŽIVINOREJSKI TIPI:					
1. Izraziti živinorejski tipi:					
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	do 5 %	nad 80 %	do 5 %	do 5 %	do 5 %
b) z večjim deležem ene izmed drugih skupin	do 15 %	nad 80 %	do 15 %	do 15 %	do 15 %
2. Živinorejski tipi:					
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	do 15 %	70,1—80 %	do 15 %	do 15 %	do 15 %
b) z večjim deležem ene izmed drugih skupin	do 25 %	70,1—80 %	do 25 %	do 25 %	do 25 %
3. Omiljeni živinorejski tipi:					
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	do 25 %	50,1—70 %	do 25 %	do 25 %	do 25 %
b) z močnejšim deležem lesa	do 20 %	50,1—70 %	do 20 %	15—46 %	do 20 %
c) z močnejšim deležem sadja	do 20 %	50,1—70 %	17—30 %	do 20 %	do 20 %
č) z močnejšim deležem poljedelstva	do 24 %	40,1—70 %	do 20 %	do 20 %	do 20 %
II. GOZDNI TIP:	do 20 %	28—47 %	do 20 %	nad 50 %	do 20 %
III. SADJARSKI TIP:	do 28 %	do 10 %	nad 70 %	do 10 %	do 10 %
IV. POLJEDELSKI TIP:	nad 50 %	nad 14 %	do 18 %	do 4 %	do 10 %
V. KOMBINIRANI TIPI:					
a) gozdno-živinorejski tip	do 15 %	nad 30 %	do 15 %	nad 40 %	do 15 %
b) živinorejsko-sadjarski tip	do 25 %	nad 40 %	nad 25 %	do 20 %	do 25 %
c) poljedelsko-živinorejski tip	nad 40 %	nad 30 %	do 12 %	do 12 %	do 12 %
č) sadjarsko-živinorejski tip	do 15 %	nad 30 %	nad 40 %	do 10 %	do 10 %

TIPI TRŽNE USMERITVE KMETIJSTVA LETA 1969 TYPES OF TRADE ORIENTATION OF FARMING IN THE YEAR 1969

4. Prostorska razširjenost tipov tržne usmeritve

Karta tipov tržne usmeritve kmetijstva leta 1969 kaže, da je živinoreja najvažnejša veja kmetijskega gospodarstva v Sloveniji. **Živinorejski tip** tržne usmeritve zajema štirideset občin, v katerih dajejo živinorejski pridelki nad 50 % vrednosti vsega prodanega kmetijskega blaga. V štirih občinah (Domžale, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Siška, Lendava) dajejo živinorejski pridelki nad 90 % vrednosti prodanega kmetijskega blaga. V naslednjih sedmih občinah (Črnomelj, Grosuplje, Metlika, Murska Sobota, Ptuj Šmarje pri Jelšah, Tolmin) pa dajejo živinorejski pridelki od 80 do 90 % omenjene vrednosti. V štirinajstih občinah (Cerknica, Idrija, Ilirska Bistrica, Kamnik, Laško, Lenart, Ljubljana-Bežigrad, Novo mesto, Postojna, Sevnica, Sežana, Šentjur pri Celju, Trebnje, Vrhnika) se ta delež giblje med 70,1 do 80 %, v petnajstih občinah (Ajdovščina, Gornja Radgona, Hrastnik, Kranj, Litija, Ljubljana-Vič, Ljutomer, Maribor, Radovljica, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Škofja Loka, Trbovlje, Velenje, Zagorje) pa med 50,1 in 70 %. Živinorejski tipi tržne usmeritve zavzemajo strnjeno področje osrednje Slovenije z izjemami občine Logatec, Žalec in Celje.

Gozdni tip tržne usmeritve se z izjemo občine Logatec pojavlja samo na severnem in južnem obrobju Slovenije ter zajema občine Radlje ob Dravi, Slovenj Gradec, Ravne na Koroškem, Tržič, Jesenice, Kočevje in Ribnico. To so občine s slabimi naravnimi razmerami za kmetijstvo in znatnim deležem družbene posesti, ki je nastala z nacionalizacijo tujih veleposestev. **Sadjarski tip** tržne usmeritve zajema samo občino Izolo. Zelo skromno je razširjen tudi **poljedelski tip** tržne usmeritve, saj zajema samo občini Žalec in Piran.

Med **kombinirane tipe** tržne usmeritve smo uvrstili vse tiste občine, kjer nobena skupina pridelkov ne daje nad 50 % vrednosti prodanega blaga. Notranjo diferenciacijo kombiniranih tipov smo uvedli po dveh prevladujočih skupinah. **Gozdno-živinorejski tip** tržne usmeritve obsega občini Dravograd in Mozirje. Nekoliko bolj razširjen je **živinorejsko-sadjarski tip**, ki obsega občine Brežice, Krško, Nova Gorica in Koper. Posebna tipa tržne usmerjenosti se uveljavljata v občinah Celje in Ormož; v prvi občini je **poljedelsko-živinorejski**, v drugi pa **sadjarsko-živinorejski tip**.

THE UTILISATION OF LAND AND THE MARKET ORIENTATION OF AGRICULTURE IN SLOVENIA IN THE YEAR 1969

Jakob Medved

(Summary)

The analysis of the land utilisation in the Socialist Republic of Slovenia in the year 1969 was based on data about the monetary value of the agricultural produce as available by communes. Four major groups of agricultural land uses were discerned: cereals, fodder crops, root crops including potatoes and special crops. The types of the land uses were specified on the basis of the shares of the land devoted to particular groups.

Considering the orientation of the utilisation of land, Slovenia must be classified as a country of predominant animal husbandry since 65,2 % of the total value of the agricultural produce is derived from the fodder crops. The second place is taken by root crops including potatoes (14,6 %); the third and the fourth places are shared between cereals (10,1 %) and special crops (10,1 %). Since the preponderance of the fodder crops is so marked (only in eight communes the value is less than 50 % of the total value for the agricultural produce) the classification into types was mainly carried out with regard to the internal differentiation within the predominant type and to the share of the second most important group.

The classification was carried out using the following key:

Types	Fodder crops %	Cereals %	Root crops %	Special crops %
I. Fodder crop types				
1. Marked fodder crop types:				
a) with a rather uniform share of other groups	over 80 %	up to 10 %	up to 10 %	up to 10 %
b) with the larger share of the root crops	over 80 %	up to 10 %	over 10 %	up to 10 %
2. Fodder crop types:				
a) with a rather uniform share of other crops	70,1—80 %	up to 15 %	up to 15 %	up to 15 %
b) with a larger share of the root crops	70,1—80 %	up to 10 %	10,1—30 %	up to 10 %
3. Moderate Fodder crop types:				
a) with a large share of the root crops	50,1—70 %	up to 12 %	15,1—33 %	up to 15 %
b) with a large share of cereals	50,1—70 %	15,1—30 %	up to 14 %	up to 15 %
c) with a large share of special crops	50,1—70 %	up to 15 %	up to 15 %	20,1—40 %
d) with a rather uniform share of other groups	50,1—70 %	up to 20 %	up to 20 %	up to 20 %
II. Combined types	50,1—50 %	up to 20 %	up to 20 %	up to 20 %
III. Predominance of the special crops	up to 30 %	up to 15 %	up to 20 %	up to 40 %

The spatial distribution of the types of land use in Slovenia (Map 1) does not reflect only the present value of the natural conditions for particular crops but, even more so, the level of the general socioeconomic development; the share of the cereals is greater in less developed areas whereas the share of the fodder crops is greater in the more developed parts of the country. This is also reflected in the total value of the agricultural produce per hectare of the agricultural land. The highest values for the agricultural produce are not obtained in areas where the natural conditions for the agricultural utilisation are best but rather in those areas that are in general best developed.

The agricultural products are in general consumed locally within communes since only an insignificant proportion reaches the wider markets (5,9 % of the entire value of the agricultural produce in Slovenia). The market orientation, however, differs greatly for different crops. The first place among most marketable crops is taken by the hops of which 98 % is sold on the market outside the commune of production. Follow fruits (31,9 %), cereals (11,8 %), grapes, (9,9 %), root crops, mostly potatoes (6,9 %) and fodder crops (0,5 %). Most of the produce that is marketed comes from the socialist sector of the economy: 50,8 % of all marketed produce that is derived from the cultivation of the arable land, 72,3 % of all marketed fruits and a considerable part of the marketed products derived from animal husbandry, 41,4 %.

The analysis of the types of market orientation has dealt with all produce that had been sold both by the private and the socialist sectors. The products were classified into the following groups: those derived from the cultivation of the arable land (10,4 %), those derived from the animal husbandry (66,7 %), those derived from the fruit-growing and vine-growing (7,1 %), those derived from the exploitation of the forests owned by agricultural enterprises (11,8 %) and other products (4 %). The per cent shares for each group refers to the share in the total value of the agricultural produce sold on the market.

The types of the market orientation were fixed using the following key:

Types of market orientation	Cultivation of arable land	Animal husbandry	Fruit-growing	Forestry	Other
I. Animal husbandry types					
1. Marked animal husbandry types:					
a) with a rather uniform share of other groups	up to 5 %	over 80 %	up to 5 %	up to 5 %	up to 5 %
b) with a larger share of another group	up to 15 %	over 80 %	up to 15 %	up to 15 %	up to 15 %
2. Animal husbandry types:					
a) with a rather uniform share of other groups	up to 15 %	70,1—80 %	up to 15 %	up to 15 %	up to 15 %
b) with a larger share of another group	up to 25 %	70,1—80 %	up to 25 %	up to 25 %	up to 25 %

Types of market orientation	Cultivation of arable land	Animal husbandry	Fruit-growing	Forestry	Other
5. Moderate animal husbandry types:					
a) with a rather uniform share of other groups	up to 23 %	50,1—70 %	up to 23 %	up to 23 %	up to 23 %
b) with a larger share of forestry	up to 20 %	50,1—70 %	up to 20 %	15—46 %	up to 20 %
c) with a larger share of fruit-growing	up to 20 %	50,1—70 %	17—30 %	up to 20 %	up to 20 %
d) with a larger share of arable land produce	up to 24 %	40,1—70 %	up to 20 %	up to 20 %	up to 20 %
II. Forestry type	up to 20 %	28—47 %	up to 20 %	over 50 %	up to 20 %
III. Fruit-growing type	up to 28 %	up to 10 %	over 70 %	up to 10 %	up to 10 %
IV. Cultivation of arable land type	over 50 %	over 14 %	up to 18 %	up to 4 %	up to 10 %
V. Combined Types:					
a) Forestry — animal husbandry type	up to 15 %	over 30 %	up to 15 %	over 40 %	up to 15 %
b) Animal husbandry — fruit-growing type	up to 25 %	over 40 %	over 25 %	up to 20 %	up to 25 %
c) Arable land cultivation — animal husbandry type	over 40 %	over 30 %	up to 12 %	up to 12 %	up to 12 %
d) Fruit-growing — animal husbandry type	up to 15 %	over 30 %	over 40 %	up to 10 %	up to 10 %

The map of the types of market orientation (Map 2) reveals that the animal husbandry is the most important branch in the agricultural production in Slovenia. This type of orientation is characteristic of forty (out of sixty communes) where the value of animal products exceeds 50% of the value of the entire produce sold. The orientation to the forestry is marked in the mountainous areas where the natural conditions are characteristic of very few communes and become prominent only in specific natural and socioeconomic environments.

UDK
UDC

914.971 (-201)

VPLIVNA OBMOČJA JUGOSLOVANSKIH MEST
IN DRUGIH SREDIŠČ*

Igor Vrišer**

I.

Razprava želi prikazati, kje in kako se razprostirajo vplivna območja jugoslovanskih mest in drugih središč in kateri faktorji so vplivali na njihovo oblikovanje. Pojem vplivno ali gravitacijsko območje pomeni ozemlje, katerega prebivalci redno, občasno, izjemno ali deloma teže k določenemu središču zaradi različnih gospodarskih ali negospodarskih storitev, ki jih središče nudi. Ta povezava je tako za okolico kot za središče izredno pomembna in jo je zaradi številnih vezi in medsebojne odvisnosti pojmovati kot organsko celoto.

Interpretacija vplivnih območij je tesno povezana z organizacijo in omrežjem centralnih naselij, to je krajev, v katerih so se osredotočile storitvene dejavnosti namenjene oskrbi prebivalstva z materialnimi in nematerialnimi dobrinami. Zaradi te smiselne povezanosti sledi oblikovanje vplivnih območij nekaterim zakonom, po katerih se formira omrežje in hierarhija centralnih naselij. Med njimi so posebnega pomena za razumevanje nastanka vplivnih območij naslednja spoznanja:

Na oblikovanje omrežja in hierarhije centralnih naselij, kakor tudi vplivnih območij, bistveno učinkujejo razlike v potrošnji: nekatere storitvene dejavnosti se uporabljajo redno in pogosto, druge občasno ali celo izjemno. Zaradi večje frekvence obiskov zadošča prvim manjše potrošniško zaledje in so razporejene dokaj enakomerno in na gosto po pokrajini. Nasprotno temu pa potrebujejo redkeje

* Razprava je povzetek iz obširnejše študije Igor Vrišer, Vplivna območja jugoslovanskih mest in drugih središč, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 1972, st. 142 in 19 kart in grafikonov.

** dr., izredni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000, Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, glej izveček na koncu zvezka.

uporabljene storitvene dejavnosti veliko več potrošnikov in zato obsežno zaledje in so glede na to osredotočene v maloštevilnih središčih. Te razlike povzročajo, da so centralna naselja različno opremljena s storitvenimi dejavnostmi in jih je mogoče razvrstiti v več hierarhičnih skupin: od najnižjih, ki so opremljena zgolj z najbolj osnovnimi dejavnostmi, do najvišjih, ki oskrbujejo prebivalstvo z najzahtevnejšimi storitvami. Ustrezno orisanim razlikam v značaju in potrošnji storitvenih dejavnosti se oblikuje okoli vsakega centralnega naselja več vplivnih območij, tako rekoč za vsako storitveno dejavnost in za vsak hierarhični nivo posebej.

Centralna naselja višjih kategorij, to je tista, ki so opremljena tudi z redkeje uporabljanimi storitvenimi dejavnostmi, imajo praviloma vedno celotno pahljačo funkcij nižjih stopenj. To pomeni, da se okoli takšnega središča izoblikuje več nivojev vplivnih območij, ustrezno hierarhični stopnji tega središča.

Iz opisanega razmerja med storitvenimi dejavnostmi in potrošnjo izhaja tudi ugotovitev, da obstaja določena soodvisnost med opremljenostjo središča s storitvenimi dejavnostmi na eni strani in številom potrošnikov na podeželju oziroma v samem središču po drugi strani. Storitvene kapacitete v centralnem naselju naj bi bile praviloma usklajene s številom potrošnikov. Kjer to ni primer, bi prihajalo do motenj.

Storitvene dejavnosti zajemajo zelo širok spekter različnih dejavnosti in so za družbeno življenje izrednega pomena. Zato je njihove učinke zaznamovati v vsej prostorski organizaciji družbe. Ni presenetljivo, da se na številnih in intenzivnih vezeh, ki obstajajo med središči in njihovimi vplivnimi območji, formirajo najbolj življenjske in najstabilnejše regije. Vendar spremembe v opremljenosti s storitvenimi dejavnostmi, v potrošnji, deagrarizaciji, industrializaciji, urbanizaciji, prometnem omrežju in dostopnosti vnašajo tudi v te relacije vsebinske in prostorske modifikacije.

II.

Iz uvodnih razmišljanj je razvidno, da so glavni tvorec vplivnih območij storitvene dejavnosti (imenovane tudi centralne funkcije) in centralna naselja. Zato bi bilo treba o njih na kratko spregovoriti (1).

V strukturi aktivnega prebivalstva v Jugoslaviji se je delež **storitvenih dejavnosti** povečal od 22,0 % l. 1961 na 24,0 % l. 1971. Najnižji je bil na Kosovu (19,33 %), v Bosni in Hercegovini (20,63 %), Makedoniji (24,60 %) in ožji Srbiji (25,39 %), najvišji pa v Sloveniji (30,68 %), Črni gori (28,48 %), Hrvaški (26,90 %) in Vojvodini (26,65 %). (Podatki so ocena po popisu iz l. 1971.) Večina storitvenih dejavnosti je bila osredotočena v centralnih naseljih. V njih je bilo po popisu iz l. 1961 62,7 % vseh aktivnih v terciarnih in 93,0 % aktivnih v kvartarnih dejavnostih.

Centralnih naselij, ki so tvorila osnovno ogrodje v oskrbi s storitvenimi dejavnostmi, je bilo v Jugoslaviji 1358. Upoštevani so bili

kraji, ki so imeli vsaj pet temeljnih storitvenih dejavnosti, to je krajevni urad, osemletno šolo, pošto, zdravstveno postajo in trgovino z mešanim blagom. Centralna naselja, ki so bila bolje in vsestransko opremljena s storitvenimi dejavnostmi, so bila glede na število in značaj funkcij s pomočjo posebnih kvalitativnih točk razvrščena v nadaljnjih šest hierarhičnih stopenj. Pri opredelitvi v posamezne kategorije se je razen kvalitativnih obeležij upoštevalo še, ali ima posamezno centralno naselje presežek ali primanjkljaj zaposlenih v storitvenih dejavnostih glede na število prebivalcev, ki bivajo v središču, in glede na hierarhično stopnjo. Kumulativni zbir centralnih naselij, ki ga je bilo treba napraviti zaradi tega, ker so središča višjih stopenj opravljala tudi funkcije nižjih stopenj, je bil po hierarhičnih stopnjah naslednji:

Tab. št. 1. Kumulativni zbir centralnih naselij glede na hierarhične stopnje v Jugoslaviji

I	II	III	IV	V	VI	VII
1358	443	133	45	17	5	1

Podrobnejša opredelitev posameznih hierarhičnih stopenj je bila v povzetku naslednja. V I. ali krajevno stopnjo so sodila središča z najbolj elementarnimi storitvenimi dejavnostmi, ki so bile že zgoraj navedene. Poprečna velikost naselij je bila 1.970 prebivalcev. II. ali občinska stopnja je obsegala centralne funkcije kot: sodišče, odvetnika, srednjo šolo, zdravstveni dom, več različnih trgovin, banko in hotel. Poprečno število prebivalcev je bilo 5.234. III. ali okrožna stopnja je imela razen naštetih dejavnosti še gimnazijo, strokovne šole, okrožno pošto enoto, manjšo bolnišnico, več specializiranih trgovin in nekaj veletrgovskih podjetij (poprečno število prebivalcev 18.461). IV. ali okrajna stopnja je bila svojčas sedež velikih okrajev, sedaj pa sedež okrožnih sodišč, poštinih podjetij, bolnišnice, gledališča, časopisnega podjetja, več veletrgovin itd. Središča so imela v poprečju 39.528 prebivalcev. V. ali pokrajinska stopnja je imela razen že naštetih služb še gospodarsko sodišče, višje šole, gledališče in operno hišo, več tednikov in dnevnikov, več bank in veletrgovin, bolnišnico s kliničnimi oddelki itd. (poprečno število prebivalcev 97.289). VI. ali republiška in VII. ali federalna stopnja sta bili v Jugoslaviji nosilca federalne in zvezne uprave in s tem sedež različnih visokih uradov, podjetij, univerze, klinik itd. (poprečno število prebivalcev 311.000).

III.

Metodološka zasnova proučitve vplivnih območij jugoslovanskih mest in drugih središč je izhajala iz prikazanih teoretičnih in stvarnih spoznanj o centralnih naseljih, njihovem ustroju in opremljenosti s storitvenimi dejavnostmi, vendar z nekaterimi modifikacijami, prilagojenimi potrebam študije.

Tako se je hierarhična klasifikacija centralnih naselij izkazala kot preveč podrobna in ne najbolj prikladna za proučitev. Na podlagi teoretičnih in praktičnih dognanj (2, 3, 4), so bile posamezne stopnje strnjene v tri osnovne kategorije, medtem ko smo skupino majhnih središč, ki so opravljala drobno najnujnejšo oskrbo in so imela centralne funkcije šele v zasnutku, zanemarili. Upoštevane so bile naslednje temeljne oskrbne kategorije:

— Spodnja ali osnovna oskrbna kategorija je združevala centralna naselja II. in izjemoma I. hierarhične stopnje. V njej so bile zbrane tiste storitvene dejavnosti, ki se redno in pogosto uporabljajo (nakupi živil, gospodinjskih pripomočkov, perila, tekstila, zdravil in kmetijskega orodja, obiskovanje frizerja, avtomehanika, splošnega zdravnika, odvetnika, banke in gimnazije).

— Srednja oskrbna kategorija je zajemala centralna naselja III. in IV. stopnje in te storitvene dejavnosti so prebivalci uporabljali občasno (nakupi pohištva, elektrotehničnih aparatov in rezervnih delov za avtomobile, naročila projektov, obiskovanje turistične agencije, optika, zdravnika specialista, bolnišnice, gledališča in strokovnih šol).

— Zgornjo oskrbno kategorijo so sestavljala centralna naselja izjemne potrošnje (nakupi daril za izjemne priložnosti in reprodukcijskega materiala, obiskovanje višjih šol, univerze in klinik).

Ustrezno tem oskrbnim kategorijam naj bi se okoli centralnih krajev formirali ekvivalentni nivoji vplivnih območij. Po analogji na regionalizacijske sheme smo te tri nivoje tudi poimenovali kot »mikro-«, »mezo-« in »makrogravitacijska območja« (5).

Glede na to, da se gravitacijska privlačnost z oddaljevanjem od središča spreminja, smo iz praktičnih razlogov to variranje vpliva razdelili v štiri intenzivne stopnje: dominantni (prevladujoči), moderirani (omiljeni), parcialni (delni) in sporadični (slučajni) vpliv. Pri dominantnem vplivu naj bi središče docela obvladovalo vplivno območje, pri moderiranem vplivu bi se uveljavljal sporadičen vpliv drugega centra, pri parcialnem vplivu pa bi se občutil vpliv dveh ali več sosednjih središč. Ovrednotenje je bilo izvedeno z oceno.

Iz metodoloških razlogov je bilo treba izvesti še nekaj podobnih opredelitev. Tako smo razlikovali vplivna območja, ki so bila pod vplivom enega samega centra. Imenovali smo jih *monocentrična*. Ponekod pa je prišlo zaradi industrializacije in urbanizacije ali upravnih reform do nastanka več središč, ki si konkurirajo ali smotno dele funkcije. Takšen tip smo imenovali *policentrični*. Glede na genezo je bilo treba razlikovati med *stabilnimi* in *labilnimi gravitacijskimi območji*. Prva so izkazovala veliko ustaljenost, druga pa nejasno orientacijo prebivalcev ter stalno spreminjanje meja vplivnih območij in navezanosti na središča.

Pri pomembnejših središčih je bilo treba razen gradacij v intenziteti vpliva razlikovati še »*direktni*« in »*indirektni vplivi*«. Prvi bi zajemal tisto ozemlje, ki bi ga središča ustrezno oskrbnim nivojem redno oskrbovala (bilo bi pod dominantnim ali moderiranim vplivom). Indirektni vpliv pa bi zajemal vse tiste kraje, kjer bi prebivalci, ne

glede na oskrbovanje v bližnjih središčih, mesto vendarle smatrali za svoj glavni center, čeprav stvarna povezava ne bi bila zelo tesna, temveč pogosto bolj izražena v kulturni in poslovni nadvladi in čustveni navezanosti.

Spoznanja o medsebojni odvisnosti med hierarhijo centralnih naselij, številom prebivalstva v središču in številom prebivalcev na vplivnem območju smo skušali ovrednotiti s pomočjo korelacij.

Prav tako smo na podlagi ugotovitve, da upravna ureditev vpliva na omrežje centralnih naselij in njihova vplivna območja in da hkrati sledi gravitacijskim silnicam, skušali s pomočjo razvoja upravne ureditve kritično premotriti ugotovljena vplivna območja. Pri tem so nam bile v pomoč tako imenovane »temeljne teritorialne enote«, to je določena zaokrožena ozemlja, ki so se ob vseh upravnih reformah izkazala kot trdna in nedeljiva.

Proučitev vplivnih območij je bila izvedena s pomočjo ankete, kot je to pogost primer pri podobnih študijah v tujini in doma (2, 3, 6—11). Anketni vprašalniki so bili naslovljeni na matičarje v okrog 4.000 matičnih okolišev širom Jugoslavije. (Izpuščena so bila le večja mesta.) Vsebovali so 32 vprašanj, ki so bila smiselno razporejena od najmanj do najbolj zahtevnih storitev in razdeljena v tri skupine, ustrezno oskrbnim nivojem. Dodanih je bilo še nekaj pomožnih vprašanj. Pri sestavi vprašalnika se nismo zgledovali po podobnih anketah drugod v Evropi zaradi drugačne strukture potrošnje v Jugoslaviji. Vprašanja so morala biti preprosta, da bi lahko povsod odgovorili nanje, ne glede na razlike v potrošnji. Izogibali smo se vprašanjem o dejavnostih, ki so bile opredeljene z upravno ureditvijo. Želeli smo odgovorov o spontani gravitaciji.

Struktura in razporeditev matičnih okolišev ni bila preveč homogena in so bile precejšnje razlike po republikah; vendar so bili ti okoliši dokaj ustaljeni in za matičarje je veljalo, da so dobri poznavalci razmer. Dobljene odgovore smo zatem nanašali na posebno, nalašč v ta namen sestavljeno karto matičnih okolišev za celo Jugoslavijo.

Odziv na anketo je bil 45,9 % kar sicer ni veliko, toda za prostovoljno anketo v jugoslovanskih razmerah je bilo vendarle zadovoljivo. Premalo odgovorov je prišlo, kljub večkratnim urgencam, iz Črne gore in nekaterih delov Srbije (posebno Kosova). Povsod tod si je bilo treba pomagati z interpolacijami.

IV.

Struktura vplivnih območij jugoslovanskih mest in drugih središč je pokazala, da je opravljalo oskrbo na spodnjem oskrbnem nivoju 466 ali 69,3 % središč, na srednjem oskrbnem nivoju 189 ali 28,1 % in na zgornjem oskrbnem nivoju 17 ali 2,52 % središč. Ob upoštevanju, da so središča srednjega in zgornjega nivoja opravljala oskrbo na nižjih nivojih, je bilo v Jugoslaviji 672 centralnih krajev z lastnim vplivnim območjem. Ti podatki se niso docela ujemali z ugotovljeno

strukturo centralnih naselij, ker nekaj središč zaradi bližine večjih mest ni moglo izoblikovati lastnega vplivnega območja.

Tab. št. 2. Število središč z vplivnim območjem glede na oskrbni nivo in hierarhijo centralnih naselij v Jugoslaviji

Oskrbeni nivo	Hierarhična stopnja							Σ
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
mikrogravitacijski	25	508	88	28	12	4	1	466
mezogravitacijski	—	57	87	28	12	4	1	189
makrogravitacijski	—	—	—	—	12	4	1	17

Na mikrogravitacijskem nivoju je večina oskrbnih središč sodila med centralna naselja II. stopnje in le nekaj se jih je izjemoma uvrščalo v I. stopnjo. Če odštejemo središča srednjega in zgornjega nivoja, ki sicer tudi opravljajo oskrbo na tej ravni, je bila poprečna velikost teh centralnih naselij 4.982 prebivalcev, poprečno število prebivalcev na vplivnih območjih pa 19.925. Razmerje med prebivalstvom središč in vplivnih območij je znašalo brez upoštevanja centralnih naselij srednjega in zgornjega oskrbnega nivoja 1 : 3,99, sicer pa 1 : 2,66.

Tab. št. 3. Poprečno število prebivalstva v središčih (a) in na vplivnih območjih (b) in razmerje med obojimi ($c = \frac{a}{b}$) na mikrogravitacijskem nivoju glede na hierarhične stopnje centralnih naselij v Jugoslaviji

	$\emptyset$	I	II	III	IV	V	VI—VII
a)	16.444	1.838	5.234	18.461	39.528	97.820	421.023
b)	43.858	9.305	21.150	62.690	111.170	197.265	561.350
c)	2,66	4,95	3,97	3,39	2,81	2,03	1,30

Empirično ugotovljena soodvisnost med velikostjo vplivnih območij, izraženo v številu prebivalcev (a_1), hierarhično stopnjo središč, izraženo v kvalitativnih točkah (a_2), in velikostjo središča, izraženo v številu prebivalstva (a_3), smo skušali kvantitativno ovrednotiti s koreliranjem. Dobili smo razmeroma zelo visoko korelacijsko odvisnost. Determinacijski koeficient r_{xy}^2 je znašal:

	a_1	a_2	a_3
a_1	—	0,7432	0,7621
a_2	0,7432	—	0,6614
a_3	0,7621	0,6614	—

Glede na to je bilo mogoče sklepati, da obstaja med temi tremi variablami tudi določeno multiplo korelacijsko razmerje. Račun, v

katerem so bile upoštevane zgoraj navedene in označene variable, je to potrdil:

$$R^2_{1,23} = 0,850$$

$$R^2_{2,13} = 0,758$$

$$R^2_{3,12} = 0,776$$

Oskrbo na mezogravitacijskem nivoju so poleg 17 središč V., VI. in VII. stopnje in 57 središč II. stopnje opravljala predvsem centralna naselja III. (87) in IV. (28) hierarhične stopnje. Poprečna velikost teh središč je bila 34.750 prebivalcev in na vplivnih območjih je bivalo v poprečju 112.108 prebivalcev. Razmerje med središči in vplivnim območji je znašalo 1 : 3,22.

Tab. št. 4. Poprečno število prebivalstva v središčih (a) in na vplivnih območjih (b) in razmerje med obojimi ($c = \frac{a}{b}$) na mezogravitacijskem nivoju glede na hierarhične stopnje centralnih naselij v Jugoslaviji

	Ø	I	II	III	IV	V	VI	VII
a)	34.750	—	7.481	18.628	41.228	97.280	357.223	770.140
b)	112.108	—	26.002	77.195	176.301	294.547	629.917	1.999.802
c)	3,22	—	3,47	4,14	4,27	3,02	1,76	2,59

Tudi za mezogravitacijski nivo je bilo mogoče ugotoviti korelacijsko odvisnost med številom prebivalstva na vplivnih območjih (a_1), hierarhično stopnjo središč (a_2), izraženo v kvalitativnih točkah, in številom prebivalstva v središčih (a_3).

	a_1	a_2	a_3	5 % meja zaupanja
a_1	—	0,8010	0,7014	$a_1/a_2 = 0,85 < r_0 < 0,91$
a_2	0,8010	—	0,6923	$a_1/a_3 = 0,78 < r_0 < 0,87$
a_3	0,7014	0,6923	—	$a_2/a_3 = 0,78 < r_0 < 0,90$

Multipla korelacija med temi tremi faktorji je znašala:

$$R^2_{1,23} = 0,8296, R^2_{2,13} = 0,7350, R^2_{3,12} = 0,8235 \text{ ob mejni zaupanja } 0,79 < r_0 < 0,88.$$

Korelacijsko razmerje med velikostjo vplivnih območij, izraženo v številu prebivalstva (x), in površino vplivnih območij v km² (y) je bilo za ta nivo $r^2_{xy} = 0,7133$.

Oskrbo na makrogravitacijskem nivoju je opravljalo 17 središč, med katerimi sta bila Tuzla in Mostar zaradi šibkejšje opremljenosti pogojno uvrščena med nje. Poprečna velikost mest je znašala 198.023 prebivalcev, velikost vplivnih območij pa 1.204.362 prebivalcev oziroma 14.843 km². Razmerje med prebivalci vplivnih območij in središč je znašalo 1 : 6,08.

Tab. št. 5. Poprečno število prebivalstva v središčih (a) in na vplivnih območjih (b) in razmerje med obojimi ($c = \frac{b}{a}$) na makrogravitacijskem nivoju glede na hierarhične stopnje centralnih naselij v Jugoslaviji

	Ø	I	II	III	IV	V	VI	VII
a)	198.023	—	—	—	—	97.280	357.223	770.140
b)	1.204.362	—	—	—	—	597.567	2.099.473	4.929.465
c)	6,08	—	—	—	—	6,12	5,87	6,40

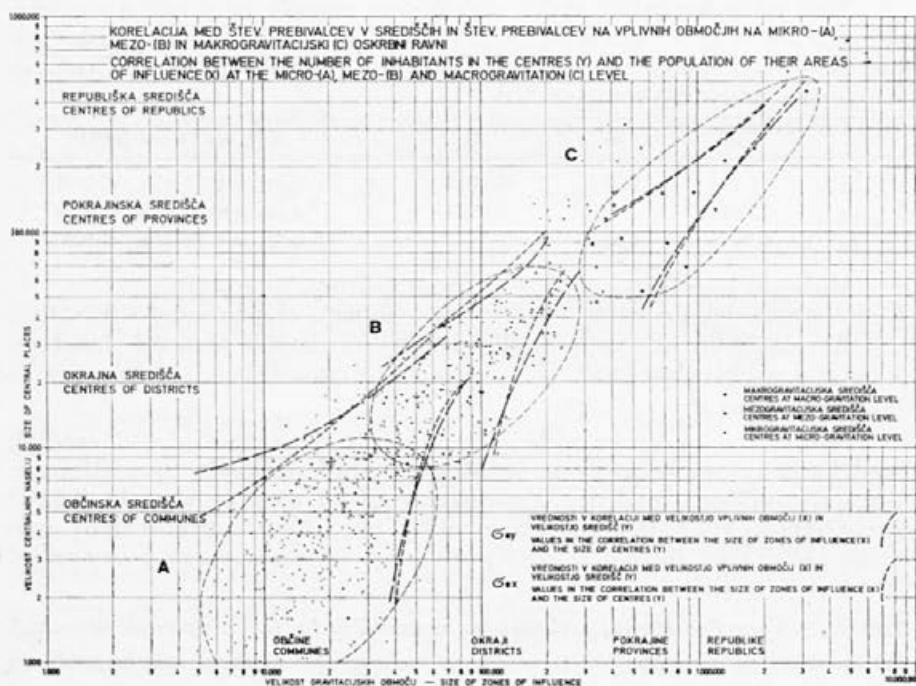
V korelacijskem razmerju med številom prebivalcev na vplivnih območjih (a_1), v središčih (a_3) in hierarhično stopnjo centralnih naselij, izraženo v točkah (a_2) je znašal determinacijski koeficient:

	a_1	a_2	a_3	5 % meja zaupanja
a_1	—	0,527	0,965	$a_1/a_2 = 0,45 < r_0 < 0,90$
a_2	0,527	—	0,585	$a_1/a_3 = 0,89 < r_0 < 0,98$
a_3	0,965	0,585	—	$a_2/a_3 = 0,54 < r_0 < 0,78$

pri čemer je treba upoštevati, da so rezultati zaradi majhnega števila enot deloma pod mejo zaupanja. Multipla korelacija med temi tremi faktorji je bila:

$R^2_{1,23} = 0,9329$, $R^2_{2,13} = 0,9393$, $R^2_{3,12} = 0,5840$ ob meji zaupanja $0,97 < r_0 < 0,99$.

Korelacija med številom prebivalcev na vplivnih območjih (x) in površino vplivnih območij (y) je bila $r^2_{xy} = 0,9604$.

Ugotovljena linearna korelacijska razmerja in multiple korelacije so potrdile za vse tri oskrbne nivoje tezo o smiselni soodvisnosti med velikostjo centralnih naselij, velikostjo vplivnih območij in opremljenosti središč s storitvenimi dejavnostmi. Glede na to lahko

trdimo, da so vsi trije pojavi le različne komponente enotnega organizma — mesta z okolico ali mestne regije in se kot takšni vključujejo v osnovno prostorsko organizacijo družbe.

V.

Na osnovi izračunanih korelacijskih razmerij je bilo mogoče kritično ovrednotiti omrežje centralnih naselij in njihovih vplivnih območij za vsak oskrbni nivo posebej. Kot razmejitveni kriterij smo uporabili pas odklonov ene standardne napake ocene vzdolž korelacijske regresijske premice. Uporabljene so bile naslednje razmejitvene vrednosti za spodnji, srednji in zgornji oskrbni nivo:

Tab. št. 6. Razmejitvene vrednosti za ovrednotenje velikosti središč in vplivnih območij (glede na število prebivalcev) in opremljenost s storitvenimi dejavnostmi (v točkah) na mikro-, mezo- in makrogravitacijskem nivoju za jugoslovanska mesta

	Oskrbeni nivo	Razmejitvena funkcija
Velikost središč		
x = število prebivalcev na vplivnem območju	spodnji	$y' = 0,393x - 3707 \pm 9384$
	srednji	$y' = 0,327x - 5311 \pm 21512$
y = število prebivalcev v središču	zgornji	$y' = 0,161x + 6222 \pm 51876$
Velikost vplivnih območij		
x = število prebivalcev na vplivnem območju	spodnji	$x' = 1,94y + 16816 \pm 20872$
	srednji	$x' = 2,14y + 40231 \pm 95213$
y = število prebivalcev v središču	zgornji	$x' = 5,77y + 48772 \pm 309160$
Opremljenost s centralnimi funkcijami		
x = število prebivalcev na vplivnem območju	spodnji	$z' = 0,0002175x + 19,9 \pm 5,47$
	srednji	$z' = 0,0000984x + 29,0 \pm 5,03$
z = opremljenost v točkah (od 4 do 80)	zgornji	$z' = 0,0000049x + 60,54 \pm 5,50$

Ovrednotenje je pokazalo, da bi morala biti na makrogravitacijskem nivoju mesta Priština, Niš in deloma Sarajevo glede na svoje gravitacijsko zaledje večja. Nasprotno bi Maribor in Reka potrebovala obširnejše populacijsko zaledje. Glede na vplivno območje so bila mesta Mostar, Tuzla in Priština preslabo opremljena s storitvenimi dejavnostmi, Novi Sad in Reka pa skorajda nadpovprečno glede na zaledje.

Na mezogravitacijskem nivoju je bilo 17 središč, ki so bila premajhna glede na vplivno območje in med njimi jih je bilo 12 obenem preslabo opremljenih s storitvenimi dejavnostmi. Med njimi so bila nekatera pomembna središča. Premajhna in preslabo opremljena so bila mesta Bihać, Doboj, Kosovska Mitrovica, Kruševac, Loznica, Prižren in Peć. Pomanjkljive funkcije so imela središča Brčko, Gnjilane, Petrovac, Uroševac in Zvornik. Premalo lastnega prebivalstva glede na gravitacijsko zaledje so izkazala mesta Celje, Murska Sobota, Zenica, Varaždin, Karlovac, Leskovac, Pančevo, Požarevac, Titovo Užice, Valjevo in Zrenjanin. Okoli 19 središč je bilo nadpovprečno dobro opremljenih; to so bila ali turistična mesta (Dubrovnik, Zadar), ali industrijski centri (Trbovlje, Pula, Nikšić) ali nekatera starejša središča (Subotica, Čačak). Poseben problem so bili na tem oskrbnem nivoju številni drobni centri, ki so oskrbo na tem nivoju opravljali po sili razmer zaradi odmaknjenosti ali pomanjkanja ustreznjega centra (Srebrenica, Gradačac, Debar, Delčevo, Novska, Krško). Kot problematična bi bilo treba označiti vsa središča te ravni, ki so imela manj kot 10.000 prebivalcev, kajti za uspešno opravljanje centralnonaselbinske funkcije je potrebno razen obsežnega zaledja tudi ustrezno število lastnega prebivalstva. V nasprotnem primeru takšna mesta ne dosežejo minimalnega praga v rentabilnosti storitvenih dejavnosti.

Do podobnih rezultatov smo prišli tudi pri vrednotenju središč na mikrogravitacijskem nivoju. Med 466 središči se je za 48 izkazalo, da so bila glede na zaledje premajhna, za 66 pa, da so slabo opremljena. 26 centrov je bilo prevelikih in 32 nadpovprečno opremljenih.

Izvedena analiza je opozorila, da so jugoslovanska mesta in druga centralna naselja na splošno premajhna in ne najbolj opremljena s storitvenimi dejavnostmi. Posebno neugodno je, da so med njimi nekatera pomembnejša regionalna središča. V nekaterih območjih pa sploh manjkajo ustrezni centri, npr. v severozahodni Bosni, v severnem delu osrednje Bosne, Pounju, Podrinju, v vzhodnem in severnem Kosovu, Sandžaku in ob južni Moravi. V dosedANJI urbanizacijski politiki so bila srednje velika mesta občutno zapostavljena. Nekoliko manj so se občutile podobne vrzeli na mikrogravitacijski ravni.

Ovrednotenje omrežja središč in njihovih vplivnih območij smo na koncu izvedli tudi s primerjavo med dejanskimi razmerami in teoretičnim modelom. Uporabili smo gravitacijski model (12, 13, 14) v poenostavljeni obliki $I_j = \frac{m_i}{e_{ij}^3}$, kjer smo kot maso uporabili število aktivnih v storitvenih dejavnosti v centralnih naseljih IV.—VII. stopnje.

I_j = intenziteta privlačnosti med mestoma i in j

m_i, m_j = masi mest i in j

e_{ij} = razdalja med mestoma i in j

Kljub številnim pridržkom je bila primerjava instruktivna. Opozorila je na značilne praznine v Liki, jugozahodni in zahodni Bosni, v osrednji Slavonije, severni Črni gori, Metohiji, Sandžaku, vzhodni

Srbiji in vzhodni Makedoniji. Razvidna so bila območja, kjer je bilo v bližini preveč enakovrednih središč (sevezahodna Jugoslavija, vzhodna Slavonija, Vojvodina in Pomoravje). Po teoretskem modelu bi bilo treba okrepiti mesta Banja Luka, Mostar, Titograd, Priština, Bitola, Štip in Zaječar.

VI.

Na oblikovanje vplivnih območij so vplivali različni faktorji (15), ki jih je bilo mogoče razdeliti na splošne in posebne. Med prve so sodile prometne zveze in dostopnost, različne oblike potrošnje, urbanopolitična ureditev, industrializacija in urbanizacija, oblika in gostota poselitve in relief, med druge pa učinki tradicije, historičnih, etničnih in političnogeografskih razmer. Vplivi splošnih faktorjev so bili stalno prisotni, medtem ko za specifične lahko trdimo, da so bili bolj sporadičnega značaja, vendar zato ne manj pomembni.

V tesni zvezi z reliefom, ki sicer učinkuje kot nekakšen prafaktor pri oblikovanju vplivnih območij mest, je bil pojem **dostopnosti**, to je fizične možnosti vzdrževanja stikov ob določeni časovni porabi. Dostopnost je bila tudi funkcija prometnih zvez, oddaljenosti, frekvence zvez, časovne in finančne izgube. Zaradi tehničnega napredka se je hitro menjala in hitro rušila staro centralnonaselbinsko shemo in njenih vplivnih območij. V teh spremembah je imela svojčas pomembno vlogo železnica, sedaj pa je to funkcijo prevzela motorizacija. Povsod, kjer se je uveljavila, je vnesla mnoge novosti. Zlasti so po njeni zaslugi začeli izgubljati na pomenu vmesni členi v hierarhiji centralnih krajev in sicer v korist večjih mest na eni in temeljnih oskrbnih središč na drugi strani. V okolici velikih mest so številna središča zastala in pričela izgubljati svojo oskrbno funkcijo. V krajih s slabimi prometnimi zvezami in slabo dostopnostjo so se obdržala mnoga slabotna središča.

Velik pomen smo pripisali **potrošnji (15)** in z njo povezanemu pojmu oskrbe pri formiranju vplivnih območij. Sodili smo, da je to eden od pglavitnih faktorjev, ki je z razvojem in uvajanjem »potrošniške mentalitete« na še do nedavna močno partiarhalno jugoslovansko podeželje prinašal vsestranske spremembe ne le v oskrbi, nakupovanju, uporabi različnih javnih služb itd., temveč tudi v samem omrežju. Tako so nastale bistvene razlike v potrošnji med bolj industrializiranimi in urbaniziranimi predeli s tržno-blagovnimi odnosi in gospodarsko nerazvitimi, še pretežno agrarnimi in avtarkično zaprtimi pokrajinami. Te razlike so se zrcalile v omrežju središč in njihovih vplivnih območij: na eni strani dobra oskrba z gsto razmeščenimi središči, med katerimi je nastopala določena diferenciacija, a na drugi strani toga hierarhična piramida središč predindustrijske družbe s slabo oskrbo in nizko potrošnjo.

Potrošnjo kot faktor ni bilo mogoče obravnavati ločeno od industrializacijske in urbanizacijske stopnje, vendar sta ti dve bili tudi

direktno soudeleženi pri oblikovanju vplivnih območij. Nizka stopnja (l. 1971 delež aktivnega prebivalstva v sekundarnih dejavnostih 11,7 %, delež mestnega prebivalstva 37,6 %) in velike razlike v doseženi stopnji so še dodatno učinkovale na diferenciacijo centralnih naselij in vplivnih območij in so vnašale nove spremembe v prvotno strukturo.

Kot tretji poglavitni faktor oblikovanja omrežja centralnih naselij in vplivnih območij smo smatrali **upravno razdelitev** (15). Pri tem smo upoštevali, da je bila teža upravne ureditve v centralno-planskem gospodarstvu neprimerno večja kot pa v svobodnem tržnem, čeprav tudi tu ni mogoče zanikati določene navezanosti storitvenih dejavnosti na upravno razdelitev. Razen tega so med storitvenimi dejavnostmi precejšnje razlike glede afinitete do uprave.

V petdesetletni zgodovini Jugoslavije je v predvojnem času obstajalo svobodno tržno gospodarstvo, v povojnem obdobju pa je do l. 1955 prevladoval centralno-planski družbeni sistem, ki ga je nato postopoma nadomestil tržno-planski sistem s samoupravo in upravno decentralizacijo. Razumljivo je, da so se ti diametralno različni sistemi odrazili v administrativni ureditvi in njenih učinkih na omrežje centrov in njihovih vplivnih območij. V zvezi s tem je doživela jugoslovanska upravna ureditev veliko reform, ki so nihale med političnimi, gospodarskimi in populacijsko-gravitacijskimi težnjami. Predvojne reforme so bile v glavnem političnega značaja in so zadevale predvsem višje upravne enote. Zaradi izrazitega centralizma so bile glede na vplivna območja docela neustrezne. Povojne spremembe so bile socialnoekonomskega značaja in so pretežno zadevale občine in okraje, saj so z uvedbo republik postale višje upravne enote zelo stabilne. Najbolj občutne so bile v tem razdobju posledice togega centralno-planskega distribuiranja storitvenih dejavnosti, ki še sedaj niso docela izginile.

Analiza **upravno-političnega razvoja** je tudi pokazala, da so kljub vsem tem spremembam vendarle obstajale določene stabilne upravne enote, ki so se kot celota vključevale v vsakokratno upravno razdelitev. Vmes med njimi so bila labilna območja brez jasne gravitacije in dominantnega središča. Teh »temeljnih teritorialnih enot« je bilo po oceni v Jugoslaviji na »občinsko-okrajnem nivoju« okrog 312, na »okrajno-okrožnem-oblastnem nivoju« okrog 36 in na »republiško-pokrajinsko-banovinskem« nivoju okrog 8. Te enote so nam pri ocenjevanju vplivnih območij poslužile kot kritično merilo.

Med posebnimi faktorji, ki so učinkovali na oblikovanje vplivnih območij, je treba posebej omeniti **etnično strukturo**. V narodnostno pestri Jugoslaviji je imel ta dejavnik precejšen učinek. Občutiti ga je bilo mogoče ne le pri majhnih narodih, temveč celo pri Srbih in Hrvatih in to ne glede na jezikovno enotnost (npr. v Bosni in Hercegovini). Po njegovi zaslugi so marsikje izgubili na pomenu ekonomski in drugi faktorji.

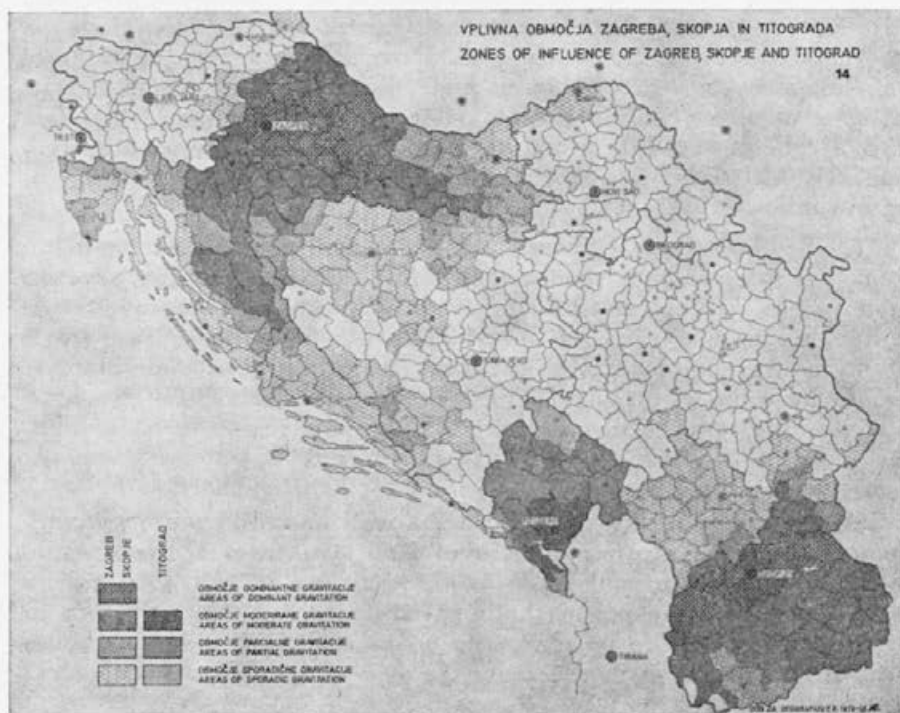
VII.

Regionalna struktura središč in vplivnih območij, prikazana na podlagi vodilnih makrogravitacijskih centrov, je bila naslednja:

1. Gravitacijsko območje **Ljubljane** je bilo v Sloveniji vodilno. Pri tem nismo upoštevali indirektnega vpliva mesta kot slovenske prestolnice. Gravitacijsko območje je zajemalo Posavsko in Savinjsko Slovenijo, Slovensko Primorje in del sicer labilne severne Istre, vendar se je v poslednjih dveh pokrajinah čutil konkurenčni vpliv Trsta in Gorice. Območje, ki je zajemalo 1.330.000 prebivalcev, je na mezo-gravitacijskem nivoju oskrbovalo 8 močnejših (Jesenice, Kranj, Nova Gorica, Koper, Novo mesto, Celje, Trbovlje in Ljubljana) in 5 pomožnih centrov. Na mikrogravitacijskem nivoju je imelo 48 centrov lastno vplivno območje.

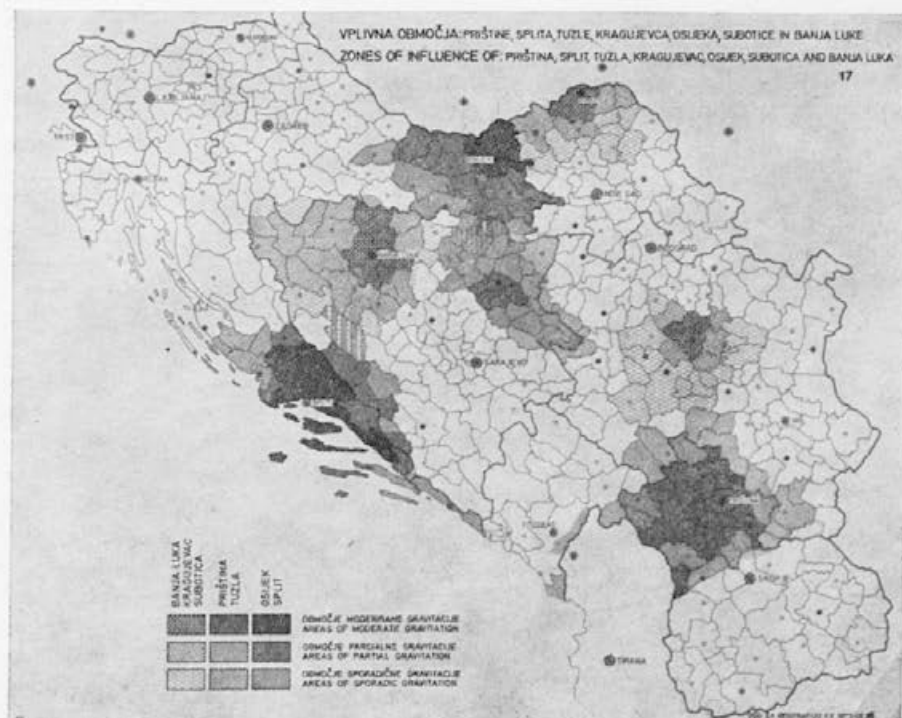
2. Gravitacijsko območje **Maribora** s 376.200 prebivalci je zajemalo severno Slovenijo, vendar je bilo zelo ozko: na severu ga je omejevala meja, na jugu pa trdno vplivno območje Celja. Oskrbna središča na srednjem nivoju so bila Maribor, Murska Sobota, ki je obvladovala Pomurje, Ptuj z močnim zaledjem na Dravskem polju in v Halozah, in Slovenj Gradec, ki je policentrično delil funkcije z Ravnanami.

3. Gravitacijsko območje **Zagreba** je bilo s 3.144.000 prebivalci drugo največje v Jugoslaviji. Kot poslovno središče je mesto indirekt-

no zajemalo vso zahodno polovico države, kot hrvatska prestolnica pa hrvatsko prebivalstvo v nekaterih predelih Bosne in Hercegovine. Direktni vpliv je obsegal vso osrednjo Hrvatsko in je segal v Gorski Kotar, Liko, Ravne Kotare, Pounje in do vzhodne Slavonije. V vzhodni Sloveniji so težili k njemu obmejni predeli, zlasti občina Brežice. Na mezogravitacijski ravni je bilo 22 središč, med katerimi so imela vodilni pomen mesta Bjelovar, Čakovec (za Medjimurje), Karlovac (za večidel Karlovske kotline), Sisak (za Banijo), Slavonski Brod (za osrednjo Slavonijo), Varaždin (za Podravino), Zadar in Zagreb (za Posavino in Hrvatsko Zagorje), nekoliko manjši pa Gospić (za Liko), Koprivnica (za srednjo Podravino), Nova Gradiška, Slavonska Požega in Virovitica (za spodnji del Podravine). Mikrogravitacijskih središč je bilo 60, od tega tri v Bosanski Krajini in eno v Sloveniji. K Zagrebu so težili tudi nekateri oddaljeni kraji (npr. Dubrovnik).

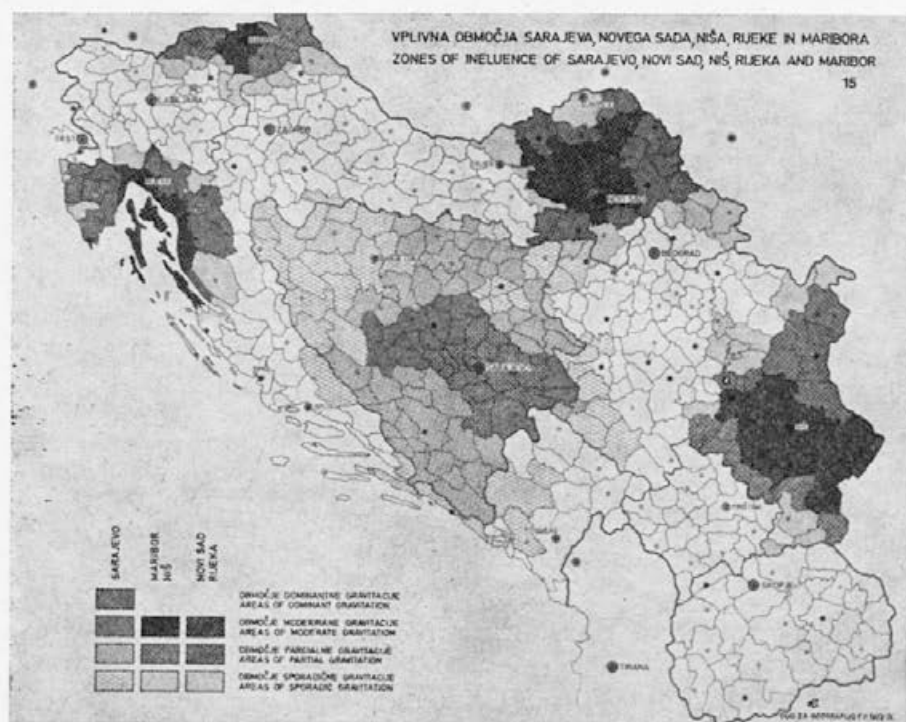
4. Gravitacijsko območje Reke je bilo kljub dobri opremljenosti mesta dokaj utesnjeno in omejeno na Gorski Kotar, Hrvatsko Primorje in Istro, vendar se je tu že občutil konkurenčni vpliv močnega oskrbnega središča srednjega nivoja v Puli. Središči v Pazinu in Poreču sta bili pomožni. Ostalih središč na srednjem nivoju je bilo 17. Območje je štelo 409.900 prebivalcev.

5. Gravitacijsko območje **Splita** (686.000 prebivalcev) je zajemalo Dalmacijo, vendar brez zadarskega in dubrovniškega vplivnega območja, ki sta težila k Zagrebu), labilno jugozahodno Bosno in zahodno Hercegovino. Oskrbna središča na srednjem nivoju so bila v Kninu, Livnu, Splitu in Šibeniku. Labilni subcenter Metković je bolj gravitiral k Mostarju. Oskrbnih središč na srednjem nivoju je bilo 16.

6. Gravitacijsko območje **Osijeka** se je kljub nekoliko periferni legi mesta razprostiralo v vsej vzhodni Slavoniji in je segalo še v Bosansko Posavino (440.000 prebivalcev). Pomembnejši središči na srednjem oskrbnem nivoju sta bili Vukovar in Vinkovci, pomožni pa Đakovo in Našice. Oskrbo na srednjem nivoju je opravljalo 10 centrov.

7. Gravitacijsko območje **Banja Luke** je sodilo s 711.000 prebivalci med največja na 5. hierarhični stopnji. Kljub slabši opremljenosti mesta, je nanj gravitirala vsa severozahodna Bosna, le v Baniji in Pounju se je uveljavil vpliv Zagreba. Na mezogravitacijski ravni sta se izoblikovala močnejša centra v Bihaću in Prijedoru in pet šibkejših. Oskrbo na temeljni spodnji ravni je opravljalo 17 centrov. V celoti je to območje ustvarjalo vtis o neizgrajenosti omrežja centralnih naselij in njihovih gravitacijskih območij.

8. Gravitacijsko območje **Sarajeva** je sodilo z 1.816.000 prebivalci med največja. Zaledje je bilo gosto obljudeno bosansko osredje in jugovzhodna Bosna, vendar se je vpliv čutil še daleč na sever, v vsej dolini reke Bosne. Zaradi slabše gospodarske razvitosti vplivnega območja Sarajevo, podobno kot Banja Luka, še ni izkoristilo vseh možnosti. Oskrbo na srednji ravni so opravljali centri Derventa, Doboj, Goražde, Foča, Sarajevo, Travnik in Zenica in 4 subcentri. Industrializacija in nove prometne zveze so vnesli v staro strukturo mnoge premike (Travnik—Zenica, Derventa—Doboj, Foča—Goražde). Središč na spodnji oskrbni ravni je bilo 28.

9. Gravitacijsko območje **Tuzle** (550.000 prebivalcev) je zajemalo severovzhodni del Bosne (brez Semberije, ki je težila k Beogradu). Bilo je šele v nastajanju in dokaj nekonherentno. Oskrbo na srednjem nivoju sta opravljala poleg Tuzle Brčko in Zvornik in trije subcentri, oskrbo na spodnjem nivoju pa 13 središč.

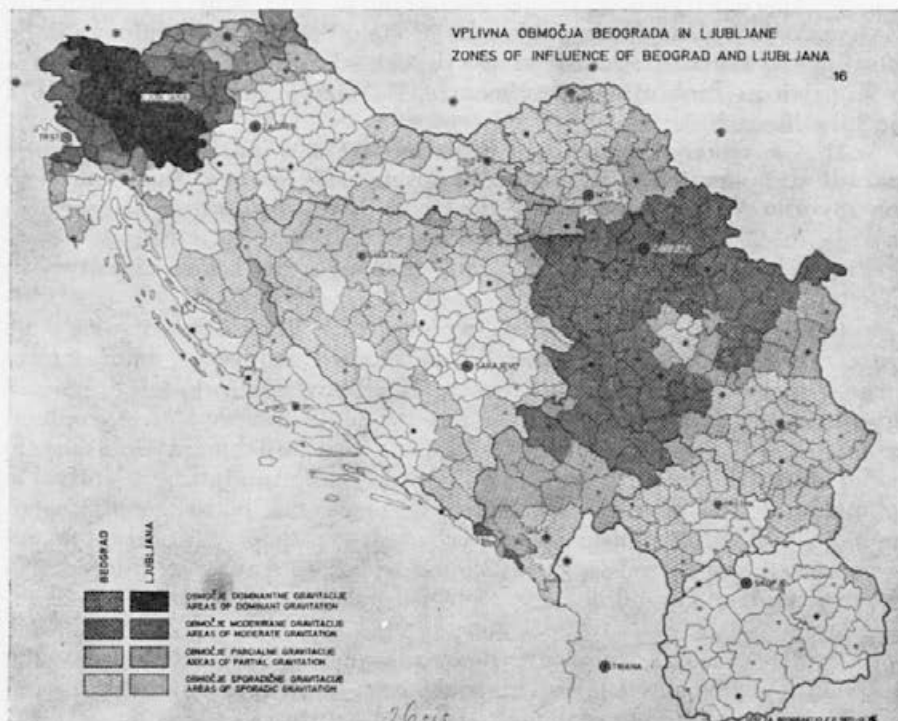
10. Gravitacijsko območje **Mostarja** je bilo šele v formiranju. Zajemalo je večino Hercegovine in je štel 340.000 prebivalcev. Slabo oblikovano omrežje srednjega oskrbnega nivoja je imelo dva centra v Konjicu in Trebinju in 3 subcentre. Na mikrogravitacijskem nivoju je bilo 16 središč.

11. Gravitacijsko območje **Subotice** (335.000 prebivalcev) je bilo zaradi državne meje in rastoče konkurence Novega Sada omejeno na severno Vojvodino. Sestavljalo ga je 5 šibkejših središč srednjega nivoja in 11 središč spodnjega oskrbnega nivoja. Najmočnejši mezogavitacijski center je bil Sombor, ki pa je nihal med Subotico in Novim Sadom.

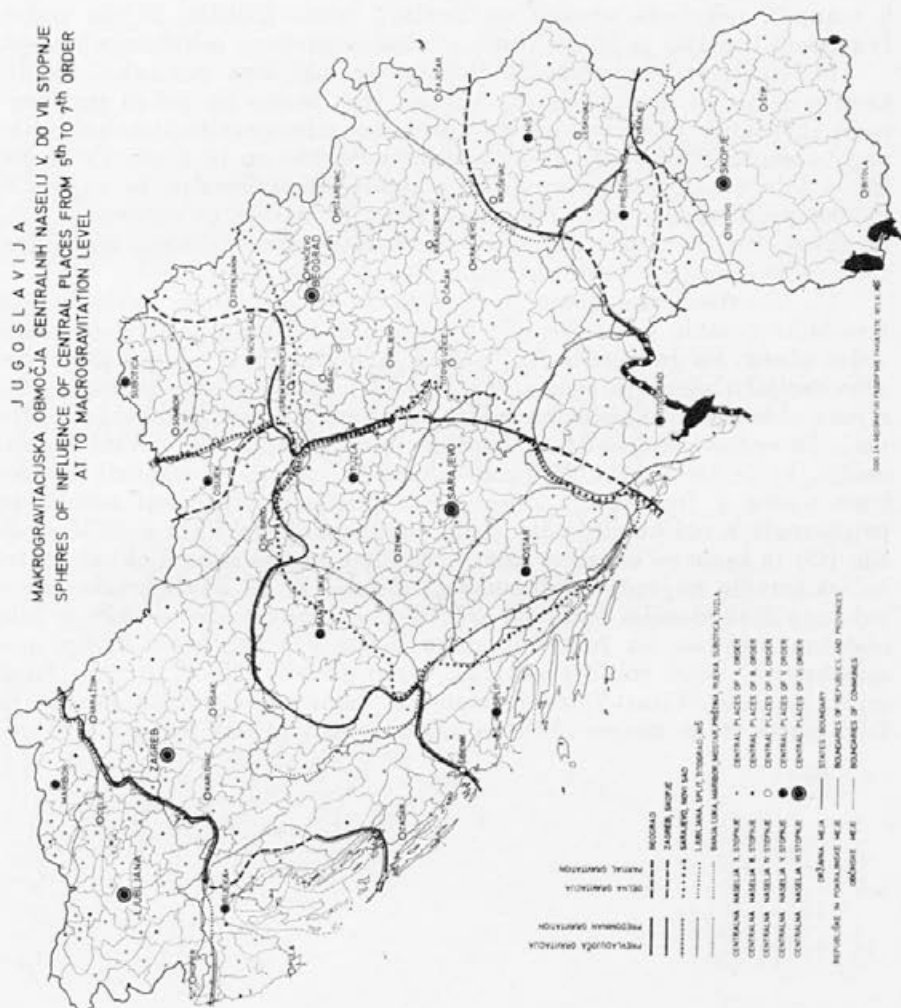
12. Gravitacijsko območje **Novega Sada** (941.000 prebivalcev) se je z rastočo vlogo mesta razširilo na škodo Subotice in deloma Beograda. Mesto je obvladovalo osrčje Bačke in severni del Srema. V gravitacijsko labilnem severnem Banatu se je njegov vpliv prepletal z beograjskim, vendar je pričakovati, da se bo tu kmalu izoblikovalo novo oskrbno središče zgornjega nivoja v Zrenjaninu. Na vplivnem območju so bili poleg Novega Sada 3 mezogavitacijski subcentri, medtem ko smo ekvivalentni vplivni območji Kikinde in Zrenjanina pogojno šteli sem. Središč na mikrogravitacijski ravni je bilo 24. Na vsem ozemlju Vojvodine se je občutil močan indirektni vpliv Beograda.

13. Gravitacijsko območje **Beograda** je bilo s 4.929.000 prebivalci največje v Jugoslaviji. Kot makrocenter je Beograd indirektno obvladoval vso vzhodno polovico države: Srbijo, Kosovo, Črno goro, sporadični vpliv pa se je občutil še v Vojvodini, deloma v Makedoniji in je segal še daleč na zahod v Bosno. Do tega položaja se je Beograd dokopal kot, dolgo časa, edino večje mesto na vzhodu, zaradi centralistične politike stare Srbije in predvojne Jugoslavije in kot državna prestolnica. Direktno gravitacijsko območje je zajemalo Srem, Južni Banat, Šumadijo, Pomoravje, Sandžak in Podunavje.

Makrogravitacijsko območje je sestavljalo 37 središč srednje oskrbne ravni. Med njimi je bilo poleg Beograda 17 centrov vodilnega pomena (Arandelovac, Čačak, Kragujevac, Kraljevo, Loznica, Novi Pazar, Pančevo, Paračin, Požarevac, Smederevo, Smederevska Palanka, Sremska Mitrovica, Svetozarevo, Sabac, Titovo Užice, Valjevo in Vršac). Med temi središči je izkazoval Kragujevac največjo samostojnost in imel vse možnosti, da preraste v centralno naselje V. stopnje z možnostjo oskrbe na najvišji ravni. V Pomoravju je prišlo zaradi bližine mest do konkurenčnega boja in policentričnih vplivnih območij. Središča v Sandžaku so bila vsa po vrsti prešibka, čeprav bi to obsežno ozemlje potrebovalo ustrezen center. K Beogradu je težila tudi Mačva in sosednja Semberija s centrom v Bijeljini, pretežni del sicer labilnega Srema (s centrom v Sremski Mitrovici in 3 subcentri) in južni Banat s središčem v Pančevu in Vršču. Oskrbo na osnovni ravni je opravljalo 62 središč.

14. Gravitacijsko območje Niša je obsegalo jugovzhodne in vzhodne pokrajine ožje Srbije, vendar je vranjsko gravitacijsko območje že gravitiralo k Skopju, medtem ko je labilno mezogravitacijsko območje okoli Kruševca nihalo med Beogradom in Nišem. Celotna vplivna sfera je štela 1,195.000 prebivalcev. Oskrbo na srednji ravni so opravljali poleg Niša mesta Bor, Kruševac, Leskovac, Pirot, Prokuplje,

Zaječar in 9 slabše opremljenih pomožnih centrov. Na mikrogravitacijskem nivoju je oskrbovalo podeželje 28 središč.

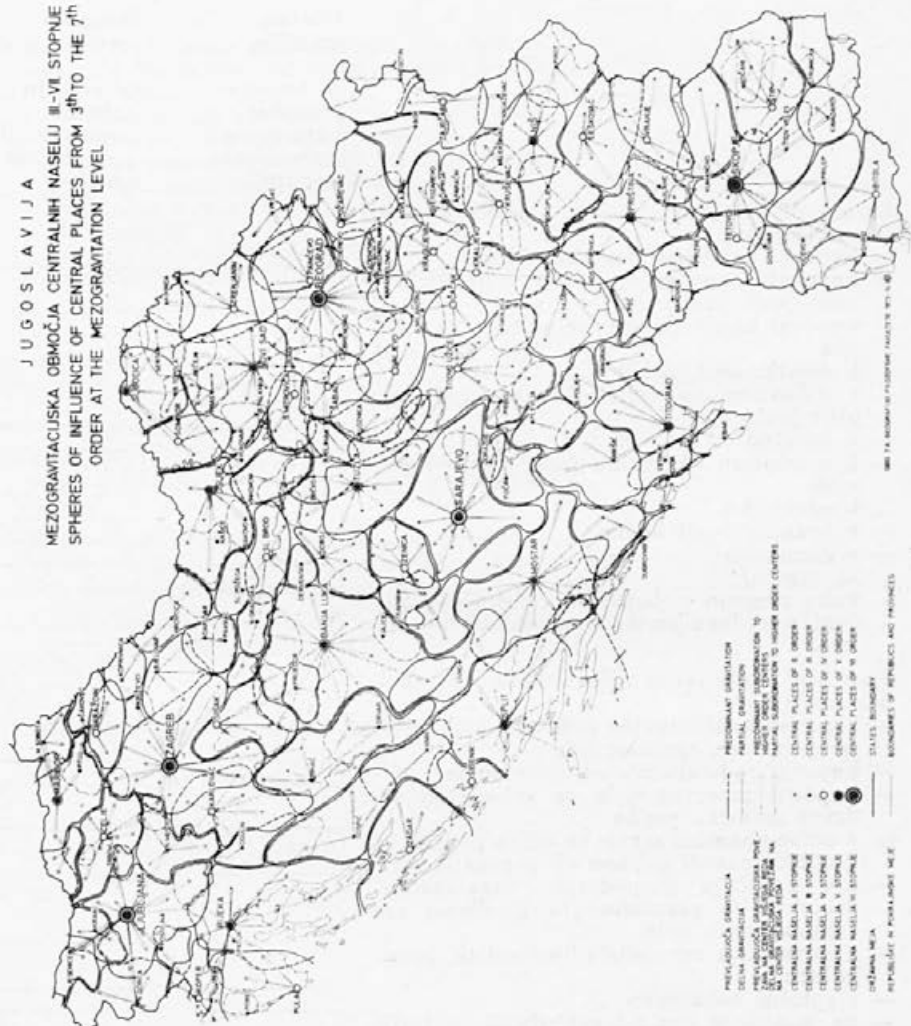
15. Gravitacijsko območje **Titograda**, ki je obsegalo večino Črne gore, je bilo močno pod vplivom Beograda. Titograd je bil kljub funkciji republiške prestolnice nezadostno opremljen s storitvenimi dejavnostmi, hkrati je bilo mesto premajhno in zaledje populacijsko šibko (310.000 prebivalcev). Zaradi goratega reliefa se je izoblikovalo 9 manjših oskrbnih središč na srednji ravni (Nikšić, Bijelo polje, Ivangrad, Plevlja) in 20 oskrbnih središč osnovnega oskrbnega nivoja.

16. Gravitacijsko območje **Prištine** je mlajšega postanka. Izoblikovalo se je ob novi upravni funkciji tega mesta na račun predvojnega skopskega in beograjskega vpliva ter mezogravitacijskega vplivnega območja Đakovice, Peći, Kosovske Mitrovice in zlasti Prizrena, ki so bila tradicionalna središča v pokrajini. Območje je zajemalo 890.000 prebivalcev, vendar je imelo samo 19 središč na osnovni oskrbni ravni, kar je dober indikator gospodarske nerazvitosti, nizke potrošnje in neizgrajenosti omrežja centralnih naselij.

17. Gravitacijsko območje **Skopja** je z nastankom makedonske republike postalo pomembnejše in trdnejše, izgubilo pa je svoj predvojni obseg, ko je segalo do Prištine in Leskovca. V skopsko makrogravitacijsko sfero je sodila vsa Makedonija, vranjsko mezogravitacijsko območje in kačaniška mikroregija na Kosovu. Indirektni vpliv pa je še vedno segal daleč v Metohijo in na južno Kosovo. Vplivno območje, ki je štelu 2.111.000 prebivalcev, je bilo po obsežnosti na tretjem mestu v Jugoslaviji. Poselitev z velikimi strnjenimi naselji je pripomogla k oblikovanju izrazitih, vendar maloštevilnih središč srednje (18) in osnovne oskrbne ravni (29). Med mezogravitacijskimi centri je izkazovala največjo avtonomnost Bitola, ki je obvladovala jugozahodno Makedonijo. Podobno središče na jugovzhodu — Štip je bilo občutno prešibko in je svojo vlogo delilo s 3 subcentri. Drugi pomembnejši centri srednje oskrbne ravni so bili Ohrid, Prilep, Strumica, Kavadar, Titov Veles, Kumanovo, Tetovo in Gostivar. Poslednja štiri mesta so že močno občutila konkurenčni pritisk Skopja.

JUGOSLAVIJA

MEZOGRAVITACIJSKA OBMOKA CENTRALNIH NASELJI III-VII STOPNJE
SPHERES OF INFLUENCE OF CENTRAL PLACES FROM 3th TO THE 7th
ORDER AT THE MEZOGRAVITATION LEVEL

Priloga: V P R A Š A L N I K

Socialistična republika ..... Občina .....

Matični okoliš ..... Sedež matičnega okoliša .....

	Glavno središče	Stransko središče
	(v naselju pretežno kupujete ali uporabljate storitve)	(v naselju občasno kupujete ali uporabljate storitve)
Kam hodijo občani iz vašega matičnega okoliša običajno:		
— kupovat perilo in blago za obleke	.....	.....
— kupovat gospodinjske stroje (npr. štedilnike, peči, grelce itd.)	.....	.....
— kupovat kmetijsko orodje, semena in gnojila	.....	.....
— k damskemu frizerju	.....	.....
— v delavnico za popravilo radioaparator ali televizorjev	.....	.....
— v lekarno	.....	.....
— k splošnemu zdravniku (npr. po prvo pomoč)	.....	.....
— k odvetniku	.....	.....
— v hranilnico ali banko	.....	.....
— v gimnazijo	.....	.....
— na semenj	.....	.....
— kako pogosto v poprečju obiskujejo občani navedena središča na mesec ali na leto.	.....	.....
Kam hodijo občani iz vašega matičnega okoliša običajno:		
— kupovat kvalitetnejše pohištvo (pohištvene garniture, spalnice itd.)	.....	.....
— kupovat radioaparate ali televizorje	.....	.....
— kupovat rezervne dele za avtomobile in druga motorna vozila	.....	.....
— v avtomehanični servis za večja popravila	.....	.....
— k optiku zaradi nakupa ali popravila očal	.....	.....
— kje naročajo gospodarske organizacije projekte za pomembnejša gradbena ali arhitektonska dela	.....	.....
— k zdravniku specialistu (internistu, ginekologu)	.....	.....
— v splošno bolnišnico	.....	.....
— na šolanje v eno od naslednjih srednjih strokovnih šol: tehniško, ekonomsko ali kmetijsko	.....	.....
— v gledališče (poklicno ali amatersko, ki ima redne predstave večkrat na mesec v stalni dvorani)	.....	.....
— kako pogosto v poprečju obiskujejo občani vašega matičnega okoliša navedena središča na mesec ali leto.	.....	.....

	Glavno središče	Stransko središče
	(v naselju pretežno kupujete ali uporabljate storitve)	(v naselju občasno kupujete ali uporabljate storitve)
Kam hodijo občani vašega matičnega okoliša:		
— po darila za posebne prilike (nakit, darila za svatbo):	.....	.....
— kje nabavljajo obrtniki (npr. čevljarji, instalaterji) reprodukcijski material	.....	.....
— kje je potovalna agencija, ki jo uporabljate za organizacijo daljših potovanj	.....	.....
— na šolanje v višjo šolo (npr. pedagoška akademija)	.....	.....
— na univerzo ali visoko šolo	.....	.....
— na kliniko (urologija, ortopedija).	.....	.....
Katere časopise običajno berejo v vašem okolišu:		
— splošno-informativne dnevnike (npr. Politika, Oslobođenje, Vjesnik, Delo)	.....	.....
— splošno-informativne dnevnike ali tednike regionalnega značaja.	.....	.....
Kam nosijo običajno kmetje vašega okoliša svoje pridelke (povrtnino, sadje, perutnino) na trg.	.....	.....
Katero bližnje središče je dostopno z rednimi avtobusnimi ali železniškimi zvezami vsak dan in to dopoldne, popoldne in zvečer.	.....	.....
Katero bližnje središče velja pri prebivalcih vašega matičnega okoliša kot:		
— mesto	.....	.....
— trg	.....	.....
Opombe in dodatne obrazložitve	.....	.....

Literatura — Bibliography

1. Vrišer I., Centralna naselja v Jugoslaviji, *Ekonomski revija*, 1968, p. 395—430.
2. Kokole V., Centralni kraji v SR Sloveniji, *Geografski zbornik*, 13, 1971, p. 5—133.
3. Bobek H., Aspekten der zentralörtlichen Gliederung Österreichs, *Berichte zur Raumforschung und Raumordnung*, X, 2, 1966, p. 114—130.
4. Chabot G., Les zones d'influence des grandes villes françaises. *Mémoires et Documents du Centre de Documentation Cartographique et Géographique*, 1961, T. VIII.
5. Ilešič S., Geografska regionalizacija Jugoslavije, *Geografski vestnik*, XXXIII, 1961, p. 3—24.
6. Meynen E., Klöpffer R., Körber J., Rheinland-Pfalz in seiner Gliederung nach zentralörtlichen Bereichen, *Forschungen zur deutschen Landeskunde*, Bd. 100.
7. Palomäki U., The Functional Centers and Areas of South Bothnia, *Fenia*, 28, 1964, p. 1—235.
8. Tuominen O., Das Einflussgebiet der Stadt Turku im System der Einflussgebiete SW Finnlands, *Fenia*, 71, 1949, p. 1—138.
9. Savić O., Uticajne sfere gradova u dolini Velike Morave, *Geografski institut, Zbornik radova SAN, Posebna izdanja* 7, 1955.
10. Ilić J. J., Karakteristike funkcionalnih odnosa između grada i okoline sa posebnim osvrtom na SR Srbiju, *Stanovništvo*, juli—decembar, 1970, p. 167—189.
11. Žuljić S., Zagreb i okolica, *Geografski glasnik*, 26, 27, 1964, p. 39—144, 1965, p. 41—42.
12. Meinke D., Gravitations- und Potentialmodelle, *Handwörterbuch der Raumforschung und Raumordnung*, I, 1970, p. 1048—1059.
13. Reilly W. J., *The Law of Retail Gravitation*, 1931.
14. Berry B. J. L., *Geography of Market Centers and Retail Distribution*, 1967.
15. Christaller W., Die Hierarchie der Städte, *Symposium in Urban Geography*, Lund, 1960, *Lund Studies in Geography, Ser. B, Human Geography*, 24, 1962, p. 3—13.

THE AREAS OF INFLUENCE OF YUGOSLAV CITIES AND TOWNS

Igor Vrišer

(Summary)

It was possible to establish in the study of areas of influence of Yugoslav towns, i. e. the territories under the influence of a particular town, both the structure of these areas and the factors which were responsible for their formation.

By an area of influence is understood the territory in which the population tends to be attached to a certain centre, either regularly or periodically or occasionally viz. exceptionally because of the business and other services that are provided in or from that centre. The interpretation of the influence areas is closely related to the organisation of the central places network. This are the laws which lead the formation of the network and the hierarchy of central places. In principle the interrelationship between towns and their hinterland are directly governed by the economic law of the demand and supply and are related to the number of customers and to the frequency they use particular services. Because of such differences three main levels of the provision of goods and services directly to customers are distinguished. These are: the lower or the micro-gravitation level, the middle or the mezo-gravitation level and the upper or the macro-gravitation level. The first level of service provision is related to regular or even to basic everyday purchases or services needed (purchases of food-stuffs, textiles, household or agricultural implements, visits to secondary schools, banks, general practitioners, lawyers). The second level of service provision is related to the services more periodically sought (purchases of furniture, electrical appliances, spare-parts for automobiles, visits to tourist agencies, architects offices, opticians, specialist doctors, hospitals, drama theatres, professional training schools). The third level of service provision is related to consumption of rare services and goods which are sought only in more exceptional cases (purchases of special presents, university education, special clinical medical treatment).

The questionnaire survey and the following analysis were founded on these theoretical premises. The questionnaire included 32 questions and was sent to about 4000 registration offices, viz. to their personnel, throughout Yugoslavia. The response — 45.9 per cent. of all questionnaires were filled and returned — was rather poor in Montenegro, Kosovo and in some other parts of Serbia. The information thus obtained was mapped and analysed. Answers from numerous registration offices indicated that some areas depend for particular groups of services on several centres. Four degrees of the intensity of gravitation were, therefore, discerned in the analysis: the dominant, the moderate, the partial and the sporadic levels of intensity of influence.

The analysis has revealed that, in Yugoslavia, the service provision at the lower level was exercised by 466 centres (or 63.9 per cent. of all). The service provision at the middle level was exercised by 189 centres (or 28.1 percent.) and, at the upper level by 17 centres (or 2.5 percent. of all centres). The service provision at the micro-gravitation level was primarily performed by central places of the 2nd order and by all central places of a higher order. The average size of the centres was 4982 inhabitants and that for the areas respective of influence was 19925. The service provision at the mezo-gravitation level was performed — apart from 17 centres of the 5th to 7th orders — mainly by 115 central places of the 3rd and 4th order and, as an exception, also by 57 centres of the 2nd order. The average size of these centres was 34750 inhabitants and that for the respective areas of influence was 112108 inhabitants. The service provision at the macro-gravitation level was performed by 17 centres of either 5th, 6th or 7th order with an average population

of 178 025 while that of the respective areas of influence was 1 204 300 inhabitants.

A close correlation was observed between the number of inhabitants in towns and in their respective areas of influence viz. with the equipment with services in towns of a particular level of gravitation. This was a confirmation of the hypothesis that the three phenomena are only three components of a unitary organism — the city region.

The established high correlation provided a basis for a critical evaluation of particular centres and of their areas of influence. Central places that have appeared, on the graph, outside the belt $\pm \sigma_0$ along the regression line of correlation were singled out as being to a certain degree abnormal. At the macro-gravitation level the cities of Sarajevo and Niš, Priština, Mostar and Tuzla proved to be too small in relation to their areas of influence and, with the exception of Sarajevo and Niš, not well enough provided with central functions. The towns of Rijeka and Maribor, on the other hand, have too small areas of influence. At the mezo-gravitation level 17 towns proved to be too small in relation to their hinterlands (e. g. Doboj, Bihać, Kruševac, Loznica, Peć, etc.) and 12 towns were not adequately provided with central functions (Zvornik, Gnjilane, Petrovac, Uroševac). It is considered that all towns which have less than ten thousands inhabitants are really problematic as centres at that level. As many as 48 centres proved to be too small at the micro-gravitation level and 66 towns proved not to be adequately provided with service activities.

The data obtained in the survey were also tested with a theoretical gravitation model where the number of employees in the service activities was used as the mass of gravitation.

$${}_iI_j = \frac{m_i}{c_{ij}^3} \quad \text{where}$$

${}_iI_j$ = the intensity of gravitation
 c_{ij} = the distance between towns i and j
 m_i = the mass of town i

The analysis has revealed characteristic >vacancies< in Lika, in western and southeastern Bosnia, in western Slavonia, in northern Montenegro, in Sandžak and Metohija as well as in eastern Serbia and in eastern Macedonia.

The consumption, the accessibility and the administrative divisions were considered to be the main factors in the formation of the areas of influence. The administrative divisions were studied separately and those units were singled out which have remained stable in area throughout longer periods of time. The ethnic composition of population within particular areas of influence proved also to be of considerable significance.

UDK
UDC
914.971.2 (-201):38

TRGOVSKA SREDIŠČA V LJUBLJANI, MARIBORU IN KRANJU (NEKAJ GEOGRAFSKIH ELEMENTOV V ORGANIZACIJI OSKRBE)*

Mirko Pak **

DOSEDANJA GEOGRAFSKA PROUČEVANJA TRGOVSKIH SREDIŠČ V MESTIH

Mesto je notranje razdeljeno v funkcijsko različne dele, med katerimi so posebej opazni tisti, ki služijo oskrbi in potrošnji. Takšni predeli so predvsem v središčih mest in v drugih zgostitvenih jedrih prebivalstva, v subcentrih. Mestni predeli s koncentracijo objektov oskrbe in potrošnje so trgovska središča mest z značilnimi trgovskimi ulicami. V takšne predele največje koncentracije trgovin in dnevne zgostitve prebivalstva se vključujejo tudi druge dejavnosti: banke, zavarovalnice, razne pisarne in podobno. Glede na to je oznaka trgovsko središče mesta preozka in bi bilo to mestno območje poimenovati »poslovno središče mesta«. Še najbolj homogeni trgovski predeli so tako imenovana nakupovalna središča (shopping centres).

V okviru urbane geografije se je že zgodaj pojavilo zanimanje za proučevanje mestnih predelov s koncentracijo centralnih funkcij. Raziskovali so funkcijsko strukturo, intenzivnost izrabe, obseg oziroma meje takšnih predelov, njihova vplivna območja in transformacijo. Že Bobek je leta 1928 v svoji razpravi o Innsbrucku (1) poskušal ovrednotiti trgovske ceste (Geschäftsstrassen) kot mestne funkcijske elemente z največjo koncentracijo človekove dejavnosti. S proučevanjem funkcij in razvoja trgovskih cest sta se ukvarjala tudi Hübschman (1952) in Wiek (1967) (2). Posebno dober pregled fiziognom-

* Razprava je sinteza nekaterih rezultatov iz obsežne raziskave z naslovom »Strukturna in funkcijska analiza zazidanega mestnega prostora Maribora«, ki je bila opravljena l. 1972 s finančno pomočjo Filozofske fakultete v Ljubljani in raziskovalne naloge »Geografski elementi potrošnje v regionalni strukturi Slovenije«, I. del, ki jo je financiral Sklad Borisa Kidriča, Raziskovalne skupnosti Slovenije.

** dr., univ. docent, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000, Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zvezka.

ske klasifikacije posameznih trgovskih cest je podala Lichtenbergerjeva na osnovi indeksa izložbenih oken (Schaufensterindex) in povezav, ki jih ima subcenter do netrговskega predela mesta (3). S kartiranjem izrabe trgovskih ulic se je ukvarjal tudi Hartke (1961), ki je z analizo obsega izložbenih oken v nekaterih Münchenskih ulicah ugotavljal centralne funkcije v posameznih mestnih središčih. V raziskavi je uporabil še dva elementa; strukturo trgovin in gostoto prometa pešcev (4).

Vse te raziskave trgovskih središč in trgovskih cest so spremljala prizadevanja po kvantitativnem pristopu in prikazu rezultatov ter po klasifikaciji teh mestnih predelov. Še najbolj daleč pri teh poizkusih so prišli prav Lichtenbergerjeva v svojih raziskavah Dunaja ter Neff (1965), Ruppert (1968) in Wolf (1969), ki so na primerih Dresdena, Münchna in Frankfurta raziskali funkcijo (vlogo) subcentrov in jih razvrstili v stopnje (Rangordnung) trgovskih središč (Geschäftszentren) (5).

Številne raziskave ameriških mest so temeljile predvsem na socioloških in ekonomskih aspektih in metodah, vendar so bile zaradi prostorskih elementov tudi močno geografske. Chorley in Haggett (1967) sta lepo pokazala, da so ob tem največ pozornosti posvečali izdelavi modelov prostorske strukture poslovnih središč in njihove notranje razdelitve (6). Pri tem sta prišla najdalj Murphy in Vance (1954), ki sta uporabila kartiranje izrabe mestnih središč kot kriterij za ugotavljanje in določanje meja poslovnih središč (imenovanih CBD = Central Business District). Kartirala sta izrabo v okviru uličnih blokov po vseh nadstropjih in na koncu seštela vse površine, ki jih zasedajo centralne funkcije. Izmerjeno površino sta delila s površino pritličja in tako dobila indeks višinske izrabe (CBHI); nadalje sta še delila celotno izmerjeno površino z absolutno površino vseh nadstropij in dobila CBII, indeks intenzivnosti izrabe. Da je bil ulični blok uvrščen v CBD, je moral biti CBHI 1 in več ter CBII 50% in več. S tem načinom je bilo možno ugotoviti obseg poslovnega središča, vendar brez njegovih notranjih razlik (7). Na to je opozoril Wolf (1971) v svoji raziskavi petnajstih središč velikih nemških mest. V njej je skušal kvantitativno ovrednotiti in primerjati stopnjo in strukturo izrabe poslovnih središč mest in meje zon intenzivnosti posameznih skupin izrabe. Na osnovi dobljenih vrednosti o koncentraciji nestanovanjskih funkcij je razdelil vrednosti na pet kategorij in z njimi opredelil središča na lokalne centre, majhne regionalne centre, velike regionalne centre, male medregionalne centre in velike medregionalne centre (8).

V domači geografski literaturi skorajda ne zasledimo prizadevanj po raziskavi trgovskih ali poslovnih središč naših mest. Redek primer poskusa prostorske opredelitve mestnih funkcij vsebuje Vrišerjeva knjiga o Rudarskih mestih iz leta 1963 (9). Vse drugo je ostalo doslej neobjavljeno v raznih gradivih za urbanistične načrte ter v diplomskih nalogah študentov geografije. Edini rezultat novjših prizadevanj na tem področju sta avtorjeva referata na kongresu geografov v Sarajevu, septembra 1972, z naslovom »Snabdevanje kao faktor

transformacije gradskega prostora na primeru Ljubljane, Maribora i Kranja« in na geografskem simpoziju o severovzhodni Sloveniji v Mariboru, oktobra 1972, z naslovom »Oskrba kot dejavnik transformacije mestnega prostora na primeru Maribora« (10).

Oba navedena referata sta se oprla na Wolfovo metodologijo raziskave trgovske ceste v Frankfurtu in trgovskih središč 15 nemških mest. Ta metodologija namreč daje možnost kvantificiranja nekaterih pojavov in omogoča primerjavo med posameznimi mesti. Raziskavo je možno izvesti tudi brez uradnih statističnih podatkov. Delo sloni predvsem na kartiranju pojavov in na anketiranju potrošnikov.*

RAZISKAVA TRGOVSKIH SREDIŠČ V LJUBLJANI, MARIBORU IN KRANJU

Ob majhnem številu slovenskih mest z izoblikovanim in prostorsko večjim poslovnim središčem je bil izbor mest za raziskavo dokaj preprost. Sama metoda dela je zahtevala določeno velikost trgovskega središča in določeno stopnjo izrabe prostora v nestanovanjske (trgovske in poslovne) namene. Poleg tega so bili glavni kriteriji pri izboru naselij naslednji:

1. Velikost mesta z izoblikovanim vplivnim območjem. Wolf je postavil spodnjo mejo velikosti 100.000 prebivalcev, kar je bilo v našem primeru zagotovljeno pri Mariboru in Ljubljani. Kranj je sicer mnogo manjši, toda je živahen gospodarski center in glede na število prebivalstva tipičen predstavnik srednje velikih slovenskih mest.

2. Gospodarska struktura vseh treh mest je dokaj različna glede na vrednost in strukturo družbenega brutoprodukta, zaposlitveno strukturo prebivalstva in strukturo delovnih mest. Tako je bilo leta 1961 od aktivnega prebivalstva v industriji zaposlenih 22,5 % Ljubljčanov, 47,5 % Mariborčanov in 52 % Kranjčanov. To daje različno kupno moč potrošnikom in kvalitetno različno strukturo oskrbe.

3. Ljubljana, Maribor in Kranj imajo različen regionalni pomen. Ljubljana je republiško središče s številnimi funkcijami, ki jih opravlja za vso republiko ali celo za širše območje. Takšen značaj ima tudi struktura in kvaliteta oskrbe. Za Ljubljano je tudi značilna hitra rast poslovnega središča v horizontalni in vertikalni smeri. Maribor je središče severovzhodne Slovenije. Ob izraziti usmeritvi gospodarstva v industrijo se je v preteklosti izoblikovalo skromnejše mestno trgovsko središče. Posledica tega je disperzna »citizacija« ob siceršnji koncentraciji trgovskih funkcij. Zaradi tega lahko zaenkrat govorimo bolj upravičeno o trgovskih cestah, kakor o poslovnem središču. Kranj ima izoblikovano trgovsko središče v starem delu mesta. Bližina Ljubljane se čuti v strukturi potrošnje in izrabe tal.

V Ljubljani, Mariboru in v Kranju je raziskava zajela predvsem dele trgovskih središč z največjo koncentracijo trgovskih funkcij.

* Raziskavo sta v letu 1971 opravila avtor in dr. Klaus Wolf, univ. profesor iz Frankfurta. Pri kartiranju in anketiranju so sodelovali slušatelji 3. letnika oddelka za geografijo filozofske fakultete v Ljubljani.

V raziskavo niso bili vključeni nekateri obrobni trgovski predeli, trgovske ulice in subcentri (npr. Šiška). V Ljubljani so bile raziskane naslednje ulice: Titova cesta med Šubičevo ulico in železniško progo, Nazorjeva, Miklošičeva od Prešernovega trga do Dalmatinove ulice in Mestni trg v najstarejšem mestnem jedru. V Mariboru je bilo proučeno vse trgovsko središče na levem bregu Drave z naslednjimi ulicami: Gosposka, Glavni trg, Jurčičeva, Slovenska, Vetrinjska, Grajski trg in Partizanska cesta. V Kranju je raziskava zajela Koroško cesto, Mestni trg, Prešernovo ulico in Titov trg.

Raziskani so bili naslednji dejavniki: funkcijska izraba hiš, gostota prometa pešcev, poreklo potrošnikov in vrsta nakupa. Našteti dejavniki naj bi dali odgovor na vprašanja:

— kakšna je stopnja izrabe hiš ob trgovskih ulicah v nestanovanjske namene;

— kakšna je struktura zasedenosti hiš z nestanovanjskimi funkcijami;

— kakšna je prostorska razporeditev stopnje izrabe nestanovanjskih funkcij glede na njihovo strukturo;

— kje so meje trgovskega središča;

— kakšne so kvalitativne razlike med trgovskimi središči Ljubljane, Maribora in Kranja;

— ali so razlike v gostoti prometa pešcev v raznih delih trgovskih središč v teku enega dne in med posameznimi dnevi;

— kakšne so prostorske razlike v strukturi potrošnje glede na poreklo potrošnikov.

KVANTITATIVNA ANALIZA IZRABE HIŠ V NESTANOVANJSKE NAMENE

I.

Metoda kartiranja izrabe tal in zaključne sinteze je bila povzeta po citirani Wolfovi študiji (11). Postopek pri kartiranju je bil na kratko naslednji: vse proučevane ulice so bile razdeljene na 100-metrške pasove. V okviru teh pasov je bila po nadstropjih posebej kartirana izraba hiš za vsako stran ceste glede na naslednjih 15 skupin dejavnosti:

- I. trgovine z živili,
- II. trgovske hiše-veleblagovnice,
- III. posebne trgovine s tekstilom in predmeti osebne potrošnje — tekstil, krzno, usnjeni predmeti, ure, zlato, knjigarne, fotomaterial, športne potrebščine itd.,
- IV. posebne trgovine s predmeti za gospodarstvo in gospodinjstvo — gospodinjski stroji, igrače, radio, barve, cvetličarne, elektromaterial, železnina, plastika itd.,
- V. storitvene dejavnosti,
- VI. objekti oskrbe in prenočišča,

- VII. obrtniki,
- VIII. industrija,
- IX. veletrgovine,
- X. banke in zavarovalnice,
- XI. poslovni prostori gospodarskih organizacij,
- XII. zdravniki,
- XIII. pravosodje, advokati,
- XIV. uprava in druge javne zgradbe,
- XV. stanovanja.

Iz dobljenih vrednosti je bila izračunana poprečna vrednost izrabe posameznih skupin dejavnosti za 100-metrške pasove v vseh raziskanih ulicah treh mest. Za Ljubljano, Maribor in Kranj je znašala skupna poprečna vrednost izrabe ene skupine v 100-metrškem pasu 23,83 (V_i — vrednost izrabe = 23,83). To je bil indeks 1. Dalje je bilo izračunano odstopanje od indeksa 1 za vrednosti izrabe posameznih skupin po 100-metrških pasovih za posamezne strani ulic, kot je to prikazano v tabeli na strani 53.

Indeksi za posamezne skupine dejavnosti so bili postavljeni v grafikon pogostosti in na podlagi tega je bilo določenih za vsako skupino dejavnosti pet stopenj izrabe. Te skupine so bile za šest od skupaj 15 skupin dejavnosti naslednje:

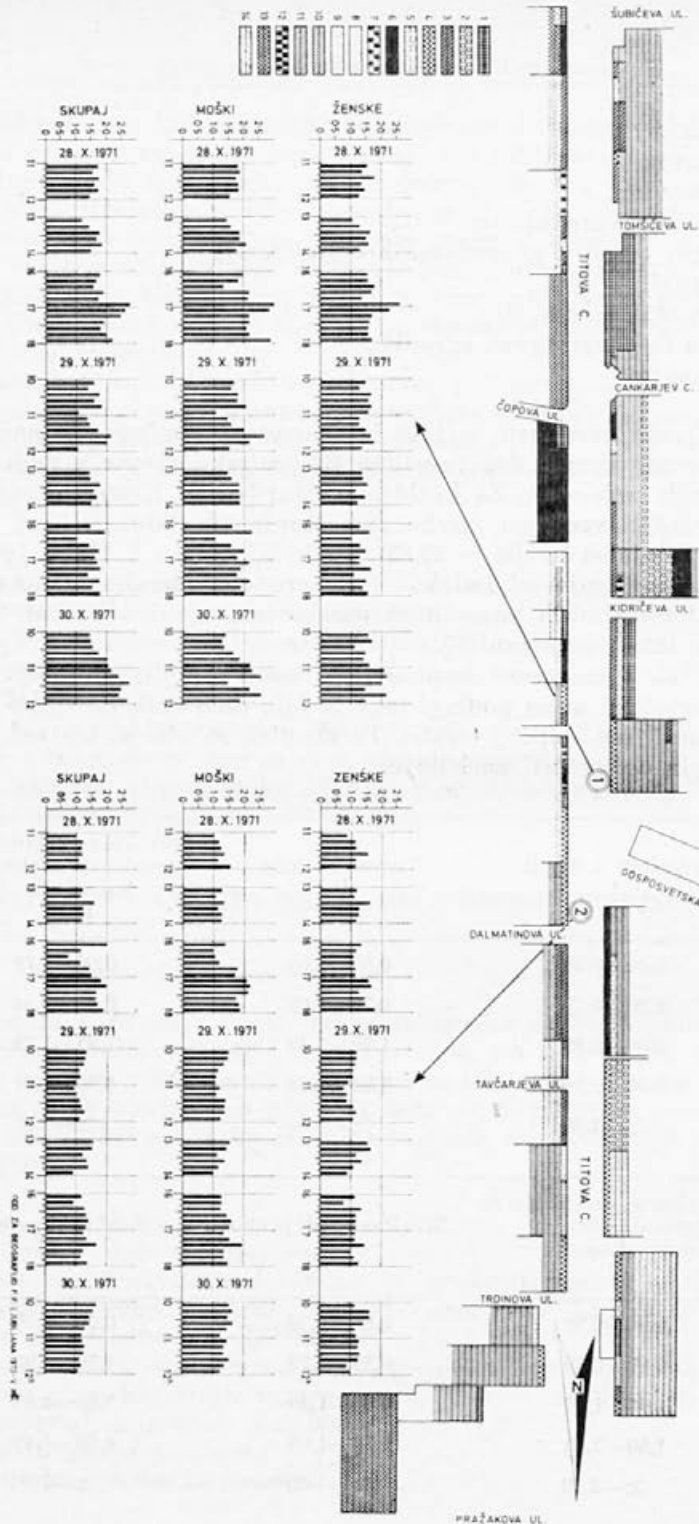
	Trgovine z živili I	Trgovske hiše II	Trgovine s tekstilom in predmeti osebne potrošnje III
a)	0,00—0,29	0,00—0,69	0,00—0,79
b)	0,30—0,79	0,70—1,69	0,80—1,24
c)	0,80—0,99	1,70—3,49	1,25—1,79
d)	1,00—1,79	3,50—4,99	1,80—2,49
e)	$\geq 1,80$	$\geq 5,00$	$\geq 2,50$

	Trgovine s predmeti za gospodarstvo in gospodinjstvo IV	Storitvene dejavnosti V	Poslovni prostori XI
a)	0,00—0,59	0,00—0,34	0,00—1,29
b)	0,60—0,99	0,35—0,79	1,30—2,99
c)	1,00—1,59	0,80—1,29	3,00—4,49
d)	1,60—2,69	1,30—1,69	4,50—7,49
e)	$\geq 2,70$	$\geq 1,70$	$\geq 7,50$

IZRABA HIŠ PO NADSTROPJIH IN INDEKS PASANTOV OB TITOVI CESTI V LJUBLJANI

THE USE OF HOUSES BY FLOORS AND INDEX OF PASSENGERS

Indeksi izrabe hiš po 100-metrskih pasovih za petnajst skupin dejavnosti

Skupine dejavnosti	Mesto: Ljubljana					Cesta: Titova cesta							
	L1	L2	L3	L4	L5	L6	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
I				0,37	3,02	2,18	0,62	0,75	0,67	0,50	1,46		
II	6,87	5,44				0,50							
III	2,95	0,25	3,27	0,25		0,50	1,59	0,08	0,62	2,26	1,67		2,09
IV	0,20		0,79	2,05	1,46	0,58			0,37	2,18		3,35	
V	1,51	0,88					0,71	1,17	1,09	0,29	0,62	0,62	
VI	2,89	3,35		2,01			4,31		1,42	0,35			
VII							0,71						
VIII			1,84										
IX	5,11												
X	1,84	10,47	2,14			0,67					0,41		
XI	12,45	2,30	4,19	6,79	2,68		38,74	20,45	6,37	7,12	6,05	7,21	3,90
XII													
XIII													
XIV	1,09		3,69									1,04	2,09
XV	27,19	0,20	4,52	2,51	1,21	0,25	6,24	4,90	5,14	3,02	2,34	0,12	

L1 — leva stran ceste, prvi 100-metrski pas itd.

D1 — desna stran ceste, prvi 100-metrski pas itd.

Vsi 100-metrski pasovi, ki so glede na vrednosti posameznih dejavnosti sodili v stopnje c), d) in e), so predstavljali zone intenzivne izrabe za posamezne skupine dejavnosti. Na podlagi tega so bile izdelane za posamezne skupine dejavnosti tudi karte.

Pri določanju obsega trgovskega središča mesta smo uporabili prvih pet skupin dejavnosti, ki so imele najbolj izrazito trgovsko funkcijo. Vsi 100-metrski pasovi, v katerih je bila vsaj ena od prvih petih skupin dejavnosti intenzivno zastopana in je torej spadala po svoji vrednosti v stopnje c), d) in e), so sodili v trgovsko središče mesta. Središče je lahko bilo v enem ali več kompleksih in njegove meje so bodisi potekale po sredi ulice ali pa so vključevale obe strani ulice. Kolikor se je pojavil v sklenjenem kompleksu z intenzivno izrabo pas, ki je spadal v skupine izrabe a) ali b), torej med neintenzivno izrabljene, smo ga vključili v trgovsko središče mesta. Takšen primer je bil Grajski trg v Mariboru, ki bi sicer s svojima dvema 100-metrskima pasovima pretrgal enotno trgovsko središče mesta, a je sodil po svoji funkcijski izrabi vendarle v intenzivno izkoriščeni del mesta.

Nadaljnjo analizo izrabe hiš je bilo mogoče opraviti za trgovsko središče posameznega mesta v celoti, ali pa v okviru zon intenzivne izrabe posameznih skupin dejavnosti. Za trgovska središča Ljubljane, Maribora in Kranja je bila izračunana celotna vrednost izrabe po posameznih skupinah dejavnosti in poprečna vrednost v 100-metrskem pasu. S temi podatki je postala mogoča delna primerjava usmerjenosti izrabe med posameznimi trgovskimi središči, kar je med drugim tudi bil cilj te raziskave.

II.

Skupina I: Trgovine z živili

Proučena trgovska središča v Mariboru in Kranju ter deloma v Ljubljani obsegajo hkrati tudi centralni poslovni prostor ali »city« ali »central business district« imenovan. Za centralni poslovni prostor je značilno majhno število trgovin z živili, kar je med drugim jasno pokazala tudi raziskava Dunaja, kjer je Lichtenbergerjeva ugotovila koncentracijo teh trgovin v stranskih ulicah. Zato Lichtenbergerjeva v razpravi o razvoju in organizaciji cityja sploh ne omenja trgovin z živili (12). Tudi v Ljubljani, Mariboru in Kranju, trgovine z živili niso značilnost trgovskega središča, čeprav prebiva v njih še precej prebivalstva in se veliko prebivalstva iz drugih mestnih predelov tukaj vsakodnevno oskrbuje. Še največ je trgovin z živili, z indeksom izrabe nekaj nad 0,60, ob Titovi cesti v Ljubljani, Gosposki ulici v Mariboru in ob Prešernovi ulici v Kranju. Ob Titovi cesti so samo trije 100-metrski pasovi intenzivne izrabe, medtem ko je pet 100-metrskih pasov sploh brez vsake trgovine z živili. Podobno je v ostalih proučevanih ulicah Ljubljane in Kranja. Le v Mariboru se je ta funkcija močneje obdržala še iz preteklosti. Tu je od skupno dvajsetih

100-metrskih pasov kar osem takšnih, da imajo intenzivno izrabo s trgovinami z živili. Leže ob Glavnem trgu, Gosposki ulici in na severnem delu Partizanske ceste, kjer teče gost promet pešcev iz mesta k železniški in, v zadnjem letu, tudi k avtobusni postaji.

Trgovine z živili so torej osredotočene v tistih tradicionalnih ulicah, kjer poteka izredno gost promet pešcev. V starejših mestnih delih je opazna navezanost trgovin z živili predvsem na starejše hiše, kot na primer v Ljubljani ob vzhodni strani Titove ceste. (Glej karto izrabe hiš ob Titovi cesti v Ljubljani.)

Skupina III: Posebne trgovine s tekstilom in predmeti osebne potrošnje

Tovrstne trgovine sodijo v trgovsko središče mesta in zadovoljujejo občasne potrebe prebivalstva. Zato je tudi ob vseh raziskanih cestah Ljubljane, Maribora in Kranja vrednost izrabe za trgovine te skupine dokaj visoka, pravzaprav navišja med vsemi skupinami dejavnosti, če izvzamemo stanovanjsko funkcijo. Tako je bila ugotovljena vrednost izrabe nad 1 (glede na popreček izrabe posameznih skupin dejavnosti v vseh treh mestih, ki znaša 23,83) v vseh štirih ljubljanskih ulicah. Z indeksom 2,83 je bila dosežena absolutno najvišja vrednost v Gosposki ulici v Mariboru; vrednost nad 1 pa smo zabeležili še v Jurčičevi ulici v Mariboru ter v Prešernovi ulici na Titovem trgu v Kranju. Tudi te trgovine se vežejo na gost promet pešcev, niso pa več toliko odvisne od direktne povezave z železniško ali avtobusno postajo, kot pa trgovine z živili. Na drugi strani je v posameznih ulicah koncentracija trgovin te skupine izredno visoka, ker segajo v več nadstropij, kar ni primer pri živilskih trgovinah.

Titova cesta v Ljubljani kaže zelo heterogeno podobo glede te skupine trgovin; njihova horizontalna razširjenost je relativno skromna, zato pa je toliko večja razprostranjenost po nadstropjih. Drugače je v Nazorjeni ulici, kjer je koncentracija mnogo večja. V Mariboru kaže prav vsa Gosposka ulica intenzivno izrabo s trgovinami s tekstilom in osebnimi predmeti. Nadpoprečna stopnja izrabe je opazna še v južnem delu Jurčičeve ulice, na delu Glavnega trga in v osrednjem delu severnega dela Partizanske ceste. V Kranju obsega cona intenzivne izrabe te skupine dejavnosti celotno središče starega mesta.

Skupina IV: Trgovine s predmeti za gospodarstvo in gospodinjstvo

Tudi trgovine te skupine prebivalci le občasno uporabljajo, vendar nekoliko redkeje, kakor trgovine iz III. skupine. Zaradi širokega spektra potrošnje so trgovine različno locirane. Osnovna značilnost je v tem, da so trgovine te skupine nameščene na robu ožjega mestnega središča. Vzrok za to so potrebe po večjem razpoložljivem prostoru in boljši prometni dostopnosti, poleg tega pa je veliko teh trgovin novejših.

Indeks izrabe nad 1 doseže ta skupina ob Titovi cesti v Ljubljani in ob Partizanski cesti v Mariboru, torej ob dveh centralnih mestnih cestah, kjer je tudi veliko novih stavb. Ob Titovi cesti so trgovine te skupine osredotočene predvsem v severnem delu, ob Partizanski cesti v Mariboru pa spada vsa južna stran ceste v cono intenzivne izrabe. Podobno je tudi v Kranju, kjer je večina trgovin pomaknjena na zahodni rob središča. Vse ostale raziskane ulice kažejo izredno nizke vrednosti, med njimi tudi Nazorjeva ulica v Ljubljani in Gosposka ulica v Mariboru, ki sta po svoji izrabi najbolj homogeni in izraziti trgovski cesti izmed vseh raziskanih.

Skupina V: Storitvene dejavnosti

Te dejavnosti ne kažejo večje koncentracije; vrednosti nad 1 dosežejo samo v Nazorjevi ulici v Ljubljani. Razen na Mestnem trgu v Ljubljani in v Mariboru na Glavnem trgu, v Slovenski in Jurčičevi ulici so vrednosti povsod okrog 0,50, kar kaže na težnjo po razmestitvi storitvenih dejavnosti po vsem centralnem mestnem prostoru. Eden od razlogov je verjetno veliko število stanovanj v središčih naših mest. Med Ljubljano, Mariborom in Kranjem v prostorski razporeditvi te skupine dejavnosti ni posebnih razlik.

Skupina XI: Poslovni prostori gospodarskih organizacij

Rezultati raziskave so pokazali, da ob nazadovanju stanovanjske funkcije mestnega središča napredujejo poleg trgovin s tekstilom in s predmeti osebne potrošnje ter trgovinami s predmeti za gospodarstvo in gospodinjstvo predvsem poslovni prostori gospodarskih organizacij. Ta ekspanzija ne gre samo v horizontalni smeri, temveč se vse bolj uveljavlja v vertikalni smeri, kar močno povečuje vrednost izrabe.

Ob Titovi cesti v Ljubljani je vrednost te skupine kar 7,92 oziroma skoraj 7-krat nad poprečkom za vse skupine. To daje cesti bolj značaj poslovnega kot trgovskega središča mesta, še zlasti njenemu severnemu in južnemu delu, kjer doseže vrednost izrabe te skupine dejavnosti v 100-metrskem pasu že 58,75 in 20,45. Po vrednosti je na drugem mestu Mestni trg v Ljubljani s 3,03; vrednost nad 1 pa je še v Nazorjevi ulici v Ljubljani in ob Koroški cesti v Kranju. To so torej ulice, ki opravljajo poleg trgovske tudi poslovno funkcijo. V Mariboru je ta funkcija močno v ozadju, potisnjena je na rob ali celo iz trgovskega središča mesta. Stare stavbe s številnimi stanovanji preprečujejo razvoj poslovnih dejavnosti v mestnem središču. Karte vrednosti posameznih skupin dejavnosti ne kažejo v Mariboru in Kranju nobenega 100-metrskega pasu intenzivne izrabe te skupine dejavnosti.

Ostale skupine dejavnosti

Tudi druge dejavnosti, ki jih nismo vključili v zgornji pregled, so ponekod močno zastopane. To velja predvsem za objekte oskrbe in prenočišča, ki so vezani na mestna središča in s tem tudi na trgovska središča mest, čeprav nimajo trgovske vloge. Tako je ob Koroški cesti v Kranju poprečna vrednost te dejavnosti 1,15, v Ljubljani v Nazorjevi ulici 1,78, ob Titovi 0,99, ob Miklošičevi 2,85 in v Mariboru ob Slovenski ulici 2,15. Tako visoka vrednost te dejavnosti gre seveda na račun vertikalne zasedenosti.

Ob Titovi cesti v Ljubljani izstopa še ena skupina dejavnosti in sicer banke in zavarovalnice z vrednostjo 1,05. To ponovno potrjuje že postavljeno tezo o prevladujoči poslovni funkciji te ceste v središču Ljubljane. Večjo vrednost dosežejo banke še na Miklošičevi z 0,55 in v Slovenski ulici v Mariboru z 0,51. V večini ostalih ulic se ta dejavnost sploh ne pojavi.

Med drugimi skupinami dejavnosti je omeniti še obrt, ki je zastopana ob Partizanski cesti v Mariboru v sedmih od skupno trinajst pasov s poprečno vrednostjo 0,48. V tem se Partizanska cesta, ki naj bi imela podobno funkcijo in strukturo kot Titova cesta v Ljubljani, od slednje močno razlikuje. Ob Titovi cesti znaša vrednost izrabe skupine obrti komaj 0,05. Dokaj visoko vrednost te skupine z 0,66 zasledimo v Vetrinjski ulici v Mariboru, katere večji del sicer sploh ne sodi v mestno poslovno središče in na Mestnem trgu v Ljubljani, kjer doseže vrednost 0,55.

Skupina XV: Stanovanja

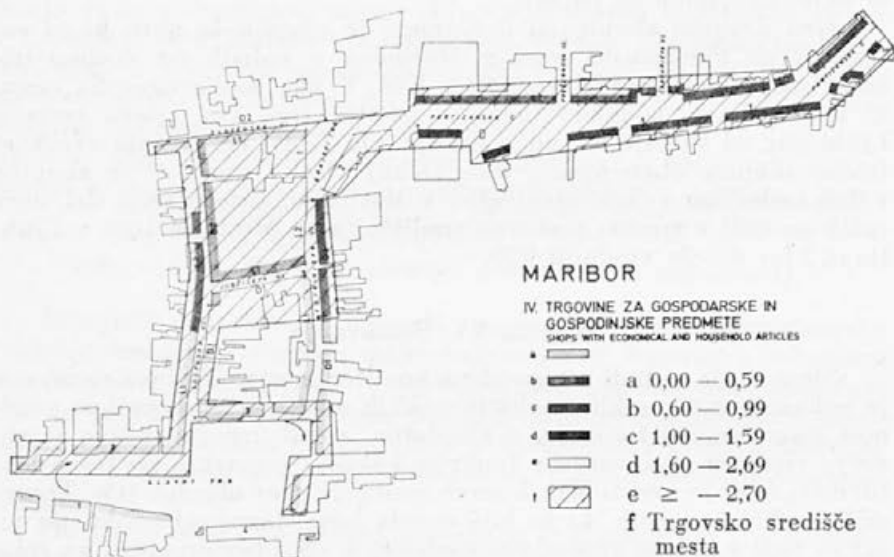
Stanovanja so tudi v trgovskem središču mesta. Wolfova raziskava je pokazala v trgovskih središčih velikih nemških mest majhno vrednost stanovanjske funkcije, a absolutno, zaradi izredne višine stavb, večjo vrednost stanovanjske funkcije kakor v trgovskih središčih malih mest, kjer je zaradi nizkih stavb razmerje prav obratno (13). Trgovskih središč v mestih, ki bi bila docela brez stanovanj praktično ni, saj so tudi v novem trgovskem središču, v »Nordweststadtu«, na robu Frankfurta, v najvišjih etažah zgrajena stanovanja.

V trgovskih središčih Ljubljane, Maribora in Kranja je skoraj v vseh ulicah stanovanjska funkcija močnejša od nestanovanjskih. V Ljubljani, na Mestnem trgu, je vrednost stanovanj kar 8,74 ob Miklošičevi cesti 4,61, Nazorjevi ulici 4,57 in Titovi cesti 4,08, vendar je tukaj po vrednosti 7,92 daleč v ospredju skupina poslovnih prostorov. Tudi v Mariboru je vrednost stanovanjske funkcije nad 6,00 ob Jurčičevi in Slovenski ulici, 4,67 znaša na Glavnem trgu in 5,87 na Grajskem trgu. Relativno nizka vrednost stanovanjske funkcije, toda še vedno najmočnejša, je z 2,99 ob Partizanski cesti, medtem ko znaša ob Gosposki ulici le 0,23. Gosposka ulica je redke primer trgovske ulice s homogeno nestanovanjsko funkcijo, kar je predvsem posledica prevlade enonadstropnih hiš.

III.

Na osnovi računov o stopnji izrabe mestnega središča je mogoče omejiti trgovsko središče mesta. Le-to vključuje vse 100-metrške pasove intenzivne izrabe prvih petih skupin dejavnosti: trgovin z živili, velikih trgovskih hiš, specialnih trgovin s tekstilom in predmeti osebne potrošnje, specialnih trgovin s predmeti za gospodarstvo in gospodinjstvo in storitvene dejavnosti. V Mariboru je trgovsko središče mesta vsa Partizanska cesta do železniške postaje na vzhodu, Grajski trg, Slovenska, Gosposka in Jurčičeva ulica, severni in vzhodni del Glavnega trga ter severni del Vetrinjske ulice. (Glej karto.) Obsega torej že pred drugo svetovno vojno oblikovano trgovsko središče mesta in, v glavnem, po zadnji vojni nastalo trgovsko središče ob Partizanski cesti. V starem središču mesta se je trgovska funkcija v zadnjem času razširila samo še v delu Vetrinjske ulice, južno od Jurčičeve ulice.

V Ljubljani sodi od raziskanih predelov po našem kriteriju v trgovsko središče mesta vsa Titova cesta med Šubičovo ulico in železnico, razen 100-metrškega pasu južno od pošte na vzhodni strani ceste. Dalje sodi sem vsa Nazorjeva ulica, del Miklošičeve ceste, razen 100-metrškega pasu južno od hotela Union na zahodni strani ceste, in ves zahodni del Mestnega trga.

V Kranju je trgovsko središče mesta omejeno na ozek pas v starem središču mesta. To je ves Titov trg, vsa Prešernova ulica, ves Mestni trg in zahodno od njega drugi 100-metrski pas na severni in prvi 100-metrski pas na južni strani Koroške ceste.

V Mariboru in Kranju sta zajeti trgovski središči v celoti, v Ljubljani pa bi v trgovsko središče sodili še deli nekaterih drugih ulic, ki niso bili vključeni v raziskavo.

V nadaljnjem postopku so bile izračunane absolutne vrednosti posameznih skupin dejavnosti in popreček absolutne vrednosti izrabe za skupine od I. do V.

Razen tega smo izračunali poprečno vrednost izrabe v 100-metrskem pasu, pri čemer pomeni indeks 1 poprečno vrednost izrabe skupine od I do V v enem 100-metrskem pasu. Ta poprečna vrednost izrabe znaša 0,82 in vse druge vrednosti okoli tega indeksa 1 izražajo bolj ali manj intenzivno izrabo. Kot dopolnilo so prikazane tudi absolutne vrednosti in vrednosti za 100-metrske pasove za skupine dejavnosti, ki so v trgovskih središčih mest poleg trgovskih funkcij najbolj zastopane: skupina VI — objekti oskrbe in prenočišča, VII — obrtniki, XI — poslovni prostori in XV — stanovanja. Dobljene vrednosti prikazujejo tabela in grafikon.

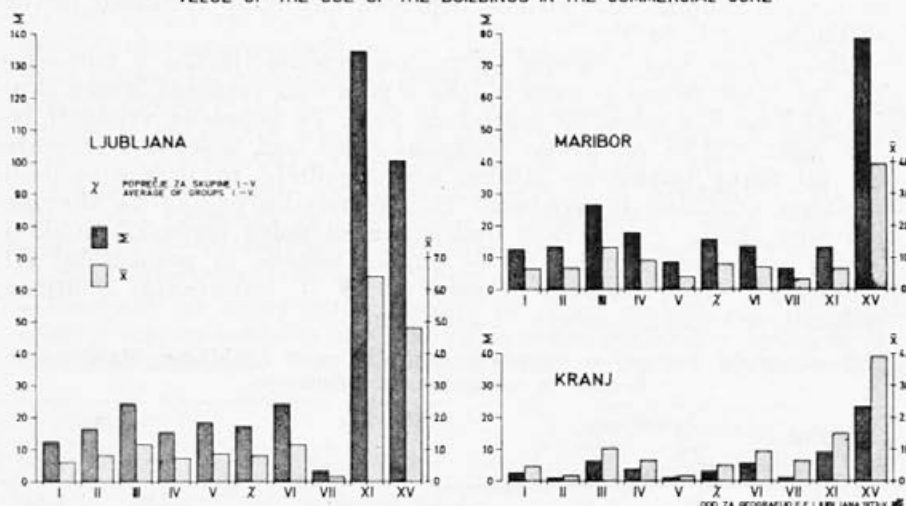
Vrednost izrabe poslopij v trgovskih središčih mest Ljubljane, Maribora in Kranja za neslanovanjske funkcije

Skupine dejavnosti	Ljubljana		Maribor		Kranj	
	Σ	$\bar{x}$	Σ	$\bar{x}$	Σ	$\bar{x}$
I	12,59	0,59	12,69	0,64	2,84	0,47
II	16,50	0,79	13,75	0,69	1,08	0,18
III	24,23	1,15	26,66	1,33	6,19	1,03
IV	15,11	0,72	17,99	0,90	3,91	0,65
V	18,22	0,87	7,89	0,39	1,03	0,17
Popreček za skupine						
I—V	17,29	0,82	15,80	0,79	3,01	0,50
VI	24,15	1,15	13,82	0,69	5,60	0,93
VII	3,25	0,15	6,44	0,32	1,03	0,65
XI	134,75	6,41	13,44	0,67	8,98	1,50
XV	100,62	4,79	78,57	3,93	23,41	3,90

Tako absolutne vrednosti, kakor tudi indeksi, kažejo občutne razlike med posameznimi skupinami dejavnosti v okviru trgovskega središča posameznih mest in med trgovskimi središči treh mest. Absolutna poprečna vrednost izrabe je najvišja v Ljubljani s 17,29; v Mariboru je nekoliko nižja in znaša 15,80. V Kranju je vrednost izrabe veliko nižja in znaša komaj 3,01. Podobno je s poprečji za 100-metrski pas, kjer pa je zaostanek Kranja vendarle nekoliko manjši.

V Ljubljani je od trgovskih funkcij najmočnejše zastopana trgovina s tekstilom in osebnimi predmeti, saj doseže indeks vrednosti izrabe v 100-metrskem pasu več kot 2. Na drugem mestu po vrednosti izrabe prostora se javljajo v ljubljanskem trgovskem središču uslužnostni servisi, ki so deloma spremljajoča dejavnost čisti trgovini, deloma pa so v središču mesta ostali iz preteklosti (frizerji, kino, kozmetika), ko trgovsko središče ni bilo tako homogeno zasledeno z dejavnostmi najvišje vrednosti. V ljubljanskem trgovskem središču so po vrednosti na tretjem mestu velike trgovske hiše, ki zasedajo večje število nadstropij. V primerjavi z drugimi skupinami trgovskih dejavnosti doseže vrednost trgovin z živili prav v Ljubljani najnižjo vrednost med vsemi tremi trgovskimi središči. Trgovina z živili je v

VREDNOST IZRABE POSLOPIJ V TRGOVSKIH SREDIŠČIH MEST
 VALUE OF THE USE OF THE BUILDINGS IN THE COMMERCIAL CORE

večjih mestih pomaknjena na njihov rob, v stranske trgovske ulice in v subcentre, torej predvsem k stanovanjskim predelom mesta. V številnih velemestih trgovine z živili zapuščajo mestno središče, skupaj z odseljenim prebivalstvom, kot je to primer v Münchenu in Amsterdamu (14). V Ljubljani torej lahko govorimo o tendencah h koncentraciji določenih dejavnosti v trgovskem središču mesta in o odseljevanju drugih. To se bo še stopnjevalo glede na to, da je večina trgovin z živili v starih dotrajanih zgradbah (npr. na vzhodni strani Titove ceste).

Podobna razmerja med vrednostmi posameznih skupin dejavnosti nam kaže tabela tudi za Maribor; v drobnem pa so razlike z ljubljanskim trgovskim središčem vendarle prisotne in izražajo splošne razlike med obema mestoma. Višja kot v Ljubljani je tukaj vrednost izrabe za trgovine s tekstilom, na drugem mestu so trgovine s predmeti za gospodarstvo in gospodinjstvo, ki so zlasti močno zastopane ob Partizanski cesti. Izredno visoka je vrednost izrabe za trgovine z živili, ki je kljub poprečno nižji izrabi prostora v mariborskem trgovskem središču višja kakor v Ljubljani. To kaže na nižjo stopnjo razvitosti trgovskega središča v Mariboru. Obenem je trgovsko središče mnogo ostreje omejeno nasproti ostalemu delu mesta, kakor pa v Ljubljani. Posebna značilnost je relativno nizka vrednost skupine storitvenih servisov (le 7,89, kar je več kakor enkrat pod poprečkom za vse trgovske dejavnosti). Teh spremljajočih dejavnosti je v Mariboru malo, slabše so razvite, pa čeprav služijo vsemu mestnemu prebivalstvu. Nižja stopnja razvitosti trgovskega središča je izražena tudi v mnogo manjši zasedenosti višjih nadstropij za nestanovanjske funkcije.

Struktura izrabe hiš za nestanovanjske funkcije v Kranju je mnogo bolj podobna izrabi v trgovskem središču Maribora kakor v

Ljubljani. Kaže se v visokih vrednostih izrabe tal po trgovinah s tekstilom in drugimi potrošnimi predmeti, živili in gospodinjskimi predmeti.

V trgovskih središčih naših mest je zastopanih še niz drugih dejavnosti, ki so sicer značilne za mestna poslovna središča na splošno. Med temi dejavnostmi so najbolj pogoste tri: objekti oskrbe in prenočišča, obrtniki ter poslovni prostori. Skoraj v vseh trgovskih središčih je zastopana še stanovanjska funkcija, katere vrednost je obratno sorazmerna z razvitostjo trgovskega središča mesta. Najvišje vrednosti ima v Kranju, medtem ko kaže ljubljansko in mariborsko središče nekoliko nižje koeficiente. Glavni vzrok je manjša koncentracija poslovnih dejavnosti in večje število stanovanj v višjih nadstropjih.

V trgovskih središčih vseh treh mest močno izstopa tudi skupina poslovnih prostorov, ki doseže v Ljubljani indeks 8 glede na povprečno izrabo prvih petih skupin v enem 100-metrskem pasu. V Mariboru vrednost te skupine ne doseže indeksa 1, v Kranju pa znaša ta indeks 3, medtem ko je absolutna vrednost za polovico manjša od tiste v Mariboru.

GOSTOTA PROMETA PEŠCEV V TRGOVSKIH SREDIŠČIH MEST

Tretji del raziskave obsega kvantitativno analizo pešcev. V središču mesta in še posebno v njegovem trgovskem središču je gostota pešcev daleč največja. Pešci tukaj nakupujejo, gredo skozi ta predel, ali so tukaj zaposleni. To ustvarja različno gostoto prometa pešcev v teku dneva glede na čas obratovanja trgovin in čas zaposlitve. Promet pešcev je tem večji, čim močnejša je koncentracija trgovske in poslovne funkcije. Takšen promet pešcev veča potrošnjo in pospešuje razvoj in koncentracijo centralnih funkcij in prispeva k oblikovanju izrabe tega prostora.

Gostoto pešcev je mogoče ugotavljati le z neposrednim štetjem. Glede na zgoraj navedene dejavnike, ki gostoto pešcev v teku dneva spreminjajo in glede na različne dni v tednu, je potrebno izbrati takšen čas štetja, ki bi zajel vse značilne konice v prometu. Wolf je na primer štel pešce ob sredah v juniju in juliju leta 1966/67 med 11. in 12. uro, med 13. in 14. uro in med 17. in 18. uro. (15) V Ljubljani, Mariboru in Kranju smo ugotavljali gostoto pešcev ob četrtnih med 11. in 12., 13. in 14. uro ter med 16. in 18. uro, ob sobotah pa med 10. in 12. uro. V Ljubljani so bila štetja 28., 29. in 30. oktobra 1971, v Mariboru 14., 15. in 16. oktobra 1971, v Kranju pa 28., 29. in 30. oktobra 1971. Število pešcev smo zabeležili po urah in po 10-minutnih razdobjih, ločeno za moške in ženske. Iz dobljenih rezultatov štetja smo izračunali povprečno število pešcev v eni uri v vseh treh mestih. Znašalo je 1.508. Od tega povprečka, ki je predstavljal indeks 1, smo ugotavljali odstopanja za enournna obdobja.

Štetje pešcev je bilo v različnih delih trgovskih središč in sicer v Ljubljani na šestih, v Mariboru na petih in v Kranju na treh mestih.

*Indeks gostote prometa pešcev v trgovskih središčih v Ljubljani, Mariboru
in v Kranju*

Indeks		Kraj štetja pasantov*													
Čas		Lj 1	Lj 2	Lj 3	Lj 4	Lj 5	Lj 6	Mb 1	Mb 2	Mb 3	Mb 4	Mb 5	Kr 1	Kr 2	Kr 3
Četrtek															
	11-12	1,7	1,2	1,6	0,5	0,5	1,0	0,8	0,3	1,5	0,7	0,8	0,4	0,4	1,0
	13-14	1,6	1,3	1,1	0,4	0,4	1,0	0,9	0,4	1,7	0,8	0,7	0,5	0,5	0,6
	16-17	1,9	1,2	1,4	0,4	0,5	1,2	0,7	0,3	1,6	1,0	1,0	0,5	0,6	0,5
	17-18	2,2	1,8	1,9	0,5	0,6	1,2	0,6	0,4	1,4	1,0	1,3	0,6	0,7	0,5
Petek															
	10-11	1,6	1,2	1,4	0,5	0,4	1,0	0,7	0,4	1,0	0,7	0,7	0,4	0,5	0,4
	11-12	1,6	1,1	1,4	0,3	0,5	1,4	0,6	0,4	1,1	0,7	0,9	0,4	0,5	0,4
	13-14	1,6	1,3	1,3	0,4	0,4	1,6	1,0	0,5	1,6	0,8	1,1	0,5	0,5	0,6
	16-17	1,5	1,3	1,6	0,4	0,5	1,5	0,8	0,5	1,6	1,5	1,6	0,6	0,8	0,4
	17-18	1,7	1,4	1,7	0,5	0,5	1,7	0,6	0,5	1,5	1,9	1,7	0,7	1,0	0,5
Sobota															
	10-11	1,7	1,4	2,1	0,6	0,8	1,4	0,9	0,6	2,0	1,8	1,7	0,8	1,2	0,5
	11-12	2,0	1,3	2,2	0,6	0,9	2,2	0,9	0,5	2,1	1,8	1,8	0,8	1,0	0,5

* Števna mesta so bila: v Ljubljani: 1. zahodna stran Titove ceste pred trgovino »Iskra«, 2. vzhodna stran Titove ceste pred trgovino »Metalka«, 3. Nazorjeva ulica pred trgovino »Borovo«, 4. vzhodna stran Mestnega trga pred »Drogerijo«, 5. zahodna stran Mestnega trga pred trgovino »Beko«, 6. Miklošičeva cesta pred restavracijo »Triglav«; v Mariboru: 1. severna stran Partizanske ceste pred trgovino »Borovo«, 2. južna stran Partizanske ceste pred restavracijo »Turist«, 3. severna stran Partizanske ceste pred »Modno hišo«, 4. Gosposka ulica, pešci, ki so šli v smeri S-J, 5. Gosposka ulica, pešci, ki so šli v smeri J-S; v Kranju: 1. južna stran Prešernove ulice, 2. severna stran Prešernove ulice, 3. Koška cesta — križišče za Bled in Jezersko.

Na splošno je bil v Ljubljani zabeležen največji promet pešcev na zahodni strani Titove ceste, pred trgovino »Iskra«, kjer je v neposredni bližini avtobusno postajališče. Tukaj je bilo v četrtek naštetih 11.148 pešcev v štirih urah, v petek 12.207 v petih urah in v soboto 5.610 v dveh urah. Po absolutnem številu pešcev je bila na drugem mestu Nazorjeva ulica, na tretjem mestu Miklošičeva cesta in na četrtem vzhodna stran Titove ceste, pred trgovino »Metalka«. Z manj kot 9.000 pešci v vseh treh dneh sta bili na zadnjem mestu obe števnici na Mestnem trgu. Že te skope navedbe števila pešcev opozarjajo na niz dejavnikov, ki vplivajo na število pešcev v posameznih mestnih delih.

Iz tabele so razvidna nihanja v gostoti pešcev med posameznimi dnevi in posameznimi urami. Opazen je predvsem porast števila pešcev v popoldanskih urah na krajih z najgostejšim prometom ob Titovi cesti in Nazorjevi ulici in deloma na Miklošičevi cesti. To je posledica popoldanskega prostega časa. Na Mestnem trgu je promet pešcev ves dan enak. Nastopajo pa seveda tudi razlike med dnevi. Tako je promet pešcev ob četrtnih popoldne večji kakor ob petkih, ko veliko ljudi že zapusti Ljubljano. Močno naraste število pešcev v soboto dopoldne, v času največjih nakupov, še zlasti med 11. in 12. uro. V tem času se najbolj poveča tudi promet pešcev na Miklošičevi cesti, ki povezuje živilski trg z železniško in avtobusno postajo.

V Mariboru je bilo največ pešcev naštetih v Gosposki ulici, skupaj 36.378, na drugem mestu je bila Partizanska cesta, pred »Modno hišo«, na tretjem pa Partizanska cesta pred trgovino »Borovo« in na četrtem mestu števno mesto na južni strani Partizanske ceste. Promet pešcev je bil osredotočen na odsek Gosposka ulica — severni del Partizanske ceste do Prešernove ulice, torej v starem središču mesta. V gostoti prometa pešcev v posameznih dneh in urah so bile med Ljubljano in Mariborom razlike. V Mariboru je bilo več pešcev ob petkih kot pa ob četrtnih, kar si lahko razložimo z manjšim odhajanjem prebivalcev iz mesta ob koncu tedna. Število pešcev je bilo v soboto največje na Partizanski cesti, ki povezuje mestno središče z železniško in avtobusno postajo.

Promet pešcev je bil v navedenem števnem razdobju v trgovskem središču Kranja mnogo manjši kakor v Ljubljani in Mariboru. Največ jih je bilo na severni strani Prešernove ulice — 11.812. Tod mimo vodi pot na tržnico. Medtem ko je bil indeks pešcev ob četrtnih ves dan enak, se je ob petkih v popoldanskih urah povečal in dosegel višek ob sobotah med 10. in 12. uro.

KVALITATIVNA ANALIZA POTROŠNIKOV GLEDE NA VPLIVNO OBMOCJE OSKRBE

I

Nadaljnji korak v proučevanju izrabe trgovskega središča mesta predstavlja kvalitativna analiza potrošnikov in ugotavljanje vplivnega območja glede na posamezne skupine dejavnosti v posameznih delih

trgovskih središč in v celotnem trgovskem središču. Wolf je izvršil to analizo s slikanjem mimoidočih in je na osnovi tega grupiral mimo-idoče na posameznike, matere z otroci in na skupine ljudi; na drugi strani je ugotavljal pešce brez nakupovalne torbe, pešce z nakupovalno torbo, pešce z aktovko in pešce z ročno torbico. (16)

V naši raziskavi smo ugotavljali poklicno strukturo potrošnikov, njihovo starost in poreklo. Anketirali smo 748 potrošnikov (kupcev) in sicer na petih mestih v Ljubljani, na petih mestih v Mariboru in na dveh mestih v Kranju. Obsežnega gradiva na tem mestu v celoti ni mogoče prikazati, zato se bomo omejili na ugotavljanje vplivnih območij in strukturo nakupov.

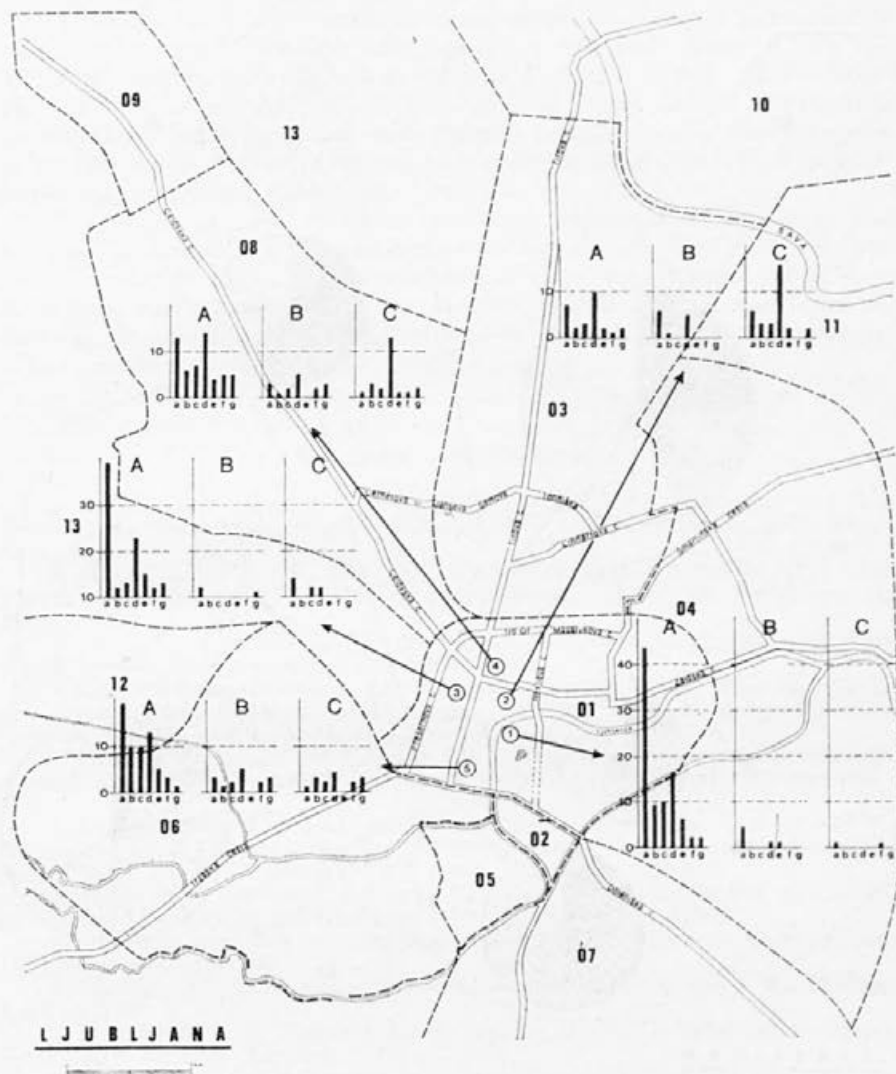
V Ljubljani je bilo opravljenih največ nakupov živil, vendar je bilo na dveh mestih anketiranja (na Miklošičevi in Titovi cesti — anketirani so bili pešci, ki so šli proti železniški in avtobusni postaji) ugotovljeno tudi veliko nakupov tekstilnih in usnjenih predmetov. Iz priložene karte je razvidno, da so živila kupovali predvsem Ljubljanci. Pri anketirancih iz okoliških naselij so bile razlike v nakupih manjše: nakupovali so večidel živila ter tekstilne in usnjene predmete. Anketiranci iz drugih občin so kupovali predvsem tekstil in usnjene predmete, manj pa predmete za osebno potrošnjo in gospodinjstvo.

Anketa v Mariboru je pokazala, da sta skupini kupcev živil ter tekstila in usnjenih predmetov močno pred vsemi ostalimi, ki sicer kažejo relativno enako število nakupov. Razlike med kupei iz Maribora, iz okoliških naselij občine Maribor in iz naselij drugih občin so bile predvsem v nakupovanju živil. Le-te so kupovali predvsem Mariborčani, pri nakupih tekstila in usnjenih predmetov pa je bilo razmerje obratno.

V Kranju je bilo največ nakupov živil, nekoliko manj pa nakupov tekstila in usnjenih predmetov; vsi ostali nakupi so bili nepomembni. Razlike v nakupovanju med mestnim in okoliškim prebivalstvom so bile podobne razmeram v Ljubljani in Mariboru.

II

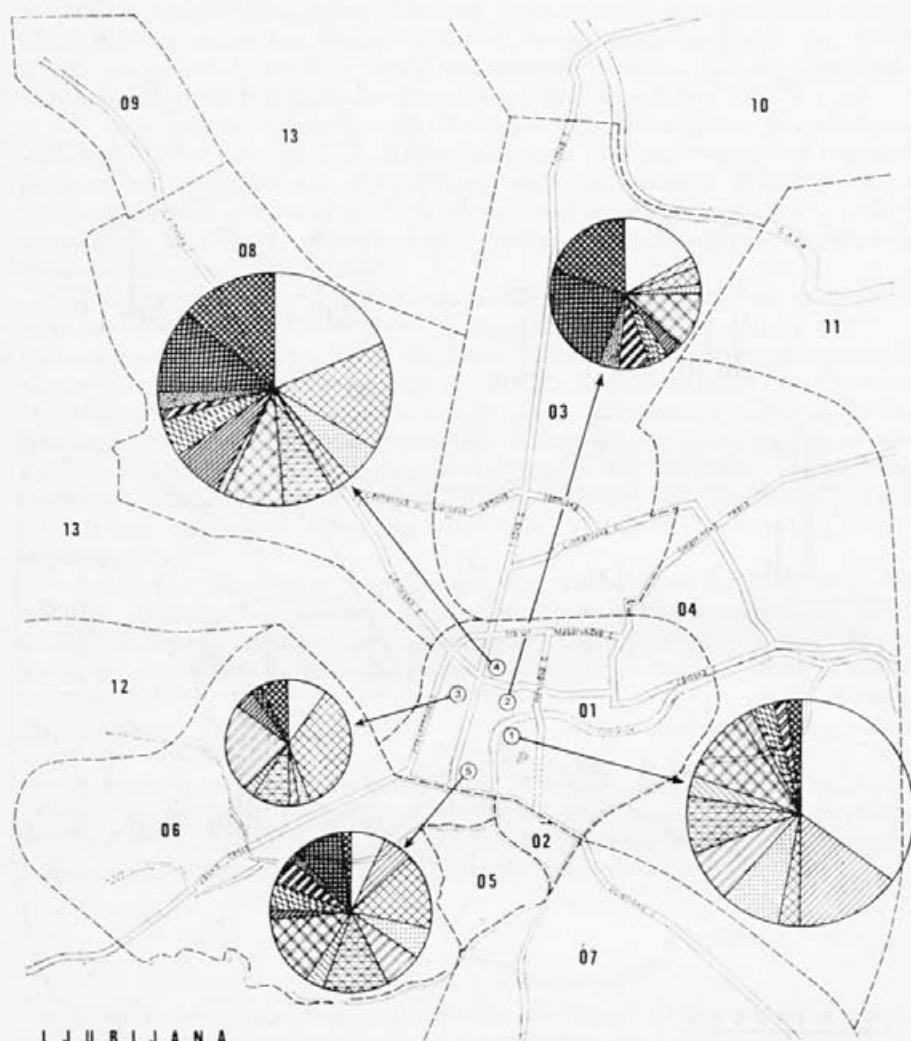
Ljubljansko trgovsko središče ima obsežno vplivno območje, zlasti za določene vrste nakupov. Na prvem mestu so seveda potrošniki iz Ljubljane, vendar je analiza pokazala med posameznimi mesti anketiranja med njimi razlike glede porekla. Tako na primer so močno prevladovali na Mestnem trgu potrošniki iz središča mesta in iz Prul. Ob Titovi cesti je bilo največ potrošnikov iz Bežigrada. Na Mestnem trgu je bilo malo kupcev iz mestne okolice. Izredno veliko potrošnikov na severnem robu Titove ceste je bilo iz sosednjih občin in iz ostalih naselij Slovenije. V celoti so bili potrošniki iz nemestnih delov ljubljanskih občin skromno zastopani. Zaradi slučajnega izbora anketiranih je seveda težko govoriti o obsegu vplivnih območij in o razmerju med mestnimi potrošniki in okoliškimi kupci.

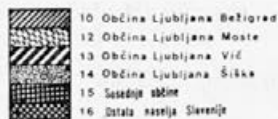
Ljubljana — anketiranci glede na vrsto nakupov in bivališče

a Živila
b Posebni predmeti osebne potrošnje
c Posebni predmeti
d Tekstil in čevlji
e Predmeti za gospodinjstvo
f Stanovanjska oprema
g Ostalo

A Mesto Ljubljana
B Izvenmestni deli ljubljanskih občin
C Druge občine SRS
3 Mesto anketiranja
10 mm = 10 kupcev

LJUBLJANA

Mesto anketiranja
 Radij: 1mm = 3 kapej

Anketiranci glede na bivališče

V Mariboru je bilo razmerje med potrošniki iz mesta in iz okolice zelo različno glede na kraj anketiranja. V Gosposki ulici je bilo kar 50 % anketiranih potrošnikov iz okolice. Podobno je bilo na Partizanski cesti ob železniški postaji, kjer je bilo sploh največ anketiranih potrošnikov. Sicer pa je bil tudi drugod značilen velik delež kupcev iz naselij izven občine Maribor, kar kaže na široko gravitacijsko zaledje mariborskega trgovskega središča.

V Kranju je bila približno polovica potrošnikov iz mesta, ena tretjina iz drugih naselij občine Kranj in samo kakšnih 15 % iz naselij sosednjih občin. Gravitacijsko zaledje trgovskega središča v Kranju je močno zoženo v primerjavi z ljubljanskim ali mariborskim. Anketa je celo pokazala v Ljubljani večje število kranjskih potrošnikov, medtem ko obratnega primera ni bilo.

Literatura — Bibliography

1. Bobek Hans, Innsbruck, eine Gebirgsstadt, ihr Lebensraum und ihre Erscheinung. Forschung zur deutschen Landes- und Volkskunde, XXV. Stuttgart 1928.
2. Hübschmann E. W., Die Zeil, Sozialgeographische Studie über eine (Frankfurter) Strasse. Frankfurter geographische Hefte 30, Frankfurt am Main, 1952.
3. Wiek K. D., Kurfürstendamm und Champs-Élysées, Geographischer Vergleich zweier Weltstrassengebiet. Berlin, 1967.
4. Lichtenberger Elisabeth, Die Geschäftsstrassen Wiens. Eine statistisch-physiognomische Analyse. Mitteilungen Österreichischen geographischen Gesellschaft, 105 (1963), Wien, str. 463—504.
5. Hartke Wolfgang, Die Passage. Ein neues Element der Stadtlandschaft. Festschrift frankfurter geographischen Gesellschaft, Frankfurt 1961, str. 197—311.
6. Lichtenberger Elisabeth, Die Geschäftsstrassen Wiens... o. c. Neef E., Nebenzentren des Geschäftslebens im Großstadtraum (Dresden als Beispiel). Mitt. Österr. geogr. Gesellschaft, 105 (1963), Wien, str. 441—462.
7. Ruppert Karl, Stadtgeographische Methoden und Erkenntnisse zur Stadtgliederung. Raum und Bevölkerung, 7. št. 42, Hannover, 1968.
8. Wolf Klaus, Stadtteil — Geschäftsstrassen. Rhein-Mainische Forschungen, Heft 67, Frankfurt, 1968.
9. Chorley R. J. in Haggett Peter, Models in Geography Worchester, London, 1967.
10. Murphy R. E. in Vance J. E., Delimiting the CBD. Readings in Urban Geography. Chicago, London, 1959.
11. Wolf Klaus, Geschäftszentren. Rhein-Mainische Forschungen, Heft 72, Frankfurt, 1971.
12. Vrišer Igor, Rudarska mesta Zagorje, Trbovlje in Hrastnik, Ljubljana 1963.
13. Pak Mirko, Snabdevanje kao faktor transformacije gradskog prostora na primeru Ljubljane, Maribora i Kranja. Referat na kongresu jugoslovan-skih geografov v Sarajevu 1972. Str. 15.
14. Pak Mirko, Oskrba kot dejavnik transformacije mestnega prostora na primeru Maribora. Referat na geografskem simpoziju o severovzhodni Sloveniji v Mariboru 1972. Str. 11.
15. Wolf Klaus, Geschäftszentren... o. c.
16. Lichtenberger Elisabeth, Ökonomische und nichtökonomische Variablen kontinentaleuropäischer Citybildung. Die Erde, 103, Berlin, 1972, zv. 3/4, str. 216—262.

13. Wolf Klaus, Geschäftszentren... o. c.
14. Venekamp P. E. in Kruijt B., Structure, Spread and Development of the Retail Trade in the Inner City of Amsterdam. Urban Core and Inner City, Proceedings of the International Study Week Amsterdam, 11—17 sept. 1966, Leiden, 1967, str. 226—236.
15. Wolf Klaus, Geschäftsstrassen... o. c. str. 91.
16. Wolf Klaus, Geschäftsstrassen... o. c. str. 103—112.

THE CENTRAL SHOPPING AREAS IN LJUBLJANA, MARIBOR AND KRANJ

(Some Geographical Elements in the Organization of Commercial Services)

Mirko Pak

This research task has been carried out jointly with prof. Klaus Wolf of Frankfurt using the methodology that he had applied in the research on a shopping street in Frankfurt and on shopping centres of fifteen German towns. The aim of the research task was to assess the use of the houses (buildings) along the shopping streets for non-residential purposes; to identify the structure of the uses, the boundaries of the shopping precincts in Ljubljana, Maribor and Kranj and the qualitative differences between the shopping centres in the three towns as well as to establish their respective service areas.

Three towns have been chosen: Ljubljana as the administrative and business centre of Slovenia (population of over 200,000; 25.5 per cent of the employed population in manufacturing industries in 1961); Maribor, the centre of northeastern Slovenia and the most important industrial town of Slovenia (population about 100,000; 47.5 per cent of the employed population in manufacturing industries) and Kranj, an industrial town close to Ljubljana (population 25,000; 52 per cent of the employed population in manufacturing industries).

The most extensive part of the study has been a qualitative analysis of the use of houses viz. buildings, based on a survey of the sections of streets at 100 metres intervals. All non-residential activities were classified into 15 groups and their mean value of the use of the floor-space was 23.83 which was taken as an index value of 1. All these 100 metres long street sections were grouped for every of the 15 activity groups — into five categories of the intensity of use. Those that have been assigned to the upper three categories were classified as having an intensive use. Also all 100 metres sections or belts in the first five categories of activities, which are intensely used, were taken as the shopping centres (i. e. food shops, department stores, specialised shops for clothing materials and objects of personal use, specialised shops for household appliances and shops dealing in equipment for businesses).

In all three towns the shopping centres contain few food shops which are located mostly in the traditional shopping streets that both with regard to their structure and to their physiognomy have retained many features from the past. Still, the renewal tends to change this state and the food shops are being replaced by the textile shops which now take the first place with regard to the above mentioned values, i. e. second only to that for the residential use. Another group of specialised activities viz. shops selling household goods and business equipment is gaining in importance and so do, in Ljubljana, various business offices. The latter do greatly strengthen the C. B. D. area which occupies the same territory as the central shopping area.

The highest value for the use of the floor-space in the shopping centres of the towns was registered in Ljubljana (17.29) whereas it is only 15.80 in Maribor and only 3.01 in Kranj. In the Ljubljana centre the most common shops are those dealing in textiles and goods of personal consumption. Second come repair and service shops and the third place is taken by large department stores. Food shops attain the lowest values.

In Maribor the value for textile shops is even higher than in Ljubljana and the second place is taken by shops dealing in foodstuffs; the repair shops and service shops attain values far below the average.

In Kranj the structure of the use is similar to that for Maribor; but there are more food shops.

The second part of the study was concerned with the density of the pedestrian traffic in shopping streets. The survey was taken on Monday, Friday and Saturday between 10 and 12, 13 and 14 and 16 and 18 o'clock at 14 selected points in the three towns. The average density of the pedestrian traffic was 1.508 persons per hour. The number was above the average in the main shopping streets and great differences in the frequency was registered between the three towns in relation to various weekdays and various periods. Everywhere the pedestrian traffic increased in the afternoons, in particular on Saturday mornings. The peak was registered on Saturday afternoon in Maribor where most of the population uses its free time within the city to a much larger degree than in Ljubljana. Differences in the density are related primarily to the relation to the principal shopping streets within the central shopping area and to the location of the food market viz. the main bus and railway stations.

The third part of the investigation was concerned with the identification of the service areas of particular shopping centres and streets. The most prominent is the service area of the Ljubljana shopping centre since it serves the population of the entire »macro-region« of Central Slovenia. The differences in the service areas for the three towns are manifested in particular with regard to the structure of purchases. Kranj was noted to be already quite markedly included into the service area of the Ljubljana shopping centre.

UDK

UDC

551.442 (497.12-13)

K PROBLEMATIKI UDORNIC IN SORODNIH OBLIK VISOKE NOTRANJSKE

France Šušteršič*

Splošno ljudsko ime za poglobitve, ki jih imam v mislih, je *dolina*. Čeprav je prešlo že v svetovno literaturo (Gams, 1963), ga kot skupni termin v tem smislu, žal ne moremo uporabljati, saj ima mnogo širši pomen.

Po dosedanjih ugotovitvah, so med njimi v veliki večini preproste, korozijske vrtače. Mnogo redkejša so večja, strmejša oblika, ki jih že na prvi pogled vežemo z udori jamskega stropovja. Na ozemlju, ki pripada kraškemu zaledju izvirov Ljubljane, jih že dolgo uporabljamo kot kazalce neznanih podzemskih prostorov (Michler, 1954/55). Prav zato se zadnje čase zanje uspešno uveljavlja ime *udornica*. Le tem pa so po svoji zunanji morfologiji zelo podobne oblike, ki jih srečujemo po visokih kraških planotah, npr. na Snežniku, Hrušici in Trnovskem gozdu (Melik, 1959, Šifrer, 1959). Ker jih težko povezujemo z udori nad jamami, jih po analogiji z visokogorskiimi oblikami (Kunaver, 1961), raje imenujemo *konte* (Habič, 1968), vendar ni redko tudi poimenovanje *kukave* (Jenko, 1959, Novak, 1962). Ker na pogled med udornicami in kontami notranjskih planot ni večjih razlik, se vprašujemo, ali ni sorodnost morda več kot vizualna.

Problematika

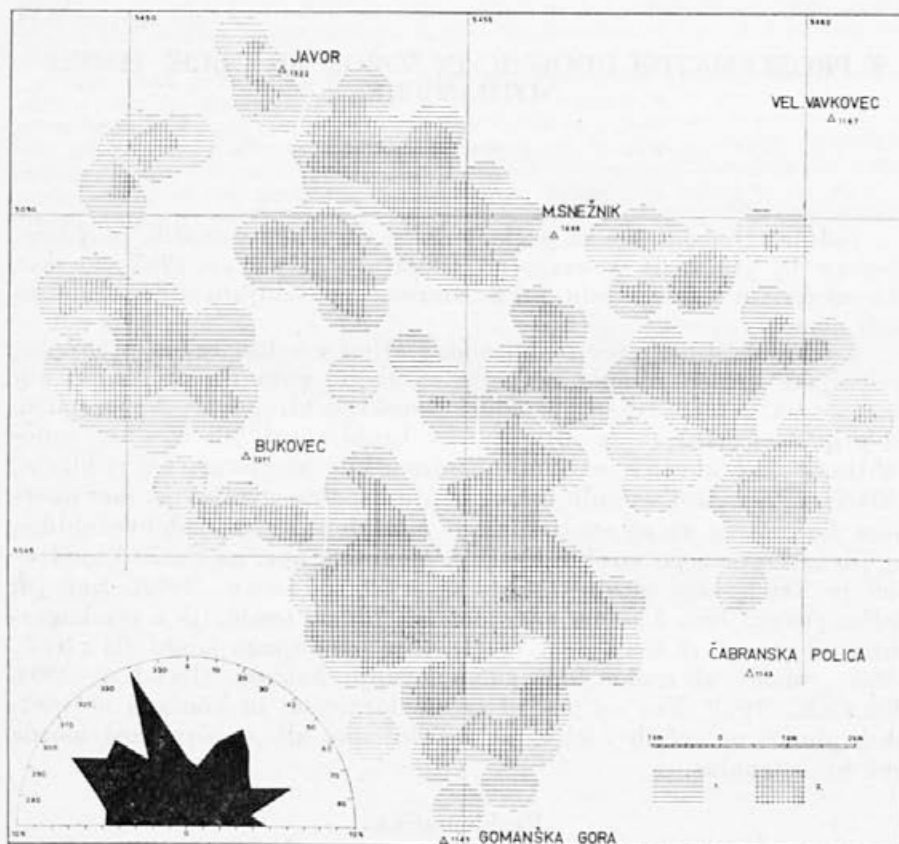
Doslej je prevladovalo mnenje, da so udornice nastale s preprostim rušenjem stropa nad jamami in so se povečevale, ko je podzemski tok odnašal zrušeni material (Habič, 1963). Vendar pa računi kažejo (Šušteršič, 1967), da se zaradi rahljanja zrušene mase prostornina jamskega prostora zmanjšuje v naslednjem razmerju:

* Slušatelj geologije (geografije), Odsek za geologijo, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, 61000, Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zvezka.

$$V = V_0 - \frac{V_m}{k}, \quad \text{za } k = 1, 25,$$

kjer pomeni:

- (V) prostornina praznega prostora v trenutku opazovanja,
- (V_0) prostornina prvotnega jamskega prostora,
- (V_m) neto volumen zrušenega materiala do trenutka opazovanja in
- (k) koeficient razrahljivosti.

Sl. 1 Skupine kont in njihova struktura v Loškem Snežniku

1. Normalna gostota na km²
2. Prekoračena normalna gostota na km²

Fig. 1 Groups of dolinas, named *konte* and inner structure of group at Loški Snežnik

1. Normal distribution per km²
2. Surpassed normal distribution per km²

Preprosto povedano, votlega prostora zmanjka, ko se podre v jamskem stropu štirikrat toliko skalovja, kolikor je zavzemala prvotna votlina. Seveda pa tu nismo upoštevali mehanskega odnašanja podrtin in njihove korozije, ker tega ne moremo zajeti v račun. Vsekakor bi morale biti prostornine udornic, ko se odpro na površje, mnogo manjše od prostornin jamskih dvoran. Ker navpične stene niso stabilne, se pod vplivom vremenskih činiteljev podirajo dalje. Tako nastala melišča so v primerjavi z živo skalo »razrahljana« in seveda še zmanjšujejo prostornino udornice.

Pri večjih razponih zahteva že stabilnost stropa pred hipnim zrušenjem¹ taka razmerja med višino in debelino stropa,² da bi po gornjih računih ostalo udornici le nekaj odstotkov prostornine prvotne jamske dvorane. Če dodamo še podiranje sten, bi ostalo pri skrajno optimalnih pogojih v udornici največ 25 % prvotnega prostora. Ti pogoji — tanek strop, majhen razpon, sorazmerno velik jamski prostor — so uresničljivi le pri absolutno majhnih dvoranah. Zato se prostornine udornic ne bi smele veliko razlikovati od prostornin običajnih, korozijskih vrtač.

Dejanska slika pa je popolnoma nasprotna. Že konvencionalna definicija udornice, ki so jo tako ali drugače postavili Michler, (1953/54), Kunaver, (1957), Habič, (1963), Melik, (1963) itd., poudarja njihovo izredno velikost. Vsakomur je to jasno ob pogledu na Lenarščo ali Veliko jamo ob avtocesti Vrhnika—Logatec, še bolj pa če gledamo Unško koleševko s Planinske gore (Gams, 1965, fot. 7.). V okolici teh poglobitev bi torej pričakovali prav neznanskih podzemskih prostorov.

Jamske raziskave pa kažejo, da se majhni jamski rovi iztekajo v velike udornice. Tak primer je npr. Skednena jama, ki zija pod pobočji udornice, katere premer skoraj dosega dolžino vse jame (Gams, 1963 a, sl. 11). Nedaleč od tam se t. i. Levi rov Najdene jame, ki ima največje prečne profile $8\text{ m} \times 10\text{ m}$, zaključí s čelnim podorom, ki pripada udornici Dolec. Ta pa zavzema, čeprav je med manjšimi v okolici, prostornino $11,5 \cdot 10^4\text{ m}^3$. Ker je podobnih primerov še mnogo, moramo izključiti možnost, da so udornice nastale z rušenjem poprečno velikih jamskih prostorov. Vendar pa tudi primerjava največjih jamskih dvoran v zaledju vrhniških izvirov, s tamkajšnjimi udornicami, ne sledi gornjim računom. V tabeli 1. so navedene prostornine udornic,

¹ Predstava o hipnem zrušenju je seveda idealna. Zrno resnice je le v tem, da je rušenje stropa zaradi korozijskega rahljanja silno počasno v primeri s podiranjem, ki ga sproži krioklastično razpadanje, potem ko skozi prvo žrelo vdira v votlino zunanji zrak.

² Točna oblika stropa, ki naj bi bil v ravnotežju, nam še ni znana in je tudi računsko ne moremo ugotoviti, ker maksimalne σ in τ porušne napetosti z velikostjo vzorca močno padajo in jih laboratorijsko ne moremo ugotoviti. Ključ od teh rezultatov so stropne linije velikih jamskih dvoran. Dosedanje sporadične in približne meritve dajo misliti, da so to stožnice.

ki štejejo za kukave,³ v tabeli 2. pa prostornine največjih jamskih dvoran na tem območju.

Tabela 1 — Table 1

Prostornine kukav — Volumes of dolinas, named kukave

Ime kukave: Name of dolina:	Prostornina: ⁴ Volume:
Laška kukava	$2,75 \cdot 10^6 \text{ m}^3$
Smrkovca	$1,6 \cdot 10^6 \text{ m}^3$
Dolga dolina	$1,1 \cdot 10^6 \text{ m}^3$
Rakovska kukava	$1,05 \cdot 10^6 \text{ m}^3$
Gladovec	$0,92 \cdot 10^6 \text{ m}^3$
Ivanjska kukava	$0,85 \cdot 10^6 \text{ m}^3$
Cerkniška kukava	$0,53 \cdot 10^6 \text{ m}^3$
Poprečje — Average	$1,26 \cdot 10^6 \text{ m}^3$

Tabela 2 — Table 2

Prostornine jamskih dvoran — Volumes of cave chambers

Ime dvorane: Name of the cave chamber:	Ime jame: Name of cave:	Prostornina: Volume:
Blatna dvorana ⁵	Gradišnica	$37,5 \cdot 10^4 \text{ m}^3$
Putickova dvorana	Najdena jama	$7,2 \cdot 10^4 \text{ m}^3$
Sulčev rov	Najdena jama	$5,0 \cdot 10^4 \text{ m}^3$
Blatna dvorana ⁵	Logarček	$4,2 \cdot 10^4 \text{ m}^3$
	Jama za Bukovim vrhom	$3,9 \cdot 10^4 \text{ m}^3$
Podorna dvorana	Mačkovec	$2,4 \cdot 10^4 \text{ m}^3$
Podorna dvorana	Logarček	$1,2 \cdot 10^4 \text{ m}^3$
Poprečje — Average		$8,8 \cdot 10^4 \text{ m}^3$

Razmerje med prostornino poprečne kukave in poprečne jamske (največje) dvorane znaša torej 14,32 : 1, v korist prve. Torej je predpostavka o preprostem rušenju dobesedno postavljena na glavo. Pomislek, da poznamo največje udornice, jamskih dvoran pa morda ne, zbledi ob dejstvu, da večina jam na tem območju poteka preplitvo, da bi bile kaj dosti večje dvorane sploh statično možne. Saj celo naša največja jamska dvorana, v Breznu pri Medvedovi konti, s svojo prostornino $62,0 \cdot 10^4 \text{ m}^3$ komaj presega najmanjšo kukavo. Laške kukave pa ne dosegajo niti največje jamske dvorane na svetu.

³ Kukava je domače lastno ime navedenih sedmih dolin in ga domačini nikoli ne mešajo z drugimi. V njih naj bi se megla zadrževala dlje kot v drugih, kar pa bo treba šele proučiti.

Ime je prešlo v strokovno literaturo z avstrijskih specialk precej nejasno opredeljeno. Večina avtorjev se strinja, da *kukava* ni *koleševka*, sicer pa se v tolmačenjih razhajajo. Več jasnosti so dale šele terenske meritve (Glej dalje!).

⁴ Prostornine kukav in jamskih dvoran so izračunane z očitavanjem eliptičnih paraboloidov, na osnovi parametrov z reambuliranih specialk 1:25 000 in jamskih načrtov v arhivu JZS. To velja tudi za Laško kukavo, ki je tu obdelana po istih kriterijih. Dejansko pa smo Laško kukavo točno izmerili in tako ugotovili, da znaša njena prostornina skoraj 30 % več. To lahko pričakujemo tudi pri drugih udornicah. Izjema sta obe Blatni dvorani, kjer so podatki povzeti po Gospodariču, 1967.

⁵ Dno obeh Blatnih dvoran je ilovnato, drugod pa podorno.

Vidimo torej, da so udornice najmanj desetkrat prevelike, ali drugače povedano, preko 90 % materiala je bilo odnešenega na način, ki ga nismo upoštevali. Pri teh številkah lahko gladko zanemarimo mehansko odplavljanje grušča, saj je od gornjih dvoran pet hidrografske neaktivnih, v dveh pa se le ob poplavalah zadržuje zajezena voda. Malo je tudi verjetno, da bi voda neopazno spodkopavala osnovo melišča. Rovi, ali bolje, praznine v podoru, so v primerjavi s špranjami v živi skali nestabilni. Slednje voda polagoma poveča do potrebne propustnosti, razširjene odprtine v podoru pa se sproti sesedajo. Značilen primer je Južni rov Zelških jam, kjer je čelni podor Brloga zaprl nadaljevanje Blat, voda pa si je raje izdelala skozi živo skalo obhodni rov do Srebrne dvorane ter si za polovico zmanjšala strmec, kot pa da bi očistila staro pot (Gospodarič, 1970, priloga). Tudi tu lahko ponovno opazujemo že znani pojav: udornica je neznanško večja od sosednjih jamskih prostorov (Gospodarič, 1965).

Lahko si torej zamislimo delovno hipotezo, da je udornica nekakšen tumor v kraškem površju, ki je zazijal ob podoru jamskega prostora. Večino prostornine pa moramo pripisati naknadnemu odstranjevanju materiala po doslej neopaženem procesu. Le-ta pa ni vesplošen, saj mnogokrat najdemo med velikimi udornicami — te imamo običajno v mislih — tudi majhne, ki ustrezajo predpostavkam o preprostem rušenju. Na to je prvi opozoril Puc (1968), ki je v Lanskem vrhu ugotovil dve jasno ločeni velikostni skupini. Značilen primer imamo le dobrih 100 m jugovzhodno od Laške kukave, kjer leži značilna udornica, s stenami in melišči, a zavzema le okrog $2,0 \cdot 10^4 \text{ m}^3$. Glede na to moramo računati, da je predpostavljeni proces odvisen od nekaterih lokalnih faktorjev in ni splošen pojav. Kaže tudi, da je ponekod, npr. v Laški kukavi še danes aktiven, drugod, npr. v Jerinovi koleševki (Gams, 1972), pa je že zamrl. Vprašanje je tudi, koliko je povezan z jamami, saj so dna Jeršanove doline (Gospodarič, 1968) in Vodnega dola (Gams, 1965), precej nižja od delov Postojnske jame, ki vodijo vanje. Podoben položaj je tudi v že omenjeni severni udornici Skednene jame (Gams, 1963).

Bistveno je vprašanje, ali moremo na osnovi krajevnega sovpadanja sploh trditi, da je klasična udornica neposredna posledica nekdanje votline. Skupno pojavljanje namreč lahko tolmačimo s štirimi kombinacijami:

- a) Pojav jamskega prostora je sprožil nastanek udornice.
- b) Pojav večje evakuacije je pritegnil jamo nase.
- c) Pojav jame in udornice sta posledica tretjega pojava, med seboj pa vzročno nista neposredno povezana.
- č) Skupno nastopanje je slučajno.

V možnost pod a) smo že podvomili. Zadnjo domnevo (č) spodbija le preveč množično skupno nastopanje jam in udornic. Da bi proučili ostali dve možnosti, pa se moramo ozreti na ozemlju, ki niso tako prevotljena z vodoravnimi jamami, kot je zaledje izvirov Ljubljane in tam iskati eventualnih podobnih pojavov. Da spadajo med po-

dobne pojave konte na Trnovskem gozdu, je opazil že Melik (1959). Poudaril je njihovo formalno podobnost z udornicami, a jih je postavil v isto skupino kot drage. Točneje jih je opredelil šele Habič (1968). Na Snežniku jih je prvi opazil Šifrer (1959) in jih primerjal z velikimi vrtačami, ki naj bi se zelo hitro poglabljale. Tamkaj jih omenja tudi Novak (1962), ki pa se širše ne ukvarja z njimi. Razlika med kontami in dragami, ki jo je ugotovil Habič, (o. c.), je na Snežniku še mnogo jasnejša, kot v Trnovskem gozdu, saj najdemo konte v dragah samih (Kosmata dolina).

Konte seveda niso posledica udiranja jamskih stropov, temveč jih dolbe korozija. Morda je Velika Paradana že ključ za pojasnilo njihovega nastanka, kot je nakazal Melik (o. c.). Zato jim tudi nihče ni proučeval medsebojne lege in njihove ploskovne razporeditve. Saj se celo Habič (o. c.) zadovolji le z bežno, a zelo verjetno opombo, da so nanizane ob prelomih. Značilni nizi so že s karte lepo vidni, tako na Trnovskem gozdu, kot na Snežniku, kjer jih je še mnogo več. Oglejmo si natančneje njihovo razporeditev na Snežniku, kjer so zbrane predvsem na prisojnih legah.

Na osnovi prekoračenja povprečne gostote na ploščinsko enoto jih lahko družimo v skupine, a po načelu največje bližine jih znotraj skupin povežemo s spojnicami. Rezultat nam pokaže približno strukturo skupin (sl. 1). Takoj opazimo, da imajo posamezne skupine, ali pa njihovi deli, dinarsko smer. Smerni diagram pokaže, da je največja frekvenca spojnic v smereh z azimuti:

$300^{\circ} \pm 5^{\circ}$, $30^{\circ} \pm 5^{\circ}$,
 $320^{\circ} \pm 5^{\circ}$, s slabo izraženo pravokotnico,
 $340^{\circ} \pm 5^{\circ}$, $70^{\circ} \pm 5^{\circ}$.

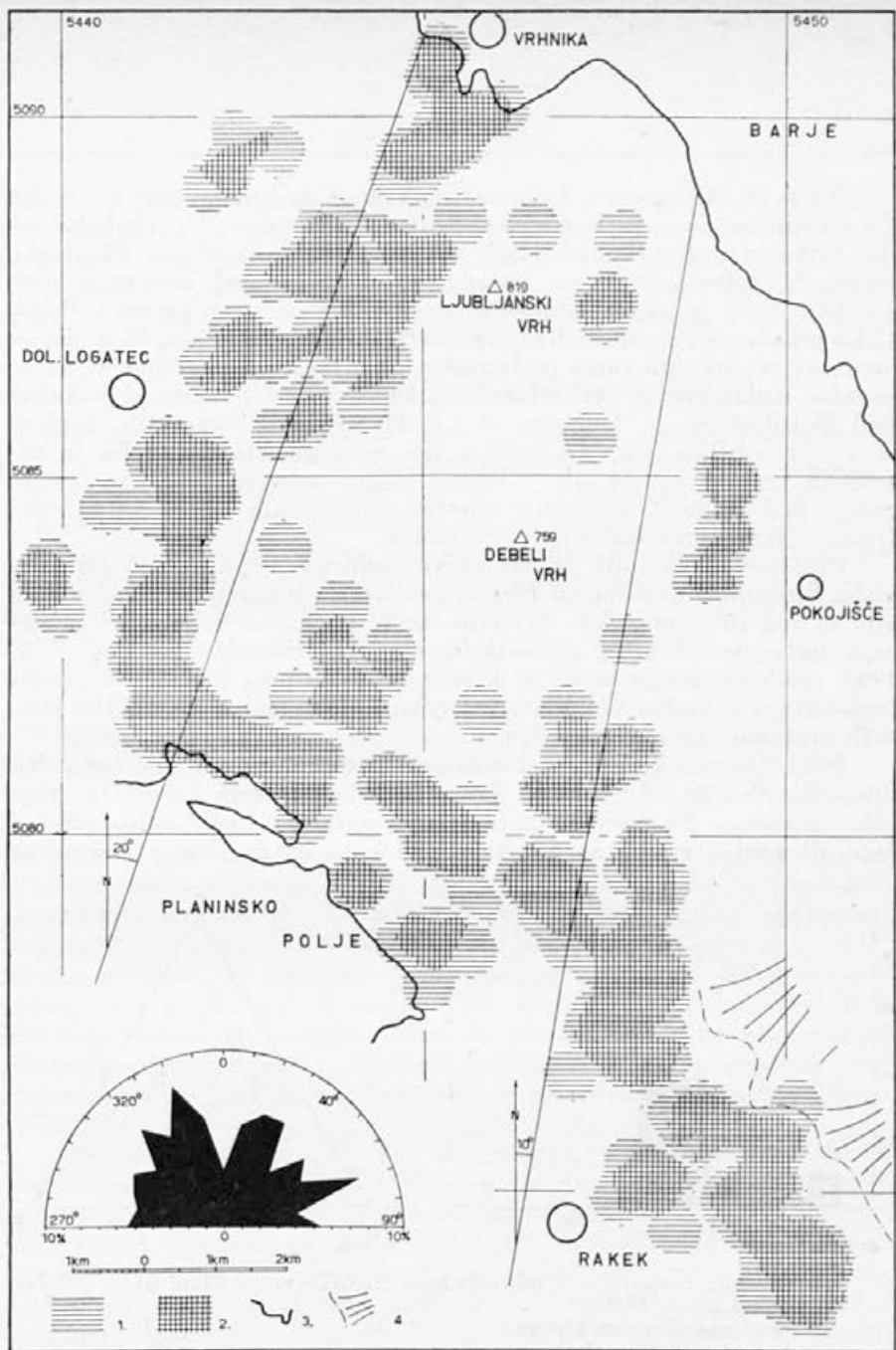
Pari spojnic so si torej večinoma pravokotni. Ker ta razporeditev nima vidne zveze s slemenitvijo ali makrotektoniko (Pleničar, 1964), moramo zaenkrat opustiti vabljivo Habičovo (o. c.) misel na povezavo z geološko strukturo. Vsekakor pa zasedajo konte vozlišča treh pravokotnih mrež, ki so med seboj premaknjene za dvajset stopinj.

Če so udornice res tako neposredno vezane na jame, kot zahteva predpostavka o enostavnem rušenju, pričakujemo, da bo njihova razmestitev v zaledju vrhniških izvirov sledila glavnim tokovom. Vendar pa na popolnoma enakih zasnovah izdelana karta⁶ (sl. 2), podaja zelo podobno sliko, kot jo kaže razmestitev kont po Snežniku.

⁶ V Snežniškem masivu je verjetno preko 500 kont raznih velikosti. Ker bi bilo merjenje in determiniranje po terenu malone neizvedljivo ter zaradi gozda ni mogoče uporabiti avionskih posnetkov, sem se moral opreti na karto 1 : 25 000. Pri tem sem vzel za merilo kakršnokoli razliko od korozijskih vrtač in večjih drag.

Zaradi boljšega primerjanja sem iste kriterije uporabil tudi na sliki 2. Edina izjema so tu Kališke in Košovške kolecševke, ki jih na karti ni, a so zelo značilne.

Zato moramo pri vseh izvajanjih upoštevati ta nezanesljivi izbor podatkov, ki dajejo šele pri velikem številu vzorcev določeno sliko. Pravo podobo bomo dobili šele pri eksaktnem terenskem delu, ki pa bo trajalo precej let.

Sl. 2 Skupine udornic in njihova struktura v širšem zaledju izvirov Ljubljane

1. Normalna gostota na km²
2. Prekoračena normalna gostota na km²
3. Rob Planinskega polja in Ljubljanskega Barja

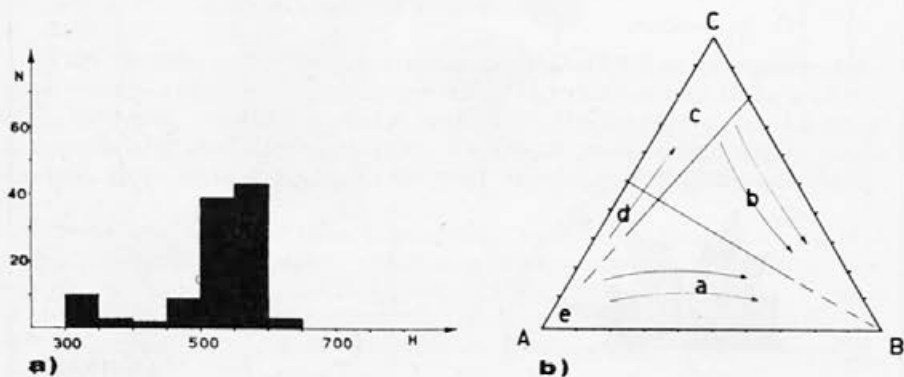
Fig. 2 Groups of collapsed dolinas and inner structure of groups in wider background of the springs of Ljubljana

1. Normal distribution per km²
2. Surpassed normal distribution per km²
3. Limits of the Planinsko polje and Ljubljansko Barje marsh
4. Today limits of solifluction material from Stražišče and Vinji vrh

Nova je edino precej frekventirana smer med azimutom 10° in 20° . Če potegnemo iz najzahodnejšega izvira Ljubljanice, t. i. Hribske vode, premico pod azimutom 200° ($= 20^{\circ} + 180^{\circ}$), dosežemo Planinsko polje Pod Stenami, če pa potegnemo premico pod azimutom 190° ($= 10^{\circ} + 180^{\circ}$) iz najvzhodnejšega izvira Bistre, nam preseka Pokojško planoto ter se mimo Rakeka izteče v Rakov Škocjan. Med obema verjetno res teče glavna podzemska Ljubljanice. Neugodno je, da je severno nadaljevanje cerkniške skupine udornic (vzhodno od Rakeka) pod Bezuljakom in Dobcem, v t. i. Meniševskih senožetih, prekril würmski soliflukcijski material z dolomitnega Vinjega vrha in sosednjih vzpetin ter ga tako odtegnil našim opazovanjem. Prav tu bi prišla razlika med generalno smerjo podzemskih tokov in ugotovljenimi tremi mrežami najbolj do izraza.

Pričakovali bi tudi, da bo največ udornic v pasu med Hribsko vodo, Stenami, Rakekom in Bistro, vendar v njegovem severnem delu zija očitna praznina. Zelo verjetno je to posledica reliefa, ki tu dosega največje višine. Zato *maksimalna črta rušenja* (Sušteršič, 1968) sploh ne doseže površja in se rušenje že prej ustavi. Na osnovi tega sklepa moremo približno izračunati prostornino največjih jamskih prostorov na tem območju.

Slika 3a nam kaže višinsko razporeditev udornic v tem pasu. Vidimo, da jih više od 650 m ni. Torej *maksimalna črta rušenja* ne preseže te višine. Najnovejša potapljanja v izvire Ljubljanice pa kažejo, da rovi verjetno ne potekajo pod koto 280 m. Zato vzamemo za

Sl. 3 a) Višinska razporeditev udornic med Hribsko vodo, Planinskim poljem, Rakekom in Bistro

b) Genetski diagram kukav

A Korozija žive skale

B Korozija melišč in rušenje sten

C Rušenje stropa in mehansko odnašanje podora

Fig. 3 a) Vertical distribution of collapsed dolinas between Hribska voda, Planinsko polje, Rakek and Bistra

b) Genetic diagram of dolinas, named kukave

A Corrosion of solid rock

B Corrosion of screes and collapsing of rocky walls

C Incassation of cave roof and mechanical removing of material

vse območje pavšalno koto 300 m. Po formuli št. 3,1 (Šušteršič, o. c.), sledi, da je najvišja možna dvorana visoka okrog 70 m. Predpostavimo še obliko polkrogle, pa dobimo prostornino $7,19 \cdot 10^5 \text{ m}^3$. To je le malo več, kot znaša prostornina najmanjše kukave, a še vedno skoraj dvakrat toliko, kolikor zavzema Blatna dvorana v Gradišnici.

Dokumentacija, klasifikacija in terminologija

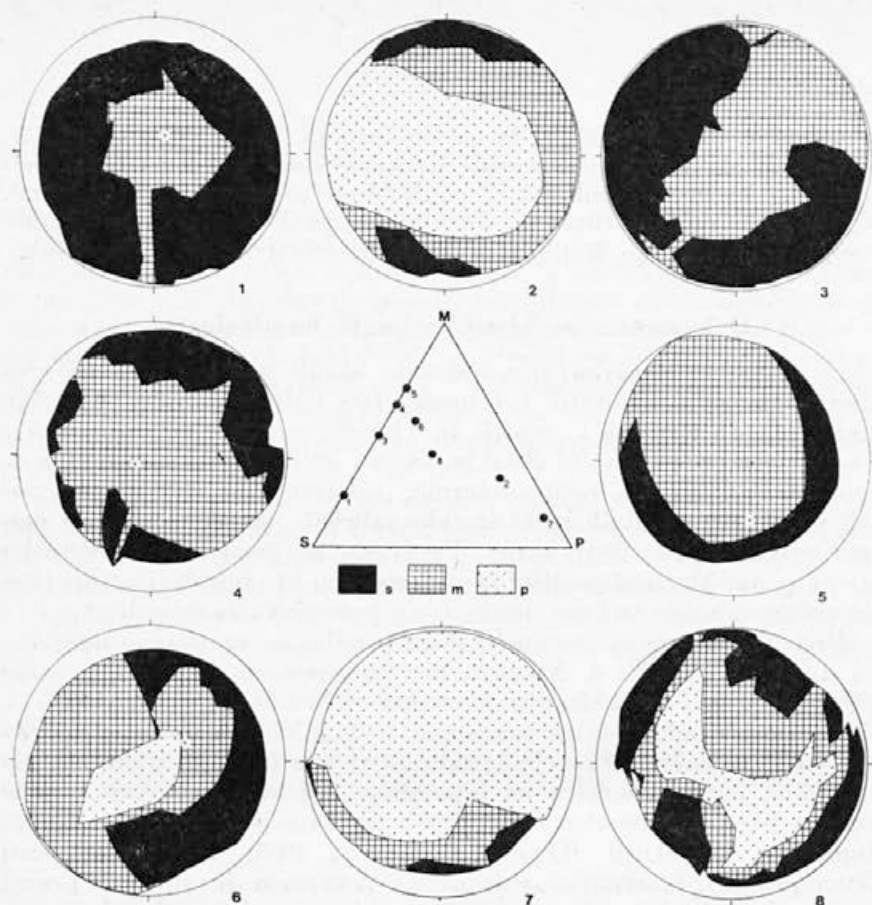
Natančnejše obravnavanje udornic samih zahteva, da najprej poiščemo metodo, kako jih prostorsko čim bolj prikazati. Klasično prikazovanje s tlorisom in profili, je v bistvu ortogonalno projiciranje in zato močno popači sliko objekta, ki ima obliko še najbližje eliptičnemu paraboloidu. Za večino udornic, prikazanih na sliki 4, smo posneli preko 200 merilnih točk⁷ in tako izluščili parametre, ki jih moramo prikazati čim bolj verno. Predvsem so pomembna količinska razmerja med stenami, melišči in preperelino, ki obroblija votli prostor večine udornic in kont, ter njihova prostorska razporeditev.

Precej primernejši postopek, ki ga predlagam za splošno uporabo, sem uporabil na sliki 4. Njegova bistvena zamisel je že stara in jo uporabljamo pri projiciranju kristalov (Grafenauer, 1966). V težišču tlorisa udornice si zamislimo točko, ki ji pripišemo še »Z« koordinato najvišje točke oboda udornice. S te točke projiciramo vsa pomembna mesta udornice na hipotetično, očrtano polkroglo, njeno sliko pa potem s pomočjo Schmidtove mreže zrišemo v ekvivalentni Lambertovi projekciji (Dimitrijević, 1965). Edine spačenosti nastanejo pri prenašanju »sklede« na polkroglo in so zato precej manjše od tistih, ki nastopajo v ortogonalni projekciji. Sedaj se projicirajo vse točke, ki so v naravi v isti ravnini, na isti lok in sledovi tektonike postanejo jasnejši. Slika, ki jo dobimo, je na prvi pogled res malce nenavadna, ko pa bomo z leti začeli pri terenskem delu rutinsko uporabljati helikopterje, bo postala verna podoba terenskega vtisa.

Slika 4 je nastala sicer kot demonstracija omenjene metode na različnejših vzorcih, a vendar jasno kaže, da je tudi oblika udornic in sorodnih oblik močno vezana na zgoraj ugotovljene tri matematične mreže. Jasno se odražajo tudi večji prelomi, predvsem v *Laški kukavi*,⁸ Rakovskem *Globoščaku* in Javorniški koleševki. Vidimo tudi, da praktično ni razlike med pristnimi udornicami in Javorniško ter Ogleniško koleševko. Prva glede na svojo lego in dosedanje pozna-

⁷ Pri napornem, večkrat tudi nevarnem terenskem delu so mi pomagali N. Klemenčič, D. Rojšek, A. Rus, M. Samotorčan, M. Šušteršič in A. Turel-Faleschini, za kar se jim na tem mestu najlepše zahvaljujem. Zahvaljujem se tudi Društvu za raziskovanje jam Ljubljana, ki mi je dalo na razpolago primerno opremo.

⁸ Ker nekaterim poglobitvam nisem mogel ugotoviti domačih imen, so v nadaljnjem domača pisana kurzivno, delovna pa normalno. To velja tudi za sliko 4.

Sl. 4 Lambertove projekcije nekaterih udornic in kont ter trikotni diagram ploščinskih razmerij medijev, ki jih obdajajo

1 Unška koleševka* — klasična koleševka,

2 Kališka koleševka,

3 Laška kukava,

4 Javorniška koleševka,

5 Ogleniška koleševka,

6 Mali dolec,

7 Smrečnica pri Vranji jami,

8 Rokavski Globoščak,

S (s) stene

M (m) melišča

P (p) preperelina

Planina—Malni

Logatec—Kališe

Laze—Ravnik

Javornik—Baba

Javornik—Čela

Laze—Ravnik

Laze—Lanski vrh

Rakov Škocjan

Fig. 4 Lambert's projections of some collapsed dolinas and konte and triangle diagram of proportions between the media that limit the dolinas

Names

1 Unška koleševka — classical koleševka,

2 Kališka koleševka

3 Laška kukava

4 Javorniška koleševka

5 Ogleniška koleševka

6 Mali dolec

7 Smrečnica by Vranja jama

8 Rakovski Globoščak

Place

Planina—Malni

Logatec—Kališe

Laze—Ravnik

Javornik—Baba

Javornik—Čela

Laze—Ravnik

Laze—Lanski vrh

Rakov Škocjan

S (s) rocky walls

M (m) screes

P (p) soil and other dissolved material

vanje hidrologije Javornikov nikakor ni mogla nastati z udorom nad vodoravnimi jamami, druga pa je očitno močno povečan kotlič ali pa zrušeno brezno, saj zija le 20 m od njenih sten 214 m globoko brezno.

Če projekcije sten, melišč in prepereline planimentiramo in preračunamo v odstotke, lahko rezultate vnesemo v trikotni diagram, kakršen je prikazan na sliki 4. Razporeditev figurativnih točk kaže neke skupne lastnosti. Vendar pa pri osmih vzorcih še ne smemo delati zaključkov: rezultati nam bodo le vodilo za bodoče raziskave.

Trikotni diagram bi lahko s položajem figurativnih točk za posamezne objekte že odredil njihovo formalno klasifikacijo. Zdi pa se, da so projekcije še mnogo zgovornejše in bi bilo bolje ta vprašanja odložiti na poznejši čas, ko bomo imeli na razpolago več terenskih meritev.

Na podlagi dosedanjih izvajanj lahko pripišemo večino prostornin udornic in kont istim, ali vsaj konvergentnim procesom. Zato je zelo verjetna naslednja tabela:

Tabela 3

Nastanek nekaterih kraških poglobitev, glede na način odstranjevanja materiala

Pojav:	Začetni proces:	Prevladujoči proces:
Vrtače, kotlič, brezna	Korozija žive skale	Korozija žive skale
Konte	Korozija žive skale	Podiranje in korozija melišč
Udornice	Udor in mehansko odnašanje	Podiranje in korozija melišč

Matična kamnina je bila torej odnešena na tri načine. Prostor nino odstranjenega materiala lahko za vsako poglobitev posebej izrazimo v odstotkih in razmerje prikažemo s trikotnim diagramom (slika 3b). To razmerje se med razvojem objekta seveda spreminja, figurativna točka pa, ki predstavlja trenutno stanje, zato potuje po polju diagrama. Vidimo:

Razvoj vrtač stagnira na točki A.

Razvoj kotličev se le polagoma oddaljuje od točke A v polje a.

Razvoj brezen ne zapušča polja e, le v primeru odprtih brezen nad večjimi vodotoki se lahko po polju d premika proti polju c.

Razvoj kont se začne v polju e in se po eni nakaznih smeri pomika proti točki B, ki pa je ne doseže.

Razvoj udornic se začne v točki C in se po eni nakaznih smeri pomika proti točki B, ki pa je ne doseže.

Iz prejšnjih izvajanj sledi, da leži večina koleševk in drugih udornic v bližini točke B in da prav isto velja tudi za konte. Izjema so le male udornice, ki se po končanem udiranju niso več večale in ki jih običajno prezremo. Smiselno je, da najdemo povečanim udornicam in kontam skupen termin. Kar ponuja se ime *kukava*, saj prav pri njih najlepše opazujemo jakost naknadnih procesov, obenem pa

je že sedaj v rabi tako za udornice, kot za konte. Pri tem lahko mirno opustimo stare definicije (Kunaver, 1957, Gams, 1963 itd.), ki govore o starosti, preperelosti in pomanjkanju sten. Res je, da en ekstrem, to je *Dolga dolina*, pade na diagramu s slike 4 na stranico MP v neposredno bližino točke P. Zato pa največja, *Laška kukava*, sploh nima prepereline, razmerje med stenami in melišči pa znaša 49:51 in tako prekaša po stenovitosti večino koleševk. Še več, pri 124 m globoki *Unški koleševki* segajo stene do 100 m globoko, pri 98 m globoki *Laški kukavi* pa celo 95 m globoko. Torej je največja kukava ponekod celo manj preperela, kot koleševka »par excellence«.

Razumljivo je, da se eksaktna razmerja, ki jih potrebujemo za vnašanje v diagram s slike 3b, izmikajo našim meritvam in je verjetno, da bo genetska klasifikacija v smislu teh izvajanj vedno le približna.

Ob koncu bi se še enkrat dotaknil formalne klasifikacije. Kot rečeno, moramo najprej na podlagi meritev in predlagane metode razčistiti pojme, šele potem pa jim lahko poiščemo ustrezne nazive. Pri tem se lahko naslanjamo na ljudsko poimenovanje, ki na obravnavanem ozemlju poleg izrazov *dolina*, *koleševka* in *kukava*, pozna še *dolce*, *globoščake*, *smrečnice*, *dole*, *bečē*, *peškēre*, drugod pa še celo zbirko drugih nazivov (Badjura, 1955). Vsi izrazi imajo jasno opredeljen pomen, ki večidel temelji na gospodarski izrabi in je torej družbeno-geografski. Zato pri povsem geomorfoloških definicijah nikoli ne bomo dosegli popolnega soglasja z ljudsko rabo.

Zaključki

— Večji del prostornine kraških poglobitev, ki smo jih doslej imenovali *udornice*, *koleševke* in *kukave*, ne gre na račun prvotne jamske dvorane, temveč je bil material odnešen z naknadnim večanjem, ko je bilo udiranje že zaključeno.

— Procesu naknadnega večanja ne zapadejo vse udornice.

— Pomembno vlogo pri tem procesu igra njihova razporeditev, v našem primeru glede na tri ugotovljene ortogonalne mreže.

— Po zunanji morfologiji so si povečane udornice in konte zelo sorodne.

— Tudi pri kontah igra položaj enako vlogo, kot pri udornicah.

— Moremo sklepati, da je proces večanja obojim skupen, ali konvergenten. Obe obliki se spreminjata v *kukavo*.

— Ta proces se sproži, ko v kraškem površju zazija neka »rana« in se širi kot »tumor«. Ob tem je pomemben položaj te rane.

— Ne moremo zanikati zveze med položajem udornic samih in jamami.

— Dosedanji način trodimenzionalnega predstavljanja smo nadomestili z novim, ustrežnejšim.

— Poskusne meritve so pokazale nekatere doslej neopažene skupne lastnosti udornic, kont in kukav. Zato je še prezgodaj uvajati klasifikacijo in jih smiselno poimenovati.

Literatura — Bibliography

- Badjura R., 1953, Ljudska geografija, Ljubljana.
- Dimitrijević M. D., Petrović R. S., 1965, Upotreba projekcije lopte u geologiji, Geološki zavod, Ljubljana.
- Forti F., 1956, Le Doline di crollo da cavita preesistenti nel Carso triestino, *Le Grotte d'Italia*, ser. 3^a, vol. 1, 1955/56, 34—39, Castellana — Grotte.
- Gams I., 1963, Kraška terminologija, *Geografski vestnik* 34, 115—136, Ljubljana.
- Gams I., 1963 a, Logarček, *Acta carsologica SAZU* 3, 5—84, Ljubljana.
- Gams I., 1965, H kvartarni geomorfogenezi ozemlja med Postojnskim, Planinskim in Cerkniskim poljem, *Geografski vestnik* 37, 61—101, Ljubljana.
- Gams I., 1972, Prispevek k mikroklimatologiji vrtač in kraških polj, *Geografski zbornik SAZU* 13, 5—79, Ljubljana.
- Geografski institut JNA, karta 1 : 25 000, pariške podele, Listi: Vrhnika 2 b, 2 d, Cerknica 1 a, 1 c, 3 a, 3 b, 3 d, Beograd.
- Gospodarič R., Habe F., 1965, Zelške jame — začetek jamskega turizma v cerkniski občini, *Naše jame* 6, 55—53, Ljubljana.
- Gospodarič R., Habe F., Habič P., 1967, Preiskave krasa na trasi hitre ceste Vrhnika—Postojna, Institut za raziskovanje krasa SAZU, tipkopis v arhivu cestnega sklada SRS, Ljubljana.
- Gospodarič R., 1968, Speleološki procesi v Postojnski jami iz mlajšega pleistocena, *Naše jame* 10, 37—46, Ljubljana.
- Gospodarič R., 1970, Speleološke raziskave Cerkniskega jamskega sistema, *Acta carsologica SAZU* 5, 111—169, Ljubljana.
- Grafenauer S., 1967, Kristalografija, Univerzitetna založba, Ljubljana.
- Habič P., 1963, Udorne vrtače — koliševke in podzemski tokovi, Treči jugoslavenski speleološki kongres, 125—130, Sarajevo.
- Habič P., 1972, Osnovna speleološka karta SRS 1 : 25 000, List Vrhnika 2 b, Institut za raziskovanje krasa SAZU, Postojna.
- Istituto geografico militare, Carta d'Italia alla scala di 1 : 25 000, Listi, Val Giorgia, Monte Nevoso, Dolina dei Noccioli, Zabice Castelvechio, Pian della Secchia, Roma.
- Jenko F., 1959, Hidrogeologija in vodno gospodarstvo krasa, Ljubljana.
- Kunaver P., 1957, Kraški svet in njegovi pojavi, Ljubljana.
- Kunaver J., 1961, Visokogorski kras vzhodnih Julijskih in Kamniških Alp, *Geografski vestnik* 33, 95—153, Ljubljana.
- Melik A., 1959, Nova geografska dognanja v Trnovskem gozdu, *Geografski zbornik SAZU* 5, 5—26, Ljubljana.
- Melik A., 1963, Slovenija I, Ljubljana.
- Michler I., 1953/54, Vrtače in doline, *Proteus* 16, 204—209, Ljubljana.
- Michler I., 1954/55, Planinska dolina, *Proteus* 17, 10—16, Ljubljana.
- Novak D., 1962, Kraški pojavi v Loškem Snežniku, Zavod za geološka i geofizička istraživanja, *Vesnik/knjiga* 2, ser. B, 125—131, Beograd.
- Pleničar M., 1968, Stratigrafski razvoj krednih plasti na južnem Notranjskem in Primorskem, *Geologija* 6, 22—145, Ljubljana.
- Puc M., 1968, Speleologija Lanskega vrha, tipkopis v arhivu DZRJL, Ljubljana.
- Radinja D., 1972, Zakrasevanje v Sloveniji v luči celotnega morfogenetskega razvoja, *Geografski zbornik SAZU* 13, 197—242, Ljubljana.
- Sweeting M. M., 1972, Karst Landforms, London.
- Sifrer M., 1956, Obseg pleistocenske poledenitve v Notranjskem Snežniku, *Geografski zbornik SAZU* 5, 27—83, Ljubljana.
- Sušteršič F., 1964, Kraška Ljubljanica med Cerknico, Planino in Vrhniko, tipkopis v arhivu DZRJL, Ljubljana.
- Sušteršič F., 1968, Nekaj o nastanku kraških udornih dolin, *Naše jame* 9, 58—65, Ljubljana.
- Zapisniki terenskih ogledov, Arhiv DZRJL in JZS, Ljubljana.

ON THE PROBLEMS OF COLLAPSE DOLINAS AND ALLIED FORMS OF HIGH NOTRANJSKO (SOUTHCENTRAL SLOVENIA)

France Šušteršič

(Summary)

Problems

General opinion is that a collapse dolina results in simple falling — in of the cave roofs. Calculations show that the primary cave chambers decrease, when moving towards the earth surface, owing to the loosening of the collapsed mass (Šušteršič, 1968). The quantities are shown in following equation:

$$V = V_0 - \frac{V_m}{4}, \quad \text{if } k = 1, 25$$

- where: (V) volume of the cave chamber in the moment of observation
 (V_0) volume of the primary cave chamber
 (V_m) pure volume of the fallen — in rock till the moment of observation
 (k) proportion between the solid roof mass volume and the collapsed mass volume.

The result is, that in the moment, when the pure volume of collapsed rock is equal to four primary volumes, the empty room disappears. Generally, volumes of collapse dolinas should be smaller than the volumes of the primary cave chambers.

This conclusions is quite opposite to field observations. Table 1 (Look at the Slovene text!) shows the volumes of collapse dolinas, named popularly *kukave* (sing: *kukava*), which are not the largest collapse dolinas in the territory, while Table 2 shows the volumes of the largest cave chambers there. The average proportion is 14.32 for *kukave*. As we can observe in many caves, relatively small caverns extend to extremely large dolinas, the bottoms of which are sometimes lower than the bottoms of the caves there. On the other hand, also small dolinas (among the large ones) appear that follow correctly the given equation. So we can suppose that a process of subsequent enlarging of some dolinas exist. The water channels in the breakdown mass are not stable when being enlarged by water streams, while the cracks in the bedrock are stable. So soon after the collapse water forms a nearby channel in the solid rock and the removing of the collapsed mass by water stream must be generally excluded as the factor of enlarging.

Being similar at the first sight, *konte* (which are typical forms of the Julian Alps Karst regions) differ from collapse dolinas in their origin. *Konte* (sing.: *konta*) also appear on the high plateaus of Notranjsko and Primorsko (Southwest Slovenia) as traces of pleistocene climate conditions. As no caves can be expected under them nobody has paid any attention to their position and distribution. Considering their number per km² we can form groups and then within the same group connect them with lines, always choosing the shortest distance. Fig. 1 shows the groups of *konte* at Loški Snežnik (about 1200 m high plateau South of Postojna), and frequency of inner connections. We can observe at once that the preferred directions of the inner connections are 300°, 320°, 340° and their normals. Consequently, by using a three right angle grid system, which must have for the moment only the mathematical meaning, the position of *konte* formations can be plotted.

Just the same goes for the collapse dolinas in the background of the springs of the Ljubljana (Fig. 2). But among the six already known directions a new one appears which is in fact the general direction of the main

underground streams of the Ljubljana. This fact proves the supposition that collapse dolinas appear over the horizontal caves, but just like *konte* they depend on grids for their position. The processes forming them must be the same or convergent.

Vertical distribution of the collapse dolinas in the acria of the main streames of the Ljubljana (Fig. 3a) shows that they do not appear in the territory higher than 650 m. That means that the Maximal line of collapsing (Sušteršič, o. c.) does not surpass that level. By using the equation (3, 1) (Sušteršič, o. c.) and the results of diving (that the submerged channels of the Ljubljana generally do not lie lower than 300 m above the sea level) we find out that the largest cave chamber in the area does not surpass $7, 19 \cdot 10^5 \text{ m}^3$. The volume is about twice the volume of the largest cave chamber there (Table 2), but hardly any large than the smallest *kukava*.

Documentation, classification and terminology

To study the forms of the collapse dolinas themselves, we must find a good way to present them. As they are distinctive threedimensional phenomena, usual ground plans and sections do not show their actual form. Better presentation is used on Fig. 4.

In the centre of the ground plan of the dolina we put the centre of a hypothetical sphere, with Z_c coordinate of the highest point of the perimeter of the dolina. Projecting the limits of the rocky walls, screes and dissolved material on the sphere we get a good picture but understandably distorted. Finally we draw it in the equivalent Lambert's projection. Fig. 4 represents some collapse dolinas (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) and some *konte* in that projection. Some samples, like (3, 4 and 8) show the inflections of tectonics very well, as the points, lying on the same plane appear on the same arch under projection. But it is not possible to find any distinguishable difference between collapse dolinas and *konte*. Measuring the area of the rocky walls, screes and dissolved material on the projection and transforming it into percentages, we get proportions, that can be shown on the triangle diagram (Fig. 4). The grouping of the figurative points in the triangle show some unexpected properties of the dolinas. But as we have eight samples only, it is too early draw any conclusions.

Considering the position of the figurative points on the triangle diagram, we could build simple principles for classification of dolinas. But, the projections seem to be more comprehensible, and, having measured more of them it will be possible to recognize their affinity and then form groups. So the only way to avoid wrong classification is more field work.

However it is possible to compose a very probable genetic model of different dolinas, based on chapter one, as follows:

Table 3:

Type of dolina	Initial process	Prevailing process considering the volume of removed material
Corrosive dolinas, potholes, <i>kotlič</i>	Corrosion of solid rock	Corrosion of solid rock
<i>Konte</i>	Corrosion of solid rock	Falling — in of the rocky slopes and the corrosion of the screes
Collapse dolinas	Incassion of the cave roof and mechanical removing of the material	Falling — in of the rocky slopes and the corrosion of the screes

There are three ways of removing material. We can express the volume proportions by the triangle diagram (Fig. 3b). The developpement of the collapse dolinas and *konte* starts at points (C) and (A), but during the enlarging process their figurative points move towards point (B). I suggest that in the Slovene language we should use the word *kukava* for final forms because it is identical with popular names.

Conclusions

— The bulk of volume of collapse dolinas, named in Slovene *udornice* (sing.: *udornica*), *koleševke* (sing.: *koleševka*), and *kukave* (sing.: *kukava*), are not due to the primary cave-room, but to the subsequent enlarging.

— Not all the collapse dolinas grow in such a way.

— The position of dolinas on three above mentioned right angle grids play an important role with this process.

— Considering their outlook the large collapse dolinas and *konte* are quite similar.

— As with collapse dolinas, the position of *konte* on these grids is very important.

— We can conclude that the processes of enlarging are common or convergent with the collapse dolinas and *konte*. They both change to *kukave*.

— This process starts when a hole gapes in the earth surface and grows like a >tumour<. Its position seems to be more important than its origin.

— We can not deny the relationship between caves and collapse dolinas.

— We found a more suitable way of three-dimensional representation these phenomena.

— The accurate experimental measuring showed some unexpected properties of collapse dolinas, *konte* and *kukave*. Therefore it is too early to establish precise formal classification and terminology.

RAZGLEDI

UDK
UDC
92 Kocen B.BLAŽ KOCEN
(1821—1871)

Marjan Žagar*

150-letnice rojstva in 100-letnice smrti geografa in predvsem služnega kartografa Blaža Kocena so se dostojno spomnili slovenski in češki geografi in tudi njegovi ožji rojaki in domačini iz Ponikve pri Celju. Zaradi različnih rokov izidov publikacij in zaradi različnih tehničnih težav pri tisku, organizaciji proslave in postavitvi spominkega obeležja, se je celotno proslavljanje raztegnilo in zavleklo za dobro leto. Slovenski geografi so se Kocena spomnili v Geografskem obzorniku,¹ Geografsko društvo Slovenije pa je skupno z občino Šentjur pri Celju postavilo spominsko obeležje na mestu, kjer je nekoč stala Kocenova rojstna hiša. Ob odkritju spomenika so domačini iz Ponikve priredili svojemu zaslužnemu predniku lepo svečanost.² Kocenove obletnice sta se spomnili kar dve ugledni češki reviji: Sborník vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci³ in Acta Universitas Carolinae.⁴ Da bi obvestili tudi bralce, ki jim zgoraj navedeni viri niso pri roki, se tudi, čeprav nekoliko pozno, Geografski vestnik spominja obletnice Blaža Kocena.

Osnovni življenjepisni podatki Blaža Kocena, ali Blasiusa Kozenna oz. Kozena, kakor so ga takrat poimenovali, so močno podobni življenju drugih kmečkih otrok, ki so bili poslani v višje šole in so si lahko šele pozneje kot duhovniki poiskali delovno področje. Rodil

¹ Geografski obzornik, XVIII, št. 3-4, str. 52—53, Ljubljana 1971.

² Geografski vestnik, XLIV, str. 184—185, Ljubljana 1972.

³ O. F. Babler, Dvojí výročí Blaže Kocena, Sborník vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, 1972.

⁴ Ludvík Mucha, Česka vydání Kozennových školních zeměpisných atlasů, Acta Universitas Carolinae (Geogr. 1-2) Praha 1971.

* dr., univ. docent, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000, Ljubljana, YU. Aškerčeva 12.

se je 24. januarja 1821 kot sin malega kmeta v vasi Hotunju blizu Ponikve pri Celju. Prvo izobrazbo je dobil na enorazrednici na Ponikvi,⁵ šolanje je nadaljeval na gimnaziji v Celju, na liceju v Gradcu in bogoslovju v Celovcu. Bil je posvečen za duhovnika pri Sv. Andražu v Labotski dolini, nato je nekaj let kaplanoval v Šentrupertu nad Laškim, Šošanju in Rogatcu. 1850 je pustil kaplanovanje in nastopil mesto suplenta na celjski gimnaziji, 1852 je dobil dopust, da je lahko nadaljeval študij na Dunaju in jeseni 1853 je opravil zaključne izpite iz matematike, fizike in prirodopisa. Kot profesor je služboval na gimnazijah v Ljubljani (1854), v Gorici (1855–58) in v Olomoucu (1859–70).⁶

Čeprav Kocen ni nikdar v šoli poučeval zemljepisa, ima vseeno velike zasluge za razvoj metodike zemljepisnega pouka, za to, da se je pouk zemljepisa ločil od pouka statistike in zgodovine in postal samostojen predmet in predvsem, zaslovel je kot kartograf.

Že v Gorici je Kocen v gimnazijskem izveštvju objavil klimatološko študijo »Das Clima von Görz«, predvsem pa je pomembna študija »Grundzüge der Geographie« (Osnove geografije), ki je pozneje doživela več izdaj na Dunaju, Pešti (1858) in na Dunaju ter Olomoucu (1864). V Olomoucu je napisal vrsto učbenikov zemljepisa za ljudske, meščanske in srednje šole, ki so doživeli mnogo izdaj in so jih prevedli v druge jezike: *Spezielle Geographie*, *Geographie und Statistik d. ö. u. Monarchie*, *Leitfaden der Geographie*, *Erdbeschreibung für Volksschulen* (11 izdaj), *Geographische Lehrmittel*.

Po vsej takratni državi pa je Kocen zaslovel s svojimi atlasi. Za to delo ga je pridobil njegov češki založnik, knjigarnar in tiskarnar E. Hölzl (1817–1885), ki ima velike zasluge, ne le za razvoj knjigotrštva, ampak tudi geografije in še prav posebno kartografije. Hölzl je tudi na Dunaju ustanovil geografski inštitut. Verjetno je bil njegov kartografski zavod največji in najpomembnejši v vsej Avstro-Ogrski. Hölzl je sposobnega in delovnega Kocena, ki mu je izdajal knjige, pridobil za misel, da bi pripravil izvirni avstrijski zemljepisni atlas, ki naj bi nadoknadil atlase nemškega porekla. Odprava uvoženih atlasov iz Berlina, Leipziga in Gothe je imela tehtne gospo-

⁵ 1898 so mu vzdali na osnovni šoli spominsko ploščo.

⁶ Vsekakor bo potrebno natančneje raziskati Kocenovo življenje in delo. O njem vemo pravzaprav le malo. O. F. Babler (glej op. 2) npr. piše, da je Kocen študiral teologijo v Ljubljani, V. Bohinec pa piše v GV (1925), da je študiral v Celovcu. Babler tudi navaja, da je bil Kocen profesor na gimnaziji v Ljubljani, v Gradcu in nato v Gorici (op. 2 str. 135). V. Bohinec in L. Mucha pa pišeta, da je služboval v Ljubljani in Gorici, nič ne omenjata Gradca. Bohinec in Mucha pa pišeta, da je Kocen dobil l. 1870 dopust, da bi nadaljeval kartografske študije (Bohinec), oziroma nadaljeval kartografsko delo (Mucha). Babler pa pravi, da mu je dunajsko ministrstvo z odlokom št. 9020 dne 13. sept. 1865 odobrilo enoletni bolezenski dopust, 3. nov. 1865 pa da je bil s cesarskim odlokom imenovan za člana cesarskega šolskega sveta (Kaiserlicher Unterrichtsrath). Babler nato piše, da je Kocen moral l. 1870 zaradi bolezni predčasno v pokoj. Tudi glede njegove smrti si pisci niso edini. Bohinec navaja, da je na hitro umrl za jetiko, Babler piše o dolgotrajni bolezni, upokojitvi in nato smrti, Mucha pa piše, da je umrl za tifusom.

darske in politične posledice. Domači atlasi so lahko natančnejše prikazovali vzhodne in južne dele Avstrije npr. Bukovino, Ogrsko, Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo, pa tudi sosednje balkanske dežele južno od cesarstva npr. Bosno in Srbijo. Ob pripravi domačih atlasov je tudi bilo možno odpraviti številne napake, za katere trdi Babler, da so jih uvoženi atlasi bili polni, četudi so jih delali kartografi svetovnega slovesa, kakor je tedaj bil npr. H. Kiepert (op. 2. str. 136).

Fantastične zamisli o izdelavi domačih atlasov in kart se je Kocen hitro oprijel in jo realiziral. Bil je sicer samouk, toda izredno delaven, natančen, zanesljiv in sposoben kartograf. Njegove karte imajo izredno malo napak in njegovo vzorno delo je resničen napredek.

O. F. Babler piše, da je že 1860. izšel najprej Kocenov atlas za osnovne in meščanske šole, medtem ko govori ugledni zgodovinar češke kartografije L. Mucha le o prvi nemški izdaji »najznamenitejšega Kocenovega atlasa za srednje šole, ki je izšel leta 1861 pod naslovom Geografischer Schul Atlas in 31 Karten für Gymnasien, Real- und Handels-Schulen der Oesterreichischen Monarchie von B. Kozenn«. Te izdaje namreč niso ohranjene in vemo za nje le iz citatov in bibliografije. Sledile so nove in nove izdaje v vseh jezikih tedanjega cesarstva. Prva izdaja v srbohrvatskem jeziku je izšla l. 1887. Nikjer še ni zbrano, koliko je bilo resnično vseh izdaj tega atlasa po različnih krajih in na različnih jezikih. 1951. navajajo 75. izdajo, ob 100-letnici atlasa pa navajajo že 86. izdajo atlasa. Po prvi svetovni vojni je atlas ponovno izšel v srbohrvatskem jeziku v Zagrebu in ob njem se je vzgajalo tudi več povojnih generacij v slovenskih srednjih šolah.

Kocen je izdelal tudi nekaj stenskih kart, ki jih je tudi izdal Hölzl (zemeljske poloble, Evropa, Koroška, Štajerska, Zgornja in Spodnja Avstrija, Palestina). L. Mucha pravi, da so Čehi dobili svoje prve resnične stenske karte šele od Kocena in s pomočjo njega. Zelo zanimivi sta njegovi veliki stenski karti, Češkega kraljestva in dvojezična karta Moravske s Šlezijo (1 : 200.000), ki sta obe že drugič izšli leta 1874.

Kako veliki potrebi je zadostil Kocen s svojimi kartami, se vidi že po tem, da so si sledile nove izdaje druga za drugo. Temu primerno pa je bil tudi Kocen vse do svoje smrti skrajno delaven. Tega se tudi sam zaveda, ko piše, »malokdo je narisal toliko kart kot jaz«. Zato tudi izdaje, ki so si sledile, niso enake, ampak je povsod nekaj novega. Že 1863. ima npr. za nas zanimivo karto alpskih dežel, kjer je zarisana slovenska narodnostna meja po Czörnigovi karti in ji je dodan tudi seznam slovenskih krajevnih imen. 1836. je Hölzl založil tudi 9 Kocenovih nemih kart pod naslovom: Oro-hydrografischer Atlas in 9 Karten.

Delo je Kocena prisililo, da se je resno ukvarjal s teorijo in metodologijo kartografije, pa tudi zemljepisnega pouka. Iz tega olomouškega časa je njegova razprava Geographische Lehrmittel in tudi druga izdaja Grundzüge der Geographie, ki ji je dodal 42 lesorezov. Nekatere njegove misli in napotki so tako sveži, da bi jih mogli brez

posebnih dodatkov vključiti v kakšno sodobno metodiko ali pa med napotke, kakšne morajo biti šolske karte, npr. ko govori o nazornosti zemljepisnega pouka, ali ko pravi, da naj bo atlas takšen, da bo služil učencem v enaki meri vsa leta šolanja, zato naj bo preprost, jasen in obsežen oz. bogat, naj ne bo ozko geografski, ampak naj upošteva tudi zgodovinsko pomembne kraje ter tudi trgovino, industrijo in podobno, čemur bi danes rekli, naj bo geografski v širokem pomenu izraza.

Spričo obširnih nalog, ki jih je moral rešiti v tedanjih razmerah sam, ob zares pionirskem delu, ki ga je vseskozi opravljal in ob upoštevanju časa v katerem je delal, je lažje razumljivo, da je Kocen gledal na duhovno ustvarjalno delo izrazito individualistično. Zato pripisuje velike duhovne stvaritve le ob združitvi velike delavnosti in razumske tvornosti v eni osebi in odreka globljo tvornost skupinskemu duhovnemu delu.

Vse navedeno Kocenovo obširno delo je bilo opravljeno v enem samem dobrem desetletju. Šele Hölzl v Olomoucu je Kocena pridobil za kartografsko delo. Kocen pa je prišel v Olomouc jeseni 1859. in 1870. je bil zaradi bolezni že predčasno upokojen. Po upokojitvi se je takoj preselil na Dunaj, kjer je živel v predmestju Hernalsu. Dunaj ga je pritegoval predvsem tudi zaradi Hölzlove založbe, ki se je medtem preselila tja in pustila v Olomoucu samo podružnico. Njegova prisotnost na Dunaju je bila koristna tudi zaradi članstva v cesarskem šolskem svetu, kjer je lahko znatno vplival na razvoj šolske geografije in odobravanje učil za vso Avstro-Ogrsko. Toda na Dunaju ga je prehitela zgodnja smrt, saj je bil star komaj 50 let.

BLAŽ KOCEN (1821—1871)

Marjan Zagar

Two years ago Slovenian and Czechoslovakian geographers celebrated 100th anniversary of death and 150th anniversary of birth of the famous geographer and cartographer Blaž Kocen. Though clergyman, and though he had never taught geography in schools in which he had been later on employed (Ljubljana, Gorica, Olomouc), he has changed the teaching of geography and its methodology a lot.

He became famous by his atlases that showed our countries in a much more detailed way than the previous ones, e. g. *Geografischer Schul-Atlas* in 31 *Karten für Gymnasien, Real- und Handels-Schulen der Oesterreichischen Monarchie* von B. Kozenn, which was published several times. He is also important for his wall-maps, and he worked on the theory and methodology of the cartography.

ZA REGIONALNO KOMPLEKSNOST V GEOGRAFSKI TEORIJI IN PRAKSI

(Ob novi knjigi V. A. Anučina*)

Svetozar Ilešič**

Ko sem se lotil naloge, da napišem za »Geografski vestnik« poročilo o novi Anučinovi knjigi »Teoretske osnove geografije«, sem brž spoznal, da kaže pri tem poseči čez meje običajnega knjižnega poročila. Zakaj zadeva je podobna, kot je bila v šestdesetih letih, ko je izšla prva Anučinova knjiga »Teoretičeskie problemi geografii«. Takrat o knjigi sami posebej sploh nismo poročali, zato pa smo se morali ob problematiki, ki jo je načela, ponovno obsežneje ustavljati in to v »Razgledih« naše revije. Ker iz najnovejše Anučinove knjige še močnejše kot takrat kar kipi na dan problematika čedalje kritičnejšega položaja geografije tako v znanosti kot v praksi, se mi zdi potrebno, da se je tudi ob tej priložnosti obsežneje dotaknemo v »Razgledih«. To je tem umestnejše, ker se isti problemi, ki jih Anučin odpira ob sovjetski geografiji, odpirajo tudi pri nas. Gre pač zato, da si mora geografija kljub vsem težnjam za specializacijo ohraniti svoje lastno delovno področje, kjer ne ponavlja dela drugih strok s še izrazitejšo potrebo po specializaciji. To delovno področje je lahko samo kompleksno obravnavanje prostorske stvarnosti, temelječe na regionalnem aspektu in ne na ločenem obravnavanju posameznih elementov te stvarnosti. Taka opredelitev je potrebna ne samo zaradi utrditve prepričljivega geografskega koncepta navzven, v sistemu organizacije znanstvenega in pedagoškega dela, zlasti v danes nujnem meddisciplinarnem (pa ne »nediscipliniranem«) sodelovanju ter v praktični aplikaciji, temveč tudi zaradi dezintegracijskih tendenc znotraj same geografije, na katerih nevarnost za sam njen življenjski obstoj je avtor teh vrstic tudi pri nas ponovno opozarjal, še posebej ob petdesetletnici Geografskega društva Slovenije (Geografski vestnik 1972, str. 177—178).

Ob novi Anučinovi knjigi se vsa ta vprašanja pokažejo še kot aktualnejša in bolj pereča kot so se pokazala ob njegovi knjigi iz leta 1960, ko so zaradi stališč do njih avtorja kaj radi proglašali v SZ kot nosilca »konservativnih«, »nemarksističnih« in »buržoaznih« tendenc v geografiji. To zdaj sploh ni več mogoče, kajti še jasneje kot tedaj se iz nove knjige vidi, da Anučin ni zagovornik nekakšne monolitno

* V. A. Anučin, Teoretičeskie osnovy geografii. Izdatel'stvo »Mysl«, Moskva 1972. Strani 430.

** dr., redni univ. prof. in akademik, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000, Ljubljana, YU, Aškerčeva 12.

»enotne« geografije starega tipa, temveč geografije z enotnim predmetom, zasnovane na marksistični dialektiki. Po podobnosti naslova in tematike sicer lahko dobi človek vtis, da gre enostavno za novo, čeprav dopolnjeno izdajo Anučinove knjige iz leta 1960. Avtor res tudi sam omenja (str. 4), da je za svoje novo delo močno uporabljal svojo prvo knjigo. Toda pri količkah temeljitejšem vpogledu v novo knjigo se pokaže, da je v njej kljub isti temeljni problematiki in istim osnovnim teoretskim izhodiščem veliko, veliko novega. Vzrokov za to je več in to zlahka razumljivih. V tem dobrem desetletju, odkar je Anučin s svojimi »Teoretskimi problemi geografije« tako razburkal sovjetsko in svetovno geografsko javnost, so se kopičile tako ostre kritike kakor vnete pohvale njegovih stališč, razmahnile so se ognjevitte diskusije, v katere so v SZ razen geografov posegli tudi filozofi. V teh diskusijah (gl. naša poročila v GV XXXVI, 1964, str. 81—88) so Anučinove teze pogosto doživele podporo sovjetskih filozofov, medtem ko so jih številni sovjetski geografi, med njimi nekateri vodilni (Kalesnik), trdovratno odklanjali. Nič manj trdovratno jih Anučin zagovarja tudi naprej, hkrati pa ob analizi teh diskusij z zadoščenjem ugotavlja, da so se, vsaj delno, pod pritiskom vse aktualnejše problematike razmerja med družbo in življenjskim okoljem ter vprašanj preoblikovanja narave in okolja po družbi, nekateri najtrdovratnejši nasprotniki teh tez (Kalesnik) zavedli vrednosti nekaterih argumentov za nje, pa jim je, kakor zatrjuje Anučin, zmanjkalo poguma, da bi to možato priznali (str. 103, gl. naše poročilo o knjigi S. V. Kalesnika »Obščie geografičeskie zakonomernosti Zemli« v GV XLIII, 1971, str. 182). Za razglabljanja v svoji novi knjigi je Anučin našel obilo gradiva tudi v diskusiji in stališčih na IV. kongresu Vse-zveznega geografskega društva leta 1964 v Moskvi kakor tudi na V. kongresu leta 1970 v Leningradu (gl. naša poročila v GV XXXVI, 1964, str. 104—107; XLIII, 1971, str. 142—166). Vrh tega pomeni dobro desetletje od izida prve Anučinove knjige tudi na splošno čas silno pospešenega tempa znanstveno tehnične revolucije in spremljajočih jo pojavov s prepričevalnim prodorom kvantitativnih metod in računalništva v znanost. Ta prodor je odločilno in čisto po svoje posegel tudi v teoretske in metodološke osnove geografije, kar se je najbolj kričče pokazalo v pojavu Bungejeve t. i. »teoretične geografije«. Priostrila, če že ne na novo zarodila, so se tudi vprašanja znanstvene meddisciplinarnosti, razmerja med analizo in sintezo v znanosti ter s tem v zvezi med specializacijo in integracijo, kar je ravno za geografijo, ki s svojim predmetom in metodami niha med obema tema pristopoma, temeljni teoretski in metodološki problem. Tudi stopnjevana potreba in želja po praktični aplikaciji znanosti je značilna za ta čas. V zvezi z Anučinom se je to še posebej pokazalo, zakaj on sam je v tem času prešel iz teoretično-znanstvenega in pedagoškega poklica, ki ga je v času svoje prve knjige in temu sledečih diskusij opravljal na geografski fakulteti moskovske univerze, kar naravnost v aplikacijo: postal je eden od vodilnih sodelavcev (namestnik predsednika) SOPS (Sveta za proučevanje proizvodnih sil), institucije, ki je

bila osnovana prvotno v okviru sovjetske Akademije znanosti, zdaj pa je raziskovalni organ, povezan z GOSPLAN-om.

Kaj nam zdaj pove o vseh teh novostih konkretna primerjava vsebine obeh Anučinovih knjig, stare in nove? Zlahka ugotovimo, da je vodilna teoretična nit ostala ista, da pa se ob njej razpletajo nove niti, ki sledijo zgoraj naznačenemu razvoju znanstvene misli, znanstvenih aspektov in znanstvenih metod v zadnjem poldrugem desetletju. Vse to razpletanje je oblikovano v treh temeljnih poglavjih knjige, ki so logično povezana med seboj.

Prvi del knjige ima naslov »Zgodovina ideje« in je izraz več kot utemeljenega Anučinovega (in našega) prepričanja, da se je nemogoče poglobljati v teoretske probleme katerekoli vede brez poglobljanja v njen zgodovinski razvoj. V tem delu knjige se avtor najprej ukvarja z zgodovino geografske misli v *dobi predmarksistične filozofije* vse od časa vplivov Heglove in Kantove filozofije pa do dobe geografskega determinizma in zarodkov geopolitike. V drugem poglavju obravnava *geografske ideje v predrevolucijski Rusiji*, ki so po svojih pozitivnih učinkih (Dokučajev, D. N. Anučin, Borzov), pa tudi po negativnih potezah, prevzetih največ z zahoda (oblikovanje t. i. »panoško-statistične« ekonomske geografije ter porajanje t. i. »raztrgane«, tj. dualistične geografije) pomenile izhodišče za razvoj v porevolucijski dobi. Tretje poglavje zgodovinskega dela knjige pa je posvečeno *oblikovanju sovjetske geografije po revoluciji*. V njem avtor zelo prizadeto slika splošno uveljavljanje na delo GOSPLAN-a se opirajoče, regionalne (»rajonske«) šole ekonomske geografije N. N. Baranskega v škodo »panožno-statistične« ter kritično ocenjuje koncepcijo »raztrgane« (dualistične) geografije, ki se je prav takrat razbohotila v SZ in se proglasila za edino marksistično. S primerjavo razvoja geografskih idej v SZ in v ZDA, ki je v knjigi našla prostor čisto na novo, to poglavje celo precej presega okvir svojega naslova, tem bolj, ker že tu avtor sproti izoblikuje svoja znana naziranja do spornih vprašanj geografske teorije.

Stoječ dosledno na stališču, da je jedro teorije geografije v vprašanju njenega predmeta in njenega metodološkega bistva, prične Anučin drugi temeljni del svoje knjige (z naslovom »Teorija«) s poglavjem o *predmetnem bistvu geografije*. Tu gre za znane, že utrjene Anučinove teze, po katerih je klasifikacija ved mogoča samo po predmetnem načelu, po katerem mora vsaka znanost imeti svoj predmet proučevanja. Le-ta je pri geografiji »landšaftna sfera« ali »geosfera«. Pri tem velja kritično pripomniti, da Anučin še vedno niha med istovetenjem pojmov »geosfera« in »geografsko okolje« ter naziranjem, da je »geografsko okolje« samo del geosfere, tisti, ki pomeni res okolje za dejavnost družbe. Ne glede na to pa lahko samo »geosfera« ali »okolje« kot stvarnost, sestojča iz prirodnih, antropogeno vplivanih in družbenih elementov dejansko družijo geografijo oziroma »geografske vede« v enoten okvir, v dialektično »enotno« geografijo, medtem ko so zakonitosti, po katerih se razvijajo njeni posamezni elementi, lahko in dejansko tudi so kakovostno bistveno različni. Ta

enotni predmet tako dialektično pojmovanje »enotne« geografije pa ni morda le mehanična vsota vseh elementov, ki se v njej družijo, temveč enotna kompleksna stvarnost, v kateri so posamezni elementi nujno vzročno in funkcijsko povezani med seboj. Če pa je »geografsko okolje« osnovni predmet geografije, pa to ne velja samo v merilu geosfere ali geografskega okolja kot celote, temveč tudi v merilu t. i. »teritorialnih kompleksov«, pojma, ki je v novi Anučinovi knjigi mnogo bolj v opredju kot je bil v stari in daje celotni koncepciji geografije mnogo več regionalnega poudarka. Ta koncepcija seveda zahteva zblizanje fizične geografije z družbenimi vedami, zanikuje na sploh apriorno delitev ved na »prirodne« in »družbene«, usmerja naš pogled v spremenljivo vrednotenje okolja s strani družbe, v proučevanje medsebojnih zvez med elementi okolja itd. V zvezi s te vrste razglabljanji, ki jih poznamo že iz prve Anučinove knjige, pa avtor tudi tu vnaša vanje nove pojme in opredelitve pojavov, ki jih je tudi med geografi potisnil v ospredje najnovejši čas (npr. pojem »infrastrukture«).

Anučin pa ne vztraja samo pri stališču, da lahko geografijo kot vedo opredeljuje enoten predmet, temveč tudi pri tem, da mora biti ta predmet materialen. To je lahko samo materialna prostorska stvarnost (geosfera) in njeni »teritorialni kompleksi«. Predmeta geografije torej ne more opredeliti samo enoten aspekt. Predmeta sploh ne smemo istovetiti z aspektom. Zato ne gre proglašati geografije za vedo o medsebojnem učinkovanju elementov okolja. Tudi obravnavanje teh učinkov je le za to bistveni aspekt geografije, ker se v njem kaže dialektična enotnost okolja in družbe kot izraz enotnosti materialnega sveta na Zemlji. Zato je tudi zabloda, če so sovjetski ekonomski geografi »dualistične« orientacije proglašali za predmet ekonomske geografije »razmestitev proizvodnje«, saj nikakršna »razmestitev« sama po sebi ne more biti predmet neke vede. S tem so ponovili isto napako, ki so jo očitali Kantu in za njim Hettnerju, ko so proglašali njun nazor o geografiji kot samo »horološki«, razmestitveni vedi (kot vedi o prostoru v nasprotju z zgodovino kot vedo o času) za »idealističen«.

Drugo poglavje drugega dela knjige se ukvarja z *metodološkim bistvom geografije*. Kot vodilno metodo ali aspekt — in torej ne kot predmet — pri obravnavanju geosfere oziroma njenih »teritorialnih kompleksov« kot predmeta geografije proglašča Anučin horološki ali teritorialni pristop. Šele če v tem smislu opredelimo geografiji razen skupnega materialnega predmeta tudi skupno metodološko osnovo, nas lahko zanimajo novosti same raziskovalne metodološke tehnike. Pri tem Anučin ne more mimo vprašanja matematizacije geografije. Čeprav njegova stališča glede tega že poznamo iz nekaterih njegovih prispevkov, o katerih smo poročali svojčas že posebej (GV XL, 1968, str. 152), so dokončno dozorela šele v ustreznih poglavjih njegove nove knjige. Dozorela so v tem smislu, da je treba matematizaciji in modeliranju tudi v geografiji na široko odpreti vrata, toda le kot dobrodošlemu metodološkemu sredstvu, ne pa kot cilju ali predmetu.

Zato se Anučin tudi ne ogreva za posebno »teoretično geografijo« v Bungejevem smislu, za t. im. »metageografijo« in še manj za novo »matematično geografijo« v smislu Gureviča in Sauškina. To pač niso nove »geografije«, temveč samo nove metode v geografiji, ki pa mora obdržati svojo dosedanje teoretsko zasnovo. Anučin opozarja tudi, da metodološka omejitve geografije na matematično logiko z ustreznim teoretičnim posploševanjem dokončno zavre vsako možnost »individualizacije« v geografiji, pravilne označbe »unikalnih« pojavov v konkretni prostorski stvarnosti in t. im. »geografske specifik« posameznih teritorijev. Še več, »matematična shematizacija lahko celo zatemni dialektično analizo. Lahko otežuje prikaz stvarnosti v vsej njeni jarkosti, popolnosti in neponovljivosti« (str. 225). Da iz teh Anučinovih stališč ne odseva samo kak konservativni, apriorni odpor zoper matematične metode, dokazuje njegov pozitiven odnos do njih v planerski praksi, razviden iz tretjega dela knjige.

V metodološkem pogledu se z vso Anučinovo koncepcijo geografije vežejo stališča glede *razmerja med analizo in sintezo* v geografiji. O tem razmerju, ki pomeni hkrati razmerje med specializacijo in integracijo, med vlogo geografa kot specialista in kot generalista, razpravlja na več mestih. Po njegovem (in našem) mišljenju že v načelu ne gre pritegniti naziranja, da pomeni stopnjevana diferenciacija v znanosti ne samo neizbežno in koristno, temveč edino možno razvojno pot. »Anatomiziranje« kompleksne stvarnosti na njene drobne dele je neobhoden pogoj za spoznavanje resnice, ne pa njegova zadnja etapa, tem manj, ker kompleksna celota nikakor ni samo vsota elementov, ki jo sestavljajo, temveč njihova kompleksna povezava (str. 64). Če se geografi-specialisti tega ne zavedajo in pri svojem delu, zlasti v povezavi z mejnimi specialnimi disciplinami, pozabijo na svoj posebni cilj, postanejo nujno drugorazredni »ponavljalci« (»dublerji«), ki ponavljajo oziroma podvajo delo geologov, biologov, fizikov, ekonomistov itd., pri tem pa puščajo ob strani svoje lastne naloge, ki so v proučevanju kompleksnega geografskega okolja (str. 140). Usmerjenost geografske vzgoje na marsikateri sovjetski geografski fakulteti v takojšnjo ozko specializacijo je imela za posledico, da se tam vzporedno z drugimi fakultetami vzgajajo ozki specialisti, vedno manj pa je geografov širokega profila (str. 142). Sploh geografija po analitični poti specializacije ne sme iti predaleč. »Dokler analiziramo posamezne elemente geosfere kot del te geosfere, ostanemo na področju geografije. Ko pa nas poglobljena analiza pripelje do tega, da pozabimo na raziskovalni element kot del geosfere in ga proučujemo kot celoto zase, smo zapustili geografijo in prešli na področje ustrezne specialne vede (str. 273). Analiza nam nujno pomaga k spoznavanju kompleksne celote, v kateri se na istem ozemlju prepletajo procesi najrazličnejših zakonitosti, ki pa jo kot tako lahko spoznamo samo s sintezo. Vsaka drugačna pot, ki že na prvi »dualistični« stopnji v načelu zanika stvarno povezanost prirodnih in družbenih procesov v prostoru, v teritorialnih kompleksih, vodi, po Anučinovih besedah, k samomoru geografije. Nedvomno se beseda

»samomor«, ki jo Anučin v tej zvezi večkrat uporablja (str. 94, 166), vsiljuje danes pogosto še marsikomu med nami.

Vseh teh metodoloških stališč res Anučin v tej knjigi ni povedal prvič, le obogatil je svoja izvajanja z rezultati diskusij, ki so sledile njegovi prvi knjigi. To velja tudi za tretje poglavje drugega dela knjige, ki ima naslov »*Determinizem in neodeterminizem v sovjetski geografiji*«. V to poglavje so uvrščene tudi polemične replike na kritike avtorjeve knjige iz leta 1960, posebno tudi na ne povsem korektne očitke in namige, kako si je Anučin s svojimi očitki ustvaril številne simpatizerje na »zahodu«, pa opozorila na modificirana Kalesnikova stališča, ki smo jih omenili že zgoraj, nadalje na stališča, ki so se pojavila na V. kongresu sovjetskih geografov leta 1970 v Leningradu. Opozarja v celoti na škodo, ki jo je po njegovem mnenju sovjetski geografiji v znanosti in praksi prizadejala dualistična smer, ki je avtoritativno prevladovala v sovjetskih »akademijskih« geografskih revijah in ki pomeni pravzaprav likvidacijo geografije (str. 297).

Vsekakor pa je v primerjavi s knjigo iz leta 1960 največ novega in spodbudnega v tretjem delu nove Anučinove knjige. To kaže že njegov značilni naslov »*Izhod v prakso*«. Pravzaprav je ta del knjige v celoti nov, kar je pač posledica prehoda Anučina iz univerzitetne dejavnosti v aplikacijo, v SOPS, kjer ima avtor dovolj priložnosti, da svoje teoretične ideje preizkusi in uveljavi v praktičnem, aplikativnem delu. Že po naslovu, še bolj pa po vsebini, sta značilni obe poglavji tega dela. Prvo ima naslov »*Sovjetskoje stranovedenije*«, drugo naslov »*Obščestvo i resursi*«.

V prvem med njima, pri katerem je že v podnaslovu »stranovedenije« označeno kot »osrednji del« geografije, je precej bolj kot doslej pri Anučinu dana odločilna prednost *regionalni geografiji* kot konkretizaciji teorije geografske vede kot vede o »landšaftni sferi« ter »teritorialnih kompleksih geografskega okolja«. Še važnejše je, da je ta prednost dana v zvezi s potrebami prakse in to v deželi, ki ni preveč obremenjena s tradicijo »klasične« regionalne geografije ali deželopisja. Zanimivo je, da se Anučin na več mestih spusti v pravo apologetiko regionalne geografije. Že na str. 46 jo zaradi njenega širokega pristopa in njene splošno izobraževalne vrednosti vneto zagovarja kljub njenemu včasih močno deskriptivnemu značaju. Na str. 340 celo zameri svojemu vzorniku in učitelju N. N. Baranskemu, ki je sicer s svojo »rajonsko« smerjo v sovjetski ekonomski geografiji krčil pot regionalnogeografskemu aspektu, da je označil »stranovedenije« le kot »organizacijsko obliko za zbiranje različnih znanj o določeni deželi«, medtem ko gre po Anučinovem mnenju za eno od temeljnih oblik geografske sinteze (str. 340), ki je tudi s svojim deskriptivnim delom nujna in važna. Avtor, ki se sicer tudi še rad drži stare dvomljive navade sovjetskih geografov, da »zahodnim« geografom včasih preenostavno in premalo utemeljeno pripisujejo apriorne ideološke zablude (čeprav je npr. do Hettnerja neprimerno pravičnejši kakor je bila »dogmatska« generacija sovjetskih geografov), vendar v bistvu visoko ceni medvojno francosko regionalnogeografsko šolo na čelu z

zbirko »Géographie universelle«, po drugi strani pa po pravici zameri sovjetskemu »landšaftovedeniju« kot določeni smeri regionalnega aspekta načelno omejevanje samo na prirodni »landšaft«, podčrtava, da izhajajo v SZ kot posledica »dualistične« teoretične usmeritve preveč posebej »fizičnogeografske« in »ekonomskogeografske« regionalne monografije in da se iz istih razlogov zdaj niti ne omenja več projekt »Velike geografije ZSSR«, ki ga je sovjetska Akademija znanosti postavila v svoj delovni program še leta 1936.

Še bolj logično je seveda, da Anučin tudi ne glede na »regionalno geografijo« v ožjem smislu (»stranovedenje« za dežele v okviru političnih in zgodovinskih meja in »krajevedenje« za manjše ozemeljske enote, hierarhija, ki vsaj s teoretičnega vidika verjetno ni nujna in utemeljena) postavlja v ospredje vse geografije *regionalni pristop* (»podhod«). V svoji novi knjigi ga podčrtuje mnogo močnejše kot poprej v skladu s tem, kakor tudi v opredelitvi predmeta geografije uveljavlja poleg geosfere tudi pojem »teritorialnih kompleksov«. V tej zvezi zamerja tudi nekaterim znanstvenikom (str. 74), da se ob regionalnem pristopu izogibajo ali celo nekako sramujejo termina »geografija« ter ga nadomeščajo z drugimi izrazi kot npr. »regionalne raziskave«, »veda o razmestitvi proizvodnih sil«, »veda o okolju«, »regionalna ekonomika«, »regionalne vede« in podobno. Ker so to pojavi, ki jih močno opažamo tudi pri nas in ki nakazujejo nedvomno nevarnost tudi formalne likvidacije geografije ne samo od zunaj, temveč tudi od znotraj, se velja ob Anučinovi knjigi o njih zamisliti. Še posebno velja to za tiste geografe, ki se ne zavedajo, da za geografijo ni rešitve v opuščanju njenega osnovnega, »regionalnega« predmeta, pač pa mislijo, da bodo geografijo rešili s spremembo predmeta oziroma prevzemom predmeta drugih, specialnih disciplin.

Geografom, ki ubirajo namesto kompleksne »regionalne« smeri smer obravnavanja tako imenovane »prostorske diferenciacije« po med seboj ločenih specialnih problemih, bi svetovali v razmislek tudi drugo poglavje zaključnega dela Anučinove knjige, ki ima neposredno aplikativno vsebino. V njem avtor pravilno poudarja, kako se vzajemno součinkovanje med družbo in naravo čedalje bolj stopnjuje in ne slabi, ustavlja se ob problemih onesnaženja življenjskega okolja, ob geografskih aspektih ekonomskih prognoz, ob vprašanjih prihodnjega razmerja med populacijsko rastjo in razpoložljivimi viri tja do leta 2000, s pogoji za t. im. »zeleno revolucijo« itd. Toda kar to aplikativno poglavje najbolj veže s teoretskim konceptom geografije, kakor ga zastopa Anučin, je ravno spet *regionalni pristop* (str. 365). Kakor je za predmet geografije kot fundamentalne znanosti opredeljena kompleksna geosfera oziroma njen del, okolje, v svojih teritorialnih kompleksih, ne pa posamezni elementi tega kompleksa, kakor se daje v ekonomski geografiji prednost »rajonski« smeri in ne smeri »po panogah«, tako naj se tudi planiranje kot aplikacija geografske koncepcije v praksi vrši kompleksno, po regijah oziroma »regionalnih kompleksih« in ne izolirano po posameznih dejavnostih za vso državo. Tako se je že Baranskega »rajonska« smer po svojem konceptu opi-

rala na tedanji GOELRO, danes pa uveljavlja kompleksno »regionalno« smer v načrtovanju zgoraj omenjeni SOPS pri GOSPLANU, kjer prepričevalno sodelujejo ravno V. A. Anučin. Anučin nam smer regionalnega pristopa k planiranju ponazarja z več primeri iz sovjetske prakse. Med njimi je morda najznačilnejši problem t. im. KMA (»kurska magnetna anomalija«), kjer se razne možnosti izrabe takajšnjih zalog železove rude ne obravnavajo izolirano samo z vidika interesov sovjetske črne metalurgije, temveč predvsem z regionalnega vidika kurskega področja, ki pomeni del že dokaj naseljenega in razvitega osrčja evropskega dela ZSSR, kjer se zato odpirajo ob takih načrtih mnogo kompleksnejši regionalni problemi, predvsem tudi vprašanja varovanja in negovanja zdravega življenjskega okolja.

Vnema Anučina in njegovih sodelavcev v SOPS za regionalni pristop (gl. o tem naše poročilo v GV XLIII, 1971, str. 185—186) tudi v aplikaciji očitno visoko dvigata praktično vrednost njegovih teoretskih koncepcij. Zagovorniki podobnih koncepcij pri nas, ki smo se dokopali do njih še preden smo tako rekoč vedeli za Anučina, smo vedno zastopali stališče, da je prava aplikacija geografije, pojmovane kot regionalno kompleksne vede, samo v prav tako pojmovanem regionalnem prostorskem planiranju. Zato smo tudi nekateri po V. kongresu sovjetskih geografov v Leningradu leta 1970 z veseljem posredovali Anučinovo pobudo za delovne stike med SOPS ter jugoslovanskimi geografskimi in prostorsko-planerskimi institucijami. Na žalost se nam v Sloveniji iz raznih razlogov stvar ni posrečila, čeprav se je naš zavod za regionalno planiranje zavzel zanjo in čeprav bi morda bila ravno pri nas zelo koristna protiutež in dopolnilo našim včasih preveč enostransko intenzivnim stikom z nekaterimi »zahodnimi« geografskimi in planerskimi šolami. Pobuda pa je uspela v Srbiji: iz interne publikacije Centra za analizo in projektiranje prostorskih sistemov pri Inštitutu za sisteme planiranja in upravljanja SR Srbije, ki nam je prišla v roke in ki jo je uredil srbski geograf Milovan Radovanović, smo izvedeli, da je bil V. A. Anučin kot sodelavec SOPS februarja 1972 gost navedene institucije, da je imel tam več predavanj in konsultacij iz tematike »Geografsko okolje in prostorsko planiranje« ter vodil živo diskusijo z obdelovalci projekta prostorskega plana SR Srbije na osnovi istih teoretskih in aplikativnih stališč, ki jih zastopa v svoji knjigi. Prepuščam tudi ta primer v razmišljanje našim geografom kot še en dokaz, da se lahko geografija ob pravilni teoretski bazi uspešno uveljavi tudi med negeografi aplikativci, ne da bi ji bilo pri tem treba zatajiti svoje teoretsko bistvo ali celo svoje ime.

Na kraju naj opozorim še na nekaj ugotovitev v Anučinovi knjigi, o katerih kaže tudi pri nas razmišljati. Na str. 83 pripominja Anučin dokaj jedko, da so v SZ »sociologiziranje in politizacija včasih spreminjali ekonomsko geografijo v kompilacijo iz časopisnih člankov« in »da so nekateri razrednost in partijnost znanosti pojmovali skrajno primitivno kot neobhodno podreditev znanstvenih raziskav neposrednim zahtevam konjunktura...«. Na str. 285 označuje tako usmeritev

kar kot »konjunkturščino«, »poseben lažno znanstveni pristop, ki povzroča odmik od obravnav mnogih teoretskih vprašanj«. »Po svojem bistvu gre za pojav breznačelnosti, svojevoljno subjektivnega prilagajanja teoretskih stališč, ocen dejstev in dejavnosti... k lažno pojmovanim zahtevam tekočega trenutka. Konjunkturščina pomeni odsotnost količikaj trdnih znanstvenih prepričanj. Na žalost sta breznačelnost in odsotnost prepričanj na področju geografije zelo razširjeni«. Prepušчам tudi našim bralcem v razmišljanje, ali ni tudi naša geografija deloma zaradi pomanjkanja trdnega teoretskega koncepta, deloma pa zaradi našega trenutnega sistema organizacije in financiranja znanstvenega dela, prisiljena k taki »konjunkturščini«. In če se kdo med nami ne ogreva za regionalno-geografski koncept in ga morda označuje celo kot znanstveno nevzdržen »omnibus«, ali se ne zaveda, da lahko prav tako ali še bolj svoje, na ožje probleme omejeno delovno področje spremeni v še bolj dvomljiv »omnibus« s prevzemanjem najrazličnejših tematik, ki jim je morda res skupna aktualnost, ki pa jih ne družijo prav nikak bazični »geografski« koncept.

Še en podoben Anučinov očitke (str. 118) gre pa na drug, bolj »zahodni« naslov. Anučin pogreša v delih, kakor so Isardova in Haggettova, poleg uporabe kvantitativnih metod kakršnokoli splošno metodologijo ali teorijo razmestitve proizvodnih sil, tem bolj seveda še kakršnokoli teoretsko koncepcijo geografije ali vsaj ekonomske geografije. »Po svojem bistvu izražajo ta dela samo *empirično-pragmatični pristop* (podčrtal S. I.) k proučevanju ekonomskih procesov razvoja kapitalističnega gospodarstva v njegovem regionalnem izrazu«. Morda so ti jedki Anučinovi očitki preostri in premalo utemeljeni. Ker pa lahko zadevajo tudi razmere pri nas, bi bilo dobro, da tudi o njih razmišljajo naši geografi.

Summary

FOR MORE REGIONAL COMPLEXITY IN GEOGRAPHICAL THEORY AND PRACTICE

(On the occasion of the new book »Theoretical Bases of the Geography« by V. A. Anučin, Moscow 1972).

Svetozar Ilešič

The report deals with the problems raised by the new Anučin's book which differs in many points from his former work »Theoretical Problems of the Geography« (Moscow 1960) in spite of the same starting view-points as far as the very object of the geographical science (»geosphere« and its part, the »geographical environment«) is concerned. But more importance is given in the new Anučin's work to the complex regional aspect, the »territorial complexes« being the concrete objects of geographical studies. Also the very »regional geography« is highly appraised. In geographical investigations no single elements of the geographical environment but their whole regional complex must be in the foreground. In the same way, the only very application of geographical knowledges consists in the complex regional spatial planning instead in the planning specified by single socioeconomic activities. Only in this way the theoretical and practical unity of the geography as a science with his own object and working field can be safeguarded.

APLICIRANA GEOGRAFIJA IN PROBLEMI REGIONALNEGA RAZVOJA V FRANCJI NA PRIMERU BRETRANJE

(Ob izidu knjig M. Phlipponneauja in M. Rocheforta)

Vladimir K o k o l e *

Aplikacija geografskega znanja, geografskih raziskav v praksi, predvsem pri regionalnem razvoju in regionalnem planiranju, bodisi ekonomskem ali pa prostorskem, je odvisna od mnogih okoliščin. Tako sam značaj raziskav, kot metodološki pristopi se pri tem močno razlikujejo. Posebej če gre za kompleksno obravnavo neke regije in ne za kakšno izolirano prvine geografskega okolja. Raziskovanje in njegova uporaba v planiranju dobi polnokrvnost, ko ugotovitve in sklepe pogledamo v luči stvarnih družbenih in socialnih ter posebej še političnih silnic in okvirov, v katerih se razvoj odvija in v katerih je realistično mogoče pričakovati reševanje problemov, ki jih raziskovanje ugotavlja in osvetljuje. Tako tudi v Franciji, v državi, kjer se je t. im. »indikativno planiranje« rodilo kmalu po pretekli svetovni vojni.

Knjižica Michela Rocheforta,* sorbonnskega profesorja, je najnovejše delo izpod peresa geografa, ki obravnava probleme regionalnega, predvsem prostorskega planiranja v Franciji. V nekem smislu je, za nefrancoskega bralca še posebej, tudi dober uvod v prikaz podrobnejših problemov regionalnega razvoja, ki jih drugi geograf, Michel Phlipponneau, profesor v bretonskem Rennesu, v svoji obširni najnovejši knjigi** obravnava z zornega kota ene od francoskih pokrajin, z vidika Bretanje. Oba avtorja sta domala že dve desetletji ali več aktivno vključena v aplikacijo geografije v planiranju, četudi na različen način.

Rochefortova knjižica je splošen prikaz problematike prostorskega planiranja v Franciji v povojnem obdobju, zlasti pa še v najnovejši dobi. Ne obravnava le stvarne vsebinske probleme, marveč tudi proces planiranja kot tak, njegove nosilce in organizacijo ter institucionalne okvire zanj. Dalje so v tem tekstu zgoščeno povzete bistvene poteze te strukture. Ilustrira namreč med drugim tudi izrazito centralistični pristop; pristop, ki ga drugi od omenjenih avtorjev, na podlagi izkušenj iz Bretanje, tako kritično odklanja.

* M. Rochefort (in C. Bidault ter M. Petit): *Aménager le territoire*. Paris, Ed. Seuil, 1970. Strani 144.

** M. Phlipponneau: *Debout Bretagne!* St. Brieuc, Presses Universitaires de Bretagne, 1971. Strani 530.

* dr., samostojni raziskovalec, Urbanistični inštitut SRS, 61000, Ljubljana, YU, Jamova 18.

Rochefortova knjižica je predvsem informativna. Seznanja bralca — najbrže tudi marsikaterega Francoza, saj je napisana predvsem zanje — o perečih problemih prostorskega razvoja sodobne Francije in ga s tem osvešča: o stanju in razvoju agrarne izrabe zemljišča in kmetijske proizvodnje ter ruralnih področij, o preobrazbi, ki je v teku, o omrežju mest, predvsem o urbani hipertrofiji Pariza. Poroča o starejših poskusih industrijske dekoncentracije ter o novejših na področju storitvenih dejavnosti oziroma o težnjah za njihov relativno večji razvoj v tako imenovanih metropolah ravnotežja, ki naj bi omilile sedanjo superkoncentracijo v Parizu, ter o ustreznejši politično-teritorialni ureditvi oziroma členitvi francoskega prostora, zlasti na spodnji ravni temeljnih enot, občin, ki jih je mnogo preveč in so mnogo premajhne, pa še o nekaterih drugih vprašanjih, zlasti v zvezi s prometnim omrežjem.

Problemi se odpirajo na vseh ravneh: na lokalni, regionalni, nacionalni in — v zadnjem desetletju — vse bolj na supernacionalni ravni dežel evropskega skupnega tržišča.

Probleme regionalnega razvoja, zlasti pa probleme planiranja v Franciji ni mogoče obravnavati, ne da bi poznali organizacijo tega dela, na vseh ravneh, tako v ekonomskem, kot v prostorskem planiranju (to je *aménagement du territoire*). Zelo dober pregled nam podaja M. Rochefort. Tradicionalno prostorsko planiranje — z izrazito arhitekturno usmerjenostjo — je obstajalo že pred vojno, toda skoraj izključno le na lokalni ravni in v institucionalnih okvirih občin. Ekonomsko planiranje se je razvilo po vojni in se je utrdilo pod IV. republiko. V začetku je bilo strogo globalno ekonomsko planiranje, v zadnjih desetih letih pa se je vsebinsko »regionaliziralo«, čeprav je še vedno organizacijsko zasnovano izrazito centralistično. V pogojih kapitalističnega sistema je seveda izrazito indikativno (vsaj ko gre za temeljne gospodarske dejavnosti); na področju družbenih služb, ki se financirajo iz budžeta, pa je stvar drugačna, saj gre za direktno alokacijo sredstev iz budžeta. Ekonomsko planiranje se izvaja preko petletnih planov (*plans de modernisation et d'équipement*), ki so zasnovani po sektorskem načelu. Te plane naj bi dopolnjevali programi za regionalni razvoj (*programmes d'action régionale*), katerih vloga pa še do danes ni dobro razčiščena, niti ni jasno, kdo naj bo pobudnik zanje. Neformalne (oz. upravno neinstitucionalizirane) organizacije, združenja ipd. so običajno bile pobudnik takšnih akcij. Teritorialni okvir je bil spočetka sporen, čeprav je bilo očitno, da so obstoječe politično-teritorialne enote — *départementi* — preozek okvir. Zato so leta 1960 opredelili 21 takih območij za »*action régionale*«; to so sedanje »planske regije«. Na čelu teh je vedno prefekt najpomembnejšega *départementa* v regiji. Plan pripravi ustrezna komisija (C. N. A. T. — *Commission nationale à l'aménagement du territoire*) pri državni planski komisiji (*Commissariat du plan*). Sestavljajo jo predstavniki upravnih organov interesnih skupin in strokovnjaki. Sodelujejo pa tudi regionalne komisije (C. O. D. E. R.), ki pa se

sestajajo pod vodstvom prefekta regije le dvakrat letno. Komiteji za razvoj po regijah so izključno konzultativne, neupravne organizacije. Organ, ki je vezan na upravne strukture in je zadolžen za prostorsko planiranje na nacionalni ravni, je D. A. T. A. R. (Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale), ki ima tudi svoj študijski sektor.

Urbanistični plani se izdelujejo v načelu za občine, toda pri večjih aglomeracijah, kjer je zazidava presegla ponavadi ozko opredeljen teritorij občin, se vse pogostejše formira medobčinska skupnost (groupement d'urbanisme). Za občine ali za take širše enote se izdelujejo urbanistični načrti, t. im. »plan directeur« (ki so nekaj podobnega kot naši generalni urbanistični plani) in detajlni plani za manjše mestno območje. Te plane, ki jih pripravijo urbanisti, mora odobriti mestna uprava (Conseil municipal). Ti plani so tradicionalni plani izkoriščanja mestnega zemljišča glede na predvideni razvoj mesta in dejavnosti v mestu (točneje mestnih občin ali — kot rečeno — skupin občin).

Vloga države v načrtovanju na splošno temelji na realni ekonomski moči: preko nacionaliziranega prometa in surovinske baze lahko vpliva na cene in investicije in jih usmerja; preko denarnih ustanov, ki jih mnoge kontrolira neposredno (nacionalizirane banke in zavarovalnice), usmerja z obrestnimi merami in drugimi ukrepi pretok kapitala in zlasti kredite. Pomembni so nekateri državni skladi, kot sklad za gospodarski in socialni razvoj (F. D. E. S.) in zlasti poseben sklad za intervencijo v prostorskem planiranju (F. I. A. T.), ki financira izgradnjo raznih infra- in superstrukturnih objektov. Dalje lahko država intervenira s premijami ali neposrednimi subvencijami in, ne na zadnjem mestu, seveda, z davčno politiko. Med premijami so najpomembnejše tiste za razvoj industrije (primes du développement industriel). Iz državnih sredstev se dalje financira velik del stanovanjske izgradnje (okoli 40 %). Pač pa država neposredno kontrolira le manjši del industrije (npr. podjetje Renault).

Državni organi razpolagajo seveda tudi še s klasičnimi prohibitivnimi sredstvi usmerjanja. Na področju prostorskega planiranja so to izdaja gradbenih in lokacijskih dovoljenj. V večini primerov je župan ali občina tista, ki jih izdaja.

Poseben problem so načrtovanja velikih mest, ki so bila izbrana kot »metropoles d'équilibre«. Nalogo načrtovati njihov razvoj je prevzela za vsako metropolo posebna organizacija O. R. E. A. M., ki je bila ustanovljena — npr. za Nantes — leta 1966 in zadolžena, da pripravi »Schéma d'Aménagement de l'Aire Métropolitaine«,* to je neke vrste okvirni razvojni plan za to območje oz. povzetek spoznanj in predlogov na sploh. Ta povzetek je bil publiciran v posebni »beli knji-

* Glej: Résumé du livre blanc. (Ciklostil); zlasti pa: Rapport général de presentation — Schéma (79 strani), sept. 1970; in Annexes Démographie — emploi: 61 strani, april 1971; Agriculture: 97 strani, junij 1971. Objavljena pa je bila tudi publikacija: Introduction à la connaissance de l'espace régional, julij 1970.

gi« in je izraz sinteze dela vseh grup, ki so sestavljale O. R. E. A. M.* Namen tega »schéma« je bil, v končni instanci, plan razvoja do leta 1985 in 2000 ob upoštevanju bistvenih ciljev glede populacijskega, gospodarskega in urbanističnega razvoja. Predvideti je tudi morala metode, ki naj bi omogočile doseg zastavljenih ciljev. Iz te »schéma« potem izvajajo t. im. »plans d'équipement de ville«, to je konkretnije načrte za izgradnjo mestnih aglomeracij. Regionalna analiza je pri Nantesu zajela — v različni stopnji podrobnosti — kar 16 départements, ki obsegajo ves »ouest atlantique« Francije, od spodnje Seine do spodnje Garonne. Končno (tiskano) poročilo — Schéma — je bilo sestavljeno, ko so osnutek prediskutirali in dali pripombe vsi prizadeti. Zanimiv je primer bretonske planske regije, ki nima metropolitanskega centra, pač pa so to vlogo dodelili Nantesu, in sicer na predlog Pariza. Metropolitansko območje, kakor so ga opredelili v O. R. E. A. M., ne zajema samo Nantesa, ampak celotno območje ob ustju Loire, tudi Saint-Nazaire, ki je dejansko nastal in se razvil v zadnjih 100 letih kot »avant-port« (pred-pristanišče) Nantesa (ima že 60.000 prebivalcev). Dejansko govorijo o aglomeraciji Nantes—St. Nazaire, čeprav je slednji po cesti oddaljen kar 60 km.

O. R. E. A. M. za območje Nantesa je bila ustanovljena kot »ad hoc« planerska organizacija. Njeno delo pa se je odvijalo v okviru treh delovnih skupin pod skupnim vodstvom prefekta planerske regije.

Docela drugačnega značaja je Phlipponneaujeva knjiga »Debout Bretagne!« Razdeljena je na tri velike dele. Uvod (str. 1—33) obravnava Bretanjo v letu 1958; demografsko situacijo, ekonomsko strukturo, dohodek in življenjsko raven in, za zaključek, prebujanje regionalne zavesti. Drugi del (»Regionalna akcija«, str. 34—162) prikazuje razvojne probleme Bretanje v kontekstu političnih silnic. Tretji del (»Ljudje in gospodarstvo«, str. 163—513) podrobneje obravnava aktualne probleme na specifičnih področjih družbeno-gospodarskega življenja: prebivalstvo, njegovo življenjsko raven, splošni razvoj in razvoj gospodarskih dejavnosti in — v posebnih poglavjih — posamezne panoge: kmetijstvo, ribolov, industrijo, terciarne dejavnosti, turizem, promet, družbene službe in infrastrukturo vobče. Konča pa se z razmišljanjem o Bretanji in njeni bodočnosti, zlasti nekoliko bližji, do leta 1985.

Knjiga je neusmiljeno kritična analiza odstopanj in izmišljanj »uradne« politike na vseh področjih od ciljev in okvirov, ki jih je predvideval prvi »bretonski plan« iz leta 1953, predvsem v golističnem obdobju. Izhodiščno leto za mnoge primerjave je 1958, prvo leto degaolističnega obdobja. Knjiga je tedaj več kot analiza prehojene poti, je ovrednotenje programskih izhodišč bretonskega plana z vidika zastavljenih ciljev. Postopek je povsem v skladu s sodobnimi pogledi na proces planiranja.

* Te skupine, ki so delale pod vodstvom prefekta regije, so bile: skupina tehničnih strokovnjakov, skupina politikov in (stalna) študijska skupina, ki je nosila glavno težo.

Prvi obsežni del knjige je zgodba o več kot 20-letni borbi Bretoncev za napredek njihove ožje domovine, pričanje o upanjih in razočaranjih, o uspehih in porazih, pregled političnih in družbenih struktur dežele, pripoved o rojstvu in rasti regionalizma v Franciji in predvsem zgodba o C.E.L.I.B. (Comité d'Études et de Liaison des Intérêts Bretons), prvi spontani organizaciji za regionalni razvoj v tej deželi. Prof. Phipponneau je bil eden njenih ustanoviteljev in ostal — kot vemo, tisti, ki ga poznamo malo pobližje — eden njenih najbolj zvestih, delavnih in aktivnih članov, tudi v najtežjih okoliščinah.

Ko beremo ta poglavja — pet let upanja; borba za Bretanjo; izdaja veljakov; nemoč razpršenih sil; slabosti klasične politične akcije; od regionalizma do bretonskega nacionalizma — se nam odpira politična panorama sodobne Bretanje. Druga za drugo se vrstijo plastično naslikane podobe iz polpretekle, a še žive zgodovine regionalne akcije. Začela se je po šoku poraza in okupacije, v osvobojeni, a zaostali Bretanji, ko so bila mnoga mesta v ruševinah, toda v dobi, ko so se prebudile ustvarjalne sile; v obdobju izziva preživelim strukturam tretje republike, v času, ko je četrta republika vendarle krenila na pot socialnih in gospodarskih presnov in začela s svojimi petletkami. Bretonsko gibanje so podžgale prav priprave na »prvi plan« (petletnega razvoja) Francije vobče.

Kljub 134 stranem je ta del teksta še vedno zgoščen prikaz družbenopolitičnih silnic, formalnih in neformalnih, objektivnih in subjektivnih, ki so krojile usode Bretanje po vojni in verjetno tudi Francije nasploh. V prikazu, kot je ta, in za bralce, ki ne poznajo podrobnega dogajanja v Franciji, ne bi bilo smotno to eksplicirati, ker se na kratko ne da. Poudariti pa je treba v zvezi z »aplikativnostjo« Phipponneaujeve študije, da je prav ta del tisti prikaz in analiza političnih okvirov, v katerih se more odvijati planski proces. Je analiza institucionalnih »omejevalnih faktorjev« in »potencialnih možnosti« v politični sferi, ki jih pri mnogih drugih aplikativnih geografskih študijah, ki se sicer poslužujejo zelo rafiniranih kvantitativnih metod analize, pogrešamo in zato ostanejo znanstveno sicer kvalitetni zaključki v družbenem vakuumu.

Drugi del knjige, o prebivalstvu in gospodarstvu Bretanje, je najbližje klasičnemu ekonomsko geografskemu prikazu, toda z določenimi razlikami. Izostal je npr. uvodni, splošni oris fizično-geografskih determinant ekonomskega razvoja. Avtor pač gradi na predhodnem znanju, ki je na voljo v ustrezni literaturi. Dalje je tudi domala povsem obšel vprašanje ekonomsko-geografske rajonizacije Bretanje, ki se ga nikjer ne dotika neposredno. Vsi primerjalni podatki so zbrani in podani po uradnih politično-teritorialnih enotah. Pristop bi tedaj v planerskem jeziku lahko označili kot »sektorski«, ne glede na to, da so povezave in odvisnosti medsektorskega razvoja (npr. industrija — ribolov) tudi osvetljene. Morda je glavni vzrok takega pristopa v tem, da je ob analizi razvoja v posameznih dejavnostih, mogoče najbolj neposredno analizirati razkorake med deklariranimi cilji

v uradnih petletkah in stvarnim razvojem. Takšen postopek je za planerske in politične namene bolj neposredno relevanten.

Ta del knjige se začne z obravnavo problema, ki je za vse dežele, ki so razmeroma gosto naseljene, ključno. To je z vprašanjem, ki bi ga mogli v aktivistični obliki zastaviti: kako uskladiti razvoj prebivalstva in izkoriščanje virov, ki jih dežela nudi ali lahko nudi za njegov obstoj? To je hkrati vprašanje, ki se zastavlja ob rastočih pričakovanjih, potrebah ali zahtevah na eni strani in omejenih virih in možnostih na drugi strani. Gre za problem, ki ni niti nov, niti samo bretonski, a se v Bretanji odpira na poseben način in v posebnih naravnih, ekonomskih, socialnih in političnih okoliščinah, ki jih obravnava Phlipponneau v obratnem vrstnem redu, kot so bile navedene. Ne slučajno! Bretanja je pač dočakala povojno obdobje kot ena gospodarsko najslabše razvitih francoskih pokrajin.

Prebivalstvo Bretanje (tu so mišljeni štirje departementi ali planska regija, ne pa historična provinca!) je do 1. svetovne vojne narasčalo skoraj enako kot prebivalstvo celotne Francije. Pozneje se je začelo zmanjševati in leta 1946 je imela Bretanja komaj kaj več prebivalstva kot pred 100 leti — 2,3 milijone. Tudi povojni porast prebivalstva je bil dosti manjši v primerjavi s Francijo kot celoto. Šele leta 1970 se je število približalo poltretjemu milijonu. V 25 letih se je prebivalstvo povečalo komaj za dobrih 100.000 in še to večidel v zadnjih desetih letih. Izseljivanje je kronični bretonski problem in do prve svetovne vojne je le visoka rodnost reševala pokrajino pred nazadovanjem. Zadnja leta se Bretanja ne razlikuje več od ostale Francije; rodnost je okoli 18‰, umrljivost okoli 11‰, naravni prirastek okoli 7‰, kar je nekako v povprečju za dežele Zahodne Evrope. Tudi starostna piramida, ki je bila še pred 1. svetovno vojno lepo enakomerno stopničasta, je — kot pri Franciji že prej — do danes izgubila svojo široko bazo. Starostna struktura se je bistveno poslabšala.

Problematika urbanizacije je zajeta v poglavju z naslovom: Rennes in bretonska pustinja, ki parafrazira znano Gravierovo knjigo o Franciji. Ilustrira razvoj, kakršen je pretežno bil, zlasti po letu 1962, toda razvoj, ki ga prvi »bretonski (neuradni) plan« razvoja ni predvideval: velik razvoj Rennesa oziroma točneje renneske aglomeracije na škodo razvoja drugih mest. S tem se je odložilo formiranje omrežja mest, ki bi naj zagotavljalo, zlasti z ustrezno zaposlitvijo in superstrukturo razvoj vseh delov Bretanje. Spričo deagrariacije in ruralne depopulacije to seveda ne bi mogel biti enakomeren razvoj prav vseh mest (in mestec, ki jih je v Bretanji veliko), ampak predvsem selektivni razvoj. Tako bi se poleg Rennesa razvijala še dva »glavna pola«: Brest in Lorient, štirje »sekundarni« centri (Quimper, Saint-Brieuc, St. Malo in Vannes), pa tudi nekatera manjša mesta, ki bi — kot tretja raven v hierarhiji — predstavljala lokalne pole razvoja, četudi bi bilo njihovo število manjše in omrežje redkejšo kot v preteklosti, ko je bilo agrarno zaledje dosti gosteje naseljeno. Predlog je tedaj bil hierarhična shema, toda racionalizirana glede števila ravni. Če

bi šel razvoj po predvideni poti, je pričakovati, da se bo delež sedmih največjih urbanih centrov (tistih z nad 50.000 prebivalci) v bodoče povečal od 28 na 45 % celotnega prebivalstva Bretanje; to pa naj bi doseglo leta 1985 blizu 2.800.000. Nadaljnjih 10 % prebivalstva bi prebivalo v še drugih osmih srednje velikih mestih (z 20—50.000 prebivalci), toda 45 % celotnega prebivalstva bi slej ko prej živelo na podeželju in v malih mestecih. Tak razvoj bi bil mogoč, če bi zagotovili, da bo v Bretanji vsaj 1,1 milijon delovišč, od tega 90 % v neagrarnih dejavnostih.

Problemu razvoja prebivalstva posveča Phlipponneau v knjigi zelo obširno poglavje, sa je bila še leta 1968 v kmetijstvu zaposlenih tretjina aktivnega prebivalstva in t. im. dodana vrednost bruto proizvodnje je predstavljala še vedno dobro četrtino regionalne proizvodnje. Relativno je kmetijstvo tedaj, verjetno, pomembnejše kot v Sloveniji. Toda — za francoske razmere, in še bolj za poprečne zahodnoevropske razmere — je kmetijstvo v Bretanji relativno zaostalo. Preobrazbi kmetijstva, naporom in uspehom pri razvoju ter izpolnjenim in neizpolnjenim načrtom za razvoj in seveda problemom v zvezi s tem je posvečeno celo poglavje. Agrarno pokrajino, naravne osnove za kmetijsko proizvodnjo, tipe kmetijstva in celó agrarno strukturo obravnava avtor le posredno, saj so te stvari v drugih študijah o Bretanji bile že temeljito proučene in jih je pač smatral za znane. Za bralca, ki jih ni imel v rokah in če Bretanje nikoli ni videl in spoznal, je ta tekst zato ponekod le težko razumljiv, posebej, če je njegov interes omejen na geografijo. Določen splošen prikaz stanja je sicer podan že v prvem delu knjige, o Bretanji v letu 1958. Program razvoja kmetijstva iz leta 1962 je zasledoval dva temeljna cilja: dvigniti življenjsko raven agrarnega prebivalstva in omejiti izseljevanje mladih kmetovalcev.

Kako doseči prvi cilj, ne da bi se odpovedali drugemu, je bila tedaj težavna naloga pri podrobnejši opredelitvi ukrepov. Z močno intenzifikacijo proizvodnje in specializacijo v visokovredne kulture, bi bilo mogoče doseči oba zastavljena cilja, toda odprto je ostajalo vprašanje tržišča za takšno proizvodnjo. Realističen program je iskal neko srednjo pot: komercializacijo proizvodnje ob kontrolirani, zmeri deagrarizaciji.

Ob tem ne bo odveč navesti probleme v zvezi z razvojem kmetijstva (in ruralnih območij) v Franciji vobče. Z geografskega zornega kota naj bi se organizacija prostora izrazila v sklopu akcij, ki so med seboj neločljivo povezane:

— ureditev samega ruralnega prostora, ki bi naj omogočila končno uporabo sodobne tehnologije v (ustreznih) dobrih pogojih;

— ureditev opremljenosti (équipement), ki bi omogočila dobro funkcioniranje kmetijstva v takšnem novem prostoru (organizacija kreditov, informacijskih centrov vseh vrst, ipd.);

— formiranje storitev raznih oblik (oziroma vrst), ki bi kmetovalcem omogočile boljše življenje in ki bi jim omogočile, da ne bi več imeli občutka, da živijo nekje na robu;

— organizacija zaposlitve za več tisoč aktivnih, ki vsako leto zapustijo kmetijski poklic.

Te probleme obravnava seveda tudi Phipponneau, saj so za relativno manj razvito Bretanjo še zlasti pereči. Posebej pa se ukvarja še s problematiko v zvezi z ribolovom in vobče izkoriščanjem morja.

Industrija (vključno s proizvodno obrtjo!) v Bretanji je leta 1954 zaposlovala le 139.000 ljudi, leta 1946 še 181.000 in 1896 celo 201.000 prebivalcev. Nazadovanje je bilo izraz propada v 18. stoletju izredno močno razvite domače obrti (zlasti proizvodnje platna) in druge manufakturne industrije, ki se je razvila v 19. stoletju in je bila v znatni meri usmerjena na prekomorsko tržišče. Velika industrija se je zaradi tega, ker ni bilo blizu premoga, razvijala le počasi.

Industrijo označuje Phipponneau kot ključ do bretonskega problema, industrializacijo pa zaradi multiplikativnih učinkov motor gospodarskega razvoja Bretanje, kjer je delež agrarnega prebivalstva še vedno močan, znatno višji kot v Franciji. Struktura industrijske zaposlitve je precej različna.

Nagla in masovna industrializacija Bretanje se je zato postavljala v ospredje naporov za gospodarski razvoj; v začetku šestdesetih let se je industrializacija tudi res uspešno odvijala. Od leta 1954 do 1967 se je industrijska zaposlitev povečala za 31.643 (skoraj 2/3 moški), število novih podjetij (z nad 10 zaposlenimi) pa se je povečalo za 267. Podjetja z sedežem zunaj Bretanje (119) so sama odprla 2/3 novih delovišč. Vse to so bile nove, moderne industrije: avtomobilska proizvodnja, elektronika, gumarska, kovinska in strojna industrija in sodobna konfekcijska industrija. Ta razvoj pa se je zadnja leta ustavil. Po programu iz leta 1953 bi morali letno odpreti 5000–6000 delovnih mest, kar pa niso nikoli dosegli.

V poglavju o industriji so nakazane tudi razvojne možnosti: »predvsem ogromne zaloge delovne sile«, kakor je zapisano, pa tudi »še nezadostno izkoriščene surovine, ki gredo v izvoz nepredelane« in dokaj veliko regionalno tržišče. Phipponneau omenja tudi razne relativno manjše prednosti, ki jih more Bretanja nuditi za naselitev nove industrije (npr. prostorne površine za sodobne industrijske stavbe in parkirne prostore, ki jih je v Parizu težko najti). Ne obotavlja pa se tudi omeniti dejavnikov, ki morejo učinkovati drugače. Med njimi so poudarjeni nekateri, ki izhajajo iz posebne organizacije gospodarstva v Franciji oziroma so del planske politike (npr. premije za opremo (primes d'équipement). Osnutek »loi-programme« za Bretanjo je predvidel vrsto takšnih ukrepov, ki pa jih niso kaj prida uporabili: informativna služba o možnostih za industrijske inplancije, itd.

V zvezi z industrijskim razvojem se odpirajo določeni problemi. Nekateri teh problemov obstajajo seveda že na nacionalni ravni. Dosedanji razvoj industrije je pomenil močno koncentracijo. Ali je sedaj »industrijska praznina« usoda večine dežele? Ta čisto ekonomski problem koncentracije in specializacije, ki ga je sprožil napredek

tehnologije od 19. stoletja dalje in ki se je še zaostрил v povojnem obdobju, se odpira seveda tudi v Bretanji s še posebno ostrino. Že prej je bila — v celoti vzeto — na slabšem kot osrednja in severna Francija. Prepada pa se je še poglobil in to domala na vseh področjih oziroma v vseh pogledih.

Končno se Phlipponneau vprašuje o izgledih za »industrializacijo nerazvite regije v liberalnem gospodarskem sistemu« in ugotavlja, da se pač odvija po logiki sistema, kjer dominira veliki kapital, ki tudi določene usmerjevalne ukrepe kanalizira v soglasju s koristmi privatnih podjetij. In to še v okoliščinah močne unitaristične in centralistične tradicije o vlogi države v Franciji. Domneva pa, da bi velo v takih pogojih lahko prišlo do večje industrializacije, če bi iniciativo zasebnih podjetnikov državni plan kanaliziral v skladu s priporočili ustreznega regionalnega organa za gospodarski razvoj. Tak organ bi pomenil seveda tudi regionalno politično silo, nekaj kar centralistična francoska državna uprava ne sme in ne more sprejeti. Problem, kako ustvariti 80.000 novih industrijskih delovnih mest do leta 1985, se zdi zato Phlipponneauju povsem odprt, zlasti, če bi se državna politika koncentracije v pariški regiji nadaljevala. (Gaulistična zamisel »Velikega Pariza« z 16 milijoni prebivalcev je sedaj močno pod ognjem kritike z vseh strani!).

Terciarni in kvartarni sektor je zajet pod skupino »services«, vendar vključuje tudi energetiko in komunalo. Tudi ta sektor je v Bretanji slabše razvit v primerjavi s Francijo kot celoto. Ob koncu 19. stoletja je zajel le 14 % aktivnega prebivalstva in še leta 1954 le 27 %. Leta 1968 se je dvignil na skoraj 39 % (v Franciji nekaj nad 46 %). Razvoj zaposlitve v terciarnem sektorju je edini omogočil, da se delež celotnega aktivnega prebivalstva ni zmanjšal. Deloma je bil ta razvoj seveda tudi posledica razvoja turizma, ne pa samo dviga življenjskega standarda ali pa povečanja števila regionalnega prebivalstva — potrošnikov storitev. (Poleti se vsekakor za kratek čas »prebivalstvo« poveča s turisti skoraj za polovico!) Aktivno prebivalstvo narašča skoraj v vseh panogah iz tega sklopa dejavnosti: še najmanj v prometu, najbolj pa v trgovini in v dejavnostih denarnih zavodov vseh vrst. V deželi, kjer je ves terciarni sektor v ožjem smislu — mimo železniškega prometa — v rokah zasebnikov, so zlasti interesantni strukturni premiki, ki jih Phlipponneau podrobneje analizira. Najbolj značilen pojav so samopostrežne trgovine v rokah večjih trgovskih podjetij, ki spodrivajo neštete male trgovčiče. Isto velja za trgovske hiše. Vse to vodi seveda v geografsko koncentracijo ustrezne zaposlitve. Prav isto velja tudi za mnoge družbene službe oziroma za kvartarni sektor posebej (prevozi učencev in dijakov v velike šole potekajo samo v nekatere kraje in mesta). Tak razvoj tudi predvideva shema razvoja urbanizacije. Z dobro polovico vse zaposlitve v terciarnem in kvartarnem sektorju leta 1985 (53 %), bi se Bretanja povsem približala in celo rahlo presegla predvideni delež za Francijo v celoti (52 %).

Posebno vlogo pripisuje avtor turizmu. To je edina od »dejavnosti v razvoju«, od katerih Bretanja pričakuje, da morejo v močnejši meri prispevati k regionalnemu razvoju, saj so multiplikativni učinki lahko zelo pomembni. Je dejavnost, ki je zajela Bretanjo že razmeroma zgodaj, še v prejšnjem stoletju. Bretanja v Franciji gotovo pomeni pokrajino, ki v turizmu nekaj pomeni, vendar ne sodi med tista geografska območja, ki so v zadnjih desetletjih doživela največji razvoj, kot npr. Alpe ali sredozemska obala. Tako njena lega kot naravna svojstva pokrajine dajejo Bretanji v francoskem in delno evropskem turizmu dokaj poseben položaj. Poglavlje v Phlipponneaujevi knjigi, ki je v bistvu ovrednotenje teh osnov, ima značilen naslov »možnosti in ovire« (»Les chances et les handicaps«). Ta ocena daleč presega zgolj ovrednotenja potenciala, ki ga predstavlja narava Bretanje in njeni kulturnozgodovinski spomeniki. Ocena izhaja iz nekatereh ugotovitev o čisto ekonomskih in organizacijskih osnovah za nadaljnji razvoj raznih vrst turizma. Z vidika dolgoročnega načrtovanja pa se vsa razmišljanja in presoja nujno povrnejo na nekatere »trajne« značilnosti, ki mora z njimi računati vsako načrtovanje in ki so trdno zasidrane v fizični geografiji dežele.

Glede na vlogo prometa oziroma komunikacij vobče v sodobnem razvoju in še posebej glede na polotoško, priatlantsko lego Bretanje in njeno relativno oddaljenostjo od Pariza in severne Francije pač ne preseneča, da Phlipponneau posveti obilo pozornosti stanju, problemom in perspektivam v zvezi s prometom. Ustrezne prometne zveze smatra za enega od ključev za nadaljnji gospodarski razvoj Bretanje, kakor je to bilo v preteklosti, ko so cvetela stara pristaniška mesta, kot npr. St. Malo ali Lorient. Železniško omrežje je glede na zahodnoevropske razmere dokaj redko (in do nedavna so bile celo ozkotirne proge!), toda prav te so važne za daljinsko povezavo s Parizom in Evropo. Z zamudo glede na planska predvidevanja je prišlo do modernizacije glavnih prog in obseg tovarnega prometa se ne zmanjšuje: toda vse več stranskih prog nima več potniškega prometa. Glede cest — modernih cest — je Bretanja na slabšem. Kratki odseki avtocest tu in tam so šele skromen začetek, do Pariza pa manjka še vsaj 200 km avtoceste (!), četudi velja Bretanja za turistično interesantno provinco. Stanje v letalskem prometu ilustrira Phlipponneau s podatkom, da letališče v Rennesu še leta 1970 ni moglo sprejeti reaktivnih letal in je imelo leto prej vsega 16.000 potnikov. Tudi bolj oddaljeni Brest ni dosti na boljšem. Posebno poglavje je pomorski promet. Ves promet v vseh lukah komaj preseže dva milijona ton in pol v treh glavnih pristaniščih. Nadaljnji milijon ton odpade na številna mala pristanišča oziroma na kabotažo. Izvrstne pristaniške pogoje v Brestu izkorišča predvsem vojna mornarica!

Posebno poglavje v tem delu je Phlipponneau namenil t. im. »équipements sociaux« oziroma socialnim aspektom regionalnega razvoja: stanovanjem in urbani superstrukturi, zdravstvu, šolstvu, prosveti in kulturi, športu in socialnemu varstvu. Na teh področjih bi morala Bretanja napraviti še zlasti velik korak naprej, da bi ujela

vsaj povprečno francosko raven. Neusmiljeno secira podatke o stanju in uradnih obljubah in ob konfrontaciji obeh podčrtava potrebe, ki jih bo treba zadovoljiti v naslednjih 15 letih. Priznava nesporen napredek v zadnjih dveh desetletjih, zlasti na področju stanovanjske izgradnje (kjer pa so nekatera mesta itak imela prioriteto že v vse-državnem merilu zaradi odprave vojne škode). Poudarja pa tudi, koliko bi bilo še treba storiti, zlasti na bretonskem podeželju in celo v samem Rennesu. Posredno se tu zopet sooča s problematiko urbanizacije. V podpoglavju z naslovom »k novem tipu urbane civilizacije« dokaj ostro kritizira prakso izgradnje gigantskih »sosesk« — po pariškem vzgledu, kot pravi — kjer so špekulacije z zemljišči in njihova posledica — visoke cene vodile do nehumano visoke gostote zazidave in ustvarjale okolje, ki je Bretoncem tuje. Zato smatra suburbanizacijo za neogibno posledico sodobne civilizacije, vendar jo je treba ustrezno urbanistično usmerjati in ne prepustiti spontanemu »lotissementu«, to je neorganizirani izgradnji in parcelaciji. Željo in težnjo Bretoncev, da žele stanovati v lastni hiši je treba, po njegovem mnenju, spoštovati in upoštevati. Bretonsko milo podnebje, ki omogoča skozi vse leto izrabo prostega časa na prostem, še posebej v obalnem pasu, je treba izkoristiti. Toda, po drugi strani, je vsekakor treba v mnogo večji meri kot doslej, tudi zagotoviti, da bodo mesta ustrezno opremljena z raznimi družbenimi službami. Zadnje strani tega poglavja dejansko beremo, kot bi šlo za tekst kakšnega našega družbenega plana za to področje!

V zvezi z razmišljanjem o odnosu geografije (in znanosti vobče) do planiranja je posebno zanimivo zaključno poglavje. Zadnji del knjige na skoraj 40 straneh obravnava bodočnost Bretanje, kakor se v teh dveh besedah glasi njegov naslov. Tudi tu se Phlipponneau posluži primerjalne metode: »Bretanja leta 1985 — uradne perspektive« in »Socialistična Bretanja leta 1985« sta glavna naslova podpoglavij. Ko analizira uradna predvidevanja, jih sproti kritično in polemično razčlenjuje. Smatra, da je 15-letno obdobje dovolj kratko, da se je mogoče izogniti tveganjem, da bi zašli v sfero fantastičnih romanov po eni plati, po drugi pa dovolj dolgo, da je mogoče opredeliti program investicij, s katerimi bi dosegli zastavljene cilje razvoja. To je tudi obdobje, ko kljub pospešenemu razvoju tehnoloških sprememb ni mogoče računati, da bi povsem spremenile značaj sedanje civilizacije. Toda kljub možnim inovacijam, je mogoče predvideti verjetne posledice tehnološkega razvoja, ki začenjajo postajati splošno razširjene. Petnajstletno obdobje je, pravi Phlipponneau, vendar dovolj dolgo, da se je pred tem mogoče osvoboditi uporov iz preteklosti in tekočih preokupacij, ki so povezane s finančno, ekonomsko in socialno situacijo, s katero se sedaj ubadamo. Omenja demografski razvoj, kjer so prognoze za 15 let vnaprej dokaj zanesljive. To pa pomeni, da je mogoče tudi predvidevanja o aktivnem prebivalstvu, potrebni zaposlitvi in o stanovanjih postaviti na dokaj trdno osnovo. Dodati bi mogli še, da velja to — upoštevajoč določene premike v

strukturni potrošnje — tudi za znaten del terciarnih dejavnosti in še posebej kvartarnih, ki so najbolj vezane na potrebe prebivalstva.

O konkretnih planskih predvidevanjih iz uradnih virov za plansko regijo Bretanjo izraža Phipponneau velik dvom, kajti — kot piše — »obstaja bistveno protislovje med uradno shemo (modelom) razvoja za Bretanjo in politiko, ki jo oblast v službi kapitala stvarno izvaja« (str. 480). Shema je, po njegovi oceni, »ogromna mistifikacija«, saj je v »okviru obstoječega liberalističnega političnega in ekonomskega sistema povsem iluzorno predvidevati tak razvoj«. Nato preide na posamezna družbenogospodarska področja ter svojo oceno utemeljuje in argumentira ločeno za kmetijstvo, industrijo, infra- in superstrukturo.

Vendar avtor ne ostane pri pasivni kritični analizi; takoj v naslednjem, prej omenjenem podpoglavju, postavlja »uradni« shemi svojo antishemo razvoja socialistične Bretanje. To pa zanj sicer ni nova stvar. Kot vemo je bil prav Phipponneau tisti, ki je že ob pripravah za »loi-programme« za Bretanjo pred 20 leti bil spiritus agens pri formulaciji plana regionalnega razvoja Bretanje (in ki ga deloma, kot je razvidno, še vedno parcialno uporabljajo celo uradni planerski krogi!). Model, ki ga Phipponneau predlaga, je po njegovi lastni izjavi aktualizacija programa izpred 20 let. Kakor pravi na str. 491, se zdi koristno »pred opredelitvijo drugih ciljev, morda bolj zahtevnih, poskusiti opredeliti, v kakšnih okoliščinah bi jih bilo mogoče doseči«. Kateri so ti potrebni pogoji? V polemiki z J. J. Servan-Schreiberom, ki vidi v delovanju tržnega gospodarstva zagotovilo racionalnega razvoja, postavlja Phipponneau v ospredje sistem, ki bi upošteval globalne družbene stroške in ne neposredno ceno za poslovanje posameznih podjetij oziroma gospodarskih organizacij. Socialistični sistem in regionalno demokracijo pri odločanju smatra za prva dva bistvena pogoja. Kot tretjo prvino postavlja »prilagoditev geografskega okvira značilnostim akcije, ki jo bi bilo treba podvzeti«. Konkretno pomeni to, obravnavati Bretanjo ne zgolj v okviru francoskega gospodarskega prostora, marveč v okviru Evrope (čeprav Phipponneau takoj pribije, da to ne more biti liberalna Evropa, Evropa poslovnih ljudi, ampak socialistična Evropa, Evropa regij!).

Kakšen bi bil lahko razvoj Bretanje, njenega kmetijstva, industrije, življenjske ravni in tega, kar jo sestavlja, je nadaljnja vsebina poglavja. Ne obravnava pa zgolj te aspekte, temveč tudi institucionalne okvire, med drugim tudi vprašanje politično-teritorialnih enot, problem, ki je za geografa in planerja še posebej zanimiv. Po Phipponneaujevi oceni ne ustrezajo več pogojem naše dobe niti obstoječe male francoske občine, niti departementi. Decentralizirana lokalna oblast zahteva nove temeljne enote: ruralna okrožja in urbane skupnosti v urbaniziranih območjih, to je enote, ki bi razpolagale z zadostnimi sredstvi in z dovoljnim številom strokovnjakov za izvajanje demokratično sprejetih ukrepov.

Obravnava v tretjem delu je v določenem smislu osrednji del knjige. To je tisti del, v katerem avtor po orisu problemov, izhodišč in

izhodiščnih pogojev ter po analizi institucionalnih oziroma političnih okvirov odločanja, preide k analizi regionalne strukture in — v določeni meri — tudi k ovrednotenju le-te. To ovrednotenje je povezano s cilji, ki se avtorju in njegovim somišljenikom — francoski, ali vsaj bretonski politični levici — zastavljajo kot ključni. Phlipponneau tedaj vključuje v obravnavo tudi predloge, rešitve za probleme na posameznih področjih, predvsem za razvoj gospodarstva, pa tudi infra- in superstrukture; še več: podaja celo konkretne ukrepe.

Ta metodološki pristop se seveda močno oddaljuje od klasičnih, tradicionalnih prijemov, ki so še pogosti v delih geografov, ki naj bi koristili v regionalnem planiranju. Odpira pa slej ko prej vprašanje razmejitve delovnih področij (da ne rečemo dveh disciplin) oziroma plodnega sodelovanja in dopolnjevanja. Zastavljamo si tudi vprašanje, kako daleč sme iti znanstvena geografska analiza. Planiranje ima pogled usmerjen naprej, genetska geografija nazaj in funkcionalno pojmovana geografija v sedanjost. Planiranje ima za cilj spremeniti obstoječo stvarnost, geografija pa jo želi — v njenih prostorskih manifestacijah — spoznati, razumeti in obrazložiti. Odgovor je lažji, če pojmujeemo sedanjost kot zgolj presek v časovnem sosledju, kjer je znaten del bodočnosti že nakazan, dan v preteklosti ali vsaj polpreteklosti in sedanjosti; presek v sklenjenem kontinuumu stvarnosti. Časovni razpon, ki ga Phlipponneau predvsem obravnava, obsega čas od leta 1958 do 1985 in čista sedanjost je približno v sredi razpona. Gre za dovolj dolgo obdobje, da se v regionalni stvarnosti očitneje izrazijo določene strukturne spremembe, a obenem dovolj kratko, da pri regiji take velikosti, ob še tako nagli gospodarski rasti, ne more razvoj povsem izbrisati temeljnih potez ob začetku razpona. Drugače rečeno, je obdobje, v katerem so trendi iz prve polovice še vedno »stvarnost« in ki je — premaknjeno za določen kot — lahko orientacija o možnem in verjetnem stanju ob izteku druge polovice razpona.

APPLIED GEOGRAPHY AND PROBLEMS OF REGIONAL DEVELOPMENT AND PLANNING IN FRANCE: THE CASE OF BRITTANY

Vladimir K o k o l e

(Summary)

The author refers to two books recently published in France which reveal the contribution of geographers to regional planning studies. He finds M. Rochefort's booklet an extremely useful and valuable introduction to the consideration of the problems of regional development and planning in contemporary France. Further he dwells more in detail on the book by M. Phlipponneau on Brittany which deals with problems at the regional level. Surveying the content he considers the book to be an exceptionally well presented and documented analysis of the specific problems of a region. The major contribution to the application of the geographical research, however, is considered to be in the approach to the subject, i. e. in the persistent treatment of any problem within the actual decision making framework, either local, regional or national. The approach, which many other studies of applied geography, even if using highly sophisticated techniques, so often neglect and thus fail to fulfill the active purpose of the research.

KNJIZEVNOST

Iz književnosti o krasu

Geografski zbornik XIII. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za prirodoslovne in medicinske vede. Inštitut za geografijo, Ljubljana 1972, 24 str. in 6 kart v prilogi.

V tem zborniku so štiri zanimive razprave, ki vsaka po svoje obravnava kraško problematiko Slovenije. Po vsebini bi bil to lahko tudi krasoslovni zbornik, nedvomno pa je v njem geografski delež prav značilen za sedanje proučevanje slovenskega krasa. Na prvem mestu je »Prispevek k mikroklimatologiji vrtač in kraških polj«, ki ga je napisal Ivan Gamš (75 str., 16 podob in 8 fotografij med tekstom). Prikazani so rezultati sondnih meritev talnih in zračnih temperatur v različnih kraških kotanjah od vrtač do kraških polj. Po temperaturnih lastnostih je avtor določil 6 različnih talnih tipov (prsti) pod travnatim kraškim površjem. Posebej so obravnavana mrazišča v goratem krasu, kjer so pogostne klimatske in vegetacijske inverzije tudi posledica reliefnih in talnih razmer. Temperaturne inverzije v kraških kotanjah so razporejene po izvoru v 6 različnih vrst. Podobno je avtor razdelil tudi vrtače glede na morfološko-vegetacijske značilnosti v 6 skupin. Za temperaturne inverzije v kraških poljih so dognani naslednji najpomembnejši dejavniki: talne in vegetacijske razmere, relief, vlažnost zraka in nadmorska višina. V razpravi je obilo novih ugotovitev, ki bi jih bilo treba preveriti in dopolniti s sistematičnimi mikroklimatskimi raziskavami krasa, ki pa jih, kot pravi avtor v uvodu, more izvesti samo posebna meteorološka služba. Kljub relativni vrednosti enkratnih merskih podatkov nam Gamsova razprava prikazuje teoretično in praktično vrednost takšnih raziskav.

Danko Radinja predstavlja zanimivo morfogenetsko študijo z naslovom »Senožeško podolje«, pokrajina na stiku fluvialnega in kraškega reliefa (47 str. s 3 risbami v prilogi in 1 v tekstu, 8 slikami, 2 prerezoma in 18 diagrami v tekstu). Radinja že vrsto let sistematično proučuje morfogenezo matičnega Krasa. To pot skuša predstaviti še živo razmerje med flišnim svetom in sosednjim apniškim površjem, kamor se odteka voda. To naj bi bil vzorec matičnega Krasa brez slepih dolin, vendar s postopnim krčenjem hidrografskega omrežja. V podobnih razmerah naj bi se razvijal znaten del matičnega Krasa. Študija je oprta na sodobne morfometrijske in hidrološke podatke, obravnava geološko podlago in njeno funkcijo v reliefu, recentne morfogenetske procese in starejši razvoj površja. Posebno poglavje je namenjeno geografskim imenom, ki jih je avtor zbral pri terenskem delu. Takšno zbiranje lahko samo priporočamo vsem geografom. Tudi po celotni zasnovi in vsebini je obravnavana študija vredna posnemanja. Morfogeneza in morfometrija sta bolj v ospredju kot morfokronologija, za katero je na voljo tudi najmanj podatkov, ki pa omogoča sodobni geomorfologiji šele pravo predstavo o dinamiki preoblikovalnih procesov. Kljub temu se morfo-

genetska študija Senožške pokrajine uvršča med najzanimivejše kompleksne geomorfološke proučitve Krasa.

Znatno vrzel v proučevanju Dolenjskega krasa skuša zapolniti razprava Andreja Kranjca, ki obravnava »Kraški svet Kočevskega polja in izrabo njegovih tal« (67 str. s 3 kartami v prilogi, 2 diagramoma in 23 slikami v tekstu). Predvsem nam skuša avtor prikazati, v kakšni meri je človek lahko izrabil določene tipe kraškega površja za kmetijstvo. Na izrabo pa so močno vplivale tudi družbenogeografske razmere na Kočevskem. Pri ugotavljanju tipov kraškega površja se je avtor oprl na lastne terenske raziskave, pomagal pa si je tudi z obstoječimi geološkimi, hidrološkimi, speleološkimi in drugimi podatki. Studija izhaja iz diplomske naloge, zato ima še značaj regionalne geografske obdelave kraških značilnosti Kočevskega. Na to nas opozarja tudi razpored poglavij: splošnem pregledu sledi prikaz dosedanjih raziskav, predstavljene so geološke in vodne razmere, speleološki podatki, razvoj površja ter prst in rastje. V drugem delu je prikaz izrabe tal, ki ga ilustrirajo statistični podatki o zemljiških kategorijah. V zaključnem poglavju je podana fizično-geografska rajonizacija Kočevskega glede na značaj zakraselosti in izrabo površja. Priložene so zanimive karte, od katerih vsaka zase predstavlja zaokroženo vsebino in metodo. To so barvna geološko-hidrološko-speleološka karta ter črno-bela geomorfološka karta in karta izrabe tal. Karte je priredil za tisk M. Zerovnik, žal se geološki znaki ne skladajo povsem z geološkimi standardi, na geomorfološki karti pa se gradacija oznak za nivoje ne stopnjuje z višino, kot smo bili vajeni doslej na risbah V. Finžgarja. Obsežen je seznam kraških pojavov, ki so posebej vrisani na prvi prilogi. Mimo prispevka A. Kranjca najbrž ne bo mogel nihče, ki bo želel obravnavati kraške značilnosti Kočevskega polja in njegovega obrobja.

Druga razprava Darka Radinje z naslovom »Zakrasevanje v Sloveniji v luči celotnega morfogenetskega razvoja« (47 str.) predstavlja zanimiv poskus sinteze novejših geomorfoloških spoznanj o razvoju kraškega reliefa Slovenije. Uporabljena je obsežna geomorfološka in sorodna literatura. Podčrtana je zlasti medsebojna povezanost kraškega in fluvialnega reliefa. Obravnavani so različni dejavniki od strukture, tektonike, paleogeografskega razvoja, petrografskih razlik, klime in časa, ki so vplivali na razvoj krasa. Težko jih je pravilno oceniti v vsej njihovi prepletenosti v času in prostoru. Potrebno bo še veliko sistematičnega dela in študija. Zbrane misli in primerjava najrazličnejših spoznanj pa so lep uvod v novo sintezo geomorfološkega razvoja krasa in sosednjih področij. V študiji postavljene trditve, kot pravi avtor, je treba razumeti hkrati kot vprašanje, kamor naj se usmerjajo bodoča raziskovanja. Radinjev prispevek je vreden prebiranja; na eni strani predstavlja novejša geomorfološka spoznanja o zakrasevanju, hkrati pa se ob njem kaže metodologija geografske sinteze in potreba po njenem nadaljnjem izpopolnjevanju, ne samo za posamezne fizično-geografske panoge, temveč za geografijo kot celoto, če si želimo novih geografskih spoznanj.

Trinajsti Geografski zbornik s kraško vsebino ni zanimiv le za krasoslovce, temveč ga priporočamo vsem geografom. Razprave obsegajo vrsto pomembnih spoznanj in pristopov, ki lahko koristijo tudi proučevanju sorodnih regionalno geografskih, klimatoloških in geomorfoloških problemov Slovenije.

Peter Habič

Ivan Gams, *Effect of Runoff on Corrosion Intensity in the Northwestern Dinaric Karst*. Trans. Cave Research Group of Great Britain. Vol. 14. No. 2, March 1972, pp. 78–85.

V sodobnem krasoslovju je čedalje bolj v ospredju vprašanje o intenzivnosti korozije v različnih klimatskih oziroma v različnem prirodnogeografskem okolju. Gams je skušal pojasniti ta problem s pomočjo slovenskega krasa, ki je zaradi svoje prirodnogeografske značilnosti zelo prikladen. Avtor je v ta namen opravil pregledne primerjalne analize korozijske intenzivnosti,

tako da je na našem krasu izmeril trdote voda ter jih primerjal s posameznimi hidrološkimi elementi teh pokrajin (s spec. vodnim odtokom, z odtočnim količnikom, s količino padavin itd.). V študiji so prikazani ustrezni podatki za 23 rek, 20 kraških izvirov in 3 curke pronicajoče vode na stropu Postojnske jame. Čeprav je študija po obsegu kratka, zasluži glede na zgoščeno vsebino več pozornosti.

Pri primerjavanju so se avtorji izluščile posamezne soodvisnosti med trdoto vode in vodnim odtokom. Te opozarjajo na določene zakonitosti, ki jih je avtor prikazal na petih diagramih. Na prvem gre za korelacijo med celokupno trdoto in odtočnim količnikom, na drugem za razmerje med vodno trdoto in specifičnim vodnim odtokom, na tretjem za korelacijo med specifičnim odtokom in korozijsko dinamiko, na četrtem za razmerje med padavinami in vodno trdoto in na petem za razmerje med intenzivnostjo pronicanja in trdoto vode v Postojnski jami. Škoda, da diagramom, ki so jedro razprave, ni priložil avtor tudi še karte, ki bi tujim geomorfologom — njim je namreč študija namenjena — omogočila vpogled v razporeditev kraških izvirov in rek glede na namočenost in vodni odtok. Uvodoma je avtor sicer na kratko prikazal pglavitne značilnosti obravnavanega ozemlja, vendar prostorska predstava brez karte ni mogoča.

Nazoren je zlasti prvi diagram, ki kaže, kako je trdota v obratnem sorazmerju z odtočnim količnikom. Čim večji je odtok, tem nižje so trdote kraških voda. Tako pojema vodna trdota od Julijskih Alp proti Istri. Korelacijska krivulja je precej izrazita, čeprav gre za reke z različnim deležem kraškega porečja. Ker na diagramu niso označene vse reke in vsi podatki, zbujajo diagram v metodološkem pogledu več vprašanj. Podobno velja za tretji diagram, kjer se vsiljuje drugačen potek korelacijske krivulje glede na to, da imajo posamezne skupine kraških izvirov različne celokupne trdote ob enako namočenem zaledju. V celoti so v tej razpravi soodvisnosti med posameznimi korozijskimi faktorji prikazane bolj pregledno kakor v študiji, ki jo je avtor objavil 1966. leta v Geografskem vestniku.

Vpogled v zakonitosti, ki jih je avtor skušal osveteliti s pomočjo zbranih podatkov, je nedvomno koristen prispevek pri razreševanju korozijske problematike ne samo našega, temveč kraškega reliefa nasploh. Ta problematika je seveda tako obsežna, da je potrebno še veliko potrpežljivega in vztrajnega dela. Avtor pa ima vsekakor prav, ko meni, da je različnost slovenskega krasa dobra osnova za tovrstne študije.

Danko Radinja

France Habe, Das Pivkabecken als hydrographisches Dach des Innerkrainer Karstes. Beiträge zur Klimatologie, Meteorologie und Klimamorphologie. Salzburg, Band 3, Salzburg 1973, str. 229—248.

V publikaciji, ki jo je geografski inštitut salzburške univerze posvetil sedemdesetletnici znanega avstrijskega klimatologa Tollnerja, je F. Habe objavil zaokrožen pregled o dosedanjih krasoslovnih proučevanjih Pivške kotline. Predvsem je avtor prikazal vsa dosedanja spoznanja, ki so pripeljala do današnje predstave o razvoju kraškega reliefa, kraškega podzemlja in kraške hidrografije na obrobju te kotline. Na prvi pogled se nam zdi odveč, da je Habe tako sistematično prikazal dolgo in raznovrstno raziskovalno tradicijo te pokrajine. Na koncu pa spoznamo, da je imel avtor pravzaprav namen, da ob tem prikaže, kako je slovenska znanost prejšnja spoznanja obogatila z novimi ugotovitvami. V tej luči pa je celotna zasnova Habetove študije smiselna. Ob tej primerjavi je namreč avtorju uspelo prikazati nove raziskovalne dosežke zlasti glede ponikalnih sistemov na obrobju Pivške kotline, pa tudi razvojne značilnosti postojnskega krasa in njegovih jam. Pri tem je umestno opozoril, da se ta spoznanja opirajo na ugotovitve različnih strok, poleg geomorfologije in hidrologije zlasti na geologijo in arheolo-

gijo. Avtor je ta razvoj toliko lažje predstavil, ker je tudi sam prispeval k raziskavam severnega obrobja Pivške kotline. Tekst smiselno dopolnjujejo 4 kartice, 2 prereza in 3 podobe.

Darko Radinja

Ivan Gams, *Physisch-geographische Faktoren, die das Klima der Dolinen- und Poljen beeinflussen* (auf Grund neuerer Messungen in Slowenien). Beiträge zur Klimatologie, Meteorologie und Klima-Morphologie. Band 3, Salzburg 1973, str. 249–264.

V isti publikaciji je tudi razprava I. Gamsa, ki osvetljuje klimo naših kraških kotanj v prirodnogeografski luči. Avtor se pri tem opira — večinoma na lastne — meritve, s katerimi se odpira vpogled v različne prirodnogeografske faktorje, ki oblikujejo mikroklimo vrtač in kraških polj. Mikroklimo vrtač ni ugotavljal avtor samo po enem modelu, temveč je upošteval njihovo raznoličnost. Tako marsikje poudarja, da so posamezni meteorološki elementi v skledastih vrtačah drugačni kakor v kotlastih, v travnih vrtačah drugačni kakor v gozdnih, na gručnatih tleh drugačni kakor na ilovnatih itd. Zato se je avtor zavedal kočljivosti prehitrega posploševanja zaključkov na osnovi zbranih meteoroloških podatkov. Kljub tej problematiki pa izbrana metodologija proučevanja ustreza, zlasti ker upošteva tudi ugotovitve tuje literature.

Gams je najprej osvetlil vplive, ki jih imajo na mikroklimo kraških kotanj vegetacija, zračna vlažnost in relief, in sicer na osnovi izbranih merjenj na matičnem Krasu (Krajna vas, Divača), Notranjskem krasu (Notranjski Snežnik, Babno polje, Logatec), Dolenjskem krasu (Globodol) itd. Obravnaval je tudi še vpliv snega in prsti na klimo teh kotanj.

Klimatske značilnosti kraških kotanj se kažejo po Gamsu zlasti v tem, da je v njih obdobje brez zmrzovanja občutno krajše, kakor izven njih. V kraških kotanjah je tudi večja vlažnost zraka, posebno v času radiacije, dobivajo pa tudi več padavin. V skledastih in lijakastih vrtačah, ki so poraščene, so dnevne temperature višje, nočne nižje. Vpliv nadmorske višine pa se kaže v tem, da se uveljavlja inverzija z nižjimi temperaturami zlasti v vrtačah med 600 in 900 m nadmorske višine, kar naj bi bila posledica manjšega temperaturnega gradienta v prosti atmosferi teh višin.

V celoti vzeto imajo po Gamsovih ugotovitvah vrtače v temperaturnem pogledu bolj kontinentalno klimo, v vlažnostnem pa bolj oceansko. V celem pa imajo vrtače posebno vrsto mikroklimo. Slednjič obravnava avtor vpliv izoblikovanosti vrtač na različne oblike temperaturne inverzije.

Gamsova razprava je nedvomno koristen prispevek k mikroklimatologiji našega kraškega sveta. Je tudi tematsko svež prispevek k doslej preveč enostranski, morfogenetski obravnavi kraškega reliefa. Pomeni pa tudi bolj kompleksno usmerjenost glede na dosedanje prirodnogeografske raziskave. Pozitivno je opiranje na dejanske meritve, čeprav so kratkotrajne in vzorčne. S tem se sicer odpira nevarnost prehitrega posploševanja, vendar pa to spodbuja k nadaljnjim raziskavam, kar je samo pozitivno. Gamsova študija odpira zanimiva vprašanja tudi glede poljedelskega izkoriščanja vrtač zaradi njihovih mikroklimatskih posebnosti.

Darko Radinja

Peter Habič in Rado Gospodarič, *Die hydrologische Problematik und die Erdkundung der Zusammenhänge unterirdischer Wasser im Karst der Nord-west-Dinariden*. Geol. Jahrbuch, Hannover 1972, str. 213–226.

V hannoverski geološki reviji je objavljen referat, ki sta ga avtorja ime-la na 2. simpoziju o sledenju podzemeljskih voda oktobra 1970. leta v Freiburgu. Avtorja sta sicer na kratko, a zgoščeno in zaokroženo prikazala usmerjenost in povezanost kraških voda na slovenskem dinarskem krasu in to tudi

ilustrirala na sicer poenostavljeni, a zato toliko bolj pregledni kartici, ki tekst lepo dopolnjuje. Metodološko je zlasti pomembno, da sta opozorila, kako je hidrološko problematiko kraških pokrajin mogoče uspešno reševati z uporabo različnih metod, ki sežejo tako na hidrološko kakor tudi geomorfološko in geološko področje. To sta avtorja glede na svojo strokovno usmerjenost tudi uspešno ilustrirala.

Referat je v marsičem poglobitev in razširitev tistih raziskovalnih smeri, ki jih je Habič že doslej razvijal pri hidrološkem raziskovanju Visokega krasa. Tokrat sta avtorja te poglede razširila na večino slovenskega dinarskega krasa. Mimogrede naj omenimo, da sta med hidrološkimi podatki o kraških izviri navedla nekatere vrednosti, ki jih iz dosedanjih raziskav še nismo poznali.

Ko skušamo prikazati naše raziskovalne dosežke tujemu znanstvenemu svetu, se pravzaprav šele zavemo potrebe po njihovih zaokroženih pregledih. Premalo pa se zavedamo, kako koristni in dobrodošli so taki pregledi tudi za domače potrebe.

Tudi pri tem referatu se kaže značilna usmerjenost Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni, odkoder sta oba avtorja, v kolektivno delo in kolektivno objavlanje rezultatov, kar je vsekakor spodbudno.

Darko Radinja

Simpozij o zaščiti prirode u našem kršu. Zagreb, 2. in 3. listopada 1970, Odjel za prirodne nauke Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971 (360 str., 28 risb in 79 fotografij).

V okviru evropskega leta varstva narave je razred za prirodoznanostne vede Jugoslovenske akademije znanosti in umetnosti skupaj z Republiškimi zavodom za varstvo narave SRH organiziral simpozij o varstvu narave na našem krasu. Posvetovanja se žal niso udeležili predstavniki srbske, slovenske in makedonske akademije. Pred nami je obsežen zbornik, ki zajema 22 referatov prebranih na simpoziju, objavljeni pa so tudi sklepi posvetovanja. Uvodni referat je prispeval akademik B. Gušić z naslovom Človek in narava krasa skozi stoletja. V njem opisuje zgodovinski razvoj gospodarskega izkoriščanja krasa in različne posledice posameznih oblik gospodarjenja. M. Herak omenja pomembnejše prispevke domačih raziskovalcev k poznavanju krasa, predstavi pa nam tudi litološke, tektonske in hidrogeološke značilnosti Dinarskega krasa. J. Ridanović obravnava razprostranjenost in geografski pomen vode na Dinarskem krasu. Sledijo prispevki S. Božičevića o razvoju speleoloških raziskovanj in M. Maleza o naseljevanju Dinarskega krasa v pleistocenu. Zanimiva je razprava H. Ivekovića o samouničenju in samozaščiti Plitvičkih jezer, ki je zasnovana na rezultatih kemičnih analiz vode in različnega izločanja karbonatov v posameznih jezerih. M. Androić, S. Horvatić in P. Fukarek obravnavajo vegetacijske in gozdne razmere Dinarskega krasa ter vprašanja zaščite posameznih združb in gozdov. Z. Lorković obravnava demografske razmere in je mnenja, da ni trajnega varstva prirode brez omejevanja naraščanja prebivalstva. Edini slovenski predstavnik na simpoziju B. Sket predstavlja problematiko varstva podzemeljske favne in se zavzema predvsem za preprečevanje onesnaženja podzemeljskih kraških voda. J. Roglić opisuje naravne in družbenogeografske značilnosti soteske Butišnice nad Kninom, ki bi jo bilo treba razglasiti za nacionalni park. K. Igalfi razpravlja o varstvu ptic na obalnem področju in Jadranskih otokih, B. Đulićeva pa o razprostranjenosti malih sesalcev in njihovi pogostnosti v raznih predelih obalnega krasa in na otokih. Z. Čar piše o pomenu nekaterih vrst divjadi za varstvo narave na krasu, L. Marić pa predstavlja pomen karbonatnih kamnin in mineralnih surovin v Jadranskem primorju. Sledijo razprave R. Keva o varstvu prirode v prostorskem planiranju, Z. Jelinićeva o prometu in prometnih razmerah na krasu ter D. Alfiera o možnostih in potrebi razvijanja turizma v notranjem delu hrvatskega krasa. Zadnji dve

razpravi obravnavata izkoriščanje in zaščito bioloških dobrin severnega Jadrana (D. Curke) in ihtiofavne v srednjem in južnem Jadranu (D. Morović).

Na simpoziju so bili predstavljeni številni problemi, ki zadevajo varstvo narave pa tudi življenja na Dinarskem krasu, zlasti na njegovi jadranski strani in na otokih. Sklepi simpozija so zasnovani le na principih čistega varstva narave in težijo predvsem k zakonskih ukrepom. Kljub nekaterim čisto naravoslovnim prispevkom pa vsebina celotnega zbornika kaže, da ni pravega varstva narave brez človeka. Ta že skozi stoletja dela in živi tesno povezan z naravnimi dobrinami od kamna in vode do rastlin in živali ter z najrazličnejšimi dejavnostmi posega v občutljivo naravno okolje. Varstvo narave in njeno gospodarsko izkoriščanje je treba smiselno uskladiti, pri tem lahko veliko koristijo z nasveti znanstvene institucije, ki sistematično obravnavajo naravne in družbene razmere. Nepravilni posegi v občutljivo naravno okolje kot je naš Dinarski kras kaj kmalu zapustijo škodljive ali celo nepopravljive posledice.

P. Habič

Slovenský kras. Zbornik referatov vedeckej konferencie z priložitosti 100. výročia objavenija Dobšinskej ladovej jaskyne. Zbornik muzea slovenskeho krasu. Lipt. Mikulaš, 1971, IX, 264 strani.

Slovaški speleologi so zelo spodbudno proslavili 100 let, odkar so odkrili eno svojih najlepših in najbolj znanih jam — Dobšinsko ledeno jamo. Priredili so namreč zborovanje, ki je bilo posvečeno kraškim ledenim jamam. Poleg 50 domačih je bilo na zborovanju še 20 tujih strokovnjakov s skupno 21 referati. O slovaških jamah je poročalo devet referentov, 12 referatov pa je bilo posvečenih ledenim jamam v sosednjih deželah, na Poljskem, Madžarskem, v Bolgariji, Avstriji in Jugoslaviji. Tako se je zborovanje spremenilo v tematsko usmerjeno regionalno speleološko konferenco.

L. Blacha je poročal o bogati zgodovini Dobšinske ledene jame. Že 1871. leta so ji uredili dostop, 1822. leta so jo osvetlili in 1910. leta uredili v njej meteorološko postajo. Leta 1937 si jo je ogledalo že 23.000 obiskovalcev. Toda že kmalu se je pokazalo, kako je ledena jama občutljiva za človekove posege, ki so spremenili njeno mikroklimo. Kritično je bilo zlasti 1947. leta, ko so razširili prehod v najgloblje, nezaledenele dele jame, kar je tako spremenilo zračno kroženje v jami, da se je začel led vidno topiti. Prehod so morali zapreti in vpeljati ustrezni varnostni režim, vendar se je stanje le polagoma izboljševalo. Skrben nadzor v jami je potreben zlasti zaradi naraščajočega obiska (na leto preko 100.000 turistov). Na podobne težave so opozorili tudi drugi referenti glede ledenih jam v Alpah.

O genezi in morfologiji Dobšinske ledene jame je poročal J. Jakal. Njen razvoj moremo v marsičem primerjati z nekaterimi našimi jamami. V njej se je izoblikoval terasni sistem, ki ustreza shemi kvartarnih teras. Sami jamski prostori so različni. V enih je led, v drugih so kapniki, tretji pa so brez enega in drugega. Led pokriva 11.200 m², obsega 145.000 m³ in je prek 20 m debel. Voda iz topečega se ledu je ustvarila jamske žlebiče.

G. Deneš je poročal o mikroklimatskih opazovanjih te jame v prvih petdesetih letih po odkritju. V primerjavi z nekaterimi ledenimi jamami v Alpah leži Dobšinska ledena jama zelo nizko (970 m), mikroklimatsko pa se uvršča med statično-dinamične jame, kar za ohranjanje jamskega ledu ni najbolj ugodno.

Zanimiv je referat M. Puline o vrstah ledu v devetih jamah poljskih Tater, ki leže v višinah med 1010 m in 1850 m. Ugotavljal je genezo in sestavo jamskega ledu ter njegove vplive na morfološke, zlasti kriogene procese. V teh jamah je ugotovil dve mikroklimatski coni: statično in dinamično. Za prvo so značilni stabilni meteorološki elementi, za drugo pa večje amplitude, zlasti dnevne. Dinamično cono sestavljata dve podconi: ledna in prehodna. V večini jam se ledna podcona poleti izgubi. Pulina poudarja, kako je obstoj

jamskem ledu odvisen izključno od obeh podcon. V jamah, kjer se močno kopiči hladen zrak, gre za pogoje, ki spominjajo na periglacialne razmere (na cono periglacialnega podnebja). Pulina je s pomočjo kristalografske in fizikalno-kemične metode ugotovil štiri genetične tipe jamskega ledu (kapniški, talni in sublimacijski led ter firn). Posamezni tipi jamskega ledu različno vplivajo na morfološke procese jam. Talni led je glavni faktor pri mehaničnem razpadanju. Voda, ki nastaja s topljenjem sublimacijskega in firnskega ledu, pa je kemično agresivna. Iz Pulinovega referata je razvidna moderna smer proučevanja, ki temelji na uporabi eksaktnih metod.

Zanimiv je prispevek A. Böglija, ki je poročal o razmerah, kakršne naj bi vladale v znani jami Hölloch med hladno pleistocensko dobo. Glede na današnjo temperaturo v najglobljih (6°C) in najvišjih delih jame ($4,5^{\circ}\text{C}$) ugotavlja, da je v njej 500-metrška geotermična globinska stopnja. Sedanje temperaturne razmere naj bi bile posledica zračne in vodne cirkulacije v jami. V hladnih pleistocenskih obdobjih naj bi bile v jami pozitivne temperature zaradi več sto metrov debelega ledu, ki je jamo pokrival. Zato sklepa, da so bile v tem času v globokih alpskih jamah temperature celo višje od današnjih. Za höllochsko jamo naj bi to dokazovale tudi endemične živalske vrste, ki so se v njej ohranile kot interglacialni oziroma predglacialni relikte.

H. Trimel je poročal o problemih tistih ledenih jam v Avstriji, ki so dostopne za obiskovalce. Med stotimi ledenimi jamami z dinamično mikroklimo je namreč kar petina dostopnih. Med temi sta najbolj obiskani Rieseneishöhle pri Obertraunu s 125.000 obiskovalci ter Eisriesenwelt v Tennengebirge s 65.000 obiskovalci letno. Izkušnje, ki so jih dobili s turističnim urejanjem teh jam, kažejo, da je treba jame zavarovati in ohraniti njihov mikroklimatski režim. V Rieseneishöhle so s pomočjo polodne analize ugotovili, da se je led začel tvoriti v njej šele v začetku 15. stoletja, ko je v vzhodnih Alpah prišlo do poslabšanja podnebja, kakor potrjujejo tudi drugi pojavi.

G. Abel je poročal o ledenih jamah na Salzburškem, kjer je znanih okoli 50 teh jam. Razlikuje predvsem snežno-ledene jame, kjer se sneg, ki zaide v jame, pretvarja v firn. V drugih jamah se tvori led, ko zmrzuje vanje pronicajoča voda. Tretji tip so ledene jame, ki imajo obe vrsti ledu. Tudi Abel razlikuje v ledenih jamah več mikroklimatskih con, skupno šest. Omenja, da imajo salzburske ledene jame pozitivno ledno bilanco, kar je v nasprotju z nazadovanjem alpskih ledenikov v tem času.

I. Fodor je poročal o edini ledeni jami na Madžarskem (Telikibanya), ki je komaj v višini 296 m in so jo v zadnjih letih natančno proučili. W. Gressel je poročal o speleometeorologiji in tvorbi jamskega ledu v alpskem svetu, pri čemer poudarja odločilno vlogo geomorfoloških in meteoroloških faktorjev (oblika jame, prezračevanje jame itd.). F. R. Oedl je poročal o 50-letnih meteoroloških opazovanjih v Eisriesenweltski ledeni jami. V. Popov omenja, da so v Bolgariji ugotovili led v 76 jamah, zadržal pa se je zlasti na opisu ledene jame na Vračanski planini, ki so jo sistematično proučili. Metodološko zanimiv je prispevek M. Gadarosa, ki je poročal o radioaktivnosti kraških jam ter ugotovil odvisnost med radioaktivnostjo in jamsko klimo. Zanimiv je tudi referat J. Otrube o meteoroloških značilnostih in zaledenitvi Denanovske ledene jame ter o tem, kako so s posegi spremenili njen mikroklimatski režim, kar je otopilo led v njej.

S. Roda in L. Rajman sta referirala o nastanku vertikalnih ledenih tvorb v Silicki ledeni jami, H. Hromos o zaščiti ledenih in psevdolenih jam na Češkem, P. Mariot pa o možnostih za turistično izkoriščanje jam na Slovaškem. D. Kubinsky je razglabljal o tektogenezi ledenih jam na Slovaškem in pri tem poudaril geološko zasnovanost ledenih jam (npr. pretrstost stropa) in ustrezno klasifikacijo.

Na zborovanju sta bila tudi dva referata o ledenih jamah v Jugoslaviji. S. Božičević, ki je poročal o ledenih jamah na Hrvaškem, je moral priznati, da hrvatskih ledenih jam doslej še niso sistematično proučevali, zato tudi ne omenja njihovega števila. Na priloženi skici pa ima vrisanih 42 ledenih jam, v tekstu pa omenja, da jih je več. Pri tistih, ki jih je naštel, na-

vaja, da so med 600 in 900 m visoko. Božičević ni mogel prikazati nobene klasifikacije teh jam ali modernih meritev, kar je v primerjavi z drugimi referati precej opazno.

F. Habe je referiral o ledenih jamah v Sloveniji. Omenja, da je po jamskem katastru v Sloveniji 3400 jam, od tega 135 snežnih in ledenih, kar je 4% vseh jam. In sicer jih je doslej znanih 115 v Alpah ter 20 na Dinarškem krasu, vendar ima na priloženi skici vrisanih le 16 jam. Habe je sicer prikazal, kako so ledene jame na Slovenskem zgodaj odkrivali in kolikšen gospodarski pomen je imel v preteklosti jamski led. Vendar je moral pri tem tudi ostati, ker sistematičnih, modernih raziskovanj naših ledenih jam skoraj ni, posebno ne meteoroloških. Zato tudi ni mogel podati ustrezne klasifikacije oziroma tipologije teh jam. Vzel je zamašil tako, da je podal tipološki pregled ledenih jam glede na njihovo izoblikovanost. Pri tem razlikuje Habe štiri tipe, primere zanje pa navaja z Visokega krasa. K prvemu tipu prišteva globoka, zavita in ozka brezna na visokih kraških planotah, kjer se sneg preko poletja obdrži in spreminja v led. Drugi tip ledenih jam so brezna v obliki obrnjene črke T, torej z razširjenim dnom. Tretjo vrsto predstavljajo udorne doline z jamskim prostorom žepaste oblike (npr. ledena jama pri Kunču v Kočevskem Rogu). Tudi pri četrtem tipu naj bi šlo za udorne vrtače (npr. jama v Stojni), vendar razlika med zadnjima dvema tipoma ni povsem jasna.

Referati o ledenih jamah so zlasti v medsebojni primerjavi zelo poučni, za naše speleologe pa pomenijo marsikatero spodbudo, ki bi jo kazalo čim prej uresničiti.

Darko Radinja

Novi krasoslovni učbeniki

Karst. Important Karst Regions of the Northern Hemisphere. Uredila M. Herak, Zagreb in V. T. Stringfield, Washington. Založila Elsevier, Amsterdam—London—New York, 1972. 551 strani, 173 ilustracij in 8 tabel.

Pričakovali bi, da bi se knjige, ki podaja pregled kraških teritorijev po svetu, lotili geografi. Pa ni tako. Iz knjige sicer ne zvemo, kdo je dal zanj poobudo, vidi pa se, da sta ji glavni pečat dala oba urednika, ki sta geologa. Da sta dala sodelavcem tudi podrobna navodila, je videti po tem, da se dokaj dosledno držijo naslednjih poglavij: litostratigrafija in sedimentologija kraških kamnin, tektonska zgradba, faze zakrasevanja, morfološki pojavi, hidrogeološki pogoji, gospodarski pomen (problemi prakse in metode izrabe). Že ti naslovi poglavij izdajajo drugačen koncept regionalnega opisa krasa, kot smo ga vajeni iz geografskih publikacij, kjer so v ospredju površinski in speleološki kraški pojavi, vse drugo pa je temu podrejeno. Kljub taki koncepciji pa je knjiga zanimiva tudi za geografe. Prvič zato, ker smo dobili izčrpniji opis kraških ozemelj po svetu, kot ga nudi katerakoli druga knjiga. Drugič pa knjiga razširja poznavanje kraškega pojava z geološkega in hidrološkega vidika. Zlasti slednji je gospodarsko še pomembnejši kot morfološki. Poleg tega pa so pri nekaterih opisih dobro poudarjene tudi morfološke razmere in to ne samo tam, kjer so poklicali k sodelovanju kakega geografa-krasoslovca (npr. Sweeting, Pfeiffer), ampak tudi pri nekaterih geologih — avtorjih opisa domačega krasa. Geolog J. Avias je velik del dovoljenega mu prostora izrabil za opis površinskih in speleoloških objektov in njegov opis francoskih kraških predelov je na sploh zelo plastičen in vsestranski. Druga skrajnost so pisci Bystrický, Mazúr in Jakal, ki so v članku z neustreznim naslovom »Kras Češkoslovaške« morfologijo in speleologijo slovaškega krasa (ostalega krasa v CSSR ne opisujejo) skoraj v celoti izpustili.

Podnaslov knjige »Pomembne kraške regije severne hemisfere« je malce preširok. Morebiti je vzrok nezadovoljiv odziv za sodelovanje. O pripravljenosti krasoslovcev za sodelovanje pri knjigi je kritična omemba v uvodu knjige. Knjiga prinaša opis naslednjih regij: kras v Jugoslaviji (avtorju

M. Heraku se je, žal, vrnilo precej tiskarskih napak), kras v Italiji in Franciji, ki sta temeljito opisana, kras v Nemčiji (predvsem Zahodni Nemčiji, avtorja Pfeiffer in J. Hahn), hidrološko dobro dokumentirani opis krasa v Avstriji (F. Bauer in J. Zötl), madžarski kras (Darányi), slovaški, poljski (Galzek-Dabrowski-Gradziński), romunski (M. D. Bleahu), sovjetski (štirje avtorji: I. V. Popov, N. A. Gvozdeckij, A. G. Cikišev in B. I. Kudelin) in angleški (M. M. Sweeting) kras. Od neevropskega krasa je zastopan še kras ZDA (W. E. Davies in H. E. Legrand) ter tropski kras na Jamaiki (H. R. Versey). Od pomembnih kraških regij na severni hemisferi manjka zlasti Irska, Španija in najrazsežnejše kraško ozemlje na svetu, to je na južnem Kitajskem, od tropskega krasa pa Kuba in Porto Rico.

Kot uvod k regionalnim kraškim opisom sta dva članka. Prvega z naslovom »Zgodovinski pregled morfoloških konceptov« je prispeval prof. J. Roglič iz Zagreba. Ostaja v glavnem pri navajanju mnenj kraških klasikov in daje vtis, da novejši čas ni dal mnogo napredka v teoretskem pogledu. Pri drugem članku »Zgodovinski pregled hidroloških konceptov«, ki sta ga napisala oba omenjena urednika, pride novejši razvoj bolj v ospredje. Zlasti pa je zanimivo končno poglavje (11 strani), ki sta ga oba urednika napisala pod naslovom »Zaključki«. Med njimi je skušal prof. Herak na novo definirati poglobitve površinske kraške terminologije, s čimer se je doslej ukvarjala predvsem kraška morfologija, nato pa genetsko klasificirati kraške regije sveta na geosinklinalna in epikontinentalna kraška območja. Ker pa, kot pravi pisec, ni na voljo dovolj gradiva, so stare definicije, kot je globoki kras, plitvi kras, pokriti kras in podobno, še vedno ustrezne. V kontekstu z ostalimi Herakovimi izvajanjmi v knjigi dobi bralec vtis, da je bila glavna zamisel knjige, poglobiti ali nadoknaditi obstoječe pretežno deskriptivno in premajhno geološko poznavanje kraškega pojava, ki se goji pretežno v okviru geografije. Če je menil avtor znanje predvsem poglobiti, je uspel, če že ne v drugem, s tem, da je kras na svetu znatno starejši, kot smo menili, in da je preživel mnogo razvojnih faz. Če pa je menil obstoječe znanje v glavnem nadomestiti z novim, s knjigo ni uspel.

I. Gams

Jennings, J. N., Karst. Založila M. I. T. Press, Cambridge—Massachusetts—London, 1971. 251 strani, 69 slik in 39 fotografij.

Knjigo, ki je izšla v znani geografski zbirki »Uvod v sistematsko geomorfologijo« kot sedmi zvezek, je napisal avstralski geograf in znani krasoslovec J. N. Jennings. Da je ta predavatelj na Avstralski narodni univerzi učenec angleške krasoslovne šole, je poznati po tem, kateri vidiki krasa so v ospredju. Razmeroma temeljit in v ospredje je potisnjen kompleks litološke značilnosti — kraški procesi — drobne kraške oblike. Po tej problematiki pa je moderna angleška morfologija med vodilnimi na svetu.

Če vzamemo Jenningsovo knjigo v roke potem, ko smo odložili predhodno, z dokajšnjo upravičenostjo bi lahko rekli Herakovo knjigo o krasu, se v polni meri zavedamo razlik, ki so med geološkim in geografskim gledanjem na kras. Jenningsa odlikuje kompleksnost in smisel za pravo mero med poglavji, ki so vsa vgrajena v enoto. Če pri ilustracijah nekoliko izstopajo primeri iz Avstralije, ki premore na ravnini Nullarbor z okoli 200.000 km² krasa drugo najrazsežnejše kraško področje sveta, takoj za južnokitajskim krasom, knjigi ne gre šteti kot pomanjkljivost, prej kot prednost, saj s tem prispeva k poznavanju doslej malo znanih aridnih kraških predelov. V snovnem pogledu nudi knjiga največ novega pri analizi drobnih kraških oblik, ki jih Jennings deli na te na golem, na polpokritem in pokritem krasu. Pregledno in suvereno je napisano poglavje o kraški hidrologiji ter o vrtačah. Med literaturo, na katero se pisec opira, izstopa angleško pisana književnost. Slovenska pisana književnost mu je zaprta knjiga. Kar pa je izšlo našega kraškega morfološkega slovstva v tujih jezikih, vestno uporablja. Precej pozornosti posveča kraškim pojavom v Sloveniji in drugod v Jugoslaviji. Pri

naših imenih se mu je le tu in tam vrinila kaka napaka (npr. Cerkniča polja, str. 139). V poglavjih h »Zgodovinski geomorfologiji krasa« in »Sedanje stanje v kraški geomorfologiji in njena vrednost« pripisuje najnovejšim dosežkom znanosti mnogo večji pomen, kot je to storil v že omenjenem sorodnem poglavju »Kras — Pomembne kraške regije severne poloble«. V primerjavi s tem Jennings mnogo bolj zaupa eksaktnim metodam, tudi hidrokemičnim meritvam. Pri tem zavzema kritično stališče do Corbelovih trditev o živahni koroziji v polarnem in slabi koroziji v tropskem krasu.

Jenningsov Kras vzbuja vtis solidno in zelo zgoščeno napisane monografije, ki ji vrednost povečujejo številne dobro izbrane ilustracije. Kot univerzitetni učbenik je priporočljiv zlasti zato, ker ni pretirano razsežen.

I. Gams

Sweeting, M. M., Karst Landforms. Založba Macmillan, London—Basingstoke, 1972. 362 strani večjega formata, čez 200 skic in fotografij.

Tudi knjigo *Kraški relief* je napisal pripadnik angleške krasoslovne šole in sicer znana kraška morfologinja M. M. Sweeting. Vendar je med njeno in Jenningsovo knjigo opazna razlika. Snov je rahlo drugače razporejena in sledijo si poglavja: kraške kamnine, procesi, površinske oblike, sledijo ponori, jame, jamski sedimenti, nakar se preselimo spet na kraško površje v poglavjih kraška polja, izviri, kraška hidrologija, tipi krasa, kraški cikli. Največja razlika v primerjavi z Jenningsom pa je v tem, da Sweetingova podrobneje navaja izsledke kraških študij, tudi take, do katerih zavzema kritično stališče, vendar jih sicer ne vklaplja v celoto. Iz razprav čisto povzema nacionalna imena. Od slovenskih imen za kraške pojave tako zasledimo kotlič, požiralnik, ponikvo, ponor, vodonos, brezno, jamo itd. Ker je avtorici pri tem knjiga močno narasla, presega značaj univerzitetnega učbenika.

Jennings kot Sweetingova v uvodu v svojo knjigo potožita, da jima zaradi neznanja jezikov ni dostopna slovanska kraška literatura. Kjer pa le moreta, se je poslužujeta, Sweetingova celo bolj kot Jennings. Temeljiteje je tudi izrabila gradivo, ki ga je sprejela kot udeleženka IV. mednarodnega speleološkega kongresa, ki je bil l. 1965 v Ljubljani in Jugoslaviji. Mnogo bolj kot Jennings se je naslonila na Cvijičeve študije, ki jim zaupa bolj kot večina mlajših krasoslovcev v Jugoslaviji.

Med najbolj temeljita poglavja spada razpravljanje o kemični sestavi in klasifikaciji apnencev — na tem področju je avtorica dosegla v krasoslovju mednarodni ugled — in o koroziji. Sweetingova spada v modernem krasoslovju med najbolj goreče zagovornike korozije kot glavnega modelatorja krasa. Na str. 6 pravi dobesedno: »Ta knjiga se ukvarja pretežno z reliefom v masivnih apnencih, ki je nastal v glavnem s korozijo in sorodnim procesom. Relief v razmeroma nečistih in manj masivnih apnencih in ta, ki je nastal v zvezi z drugimi procesi kot denudacijo, je le na kratko omenjen.« Torej je kraški relief obravnavan pretežno kot korozijski relief. Kljub temu pa dejavniki, ki poleg korozije vplivajo na tvorbo krasa, niso zanemarjeni. Obravnavani so predvsem kot pogoji za korozijo. Delitev na čiste in nečiste oziroma na masivne in nemasivne apnence razumemo, če poznamo angleški kras, kjer vsi apnenci niso kraški. Vprašanje je, koliko niso tega krivi tudi klimatski dejavniki. Pri Sweetingovi in Jenningsu, ki sta oba zagovornika korozije, pa je za kras osnovno posebno, kraško vodno pretakanje.

Pred dvema leti sta izšli dve knjigi ruskega krasoslovca G. A. Maksimoviča iz Perma: *Osnove krasoslovja*. O prvi knjigi je Geografski vestnik poročal v letniku XXXVII — 1966, o drugi pa v letniku XLIII — 1971 (str. 173). Zdaj smo dobili še dva odlična krasoslovna učbenika. Vse tri odlikuje obilica gradiva in obsežen pregled po svetovni literaturi. V Maksimovičevi knjigi je težišče premaknjeno bolj na sovjetske dosežke, pri Jenningsovi in Sweetingovi bolj na dosežke v angleškem znanstvenem krogu. Tudi pri dokumentaciji je dajal vsak avtor prednost domačim kraškim pojavom. Prav zato pomenijo

omenjeni učbeniki temelje modernega krasoslovja in se medsebojno dopolnjujejo.

Jugoslovani smo do nedavna lahko med temeljna dela šteli predvsem samo Cvijićeve krasoslovne dela. Po izidu omenjenih treh učbenikov smo dolžni, da se pri teoretskem krasoslovju poslužujemo v prav tolikšni ali v še večji meri tujih učbenikov. Tempora mutantur...

Ivan Gams

Nekaj novosti iz agrarno-geografske književnosti

Agricultural Typology and Land Utilisation. Studies carried out with a financial contribution of the »Consiglio nazionale delle ricerche, Rome. Center of Agricultural Geography, Institute of Agricultural Economy and Policy, University, Academy of Agricultural Sciences and Humanities, Verona, Italy, 1972. Strani 448.

Publikacija, ki je posvečena spominu medtem umrlega italijanskega geografa Fernanda Gribaudija, predstavlja zbornik razširjene konference komisije za agrarno tipologijo Mednarodne geografske unije, ki je kot četrti po vrsti zasedala v Veroni od 28. septembra do 2. oktobra 1970 pod predstvom prof. J. Kostrowickega in pod organizacijsko skrbjo prof. Vanzettija, ravnatelja Inštituta za agrarno ekonomijo in politiko ter Centra za agrarno geografijo pri Akademiji za agrarne vede v Veroni. Na konferenci, o kateri smo v »Geografskem vestniku« že poročali in ki se je je udeležilo tudi 5 geografov iz Jugoslavije, so sodelovali tudi zastopniki FAO iz Rima (D. Christodoulou in S. Kawakatsu). V publikaciji so objavljeni referati vseh prisotnih udeležencev, razen tega pa tudi tistih (med njimi največ sovjetskih), ki tja niso dopotovali, a so poslali referate, ki so jih organizatorji razmnožili in izročili udeležencem. Pri prvi skupini so objavljeni tudi diskusijski prispevki.

Ta prva skupina obsega tele prispevke: F. Lechi (Padova), Farm and region in agricultural typology. — J. W. Birch (London), Farming systems as resource systems. — R. D. Laird, B. A. Laird, Sung Il Choi (Lawrence, Kansas), The impact of farm size management upon production efficiency in Soviet and Eastern European Agriculture. — D. A. Christodoulou (FAO, Rim), Towards a typology of land tenure and land reform: some relevant issues. — I. Crkvenčić — Vl. Klemenčič (Jugoslavija) The social-geographical factors in forming the types of land utilization. — H. Bowen-Jones (Durham, Vel. Britanija), The measurement of land labour productivity. — S. Kawakatsu (FAO, Rim), Crop production index numbers and their additive explanatory components. — R. J. C. Munton (London), Farm system classification: a use of multivariate analysis. — J. W. Aitchinson (Aberystwith), The farming system of Wales. H. F. Gregor (Davies, California), Plantation farming on the subtropical margins. A model-farm approach. — H. Ishida (Hirošima, Japonska), Peasant agriculture in India. — M. Ishii (Tokio), Factors effecting the changing regional patterns of Japanese agriculture. — R. S. Odingo (Nairobi), Typological problems in a changing subsistence agriculture in Kenya. — J. Kostrowicki, R. Szeceśny (Varšava), A new approach to the typology of Polish Agriculture. — J. Bonnamour (Pariz), Essai de typologie économique des systèmes d'exploitation en France. — W. Stola (Varšava), La typologie agricole d'une mesorégion. Comparaison des résultats obtenus par deux méthodes différentes. — I. Velcea (Bukarešta), La régionalisation viticole de la Roumanie. — G. Brasseur (Pariz), L'exploitation agricole dans les pays de savane de l'Afrique de l'Ouest. — J. I. Romanowski (Seattle, ZDA), Application to Midwestern and Northwestern farm regions of the United States and recommendations for further modification. — U. Varjo (Oulu, Finska), Farming in Finnish Lapland and its development since World War II. — I. A. Suárez-Sarabia (Mexico), Preliminary study of the agricultural typology of the Mexican ejido. — M. A. García (Mexico), Preliminary study of the agricultural typology of landed property in Mexico with 5 or less hectares. — V. Bonuzzi (Padova), Method changes in the classification of types of farming.

Objavljeni prispevki neprisotnih pa so bili tile: A. N. Rakitnikov (Moskva), Methods of typology of agriculture and their testing in the studies carried out. — L. M. Zaitzman-S. I. Polovenko, Certain methodological aspects of typology of agriculture. — O. K. Zamkov-K. V. Zvorykin (Moskva), Types of agriculture in their relation to the natural environment. — I. F. Mukomel-T. I. Kozachenko (Moskva), Agricultural district division of the Ukrainian SSR. — J. T. Coppock (Edinburgh), Types of farming in Great Britain: a research project. — J. D. Momsen (Calgary), Classification of agriculture: a case study from the Caribbean. — P. Scott, Types of agriculture in Australia. — J. A. F. Diniz, A. O. Ceron (S. Paolo, Brazilija), An experiment in using formulas to determine orientation of agriculture in Brazil. — A. O. Ceron (S. Paolo), The classification of agri-

cultural specialization. — M. LUTOVAC (Beograd), Irrigation, nature de sol et culture des plantes en Yougoslavie. — B. FLOYD, Land development and utilization in Jamaica. — B. K. ROY (Kalkuta), Determination of land use changes, arable potentials, and land use development in West Bengal. — S. P. GARG (Indija), Agricultural patterns in the Bhabar tract. — MOLNÁR (Cluj), Types of agriculture in the Transylvanian tableland.

Pregled referatov jasno pokaže, da je šlo za pisano zmes prispevkov metodološkega in regionalnega značaja. Tudi referati regionalnega značaja so seveda ubirali vsak več ali manj svojo metodološko pot k tipološkim označbam kmetijstva. Med njimi je referat Crkvenčiča in Klemenčiča koristno opozoril na primeru nekaterih vasi iz Jugoslavije (Lopata, Voklo, Bašelj in Loka na Gorenjskem), da so za tipologijo kmetijstva važni tudi socialni faktorji, ki v dosedanjih tipoloških opredelitvah morda niso bili dovolj upoštevani. V celoti pa se iz referatov ter iz zaključnega pregleda J. Kostrowickega (Problems of typology of world agriculture) vidi, da je komisija imela tudi na svojem četrtem zasedanju opravka z metodološkimi dilemami: kako uskladiti različne indekse za klasifikacijo tipov kmetijstva med seboj, kako napraviti podatke iz raznih dežel z različnimi problemi primerljive, kako uporabiti pri tem kvantitativne metode, zlasti faktorsko analizo tako, da bi omogočala primerjavo v kraju in času, kako ocenjevati kmetijsko proizvodnjo (po hranilni in denarni vrednosti), na kakšen način upoštevati velikost in strukturo posesti itd. Tudi terminološka vprašanja so bila še odprta (npr. glede opredelitve pojmov »sistem« in »tip« kmetijstva, glede pojma »plantaže« itd.). Očitno je torej, da je pot k uspešni mednarodni klasifikaciji tipov kmetijstva, ki se odpira pred komisijo, še dolga in zapletena.

Svetozar Ilešič

Die Siedlungen des ländlichen Raumes. Rural Settlements. L'habitat rural. Ed. Harald Uhlig, red. Cay Lienau. Materialien zur Terminologie der Agrarlandschaft. Vol. II, Giessen 1972, strani 277.

Mednarodna delovna skupina za geografsko terminologijo agrarne pokrajine, ki obstaja od kongresa v Stockholmu leta 1960 ter jo vodita prof. Uhlig in Cay Lienau iz Giessena, se odlikuje po izredni marljivosti. Že pred nekaj leti je izdala prvi del mednarodno zbranega terminološkega gradiva, ki je obravnaval terminologijo poljske razdelitve. (»Flur und Flurformen«, Giessen 1967). Po več poznejših posvetovanjih, zvezanih s simpoziji o problemih agrarne pokrajine (predvsem v Liègeu 1969 in v Belfastu 1971) je zdaj predložila mednarodnemu strokovnemu svetu drugo knjigo svojega, sistematično obdelanega gradiva. V njej je obdelana terminologija kmečkih (podeželskih) naselij (nem. »Die Siedlungen des ländlichen Raumes«, angl. »Rural Settlements«, franc. »L'habitat rural«).

Prvi del knjige podaja (v nemškem, angleškem in francoskem jeziku) »Terminološki okvir za geografijo podeželskih naselij« (nemški naslov »Terminologischer Rahmen für die Geographie der Siedlungen des ländlichen Raumes«) s shemo ustreznih pojmov in terminov. Shemo je izdelal Cay Lienau s sodelovanjem drugih znanih nemških geografov-specialistov (W. Müller-Wille, H. Uhlig, E. Bertelsmeier, W. D. Hütteroth, H. Jäger, W. Meibeyer, W. Moewes, G. Niemeier, H. J. Nitz, G. Schwarz, W. D. Sick, H. J. Wenzel). Shema je izdelana tako, da v prvem delu opredeljuje funkcijske znake in osnovne pojme podeželskih naselij. Tu gre najprej za lego, za njihov način naseljenosti (trajnost, začasnost), za opredelitve po glavnih znakih socialno-ekonomske strukture (po stanovanjski funkciji in funkciji delovnih mest, po ponudbi delovnih mest, po komunalni opremljenosti, po centralnih funkcijah, po znakih socialne strukture in gospodarske strukture obratov). Drugi del vključuje fiziognomsko-topografske značilnosti in pojme, najprej velikost, potem pa talni načrt naselij. V tretjem delu so predstavljeni retrospektivni in prospektivni vidiki. Med prvimi, ki so označeni tudi kot genetski, so

podane značilnosti, ki so privedle do prvotnega nastanka naselij, nato opredelitev naselij po njihovem razvoju (»razvojni modeli«) in po času njihovega nastanka. Med drugimi (prospektivno-prognostičnimi) gre za opredelitev naselij po razvojni usmerjenosti in po deležu načrtnosti in nenačrtnosti v razvoju naselij.

Drugi, obsežnejši del knjige predstavlja obsežen komentar k terminološkemu okvirju, podanem v prvem delu (nemški naslov »Kommentar zum Entwurf eines terminologischen Rahmens für die geographische Erfassung der Siedlungen des ländlichen Raumes«). Komentar, ki ga je v celoti sestavil Cay Lienau, je objavljen v nemščini in angleščini ter opremljen z bogato, zlasti bibliografsko dokumentacijo.

Celotna publikacija je zares nadvse dragocen in izčrpen »okvir« za vsa nadaljnja proučevanja podeželskih naselij in to ne samo v Srednji in Zahodni Evropi, temveč povsod po svetu. Je eden od dokazov, da se lahko zares koordinirano mednarodno proučevanje razvija samo, če so zadosti razčiščenena terminološka vprašanja, kar seveda ne velja samo za proučevanje agrarne pokrajine. Tako preciziran terminološki okvir ima tudi svojo teoretsko-metodološko vrednost, saj družijo vse smeri proučevanj, ki se ukvarjajo s podeželskimi naselji (funkcijsko-strukturno, fiziognomsko-genetsko in celo prognostično). Morda bi bil na mestu le pomislek, če ni delo zašlo predaleč v shematizacijo, celo v čezmerno parcelacijo in atomizacijo pojmov, pri čemer se razrahlja kompleksni pogled na celoto. Glede tega samo en primer: težko bi soglašali z uvodno trditvijo, da je pot dosedanje geografije podeželskih naselij, ki je rada tudi terminološko družila in vezala pojme o naseljih in pripadajoči poljski razdelitvi, zgrešena in da je treba te dve skupini pojmov »ostro ločiti« (str. 17).

Svetozar Ilešič

Iz geografske književnosti o Sloveniji

Sifrer, M., 1972. Methoden und Ergebnisse der Untersuchung fluvialer Terrassen in Slowenien (NW — Jugoslawien). Acta Geographica Debrecina, Tomus X. Pertractationes Sectionis II. ac Symposii 3. Conferentiae regionalis Europaeae 1971. Debrecen, 199—207.

Geografski inštitut univerze v Debrecenu je organiziral v času od 5. do 10. 8. 1971 simpozij, posvečen dinamiki razvoja površja v evropskem prostoru. Dr. Milan Sifrer je prispeval na njem študijo o metodah in izsledkih raziskav teras v Sloveniji. Pri tej študiji se opira na izsledke slovenskih geografov D. Mezeta in D. Radinje, največ pa na lastna proučevanja glacialnih teras v slovenskem prostoru.

V uvodnih poglavjih govori o naših najvišjih planotah in terasah, ki so se ohranile predvsem v apnencu, in so nastale tekom dolgotrajne kontinentalne faze po umiku miocenskega in panonskega morja. Takšen razvoj se je nadaljeval tudi v sledeči dobi intenzivne orogeneitske aktivnosti in klimatskih sprememb vse do danes.

Glavni del te razprave je posvečen razvoju glacialnih teras. Ob prehodu iz pliocena v pleistocen se je selektivna in globinska erozija ob dviganju apneniških Alp, Dinaridov, Posavskega hribovja in Gorjancev še okrepila. Na vznožju teh gorovij so se ohranile široke terase »pedimentic« okrog 100—300 m nad sedanjimi dolinami, delno v terciarnih kamninah ali v apnencu. V pleistocenu so reke poglobile svoje doline za nadaljnjih 100—300 m. Temu obdobju pripisuje Sifrer vzdolž alpskih rek 6—7 hladnodobnih in do 6 poznoglacialnih teras. Intenzivni proces preperevanja in strjevanja zasipov je viden zlasti ob Soči, predvsem zaradi mediteranske klime. Sediamenti zadnje poledenitve so tu že delno sprijeti, v področju Save pa so še sveži. Avtor je našel prodnike ohranjene v primarni sestavi v vseh 6 poznoglacialnih terasah in v 4 višjih terasah. V še starejših pleistocenskih terasah

(V–VII) pa so ohranjeni le še kristalinski, kremenčevi in roženčevi zaobljenci.

Na podlagi podrobnih raziskav morenskega materiala je avtor dokazal zvezo med poledenitvijo in zasipavanjem. Ze prej je v številnih publikacijah pokazal na istočasnost poledenitev in odgovarjajočih zasipov s podobnim preperevanjem morenskega proda. Tako je ugotovil ob Savi zasip 2 poledenitvenih dob, ločenih po daljšem mirovanju. V čelni Blejsko-radovljiški kotanji je bila starejša poledenitev obsežnejša. V topli medledeni dobi je bilo zasuto 9 km dolgo in 70 m globoko jezero.

Med obema poledenitvama je bila precej toplejša klima. Riška poledenitev je pustila sledove v visoki terasi (II), v kateri je material že trdno sprijet. Morfološko je zlasti zanimiv mlajši prod (III) višje terase, ki pripada v Sloveniji najbolj obsežni mindelski poledenitvi. Kompaktno sprijeta morena in njej pripadajoča terasa sta že močno zakraseli (do 20 m globoke vrtače, jamski rovi).

Na podlagi teh raziskav se Sifrer pridružuje Brücknerju (zveza med poledenitvami in zasipom), odklanja pa Ampfererja in Winklerja, ki pripisujeta prodom večine teras interglacialno starost.

Glavne erozijske faze, ki ločijo zasipe med seboj, so nastale v dobi umikanja ledenikov in delno v začetnih fazah naslednjih poledenitev, ko so se rečne struge razširile in poglobile.

V istih časovnih obdobjih se je menjavalo zasipanje in bočna ter linearna globinska erozija tudi v dolinah izven neposrednega vpliva poledenitve. Zasipavanje so tod povzročili priglacialni procesi. V večji izmeri se je ohranil priglacialni pobočni material ob Soči, v Trnovskem gozdu, na Nanosu, Hrušici, v Javornikih in na Snežniku. V notranjosti Slovenije je najti večje množine tega materiala le v višinah 300 oziroma 600 m. Izrazito stratificiran material je mogel avtor ugotoviti le v bližini Bohinjskega ledenika.

Vode v teh klimatskih razmerah niso mogle sproti odnašati soliflukcijskega materiala, s katerim so se zapolnili gorski deli dolin v obliki obsežnih stožcev. V manj odpornih terciarnih kameninah je začela krepka bočna erozija, ob plitvem spodnjem koncu stožca pa globinska erozija.

V sledečih toplih obdobjih so reke razrezale zasip in nadaljevale svojo erozijsko dejavnost do ponovnega priglacialnega zasipa. Omejitve vseh teh hladnodobnih zasipov do holocena je omogočila avtorju ugotovitev, da je prod holocenskih teras delo samostojnih, sorazmerno mladih zasipov in zato je tudi na njih ležeča preperelinska plast mnogo mlajša kot na višje ležečih poznoglacialnih oziroma glacialnih terasah. V tem mladem zasipu je najti obilnejše peščene in glinaste primesi.

Sifrer je v tej razpravi v kratkih potezah prikazal razvoj glacialnih teras in predvsem ugotovil tesno povezanost med poledenitvami in zasipi. Z drobnim proučevanjem morenskega materiala je pripomogel k razjasnitvi razvoja kvartarnega reliefa na Slovenskem.

F. Habe

Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Enciklopedična obravnava po panogah. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Institut za zgodovino. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1970. Strani 652, 3 karte v prilogi, 25 kartografskih prilog med besedilom, 80 strani prilog s fotografijami, številne skice med besedilom.

S precejšnjo zamudo se v »Geografskem vestniku« oglašamo s poročilom o prvem zvezku »Zgodovine agrarnih panog«, ki pomeni začetek široko zasnovane enciklopedične »Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev« v izdaji Inštituta za zgodovino SAZU. Da ta zamuda ni znak omalovaževanja, dokazuje dejstvo, da smo to monumentalno delo naših zgodovinarjev morali omeniti že v lanskem »Geografskem vestniku«, v spominskih besedah ob smrti akademika Milka Kosa, kot enega od najvidnejših uspehov pladnih

pobud, ki so še v predvojni dobi uspešno družile prizadevanja slovenskih zgodovinarjev in geografov na področju geografije in zgodovine agrarnega življenja na Slovenskem. Zato imamo slovenski geografi, posebno t. i. »agrar- ni« geografi do »Zgodovine agrarnih panog« čisto poseben, kar nekako intimen odnos, čeprav pri njeni pripravi in sestavi nismo neposredno sodelovali. V veliko zadoščenje nam je, da se iz vsebine knjige, iz v njej navedene in upoštevane literature in še posebno iz v njej uporabljene kartografske dokumentacije nazorno vidi tudi obsežni posredni prispevek našega dela k njeni zgradbi. Vidi se tudi, kako povezava zgodovinskih in geografskih raziskav ni samo izraz neke navade ali morda šolske tradicije, temveč dejanskega obstoja skupne raziskovalne problematike. V tej povezavi niti ni prave meje med zgodovino in geografijo in če se kdaj pa kdaj sliši trditev, da je geografija pravzaprav »zgodovina sedanjosti«, velja to tudi narobe. Zato ima tudi časovna meja, ki si jo je knjiga postavila s tem, da obravnava razvoj le do druge svetovne vojne, več ali manj le formalen značaj. Tako interes geografov, kakor zgodovinarjev, sega pač prek nje na obe strani. Vsebinsko je nekaj bolj utemeljena le iz razloga, ker pomeni druga svetovna vojna zaradi naše družbene preobrazbe s pojavom socialističnega sektorja v kmetijstvu in s stopnjevanjem industrializacije in deagrarizacije podeželja vendar tudi v razvoju našega agrarnega življenja izraziti skok. V tem smislu je že v uvodnih besedah pravilno podčrtana želja zgodovino- piscev, da bi s proučitvijo predvojne razvoja evidentirali »izginjajoči vir — staro podobo podeželja in podeželskega življenja«.

Vsako poročilo o prvem zvezku »Zgodovine agrarnih panog«, tako tudi naše, ki bi želelo ovrednotiti knjigo predvsem z vidika geografa, je lahko samo preliminarно in fragmentarno, ker pač delo še ni zaključeno. Razen tega zadene nujno na težave, ki izvirajo iz tega, da je še težko presoditi uspešnost zasnove celotnega dela »Gospodarska in družbena geografija Slovencev«, saj je to delo že vnaprej označeno kot »enciklopedična obravnava po panogah«. Vtis imamo — in to je razvidno tudi iz uvodnih besed redakcije — da so skušali uredniki in avtorji dela o prvi skupini panog (»agrar- ni«), ki je prišla na vrsto, najti nekako kompromisno pot med prvotno čisto leksikalno zasnovo z abecednim zaporedjem podrobnih gesel ter obsežnejšo, povečini kar monografsko obdelavo posameznih poglavij, ki jih je komaj še mogoče označiti kot »gesla«. To tem manj, ker je bilo načelno opuščeno načelo abecednega zaporedja. Nasprotno, poglavja, oziroma »gesla« (po številu jih je 28 in ni povsem jasno, zakaj je v uvodnih besedah navedenih 34—35) so po določenih vsebinski logiki zbrana in razvrščena v šest osnovnih poglavij (»Kolonizacija in populacija«, »Agrarni proizvodnji namenjena zemlja«, »Orodje in načini«, »Organizacija za napredek agrarne proizvodnje, specialno šolstvo in strokovna literatura«, »Domačije in njih povezava«, »Gospodarski obrat kmetije«), vse skupaj pa združeno pod naslovom »Proizvajalne sile, sredstva in načini«. Tudi v tej razporeditvi sami po sebi, kakor tudi v opredelitvi posameznih poglavij, se očitno kažejo nekatera nihanja med prvotno zasnovo celotnega dela dobesedno »po panogah« (obravnavanje kmetijskih in sorodnih panog v poglavjih 11—23) in med obravnavanjem po bolj kompleksnih poglavjih, ki z ožjo obravnavo »po panogah« nimajo dosti opraviti. To velja npr. za poglavja o »kolonizaciji in populaciji«, o »urbanizaciji zemljišča«, o »domaćijah« in še posebno o »gospodarskem obratu kmetije«. Iz prvega zvezka seveda tudi še ni razvidno, kako bo v okviru te kompromisne enciklopedično-monografske zasnove uspela razdelitev celotnega dela »Zgodovine agrarnih panog« na dva zvezka, od katerih prvi, ki je že pred nami, obravnava »agrarno gospodarstvo«, drugi pa bo obravnaval »družbena razmerja v agrarni proizvodnji«. Za nas geografe bo skupni vtis o zgradbi obeh zvezkov še posebej zanimiv, ker se sami ubadamo s težavami, kako v agrarni geografiji uspešno opraviti nekakšno ločitev med »gospodarskim« in »družbenim«. Ker se je naša povojna agrarna geografija, predvsem pod vplivom Münchenske t. i. »socialno-geografske« šole močno usmerila v proučevanje socialne strukture našega podeželja, bo zanimivo videti, kako lahko te vrste raziskovanja pomenijo

»geografsko« nadaljevanje socialnogodovinskih dognanj, kakor jih bo prikazal drugi zvezek »Zgodovine agrarnih panog«. Vsekakor se bo pokazalo, da niti v geografskem niti v zgodovinskem obravnavanju agrarnega in podeželskega življenja ni mogoče pretogo ločiti »gospodarsko« od »družbenega«, ker take ločitve v dejanskem življenju ni ali vsaj skoraj ni. To dokazuje tudi že prvi zvezek »Zgodovine agrarnih panog«, saj so v njem obsežna poglavja, ki daleč presegajo okvir samega »agrarnega gospodarstva« ter posegajo na področje »družbenih razmerij« (poglavja o zemljišču in zemljiški posesti, o domačijah in naseljih idr.).

Kljub vsem tem težavam z razvrstitvijo tematike in njeno pregledno obdelavo, ki so se jim pridružile še težave z obsežnimi vrzeli v dosedanjem proučevanju in nič manjše, skoraj nepremostljive težave z razvojno obdelavo statističnega gradiva po spreminjajočih se ozemeljskih enotah od dobe avstrijskih »dežel« (in celo njihovih slovenskih delov) prek medvojne dobe s pripadnostjo velikega dela slovenskega ozemlja Italiji in Avstriji do danes, je avtorjem in urednikom prvega zvezka »Zgodovine agrarnih panog« uspelo obdelati in sintetizirati obilo nenavadno dragocenega gradiva o razvoju slovenskega kmetijskega življenja. Te vrste sistematično zbrano gradivo smo tudi slovenski agrarni geografi pri svojem delu, ko smo sedanje razmere nujno poskušali tolmačiti tudi s preteklimi in še posebno polpreteklimi, težko pogrešali. V tem poročilu se je nemogoče podrobneje ustavljati pri vsem tem bogastvu tematike. Opozorim naj samo na obsežno sintetično poglavje »Kolonizacija in populacija« (avtorji P. Blaznik, B. Grafenauer, M. Kos, Fr. Zwitter), ki je seveda bolj kakor prispevek k sami zgodovini agrarnih panog temeljni prispevek k celotni »gospodarski in družbeni geografiji Slovencev«; tudi geografi ga ne bi smeli prezreti, ko smo v jubilejnim zvezku »Geografskega vestnika« (1972) podajali pregled »geografije prebivalstva Slovenije«. Posebno pozornost zasluži nadaljnega vrsta izredno marljivo in z velikim trudom sestavljenih prispevkov Vlade Valenčiča (poglavja 3,12—16,20). Med njimi je za geografijo razen študije o kulturnih rastlinah ter prispevkov o posameznih kmetijskih panogah, ki se jim pridružujejo še prispevki V. Novaka, St. Miheliča, J. Zontarja in Eme Umek, posebno dragoceno poglavje »Vrste zemljišča«. Pri njem bi si želeli le, da bi bil odstavek »Geografske razmere«, če je že kot tak uvrščen, malo podrobneje izdelan, pa tudi terminologija bo zahtevala še nadaljnega razčiščevanja (npr. glede terminov »ledina«, »praha«, »prelog«, »čret«, »frata«, »rute« itd.). Kljub izčrpni Valenčičevi obdelavi bodo zahtevale še nadaljnjo sistematično in pregledno analizo tudi spreminjajoče se tendence v širjenju ali krčenju posameznih vrst zemljišča, vsaj od franciscejskega katastra dalje (napredovanje gozda in nazadovanje pašnika, poznejši začetki opuščanja in nazadovanja njiv ter napredovanja travnikov, t. i. »ozelenjevanja« itd.). Povsem nove poskuse sinteze doslej močno pomanjkljivih raziskav pomenijo prispevki B. Grafenauerja o poljedelskem orodju, o urbanizaciji zemljišča in o poljedelskih obdelovalnih načinih, ki kažejo široko avtorjevo razgledanost ne samo po zgodovinskih in arheoloških, temveč tudi po geografskih in etnografskih raziskavah. Še posebno pa je hvalevredno, da se je isti avtor čisto samostojno in uspešno lotil poglavja »Gospodarski obrat kmetije« v pravilni zavesti, da gre pri tem za izrazito gospodarsko-zgodovinsko poglavje, brez katerega bi bilo delo o zgodovini »agrarnega gospodarstva« prikrajšano za svojo osrednjo tematiko.

Za geografije pa so seveda v knjigi še posebno privlačna poglavja o problemih, v katerih smo tudi sami doslej največ prispevali. To so poglavja o elementih t. i. »agrarne pokrajine« (poljska razdelitev, kmečka naselja, kmečka hiša, gospodarska poslopja). Njihovi avtorji so naši tradicionalni sodelavci in — če lahko tako rečem — sointeresenti P. Blaznik, B. Grafenauer, Fr. Baš in S. Vilfan. Čeprav je morda sinteza o teh znanjih, pokrajinskih in prostorskih izrazih agrarnega življenja zaradi prvotne leksikalne zasnove celotnega dela malo preveč raztrgana po »geslih« (zlasti glede povezave poljske razdelitve z naselji in domačijami, pa tudi glede povezave poljske razdelitve z obdelovalnimi načini), smo vendar lahko z

njo več kot zadovoljni, tem bolj ker pomeni s tem, da v bistvu sprejema naše tipološke opredelitve kmečkih naselij, kmečke hiše in poljske razdelitve, tudi naš uspeh. Naj pa bo ravno zaradi tega podpisanemu, ki se s to snovjo ukvarja že dolga leta, dovoljenih nekaj pripomb. Tako predvsem glede naših nekoliko se razhajajočih pogledov na spremenljivost poljske razdelitve od srednjega veka, oziroma od časa načrtne kolonizacije dalje, kakor tudi glede vloge obdelovalnih načinov in obdelovalne tehnike pri tej spremenljivosti. Glede tega bi kazalo tudi v ustreznih poglavjih »Zgodovine agrarnih panog« nekaj bolj upoštevati bogato (v mojih »Flurformen« dokaj podrobno analizirano) nemško literaturo zadnjih let (razen Niemeierja s teorijo »osrednjega zemljiškega jedra« zlasti tudi dela A. Krenzlinove, Müller-Willeja idr.). Dognanja te literature, ki postavljajo v ospredje postopnost razvoja poljske razdelitve, slone namreč na bogati dokumentaciji, ki je seveda pri nas še manjka, pa bi bilo ravno zato nujno, da jo skušamo poiskati. Nedvomno pripuščata tudi Blaznik in Grafenauer kljub svojim pomislekom precej več možnosti tudi za poznejše, postopne transformacije prvotne poljske razdelitve, kakor smo jih pripuščali pred desetletji, ko smo zgodovinarji in geografi pričeli z raziskovanji te vrste. V zvezi s tem naj opozorim, da so naša proučevanja v Prekmurju pokazala, kako so tam še v bližnji preteklosti nastajale oblike poljske razdelitve, katerih nastanek drugod postavljamo navadno v starejši čas (gl. Ilešič, Die jüngeren Gewinnfluren in Nordwest-jugoslawien, Geografiska Annalen 1961). Morda se bo našla podobna dokumentacija tudi za starejša razdobja. Manj prepričujejo pregledna izvajanja v sintetičnem delcu A. Meyniera, ki mu naša knjiga posveča več pozornosti, saj njegove izkušnje izhajajo z območja (Bretanje), ki je po razvoju in problemih manj sorodno našim. To seveda ne pomeni, da ne bi mogli povsem pritegniti citatu iz Meyniera na str. 249 naše knjige, da je »poljska razdelitev rezultat zelo različnih faktorjev . . . . .«, izmed katerih v načelu ni mogoče niti nobenega izključiti, niti mu priznati izključne veljave. To stališče je razvidno tudi iz vseh naših dosedanjih raziskav. Eden od teh faktorjev, povezan z drugimi, je tudi obdelovalna tehnika, čeprav ne edini.

K poglavju o kmečkih naseljih še nekaj drobnih pripomb. Zdi se mi, da bi kazalo termin »obcestna vas« (str. 612) nadomestiti z vsebinsko primernejšim »ulicowa« (kakor v nekaterih drugih slovanskih jezikih, prim. poljsko »ulicówka«), izraz »obcestna« pa prihraniti za naselja, ki so funkcijsko nastala s cesto in ki se omenjajo na str. 615 naše knjige (kjer pa Dob ni najbolje izbrani primer, jedro te vasi je namreč nastalo kot tipična »farna vas« in to vstran od ceste). In če je po pravici načet tudi pojav transformacije kmečkih naselij po urbanizaciji, industrializaciji in vplivih železnice v času do druge svetovne vojne, bi kazalo iz tega časa, ki pomeni začetek procesov, silno pospešenih po drugi svetovni vojni, poleg navedenih primerov naštetih vendar še nekatere zelo tipične (poleg Siške in Domžal npr. naselja Crnega revirja in Jesenic ter tipičnega primera starejše turistične »urbanizacije« — Bleda z njegovimi prvotnimi vaškimi jedri).

To bežno poročilo seveda ne more dalje po poti konkretnih pripomb. Opozori naj le, kako bogastvo podatkov in vprašanj, ki jih načtenja vsega spoštovanca vredna izdaja naših agrarnih zgodovinarjev, lahko samo vzpodbuja nas vse k nadaljnjim poglobljenim raziskavam.

Svetozar Ilešič

Turistično gospodarski informativni vodnik »Naše vinske gorice« pod geografsko lupo, izdalo Turistično društvo Lovrenc na Pohorju, 1972.

V izdaji turistično gospodarskega zbornika Po Jugoslaviji je izšla v Mariboru knjiga »Naše vinske gorice«. Z njo želi uredniški odbor pod vodstvom glavnega urednika Franja Novaka izpopolniti vrzel na turističnem in gospodarskem informativnem področju vzhodnega, vinorodnega dela Slove-

nije. Namen nove knjige je privabiti v »Slovenske gorice, Haloze, Obsotelje in na Bizeljsko« ne samo široko slovensko, temveč tudi ostalo jugoslovansko javnost, čim več domačih in tujih turistov ter vzbuditi med domačini zanimanje za kmečki turizem. Prikupna naslovna stran in sam lep namen pa ne zadoščata. Kakor je zamisel vodnika vzpodbudna in hvalevredna ter jo moramo vsekakor pozdraviti, pa kot geografi ne moremo mimo kopice manj zadovoljivih ugotovitev. Zato se oglašam tudi v imenu podružnice GDS v Mariboru.

Že ob bežnem prebiranju knjige, ki ima 48 strani teksta, 3 skice, eno pregledno karto in 31 strani reklam (!) se soočujemo s tolikimi površnostmi, netočnostmi, ohlapnim poenostavljanjem, idealiziranjem in samovoljnimi posplošitvami, da jih že težko smatramo kot tiskarske ali stilistične napake, temveč so žal del celotne koncepcije. V njej je kopica tudi geografskih, zgodovinskih in drugih stvarnih napak ter pomanjkljivosti, da se sprašujemo, kako je sploh mogla iziti. Razumljivo je, da je vzbudila tudi v ostali kulturni in turistični javnosti v severovzhodni Sloveniji precej nejevolje.

Glede na vse to in na namen, ki si ga zastavlja knjiga, naj mi bo zato dovoljeno malo podrobneje spregovoriti o njej. V primerjavi z mnogo boljše tovrstno knjigo Turizem na Pohorju in, če količkaj malo bolje poznamo obravnavano pokrajino in njene kraje v celotnem kulturno geografskem ambientu v tem delu Slovenije, moramo novo knjigo razočarano odložiti. V nadaljnjem želim opozoriti vsaj na nekatere najbolj vidne pomanjkljivosti, zlasti iz geografskega vidika.

Naj začnem z najbolj upadljivo pomanjkljivostjo, to je s priloženo splošno karto (str. 40), ki današnjemu stanju v prezentiranih pokrajinah severovzhodne in vzhodne, večinoma subpanonske Slovenije ne odgovarja več, ne kartografsko ne vsebinsko. Takšna, kot se nam ponuja, se je že preživela in ne more več služiti svojemu namenu. Že naslov karte »Splošni zemljevid z Obsoteljem« ne napoveduje celotnega obravnavanega ozemlja. »Splošni zemljevid« — katerega ozemlja? Na njej je za današnjo rabo zlasti pomanjkljivo cestno omrežje, saj manjka cela vrsta že dolgo moderniziranih cest, ki so tudi za turistično informacijo nujno potrebne. Nadalje je nepravilna in vprašljiva razporeditev nekaterih gorskih imen, npr. za Konjiško goro ali Haloze; napačno je nakazana smer, tako imajo na zemljevidu Haloze meridionalno smer. Sotlo čitamo le v hrvaškem imenu. Neupravičena je tudi nedosledna raba pisave za nekatere toponime, tako so npr. Ruše, Lovrenc na Pohorju ali Rače označene z drobnimi črkami kot majhni kraji Studenice, Makole ali »Sv. Trojica« z velikimi črkami. To odvrča bralce od resničnosti. Zemljevid uporablja za nekatere kraje prejšnja svetniška imena, kot so Sv. Lenart, Sv. Lovrene, Sv. Trojica, Sv. Andraž, Sv. Jurij za Šentjur pri Celju, kar že dolgo ni več v rabi, ne uradno ne v vsakdanji praksi. Danes ne moremo več uporabljati zemljevida, ki navaja še stara imena za nekatere vrhove, kot npr. Urška ali Kopa. Pravda o Uršlji gori ali Urški je že razčiščena. Na Pohorju poznamo Veliko in Malo Kopo. Ime Meža pri Dravogradu kot del kraja je le zaselek. »Šmartno« pri Gornjem gradu na karti je verjetno Šmartno ob Dreti itd.

Po dolgih letih naglega fiziognomskega in strukturnega preobražanja naše pokrajine je nedopustno uporabljati takšno, že zastarelo in kartografsko ter vsebinsko pomanjkljivo karto iz leta 1946, ki ji je osnova karta pred II. svetovno vojno, ter jo nuditi za orientacijo ne samo široki jugoslovanski javnosti, temveč tudi domačinom. Ali v uradništvu res ne bi mogli dobiti primernejše osnovne karte! Geodetska uprava je npr. pred kratkim pripravila novo karto severovzhodne Slovenije v merilih 1:200 000 ter 1:400 000; obstajajo še druge karte, npr. Verkova karta Slovenskih gor in Prekmurja.

Tudi glede ostalih treh priloženih skic posameznih vinogradniških območij so upravičeni prigovori, čeprav bolj ustrezajo namenu kot splošni zemljevid. Po naslovu sodeč bi pričakovali, da bodo točneje označeni znani večji vinogradniški okoliši, kakor jih s posebnim znamenjem napoveduje

legenda. Tako je npr. na skici radgonskega vinogradniškega območja to opazno le pri Selcah pod Zavrhom (str. 10), na skici haloškega vinorodnega območja ustreznega simbola sploh ni (str. 28), čeprav so pri Podlehniku obsežni novi nasadi. Sicer pa je znak za »vinogradniški ambient« za prikaz prostorske razmestitve vinogradništva premalo zgovoren.

Značilnost Naših vinskih goric so nadalje številne idealizirane trditve, ki nikakor ne sodijo v solidnejši turistično gospodarski informativni zbornik. Ali ni pretirano reči pri opisu Polenšaka (str. 30), da je v tamošnjih »gozdovih vse živo od divjačine«, da »v Ljutomerskih goricah nad dimniki s slamnatimi strehami gnezdiijo štorkele« (str. 5)? Kaj naj rečemo o formulaciji v knjigi, »da hodijo na kmetije mestne družine, da otrokom kažejo, odkod prihaja mleko, kako se prideluje žito, melje moka« (str. 6)? Menimo, da je trditev... »v kraju Gradišče je 5 kmetij, ki se zanimajo za kmečki turizem« (str. 13) premalo stvarna.

Podobno je z idealizirano podobo ptujske okolice, kjer je... »vsa valovita mestna okolica zasajena s plantažnimi nasadi marelic, breskev, češenj, jabolk, hrušk« (str. 31). Ali lahko rečemo, »da je Lenart v Slovenskih goricah starodaven trg sredi vinorodnih goric« (str. 12)? Prav lenarška okolica ima, kot vemo, razmeroma malo vinogradov. Pri opisu Rogatca beremo, da »ima lovec bogato izbiro srnjadi, divjih prašičev, zajcev, fazanov in nekaj gamsov« (str. 45). Pravi lovski eldorado! Tudi pri Viršanjcih na Kozjanskem je vse v redu, saj »trpijo samo zaradi slabih cestnih zvez« (str. 48).

V Naših vinskih goricah je tudi več stvarnih napak in netočnosti. Vprašljivo je, ali »je Ptuj največje mesto kmetijske Prlekije« (str. 31). Dalje »Panonsko obrobje« (str. 41) in »Slovensko vinogorje« (str. 3) nista obči geografski imeni. Nejasno sta pojmovani imeni Dravsko in Ptujsko polje (str. 31). Težko je priševati k Apaški ravnini Šentilj, Jarenino, Jakobski dol, kakor to čitamo v knjigi (str. 38). Tudi trditev, da »leži Zgornji Duplek med številnimi kraškimi kotanjami in vrtačami« (str. 15) je v takšni formulaciji le prehuda. Površno so imenovane tudi nekatere tovarne, npr. »Tovarna aluminija« ali »Taninka« (str. 33). Pravilno se glasita: Tovarna glinice in aluminija Boris Kidrič in Konus, usnjarski kombinat Slov. Konjice, obrat Zaščit.

Knjigo označuje tudi površnost v razporedbi tekstov. Pri opisu Borla je npr. omenjena Gomila v Slovenskih goricah, ki se sicer dviga pri Juršincih (str. 30). Vrh Kicar z rojstno hišo Jožeta Lacka je v knjigi pri opisu Kapele (str. 19)! Pomešani so teksti in naslovi pri nekaterih slikah. Pri opisu Rogaške Slatine v tekstu »o shujševalnih kurah« (str. 45) nazadnje res ne vemo, kakšne kure so mišljene. Na str. 31 beremo pri opisu Boča: ... »na vrhu stoji razgledni stolp, odtod je prelep razgled na Spodnjo Štajersko... do vzhodnega dela Graza«. Zakaj pogrevamo zgodovinsko pridobljeni pojem o Spodnji Štajerski, ki ima za nas Slovence dokaj pejorativen prizvok?

Naj opomnim še na prebogosto rabo okrasnih pridevnikov kot npr. »zeleni vinogradi« ali »zelena polja« (str. 5), ... »Slovenske gorice se kopljejo v soncu« (str. 3, 5) in druga epiteta ornantia, ki se pogosto ponavljajo, kot da bi bili klišeji iz romantičnih opisov v preteklosti. V običajnih prospektih so razumljivi in pogosti, v našem primeru pa geografsko kaj malo povedo, če ni v njih konkretne geografske vsebine.

V knjigi pa ni le mnogo geografskih pomanjkljivosti, temveč so tudi zgodovinske in druge splošno kulturne laksnosti in netočnosti. Ali ni pretirano reči pri opisu gradu Borl (str. 30), da »je tam stoloval kralj Matjaž«! Na str. 47 beremo, da so pri Bistrici ob Sotli »Turki pobili leta 1475 domačo vojsko«. Kakšno? Nič pa ni rečenega o spopadu in porazu puntarskih kmetov leta 1573, in letos praznujemo 400-letnico tega! Kako je razumeti na str. 41 trditev, »da je rimska cesta vodila skozi Rogaški okraj« (Rogaški okraj z veliko začetnico!). Vprašljivo je tudi, ali je bil zadnji slovenski tabor na Kapeli leta 1870, kot to beremo v knjigi na str. 21. »V Mestninu rojeni slovenski književnik Jakob Sket« (str. 41) se pravilno imenuje Jakov Sket.

Pri opisu Negovskega jezera (str. 17) bi sodilo opozoriti bralce na negovski grad, ker vodnik omenja druge gradove: Borl, Statenberg, Dornavo,

Hrastovec, Vurberk in druge. Če pa že govorimo o vurberškem gradu, bi bilo treba le opozoriti, da je bil v zadnji vojni porušen. Vidmu, ki je »znan po narodni zavednosti in naprednem gibanju« (str. 15), pripisuje avtor le prevelik pomen. Po takšni formulaciji bi drugi kraji v Slovenskih goricah ne bili to! Podobno bi mogli reči o Ormožu, kjer beremo med drugim, »da je središče politično kulturne oblasti« (str. 27). Kakšno vlogo pa imajo potem Ljutomer, Radgona, Lenart, Ptuj?

To bi bile le nekatere najbolj evidentne geografsko zgodovinske pomanjkljivosti. O drugih, zlasti o nedosledni rabi velikih in majhnih črk pri krajevnih in stvarnih imenih, samovoljnem mešanju tekstov, turistično informativnih laksnostih, neupravičeni interpolaciji tekstov iz prospektov brez prave miselne zveze ter še o čem drugem ne bi govorili, čeprav je tudi tega precej.

Ceprav so »Naše vinske gorice« namenjene široki javnosti in ne želijo biti strogo znanstvene ter tudi ne pretendirajo za geografsko celovito podobo pokrajine, temveč želijo biti le turistično-gospodarsko informativni vodnik, v njih koncipiranju ne bi smeli iti mimo znanstveno trdnih in dognanih stališč ter dejstev. Knjiga želi popeljati turiste po pestri kulturni pokrajini in jim predstaviti njene kraje, zato morajo biti še tako preprosti opisi geografsko točni. Tega pa v knjigi ni čutiti. V Naših vinskih goricah je mnogokaj problematičnega, napačnega in nedorečenega, kar ne prenese ne geografske, ne zgodovinske in druge strokovne kritike. Je primer gospodarsko turističnega vodnika, kakršen ne bi smel biti. Škoda, da je postal zaradi vsega tega dober namen, ki si ga je uredništvo zastavilo, problematičen. Naše vinske gorice prikazujejo kraje v vinorodnih pokrajinah severovzhodne Slovenije in v obrobju ob Sotli v dokaj neprimerni in pogosto izkrivljeni podobi. Turisti, ki bi jih obiskali, bi bili precej razočarani. Na mnogih mestih bi se srečali z nedejanskim stanjem. Tudi pristopu in pripravi bodoče »vinske ceste«, kar je tudi namen knjige, s tem ni niti najmanj pomagano. Stvarna in znanstvena zahtevnost mora ostati tudi v takšni ediciji neoporečna.

Pripombe, ki sem jih navedel, so mišljene kot vzpodbuda pri pripravljanju še drugih podobnih in vsekakor potrebnih vodnikov po naši zemlji. Geografom pa naj bi bile v opozorilo, da kritično spremljajo izdajo takih publikacij, ki jih sodobno življenje upravičeno zahteva, pa jih nekateri potem realizirajo strokovno neodgovorno in pogosto le iz komercialnih razlogov.

M. Zgonik

Krajša poročila o geografski književnosti o Sloveniji

Igor Vrišer, The Pattern of Central Places in Yugoslavia. Tijdschrift voor econ. en soc. geografie, Amsterdam, sept./okt. 1971, str. 290—300.

V razpravi je avtor predstavil mednarodni strokovni javnosti rezultate svojih raziskav centralnih krajev v Jugoslaviji, ki jih je domači strokovni javnosti posredoval že z več objavami doma, predvsem v »Ekonomske revije« 1969.

Igor Vrišer, Vplivna območja jugoslovanskih mest in drugih središč. Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1972, strani 142, 19 grafikonov, številne tabele, angleški izveček.

Vrišer je svoja dosedanja proučevanja centralnih krajev v Jugoslaviji razširil še na njihova vplivna območja. Zajel je v proučevanje predvsem gravitacijska območja najpomembnejših mest (Ljubljane, Maribora, Zagreba, Reke, Splita, Osijeka, Banja Luke, Sarajeva, Tuzle, Mostarja, Subotice, Novega Sada, Beograda, Niša, Titograda, Prištine in Skopja). Proučitev je vsebinsko in metodološko nova in originalna, na žalost njenih rezultatov v celoti doslej ni bilo mogoče objaviti razen v interni izdaji Filozofske fakultete v 50 izvodih. Pač pa študijo pri-
naša v skrajšani obliki ta »Geografski vestnik«.

Anton Cevc, Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev. Oprema, likovna ureditev in risbe Vlasto Kopač. Založila Državna založba Slovenije, Ljubljana 1972, strani 96, risbe v besedilu, 70 fotografij v prilogi.

Studija ima izrazito etnografski značaj in se bo vzorno dopolnjevala z dosedanjimi in prihodnjimi geografskimi, gospodarskimi in turističnimi proučitvami te naše zares »velike« in svojevrstne planine.

Boris Kuhar, Odmirajoči stari svet vasi. Poljudno znanstvena razprava. Redna knjiga Prešernove družbe, Ljubljana 1972. Strani 218.

Knjižica, ki pomeni poljudno prirejeno izdajo avtorjeve doktorske disertacije, obravnava, predvsem z vidika etnografa (ljudskega stavbarstva, gospodarstva, prehrane, noše in šegi), Škocjanske hribe, zaostalo in odmaknjeno področje na Dolenjskem, med Turjakom in Radenskim poljem). Bogata je z nabranim gradivom, ki je bilo svoj čas tudi razstavljeno na posebni razstavi Etnografskega muzeja v Ljubljani. Dobra stran knjige, v razliko z marsikaterim drugim, bolj »nabiralniški« etnografskim delom, je v aktualizaciji tematike, saj se razen z gospodarstvom s te strani avtor precej ukvarja tudi s pojavom deagrarnizacije (prim. odstavek »Ko kmet ni več kmet«).

France Planina, Skofja Loka s Poljansko in Selško dolino. Izdal in založil Odbor za proslavo tisočletnice Loke decembra 1972. Strani 197.

Knjiga je popravljena in dopolnjena, tako po vsebini kakor po opremljenosti, izdaja zaslužnih avtorjevih knjižic »Skofja Loka z bližnjo okolico« in »Poljanska in Selška dolina«, ki ju je izdala Mladinska knjiga v Ljubljani leta 1962.

Milan Natek, Vpliv industrializacije na agrarno pokrajino v Velenjski kotlini. Zgodovinski časopis XXV, 3/4, 1971, str. 251—270.

Gre za avtorjev referat na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Velenju. Preoblikovalni vplivi industrializacije so predstavljeni v proučitvi razvoja zemljiškoposessnih razmer v razdobju 1880—1960, sprememb v zemljiških kategorijah v razdobju 1826—1969 ter rasti prebivalstva in števila hiš v razdobju 1869—1970.

Milan Natek, Zaposlovanje delavcev s celjskega področja v tujini. Celjski zbornik 1971—1972, str. 145—180.

Avtor, ki se je že v več svojih prispevkih ukvarjal z demografskimi in še posebej z migracijskimi pojavi na celjskem območju, nam v tej študiji izčrpno predstavlja pojav »zdomstva« na tem področju.

Milan Natek, Uticaj deagrarnizacije na prirodno i migracijsko kretanje stanovništva u SR Sloveniji u periodu od 1961 do 1970 godine. Zbornik na jugoslovenskiot simpozium za problemite na selskite naselbi i zemlodelskoto proizvodstvo. 11., 15. maj 1972 Ohrid. Skopje 1972, str. 61—75.

Anton Sore, Počitniške hišice in počitniška naselja v porečju Savinje. Celjski zbornik 1971—1972, str. 451—475.

Vladimir Bračič, Razvojni problemi družbenega sektorja kmetijstva v SR Sloveniji ob primeru kmetijskega kombinata Ptuj. ČZN, Maribor, Nova vrsta, 8 (XLIII), 1972, 1, str. 75—99.

Ena od redkih slovenskih geografskih študij o socialističnem sektorju kmetijstva.

M. Zgonik, Delež falske graščinske posesti pri razvoju gospodarstva in preoblikovanju pokrajine na lovrenškem in ruškem Pohorju v 19. stoletju. ČZN, Maribor, Nova vrsta 8 (XLIII), 1972, 1, str. 75—99.

Ceprav v bistvu zgodovinska, je študija zelo pomembna za razumevanje novejšega razvoja kulturne pokrajine v tem delu Pohorja. Razloži nam marsikatero potezo te pokrajine, ki je bila pod konstruktivnim ali destruktivnim vplivom falske graščinske posesti (glazute, fužine, ogljarstvo, trgovina z lesom, žage, drčje, pogozdovanje, osnove industrije v Rušah itd.).

Vanek Šiftar, Vas Motvarjevci in njeni prebivalci. ČZN, Maribor, Nova vrsta, 7 (XLII), 1971, 2, str. 294—319.

V študiji so objavljeni rezultati avtorjevih terenskih, sociološko-etnoloških raziskav v eni od najsvojevrednejših vasi severovzhodnega Prekmurja s pretežno kalvinskim prebivalstvom.

Peter Fister, Naselbinske oblike od Jezerskega do Bitenj. Kranjski zbornik 1970, izd. skupščina občine Kranj, 1970, str. 268—287.

Ob dobrem poznavanju dosedanje literature (Melik, Ilesič, Mušič) postavlja avtor razprave obilo lastnih ugotovitev in domnev. O nekaterih med njimi bo treba seveda še razpravljati. Tako je razprave vredna avtorjeva podmena o »dominantni legii gorenjskih gruščastih vasi, morda je tudi »kolonizacijski značaj« vrstnih in občestnih vasi preširoko zajet.

S. I.

Bogdan Kavčič, Zdomci in domovina. Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije — Center za raziskovanje javnega mnenja, zvezek 32, Ljubljana 1971, 47 strani.

Problematika izseljevanja, zaposlovanja in vračanja naših delavcev iz tujine v domovino postaja iz leta v leto aktualnejša. V knjižici so podane razčlenitve in analize ankete, ki je konec leta 1970 zajela naše zdomce, ko so ob novoletnih praznikih prihajali domov na dopust. Ker se tudi geografija s svojimi raziskavami dotika vrste problemov, ki so neposredno pogojeni z našimi zdomci, zato bo našel v knjižici vsakdo, ki se bo še v prihodnje spoprijemal s prikazovanjem in z razvozljanjem vzrokov in posledic te problematike, vrsto zanimivih dognanj in koristnih napotkov in usmeritev za delo.

M. N.

Iz geografske književnosti o Jugoslaviji

Stjepan Mikulec, Mjesto i značaj akumulacija i prevođenja voda u daljem rešavanju problema voda u Jugoslaviji. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Radovi XLII, odjeljenje tehničkih nauka, knjiga 2, Sarajevo 1972, str. 49—69 (1 karta in 1 diagram).

Sodobno vodno gospodarstvo potrebuje čim bolj stalne vodne razmere v teku leta. Stalno naraščajo tudi potrebe po vodi za prebivalstvo, industrijo, elektrogospodarstvo, kmetijstvo, transport itd. Naravni vodni režim je mogoče izboljšati s akumulacijami v porečjih in s prevajanjem vode iz porečja v porečje. Avtor analizira možnosti za akumulacijo vode v Jugoslaviji in za razporejanje vode po porečjih ter probleme, ki bi pri tem nastali. Tabelarično so prikazane hidrološke razmere glavnih rek in porečij. Predstavljeni so poprečni pretoki za zimsko in poletno obdobje ter za vse leto, dalje so prikazane zelo visoke in srednje nizke vode, izračunano pa je tudi razmerje med nizkimi in visokimi vodami.

Dosedanje raziskave o možnostih za akumulacije so opravljene predvsem za elektrogospodarstvo, manj za splošne vodnogospodarske potrebe. Prikazane so prostornine obstoječih in projektiranih akumulacij po rekah in porečjih ter stopnja izravnosti vodnega režima, ki je že dosežena ali jo je mogoče doseči z izgradnjo predvidenih akumulacij. V celoti imamo v Jugoslaviji tri področja z večjimi problemi pri urejanju vodnega režima. To so porečja Save, Morave in Vardarja z majhnim specifičnim odtokom v nasprotju z jadranskim porečjem, kjer je odtok skoraj dvakrat večji. Ker vseh predvidenih akumulacij ne bo mogoče zgraditi, je avtor mnenja, da bo toliko bolj narasla potreba po prevajanju vode iz porečja z manjšo porabo in ugodnejšimi hidrološkimi pogoji v porečje, kjer so razmere prav nasprotno. Vsi načrti za sedaj predvidevajo le prevajanje vode iz jadranskega v črnomorsko porečje. Za smotrno izrabo vode pa so potrebni obsežni vodnogospodarski načrti, ki jih predstavljajo tako imenovane vodnogospodarske osnove nižjega in višjega reda. Takšno osnovo bi bilo treba po avtorjevem mnenju čimprej pripraviti in sprejeti za celotno Jugoslavijo, da bi lažje načrtovali tudi po posameznih porečjih.

P. Habič

Miodrag Pavičević, Saobraćajna geografija Jugoslavije, Beograd 1971.

Knjiga je odobrena za tisk kot učbenik in izdajatelj ji že v spremni besedi obeta zelo široko uporabnost: za študente prometne fakultete, slušatelje višjih in srednjih prometnih šol in celo za šole učencev v gospodarstvu; služila naj bi kot pomožna literatura na ekonomskih fakultetah in na raznih srednjih šolah. Knjigo naj bi uporabljali vsi, ki so neposredno ali posredno vezani na prometno problematiko. Takšna stremjenja seveda nalagajo knjigi širše naloge in odgovornost, posebno še, ker je učbenikov in druge literature o geografiji prometa malo, problematika pa je vedno bolj aktualna.

Avtor je snov razdelil na tri poglavja, prvi dve, geografski prostor in prebivalstvo SFRJ ter razvojne faze in proizvodni rajoni obravnavata splošno regionalno geografsko in zgodovinsko predstavo Jugoslavije (50 strani), tretje pa promet v SFRJ (85 strani). Prvi dve poglavji sta preobširni, preveč splošni in elementarni za to, da bi ponovili neka regionalno geografska dejstva

na visokošolski ravni, pa spet preskromni, da bi na novo ustvarili potrebno podoben tem, ki jim je knjiga namenjena.

Cetudi je knjiga recenzirana, je napak in spodrseljajev ter nedopustnih posploševanj več, kot jih prenese odmerjen prostor za to oceno (primeri: Vrhnik, kar pomeni Vrhnika; naša meja z Italijo in Avstrijo je prirodna; Jadransko morje je povezano z notranjostjo z dobrimi prometnimi zvezami, delo natančno omenja staro emigracijo, novo pa le mimogrede in nekako sramežljivo). Za nas je vsekakor boleče in nedopustno dejstvo, da nadrobno govori o naših manjšinah v Bolgariji, Grčiji, Romuniji in celo Albaniji, prezre pa Slovence v Italiji in Avstriji in na Madžarskem in tudi Gradiščanske Hrvate.

Tretji, prometni del dokaj informativno obravnava posamezne vrste prometa, omenja njih razvoj, glavne prometne smeri in njih pomen za osebn ali tovarni promet, perspektive posameznih vrst prometa in industrijo prometnih sredstev. Snov je bogato opremljena z raznimi, žal, golimi statističnimi podatki. Spričo tendence, da bi nudila čim več podatkov, pa je knjiga čisto bolj suho poročilo, včasih tudi patriotični prospekt, kot učbenik. Iz knjige, na kratko povedano, izzveni, da je priroda močno naklonjena razvoju prometa, mi pa smo to vsestransko izkoristili. Namesto obširnih deskripcij čisto močno pogrešamo kritične obdelave snovi, primerjave med posameznimi prometnimi sredstvi in tudi primerjave z deželami po svetu, da bi videli, kje smo. Skoda, da niso številni podatki prikazani tako, da bi npr. videli, kako potuje blago, kam potuje, pa tudi odnos med vrsto blaga in prometnimi sredstvi, veličino prometa v tonskih kilometrih itd. Knjiga je bogato opremljena s slikami, med njimi je žal mnogo takih, ki nič ne povedo. Tudi kartografski material je v veliki meri slabo izbran (str. 59), čisto bi celo lahko služil za primer, kakšne ne smejo biti karte (str. 66). Skoda, da spričo tolikih strani skic študent le ne more videti primerov, kako se grafično prikazuje promet.

Zaradi pomanjkanja tovrstnih učbenikov, bodo knjigo kot pomožno literaturo uporabljale tudi razne slovenske visoke ali višje šole. Bralci bodo našli v knjigi mnogo zbranega materiala, dodan je tudi skromen seznam literature in virov.

Marjan Žagar

Sozialgeographische Probleme Südosteuropas. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie. Wirtschaftsgeographisches Institut der Universität München. Band 7, Kallmünz/Regensburg 1973.

Cilj te številke revije s prispevki avtorjev iz šestih držav je predstaviti prostorske aspekte socialnoekonomskih sprememb v deželah jugovzhodne Evrope. Rezultat tesnega sodelovanja nekaterih jugoslovanskih geografskih institucij z izdajateljem te revije, Gospodarsko-geografskim inštitutom univerze v Münchenu, je zlasti veliko število prispevkov naših geografov.

Ivo Baučič v svojem članku »Struktura in problemi izseljevanja jugoslovanskih zdomcev v tujino« podaja pregled emigracijskega razvoja in poreklo številnih jugoslovanskih zdomcev v Evropi, posebno v ZR Nemčiji. Podani so vzroki takšnega razvoja zdomstva in posledice, ki so v veliki meri za nas negativne.

V članku »Regionalni tipi populacijskega razvoja na Hrvaškem med l. 1953—1961« podaja Ivan Crkvenčič prostorski prikaz razvoja prebivalstva v SR Hrvatski, pri čemer razvrsti občine v šest razvojnih tipov.

Podobno problematiko obravnava prispevek Mladena Friganovića »Socialnogeografski pogled na prostorsko mobilnost in strukturo jugoslovanskega prebivalstva«. Notranje migracije v jugoslovanskem prostoru je avtor razdelil na šest tipov glede na gostoto prebivalstva, prirodni prirastek, ekonomski razvoj in prostorsko mobilnost.

Vladimir Klemenčič v članku »Prostorska diferenciacija in propad stare klasične strukture slovenskega prebivalstva« govori predvsem o ob-

močjih koncentracije prebivalstva in o območjih praznjenja, s posebnim oziranjem na spreminjanje deleža kmečkega prebivalstva. Svoja izvajanja opira avtor na kvalitetni prikaz demografskih premikov v nekaterih naseljih v Brkinih, Suhi Krajini, na Gorenjskem in Goriškem.

Vsebinsko in kartografsko bogat je prispevek Vladimirja Klemenčiča in Karla Rupperta »O prostorskem pomenu osnovnih funkcij v gospodarsko-geografski strukturi Slovenije«. Na osnovi trinajstih kart o razvoju prebivalstva, slovenskih zdomcih, razvoju hiš, zaposlenih v industriji in dnevni migraciji delovne sile, turističnem prometu, počitniških hišah in o vplivnih območjih in strukturi šol v SR Sloveniji, avtorja prikazujeta rezultate številnih geografskih raziskav, opravljenih pri nas v zadnjih desetih letih.

Igor Vrišer podaja kratko sintezo iz svoje študije o malih mestih v SR Sloveniji v članku »Mesta v Sloveniji — Nekatere značilnosti mestnega omrežja, razvoja in socialnoekonomskega pomena mest«. Prikazuje razvoj mest, stopnjo urbanizacije in hierarhijo mest. Ob tem pa se dotakne tudi socialnoekonomske strukture slovenskih mest glede na narodni dohodek in poklicno strukturo zaposlenih.

Poleg navedenih študij naših geografov so v publikaciji še prispevki I. Penkova iz Bolgarije »Gospodarsko-geografske spremembe v ljudski republiki Bolgariji«, S. Pouloupoulosa iz Grčije o »formiranju in razvoju grške kulturne pokrajine«, A. Türkoglua iz Turčije »Razvojne tendence v izrabi tal v turškem kmetijstvu«, Romuna I. Valcea »Urbanizacija in rurbanizacija v Romuniji«, Madžara I. Berenyia »Spremembe v prostorski strukturi kmetijstva v okolici Kiskörösa in Madžara J. Kolte o »vaškem okrožju v komitatu Baranya«.

Sedma številka te revije sicer ni prvi primer sodelovanja naših geografov v njej, predstavlja pa glede na obsežen znanstveni prikaz problematike o našem prostoru velik doprinos k objektivnemu seznanjanju mednarodne javnosti.

Mirko Pak

Panče Kiroški: Prirodno-geografski regioni vo SR Makedonija. Ekonomski institut na univerziteti Skopje, Skopje 1970, (II) + 2 + 212 strani in 3 kartogrami v prilogi.

V okviru raziskovalnega projekta »Ekonomski rajoni v SR Makedoniji« bodo izdelali osem tematsko zaokroženih elaboratov. Trije iz tega sklopa raziskovalne tematike so bili že zaključeni in objavljeni, zato lahko naše bralce o tem na kratko informiramo.

Delo prof. dr. P. Kiroškega ima poleg uvodnih opredelitev še dve poglavji. Avtor pravi, da je prirodno-geografski rajon določena, zaokrožena prirodno-teritorialna celota, ki ima geomorfološko, geološko, klimatsko itd. individualnost. Relief in podnebje mu služita kot vodilna indikatorja, nanju pa se naslanjajo še drugi (npr. rastje, prst, vodovje). Po reliefni izoblikovanosti je Makedonija razdeljena na štiri območja (rodopsko, pelagonijsko, šarsko in vardarsko), po podnebnih značilnostih pa v tri regije (zahodno, vardarsko in vzhodno podnebno območje).

V drugem delu študije so podani vsi trije prirodno-geografski rajoni SR Makedonije (vzhodni, vardarski in zahodni), in sicer s podrobno utemeljenimi razčlenitvami na mikrorajone, katerih je v tej naši najjužnejši republiki 19 po številu. In sploh je avtor posvetil opredelitvam in opisom mikrorajonov (prirodno-geografskim) glavno pozornost, saj iz njih izvemo kar se da največ o njihovi geološki in petrogrfski zgradbi, o reliefu in rudnem bogastvu, o njihovem podnebnju in rastju, hidrogeografskih oznakah itd. Studija prof. Kiroškega je pomemben prispevek h geografskemu poznavanju osnov tako raznolikega predela naše države, kot ga v svojih današnjih mejah zajema SR Makedonija.

M. Natek

Nikola Uzunov: Industriskite centri i reoni vo SR Makedonija. Ekonomski institut na univerzitetot vo Skopje, Skopje 1970, (IV) + IV + 209 strani.

Za boljše razumevanje prenekatega sodobnega geografskega preoblikovanja Makedonije nam bo nadvse dobrodošla Uzunova knjiga z gornjim naslovom. V njej avtor dokaj podrobno razčlenjuje strukturo in razmestitev a) štirinajstih *industrijskih središč* (sem so prišteta mesta, ki imajo nad 1000 v industriji zaposlenih ljudi in kjer vrednost neto proizvodnje v industrijskih dejavnostih presega 10 milijonov din), b) *industrijskih naselij* (teh je 19; imajo od 200 do 1000 v industriji zaposlenih, vrednost neto proizvodnje v industriji se giblje med 2 do 10 milijonov din) in c) *naselja z industrijskimi obrati*, katerih je v Makedoniji 47 (v to skupino so uvrščena naselja ali mesta z do 200 industrijskimi delavci, katerih vrednost neto proizvodnje znaša do 2 milijonov din).

Nadalje je v študiji prikazana oskrba industrije s surovinami kakor tudi distribucija makedonske industrijske proizvodnje. Posebno pozornost zasluži pregled razvoja *industrijskih rajonov*, to je območij, ki imajo nad 10.000 v industriji zaposlenih (skopski, pelagonijski, severozahodni industrijski rajon), kakor tudi *industrijskih mikrorajonov* (to so območja od 3 do 10.000 industrijskih delavcev in z vrednostjo neto proizvodnje v industriji od 30 do 100 milijonov din). Le-teh je pet: kumanovski, titoveški, severovzhodni ali rudarski, jugozahodni in južni industrijski mikrorajon. Po rajonih je nadalje prikazana struktura in razmestitev velikih obrtnih (proizvodnih) obratov, kakor tudi predvidevanje bodočega razvoja industrije v SR Makedoniji. Delo, ki v glavnem temelji na prikazu razvoja in stanja makedonske industrije v letu 1966, predstavlja tudi za (regionalnega oziroma družbenega) geografa izvrstno dopolnilo k dosedanjemu poznavanju SR Makedonije.

M. Natek

Lazar Sokolov, Naseleni mesta vo SR Makedonija. Demografski i ekonomski istraživanja. Ekonomski institut na univerzitetot vo Skopje. Skopje 1970, (IV) + 288 + (II) strani + 19 kartogramov v prilogi.

V naslovu knjige nakazano problematiko je avtor analiziral v petih zajetnih poglavjih. V prvem je orisana splošna karakteristika makedonskih naselij (velikost, geografski položaj in nadmorska višina, njihova infrastrukturna opremljenost), medtem ko je v naslednjih dveh poglavjih podana zaposlitvena struktura njihovega prebivalstva (materialna osnova gospodarstva, delovna sila, narodni dohodek po naseljih, gospodarske funkcije naselij idr.). V četrtem delu knjige so prikazana naselja po pomembnosti negospodarskih dejavnosti (administrativna, kulturno-prosvetna in naselja z zdravstvenimi funkcijami). V sklepnem poglavju knjige pa so podana centralna naselja in njihova gravitacijska območja. Povedati pa moramo, da je celotno delo zasnovano bolj na opisu oziroma na interpretaciji različnega statističnega gradiva, zato nam ob prebiranju knjige ne izstopajo izraziteje prostorske razlike v genezi in spremembi funkcij posameznih območij oziroma v njihovih naseljih.

M. Natek

Francis W. Carter, »Dubrovnik (Ragusa). A Classic City-State«, 1972, Seminar Press. London in New York, XXXI in 710 strani ter 128 ilustracij.

Vsekakor zasluži zajetno zgodovinsko-geografsko delo o Dubrovniku, izpod peresa londonskega geografa F. W. Carterja, pri nas veliko pozornosti. Knjiga je vzbudila tudi drugje po svetu zanimanje, žela pohvale in nemška geografska revija *Geoforum* ji je dodelila zlato medaljo.

Tisoč dvesto letna preteklost relativno majhnega mesta, pravzaprav mestne države Dubrovnika (Raguse) ni zanimiva le za zgodovinarja, hvaležno raziskovalno področje je tudi za geografijo. S svojimi 4 do 7 tisoč prebivalci

za mestnimi zidovi je sodila nekaj časa med najbolj ugledna mesta Evrope. Majhna mestna država (renesančna polis, civitas) je znala spretno izkoristiti svoj položaj med velikimi silami Bizancem, Saraceni, Turki, Benečani, Srbi in Madžari. Močno pomemben je bil razvoj in usmeritev gospodarske osnove, predvsem namenjene proizvodnji za trgovino in izmenjavo v širokem prostoru, pomorstvo in ladjedelništvo ter oskrba s surovinami in delovno silo. Vso to dejavnost je ščitila pretkana diplomacija, iz slabosti ustvarjala svojo moč in mestu omogočala ugodno življenjsko raven, svobodo in kulturni razvoj.

Vse navedene problematike se je vestno in zavzeto lotil avtor in ustvaril, lahko rečemo, briljantno kompleksno historično-geografsko delo. Za uvod je že prej opravil in objavil vrsto solidnih študij, kjer je precizno obdelal posamezne geografske probleme in dejavnosti v preteklosti Dubrovnika (npr. teoretičen doprinos o »Analizi srednjeveške skrbne ekumene« pa o dubrovniškem izvozu, organizaciji trgovine in tekstilni industriji).

Knjiga je razdeljena na 15 poglavij. Prvo predstavlja Dubrovnik s široko okolico, njegove fizično in družbenogeografske osnove vse do današnjega časa, ostala poglavja pa obravnavajo geografijo Dubrovnika po razdobjih (zgodnji, predmanufakturni razvoj; od l. 1204 do l. 1358; od l. 1358 do l. 1500; od l. 1500 do l. 1700; razdobje propadanja in dokončen propad republike). Vsako poglavje je samostojna historično geografska študija, ki obravnava gospodarsko strukturo, prometna pota in smeri izvoza proizvodov, proizvodnjo po posameznih vrstah in količini, trgovino, surovine, delovno silo, teritorialni razvoj, odnos do kolonij in razno obdobjno problematiko. Zadnje poglavje je namenjeno zaključnim povzetkom in predvsem razpravljanju o konceptu mestne države, pomorske države in vloge Dubrovnika kot pomorske mestne države.

Knjiga je bogato ilustrirana. Predvsem je veliko vredna množica dobrih historično-geografskih kart in grafikonov o gospodarstvu in prometu v raznih razdobjih. Številne med njimi so samostojno avtorjevo delo in so zahtevale podrobno delo po virih. To pa daje knjigi še posebno vrednost in ilustrativnost.

F. Carter je med redkimi tujimi avtorji, ki je uporabil in izkoristil tudi vse razpoložljive domače literarne vire in dubrovniški arhiv. Zato je tudi lahko opravil delo tako uspešno in uporabno ne le za tujino, temveč predvsem tudi za jugoslovansko kulturo.

Avtor se je moral pri svojem delu v mnogočem nasloniti na zgodovino in zgodovinsko metodologijo in soglaša s S. Purchasom (17. stol.), da je »zgodovina brez čisto tako zanemarjenega študija geografije bolna, hroma in polmrta«. To pa seveda v obratnem pomenu velja tudi za geografijo. Brez tako tesnega sodelovanja obeh tudi Carterjevo delo ne bi bilo uspešno. Naša domača (jugoslovanska) znanost je zato obogatena s temeljnim zgodovinsko-geografskim delom o Dubrovniku in tudi s primerom metodološko dobre zgodovinsko-geografske obdelave.

Marjan Žagar

Knjiga o italijansko-jugoslovanski meji

Giorgio Valussi, *Il confine nordorientale d'Italia*. Pubblicazioni dell'Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia. Serie »Materiali«, 3, Trst 1972. Strani 336, 9 kart med besedilom.

Valussijeva knjiga o severovzhodni meji Italije, ki je izšla v založbi Inštituta za mednarodno sociologijo v Gorici, nas močno zanima iz dveh razlogov. Najprej seveda že zaradi svoje konkretne vsebine, ki predstavlja stvarno in objektivno zgodovinsko analizo meja in mejnih področij na severovzhodu Italije od rimske dobe dalje vse do danes ter učinkov tega razvoja na nekdanje in današnje upravne in gospodarske spremembe. Njen glavni namen pa je zgodovinsko-razvojno in geografsko-funkcijsko analizirati in

razložiti potek današnje jugoslovansko-italijanske meje. Saj je ravno ta potek, vsaj v nekaterih svojih sektorjih, zgodovinsko zasnovan še v časih, ko so se tu križali interesi podonavskih državnih tvorb (Avstrije) z interesi sil z Apeninskega polotoka (najprej Benetk, zatem združene Italije), medtem ko so nekateri sektorji, zlasti na Goriškem in Tržaškem, brez vsake zgodovinske tradicije in le rezultat kompromisov med današnjima sosedama na tem področju, med Italijo in Jugoslavijo. In če je prvi del knjige povsem zgodovinski, je drugi del izrazito geografski, saj obravnava značilnosti in funkcije nove italijansko-jugoslovanske meje po posameznih prirodno in zgodovinsko-razvojno različnih sektorjih (trbiški sektor, sektor Mangart—Učja, nadiško-idrijski sektor, spodnjebriški sektor, goriški sektor, goriški in tržaški kraški sektor, miljski sektor, nekdanja meja med zono A izpred leta 1954 in Italijo in končno takratna meja med zono B in Jugoslavijo). Še posebej so obravnavani tisti sektorji meje, ki v podrobnem še niso dokončno natančno določeni in so v določenem smislu sporni. Zaključno poglavje knjige pa obravnava geografske posledice mejnih sprememb po drugi svetovni vojni tako v upravni preureditvi obmejnih predelov kot v družbeno-gospodarskih spremembah, ki so jih doživeli. Za spremembe in preureditve na jugoslovanski strani poznamo Valussijeve ugotovitve že iz referata, ki ga je imel avtor na prvem italijansko-slovenskem geografskem srečanju v Vidmu aprila 1971 in ki je bil objavljen istega leta v publikaciji tamkajšnje fakultete tržaške univerze za tuje jezike in literaturo (G. Valussi, *Il riassetto amministrativo ed economico dei territori della Venezia Giulia annessi alla Repubblica Popolare Slovena*. Miscellanea L9, Pubbl. Facoltà Lingue Università di Trieste, Sede di Udine. Udine 1971, str. 245—265).

Valussijeva knjiga je rezultat njegovih predavanj na videmski fakulteti v študijskem letu 1970/71. Namen teh predavanj je bil, da stvarno in izčrpno seznanijo študente (z objavo v obliki knjige pa tudi vso zainteresirano italijansko javnost), z zgodovinskim razvojem vsega tega, marsikdaj v zgodovini spornega obmejnega ozemlja na prehodu iz podonavske Srednje Evrope na Apeninski polotok, ki ga Italijani že nekaj časa imenujejo »Venezia Giulia« in ki je danes združeno s Furlanijo v posebno avtonomno »regijo« Italije, pa tudi z vso aktualno problematiko današnje meje in obmejnih predelov tako na italijanski kakor na jugoslovanski strani. Ta namen je knjiga v celoti izpolnila, saj je avtor v njej vestno zbral in stvarno obdelal vse ustrezno zgodovinsko in geografsko gradivo. Zato bo knjiga odlično služila kot pregleden priročnik vsakomur, ki bo o tej problematiki iskal natančnih in zanesljivih informacij.

Knjiga je seveda napisana z italijanskega vidika. Zato morda tu in tam kako zgodovinsko dejstvo (npr. londonski pakt, medvojno denacionalizacijo slovenskih in hrvaških področij v fašistični eri in pred njo, vlogo Italije po zlomu fašizma v letih 1953—1945, jugoslovansko zasedbo Primorske leta 1945 itd.) vrednoti nekoliko drugače, kakor bi jih avtor z druge strani, ki bi obravnaval isto gradivo. Tudi geografske oči bi lahko tu in tam gledale drugače: vrednosti razvodnega predela med jadranskim in donavskim povodjem kot osnove za nekako »naravno« mejo (pojem, ki ga tudi Valussi v svojem uvodnem poglavju dokaj kritično vrednoti) bi bila verjetno manj v ospredju, bolj pa morda pokrajinska in hkrati precej dolgo stabilizirana etnična meja med subalpsko-subdinarskim gričevjem in predgorjem ter Furlansko nizino.

To pa ne pomeni, da Valussijeve formulacije niso vedno stvarne in objektivne. Saj mu moramo dati prav, ko pravi, da »ne gre za vprašanje ali je meja pravična ali krivična; meja sama ne more biti ne dobra ne slaba, pač pa takšna, kakor na njo gledajo ljudje«. Jasno je, da ne gledajo vsi enako. Toda pogledi se lahko zblížajo ali postanejo celo enaki, če v meji ne gledamo zapore ali zaves, ki sosedo samo razdvaja, temveč posredovalca med njimi. V tem je pa ravno drugi razlog, zaradi katerega je Valussijeva knjiga za nas še posebno zanimiva in to v zelo pozitivnem smislu. Napisana je čisto v duhu nove klime, ki je in naj bi še bolj zavladala ob italijansko-jugoslovanski meji: klima čim bolj odprte meje, čim tesnejšega ekonomskega in kulturnega sodelovanja med sosedama ter tudi čimprejšnje dokončne

pravne ureditve spornih mejnih vprašanj (str. 272). Ker je prevlada takega duha tudi nam, slovenskim geografom, zaželeni cilj, saj si želimo, da bi se ves prostor v naši sosesčini z nami vred razvijal v smeri mirnega, konstruktivnega mednarodnega sodelovanja, in ker smo spoznali v prof. Valussiju in njegovih sodelavcih iskrene pobornike tega duha, smo se, kakor znano, z vso vneto ogleli za naše sodelovanje z geografskim centrom v Vidmu. Tudi knjiga, o kateri poročamo, izpričuje z vsem svojim duhom, da smo ubrali pravo pot.

Zelo hvalevredno je tudi, tako iz načelnih kakor iz praktičnih razlogov, da je avtor svojo knjigo opremil z abecednim seznamom krajevnih imen v italijanščini, slovenščini in nemščini, ter — kolikor je potreba — tudi v srbohrvaščini in (za rimsko dobo) celo v latinščini. V slovenski seznam so uvrščena tudi imena iz Beneške Slovenije, česar v italijanski literaturi doslej nismo bili vajeni. Tudi sicer je Valussi v vseh svojih navedbah glede Beneške Slovenije stvaren in korekten. Tudi v tem se izpričuje zgoraj označeni duh, v katerem je knjiga napisana.

Svetozar Ilešič

Iz tuje geografske književnosti

Alain Lacoste, Robert Salanon: *Éléments de biogéographie*, Fernand Nathan, Paris 1969, 189 strani, 59 diagramov, skic in kart, 8 tabel in 2 svetovni karti prsti in rastja.

Ko je E. de Martonne izdal v okviru svoje obsežne fizične geografije, v njenem tretjem delu, biogeografijo, je z njo dal trdno osnovo za proučevanje vegetacije in živalstva kot dveh pomembnih dejavnikov okolja. Med mnogimi proučevalci, ki so gradili na tej osnovi in razvijali tovrstna raziskovanja v Franciji, so bili H. Gaussen, P. Ozenda, G. Lemée in P. Birot. Njihova dela so mnogo pripomogla k napredku francoske biogeografije. Danes deluje na tem raziskovalnem področju že vrsta mlajših raziskovalcev. Mednje se uvrščata tudi A. Lacoste in R. Salanon, ki se nam predstavljata z obravnavanim biogeografskim učbenikom.

Avtorja v tem svojem delu pojmujeata biogeografijo kot sintetično vedo, ki ne zajema samo geografije, temveč tudi botaniko, zoologijo, pedologijo in klimatologijo. V uvodu sta zapisala, da biogeograf pri proučevanju biosfere išče medsebojne odnose med živimi bitji in okoljem, ki po njunem mišljenju obsega klimatske, edafske in biotske razmere.

Glede na to sta zasnova tudi vsebino knjige. Ker biogeografa zanima v prvi vrsti element življenja, je prvi del knjige posvečen živim bitjem. Naslednja dva dela pa predstavita dva zelo pomembna elementa rastišča: prst in klimo. V zadnjem delu pa so sintetično zajete glavne poteze biocenoz na Zemlji.

Prvi del knjige, ki obravnava živa bitja glede na njihovo razprostranjenost, se deli na dve večji poglavji, v katerih je zajeta razprostranjenost posameznih vrst (horologija) oziroma združb (biocenologija). Avtorja sta s tem dokaj razširila delovno področje biogeografije, saj na ta način vključujeta tudi proučevanje flore, ki sodi v najožje delovno področje botanike. Posamezne vrste (rastlinske in živalske) ter druge taksonomske enote (rodovi, družine itd.) so v primerjavi z združbami manj značilen element pokrajine, zato proučevanja flore ne bi kazalo uvrščati v biogeografijo.

Združbe rastlin in živali (biocenoze), ki dajejo fiziognomiji pokrajine izrazit pečat, so zajete v drugem poglavju prvega dela omenjene knjige. Avtorja sta k proučevanju biocenoz pristopila na zanimiv način. Biocenoze obravnavata po treh kriterijih: fizognomskem, taksonomskem in ekološkem. Na ta način sta lahko zajela vse bistvene poteze ter jasno opredelila funkcijo in položaj vegetacije v pokrajini.

Osnova fiziognomskega kriterija je v tem, da v vsaki rastlinski združbi ena ali več rastlinskih vrst (dominantna vrsta) daje s svojo prevlado zna-

čilen videz celotni združbi. Ta videz v glavnem izvira iz življenjske oblike (forme biologique) prevladujoče vrste (drevo, grm itd.), ne pa iz taksonomske pripadnosti. Zato so tipi rastlinskih sestojev (type de formation) gozd, grmišče, travnik, bolj ali manj neodvisni od floristične zgradbe. To jasno opredeljeno stališče avtorjev naj bi se pri proučevanju vegetacije vedno upoštevalo.

Vendar pa rastlinski sestoji samo z določitvijo dominantnih vrst niso dovolj točno opredeljeni. Tako se npr. na nekem področju razprostira hrastov gozd, ki ima lahko na enem delu tega področja drugačno floristično sestavo kot na drugem, kjer so drugačne rastiščne razmere. Točno ga lahko označimo samo tako, da opravimo popis vrst, ki ga sestavljajo. Avtorja se pri tem naslonita na fitosociološke metode proučevanja vegetacije, ki jih je izdelala sigmatična šola v Montpellierju.

Kot tretji kriterij pri proučevanju biocenoz sta avtorja upoštevala vplive ekoloških dejavnikov na te združbe; tako npr. vpliv reliefa, klime (temperatura, svetlobe, vetra, padavin), prsti (vlage v prsti, deleža mineralnih elementov) in biotske vplive (medsebojno delovanje med živimi bitji, antro-pozoogeneza).

V drugem delu knjige je prikazana prst kot eden od najpomembnejših elementov rastišč. V tem delu so poglavja o nastanku in sestavi prsti, o glavnih lastnostih (teksturi, strukturi, adsorpcijskih sposobnostih in o reakciji prsti), o bioloških značilnostih in o pedogenezi. Na koncu so predstavljeni glavni tipi prsti na zemlji. Pri tej klasifikaciji sta avtorja upoštevala genetski vidik, ki se čedalje bolj uveljavlja v zadnjem času. Osnovan je na razvojnih procesih prsti (npr. zgradbi profila). Glede na to so prsti razdeljene na tri skupine: 1. na nerazvite, 2. slabo razvite in 3. na razvite prsti.

Tudi mikroklimatske razmere, v tretjem delu knjige, so podane z istim namenom kot edafske. Avtorja najprej na kratko pojasnita pojem in metode mikroklimatskih merjenj. Več prostora pa posvečata prikazu mikroklimatskih elementov: sončnemu obsevanju, atmosferski vlagi in vetru. Na zanimiv način prikažeta vplive rastiščnih dejavnikov na mikroklimatske razmere, tako npr. vpliv reliefa na temperaturo, na svetlobo, na vodne razmere in na veter. Na podoben način je obravnavan tudi vpliv prsti in vegetacije. S tem je zelo dobro prikazan prepletajoči se vpliv različnih prirodnih dejavnikov na rastišča.

V četrtem poglavju nam avtorja v okviru klimatskih pasov na zemlji predstavita najvažnejše biocenoze na kopnem. Za vsako od teh biocenoz navajata značilno vegetacijo in živalstvo ter edafske razmere. Na zemeljskem površju razlikujeta: 1. izventropske pasove, 2. aridna področja in 3. tropske pasove. Te pasove delita še naprej na manjše enote; tako npr. delita izventropske pasove na pasove severne in južne polute itd. Žal obravnavata avtorja biocenoze le v okviru teh velikih prostorskih enot, zelo poučen in zanimiv pa bi bil prikaz (vsaj kot primer) biocenoz tudi v manjših prostorskih enotah.

Na koncu knjige avtorja opozarjata, da biogeografija nima samo znanstvene vrednosti, temveč tudi aplikativno. Tako npr. bi morali urejevalci prostora poznati biocenoze, njihovo zgradbo, dinamiko in ekologijo, saj neupoštevanje naravnih zakonitosti biocenoz lahko privede do zelo škodljivih posledic. Ravno tako moramo dobro poznati rastje in živalstvo določenega predela, če hočemo ohraniti naravno ravnotežje, ki je marsikje že porušeno. S temi mislimi avtorja opozarjata, da mora biti vsak poseg v pokrajino dobro premišljen in postavljen na temelje solidnega poznavanja njenih elementov.

Obravnavana knjiga, ki nam na kratek in razumljiv način razloži mnogo dejstva iz biogeografije, je tudi bogato ilustrirana, zlasti z diagrami in kartami. Sama snov je pregledno razvrščena na poglavja, ki imajo na začetku vedno kratek povzetek obravnavane vsebine. Knjigo zaključuje pregled najpomembnejše literature iz biogeografije (zlasti francoske) in seznam terminov, ki so uporabljeni v tekstu.

Lacoste in Salanon sta s tem svojim delom dala sodoben učbenik biogeografije, ki ga bodo s pridom uporabljali geografi in botaniki oziroma zoologi. Zlasti pa bo kot solidna osnova služil za nadaljnje proučevanje in študij na področju biogeografije.

F. Lovrenčak

A. Huetz de Lemp, *La végétation de la terre*. Masson et Cie éditeurs, Paris 1970, 133 strani, 15 črno-belih fotografij in 76 kart, profilov in diagramov.

Tako, kot sta napisala Riley in Young za angleške študente geografije pregleden fitogeografski učbenik (glej poročilo v Geografskem vestniku 1971), je za njihove francoske kolege enako delo opravil Huetz de Lemp s to svojo knjigo.

Avtor je zasnoval knjigo na geslu francoske geografske šole: opisati, prostorsko omejiti, razložiti. Ti trije vidiki so mu vodilo v vseh tistih poglavjih, v katerih prikazuje rastlinsko odejo na zemlji. S takšnim načinom obravnavanja vegetacije zajame vse tiste dejavnike, ki jih mora geograf pri študiju rastlinske odeje upoštevati, da lahko pravilno razloži tudi ta člen geografskega okolja. Prav zato ima knjiga precejšen pomen, ne samo kot učbenik, temveč tudi za razvijajoče se proučevanje rastlinske odeje na zemlji.

V prvem delu knjige avtor najprej na kratko povzame osnovno znanje iz botanike: o sistematski in morfološki klasifikaciji rastlin, o njihovi zgradbi in o življenjskih procesih v njih. V tem delu knjige avtor osvetljuje tudi ekološke razmere; zlasti v poglavju, kjer prikazuje odnos rastlina—podnebje, dokaj izčrpno zajema vse tiste podnebne dejavnike, ki vplivajo na rastne razmere. V posebnih poglavjih obravnava še odnose rastlina—prst in rastlina—druga živa bitja. Tu je zajeto tudi delovanje (pozitivno in negativno) človeka, ki mu avtor pripisuje velik pomen, saj je človek s svojim gospodarjenjem, v stoletjih močno spremenil vegetacijo na zemlji. Pri pravilni razlagi sedanje rastlinske odeje je treba končno upoštevati tudi njen zgodovinski razvoj. Zato avtor na kratko predstavi vegetacijske razmere v kvartarju, nato pomen klimatskih sprememb na rastle in s tem v zvezi sedanje rastlinske areale.

Prvi del knjige zaključuje poglavje o konkurenčnem boju rastlin in o rastlinskih združbah. V njem avtor razloži tudi pojem klimaksa. Na kratko so opisane še vegetacijske karte in profili. Ves ostali del knjige je posvečen regionalnemu prikazu vegetacije na zemlji.

Način prikazovanja rastlinske odeje po posameznih regijah na zemlji je naslednji: na začetku vsakega poglavja avtor prikaže glavne vegetacijske tipe ter njihove najznačilnejše poteze na celotnem obravnavanem področju, nato pa sledi razlaga rasti po posameznih manjših regijah.

Tako avtor najprej predstavi rastlinsko odejo v zmernih in hladnih pasovih, kjer so zastopani tako gozdni kot negozdni tipi rasti. Po prikazu glavnih značilnosti teh tipov rasti avtor preide na njihovo razprostranjenost. Prikazuje rastlinsko odejo v zmernem pasu Evrope in v mediteranskih deželah ter vegetacijo subtropskih in zmernih področij južne polote. V naslednjem poglavju je zajeta rastlinska odeja tropskega vlažnega pasu: tropski dežni pragozd in savana. Sledijo regionalni prikazi rasti v gorah tropskega pasu in v tropskih širinah Afrike, Amerike in Oceanije.

Knjigo zaključuje četrto poglavje, ki obravnava rastle aridnih in semi-aridnih področij Sahare in njenega obrobja, suhih in polsuhih predelov Azije in Severne Amerike ter suhih predelov južne polote.

Poleg prikazov rastlin, ki tvorijo posamezne vegetacijske tipe, so v vseh poglavjih zajeti tudi tipi prsti in klimatske razmere, ki so povezane z obravnavanim rastjem. Pri prsti je na kratko razložena zgradba profila in nekatere kemične in fizikalne lastnosti. Značilni profili prsti so prikazani tudi grafično. Na podoben način kažejo pluvio-termični diagrami podnebne razmere področij, ki jih porašča obravnavana vegetacija. S temi diagrami, pro-

fili prsti in drugim ilustrativnim gradivom (kartami, vegetacijskimi profili in fotografijami), ki je dobro izbrano in bogato, knjiga nazorno predstavlja rastlinsko odejo kot zelo značilen člen pokrajine.

F. Lovrenčak

Struktury i procesy osadnicze. Praca zbiorowa pod redakcją Stefana Golachowskiego. Region Opolski, tom II. Instytut Śląski w Opolu. Opole—Wrocław 1971. Strani 378.

Že ob dosedanjih naših stikih z družbenogeografsko katedro Geografskega inštituta univerze v Wrocławu, ki jo vodi prof. St. Golachowski, smo imeli priliko spoznati, da nas druži mnogo podobnih družbenogeografskih raziskovalnih aspektov. Čeprav je Spodnja Šlezija s priključitvijo k Poljski po zadnji vojni doživela bistvenejše populacijske spremembe kakor Slovenija, je vendar med njima mnogo zgodovinskih in družbenogeografskih podobnosti. To so predvsem naglo napredujoča industrializacija, deagrariizacija in urbanizacija podeželja (suburbanizacija) ter potreba po smotrnem oblikovanju ustreznega urbanega sistema oziroma omrežja naselij sploh, od regionalnih središč prek središč srednje stopnje do lokalnih centrov. To velja še posebej za t. im. Opolsko Šlezijo, kateri je posvečena knjiga, ki o njej poročamo in ki dokazuje sistematično sodelovanje wrocławskih geografov pri proučevanju tega predela. Razen knjige o naselbinskih strukturah in procesih sta o opolski regiji predvideni še dve, ena o fizični geografiji ter druga o faktorjih in smereh družbenogospodarskega razvoja.

Knjiga je za nas zelo zanimiva, ne samo zaradi že omenjene, naši podobne problematike, temveč tudi zaradi podobnih metodoloških prijemov. Čeprav gre namreč za timsko delo (»praca zbiorowa«), poudarja prof. Golachowski že v uvodu, da ne gre za enostavno vsoto specialnih proučitev posameznih avtorjev, temveč za kompleksen sintetični prikaz problematike naselbinskega omrežja. Močan poudarek je na matematičnih metodah, kjer skuša delo, zlasti razprava, ki jo je napisal B. Kostrubiec, slediti pobudi P. Haggetta za matematične, modelske analize regionalnih sistemov. Ostali prispevki obravnavajo prostorsko strukturo transportnega omrežja (M. Slenczek), naselja kot linijske pojave, ki se s stopnjevanjem suburbanizacije širijo vzdolž cest (B. Miszewska), lokalne naselbinske skupine (E. Jakubowicz), funkcijsko strukturo mest (J. Kroszel), demografsko problematiko v razdobju 1950—1970 (R. Rauziński), področja urbanizacije (Z. Mikołajewicz), označena sintetično na podlagi predhodne analize z gospodarskega, demografskega, prostorskega in sociološkega vidika ter končno morfologijo naselij (A. Żagożdżon), kjer se — kakor pri nas — bogata tradicija morfološko-genetskih proučevanj naselij nadaljuje in dopolnjuje s proučevanji novejših morfoloških preoblikovanj. Skratka, vsebinski in metodološki problemi, ki so nam močno domači.

Svetozar Ilešič

Imre Bencze — Tajti V. Erszébet, Budapest, An Industrial-Geographical Approach, Studies in Geography in Hungary, 10, Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Science, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, str. 1—168.

V zvezi z organizacijo evropske regionalne geografske konference v Budimpešti so madžarski geografi pripravili več fizično in družbenogeografskih prikazov svoje domovine, večidel napisanih v angleščini. V sklop teh študij sodi tudi industrijskogeografski prikaz Budimpešte, ki ga sestavljata dva različna prispevka.

V prvi razpravi I. Bencze prikazuje potek industrijskega razvoja Budimpešte in s tem v veliki meri razvoj madžarske industrializacije nasploh, kajti kljub velikim naporom za premestitev tovarn iz mesta, je ostal delež prestolnice še vedno prevladujoč (pred vojno 62 %, l. 1969 43 % vseh v indu-

striji zaposlenih). Nadpovprečni pomen Budimpešte je še posebno značilen ob primerjavah s prestolnicami sosednjih držav, razviden pa je tudi iz nakopičenosti nekaterih industrijskih dejavnosti v mestu. Tako je npr. v Budimpešti kar 53,6 % vseh zaposlenih v kovinski, 43,5 % v tekstilni, 45,9 % v kemični in 22,4 % v živilski industriji.

V drugem delu prikazuje avtor prostorsko razmestitev industrije po budimpeštanskih mestnih četrtih. Obstajajo tri industrijska območja: dve sta ob Donavi, na severu in jugu Velike Budimpešte, tretje pa na vzhodu Pešte, v ravnini.

Razprava glede metodologije sicer ne prinaša veliko novega, je pa vendar zanimiv in podroben prikaz industrijske strukture velikega mesta. Hkrati nam podaja pregled industrializacije ogrske polovice nekdanje dvojne monarhije, o čemer manj vemo.

Druga razprava T. V. Erszébета obravnava Budimpešto kot središče delovne sile. Zaradi izjemnega položaja in nakopičenosti industrije je mesto privabljal veliko število doseljencev in se vse do l. 1949 eksplozijsko širilo. Za primerjavo: l. 1820 je imelo 78.000, l. 1970 pa 1.280.000 prebivalcev. Še sedaj odpade na Budimpešto 18,8 % vsega madžarskega prebivalstva. Večina doseljencev se je zaposlovala v industriji in javnih službah, naselila pa se je v obsežnih budimpeštanskih predmestjih. Čez 70 % doseljencev je prišlo iz velike ravnice in južnih pokrajin in samo 30 % iz Transdanubije, kar se nam zdi presenetljivo malo. Izboljšanje prometa je v povojni dobi omogočilo izreden porast in razširitev cone dnevne migracije delovne sile ter prepletanje z bližnjimi industrijskimi mesti. Prostor ne dovoljuje, da bi o tej zanimivi in dobro dokumentirani študiji, ki med drugim tudi prikazuje populacijski razvoj in migracijska gibanja znotraj Budimpešte, podrobneje poročali. Zeleti bi bilo le, da bi tudi za Slovenijo dobili znanstveno dokumentirane prikaze, ki bi našo domovino dostojno prezentirali v tujini, kakor so to storili madžarski geografi.

I. Vrišer

KRONIKA

Umrli je profesor Anton Oblak

Prvega oktobra letos je ugasnilo nadvse plodno življenje Antona Oblaka, profesorja pedagoške akademije v Ljubljani. Za vedno je zapustil naše vrste priznan strokovnjak na področju geografije in odličen pedagog, ki je vzgojil množico učiteljev geografije na slovenskih osnovnih šolah. Svoje obsežno strokovno znanje in pedagoške izkušnje je z vso predanostjo stroki in mladim ljudem posredoval številnim generacijam na srednjih šolah in na pedagoški akademiji, zato nas je njegova smrt še posebno težko prizadela.

Anton Oblak se je rodil 24. julija 1914 v Drenovem griču pri Vrhniki. V letu 1940 je diplomiral na filozofski fakulteti v Ljubljani iz zgodovine in geografije. Kot zaveden in napreden Slovenec se je med vojno vključil v Osvobodilno fronto in prestajal trpljenje v okupatorjevih zaporih. Vrsto let je poučeval zgodovino in geografijo na gimnaziji in ekonomski srednji šoli. V tem obdobju ni bil le odličen učitelj in mentor mladini, temveč je svoje veliko strokovno in pedagoško znanje posredoval tudi svojim kolegom. Vodil je aktiv učiteljev zgodovine in geografije v Ljubljani, komisijo za geografske učbenike in komisijo za zgodovinska in geografska učila. Da bi učencem približal spoznanja geografske znanosti in jim olajšal učenje, je takoj po vojni razvil bogato dejavnost pri pripravi didaktičnih sredstev, ki jih je tiste čase zelo primanjkovalo. Napisal je skripta iz ekonomske geografije za ekonomske srednje šole in zemljepisni učbenik za poklicne šole. Skupaj s pokojnim Vilkom Finžgarjem je sestavil pregledni atlas kontinentov za osnovne šole ter skripta za oddelke za odrasle in dopisno osnovno šolo. Sodeloval je pri kartografski opremlitvi številnih geografskih učbenikov in pri izdelavi geografskih kart. Neutrudno je pripravljala tudi učila za pouk geografije in s svojimi originalnimi zamislimi omogočil, da smo dobili tako pomembna pomagala, kot so žični globus za prikaz kartografskih projekcij, globus za osnovno šolo, horizont in sončno kazalo, vrsto diafilmov itd. Poglobljal se je v metodična vprašanja geografskega pouka, neutrudno je sodeloval v sekciji za geografski pouk pri Geografskem društvu Slovenije in razdal svoje bogato znanje na predavanjih širom Slovenije.

Prizadevno in mnogostransko delo ter obsežno pedagoško znanje nista ostala neopažena. Kot ugleden strokovnjak in pedagog je bil Anton Oblak leta 1954 imenovan za inšpektorja za geografijo pri Svetu za prosveto in kulturo LRS, kar je bilo veliko priznanje za opravljeno delo. Čeprav je tudi nove dolžnosti opravljal z njemu lastno prizadevnostjo, pa je pokojnik kot vnet pedagog želel delati med mladino. Leta 1956 se je vrnil na ekonomsko srednjo šolo in nadaljeval s svojim pedagoškim delom med srednješolsko mladino do 1. 9. 1961, ko je bil izvoljen za profesorja na višji pedagoški šoli v Ljubljani. Z željo, da bi čim bolj oblikoval učitelje geografije za osnovne šole, se je z vso vnemo lotil dela. Posvetil se je fizični in regionalni geografiji ter metodiki geografskega pouka; posebno skrb pa je posvetil opremlitvi, ki je

potrebna za sodobno visokošolsko didaktiko. Anton Oblak pa ni bil le višješolski učitelj, temveč je še naprej neutrudno snoval didaktična sredstva, pisal geografske učbenike za osnovno šolo in vrsto let vodil sekcijo za geografski pouk pri Geografskem društvu Slovenije, ki mu je ob 50-letnici svojega obstoja podelilo priznanje za požrtvovalno delo.

Ceprav je smrt za vedno prekinila njegovo delo, nam bo prof. Anton Oblak ostal v spominu kot pedagog in humanist.

D. Kompare

Ob grobu Władysława Biegajła

(31. I. 1924—11. VIII. 1972)

Vsi, ki smo v preteklih letih sodelovali z Oddelkom za agrarno geografijo Inštituta za geografijo Poljske akademije znanosti, imamo v najsvetlejšem spominu — in to kot strokovnjaka in kot človeka — enega od vodilnih sodelavcev tega oddelka, ki smo ga srečali pri kabinetnem in terenskem delu, tako na Poljskem kot pri nas, Władysława Biegajła. Zato nas je globoko pretresla vest, da je naš dragi Wladek, ta delovni, pošten, požrtvovalni, pri tem pa skrajno skromni mož, sredi poletja 1972, kot žrtev bolezni, ki mu je že več let izpodkopavala sile, omahnil v najlepši življenjski in delovni dobi, star komaj 48 let.

Od kar smo ga leta 1960 spoznali, smo zasledovali njegovo tiho delovno pot. Kmalu smo videli, da pomeni dragoceno desno roko prof. J. Kostrowickemu, vodji poljske agrarnogeografske šole, pa tudi pobudniku mednarodne dejavnosti na področju proučevanja izrabe tal in tipologije kmetijstva. Biegajłow delež pri tej dejavnosti, zlasti pri sodelovanju poljskih s češko-slovaškimi, madžarskimi, romunskimi in jugoslovanskimi agrarnimi geografi, je bil nenavadno obsežen in tehten. V Jugoslaviji se še dobro spominjamo zlasti druge poljske delovne ekipe, ki nas je obiskala leta 1963 in skupaj z našimi geografi proučevala izrabo tal v Halozah, v Slovenskih goricah in v Bohinju. Vodil jo je pokojnik. O teh terenskih raziskavah je sam napisal tudi nekaj poročil v publikaciji »Dokumentacja geograficzna«, o celotnem poljsko-jugoslovanskem sodelovanju na tem področju pa je objavil poročilo v »Geografskem vestniku« 1967. Njegovo osebno delo se je odlikovalo po globokem neposrednem poznavanju kmečkega življenja, pa po vsestranskem pristopu k agrarnogeografski problematiki, ki je posrečeno družil genetske aspekte (na široko znana je njegova ugotovitev preostankov triletna rotacije na Poljskem) z gospodarskimi (izraba tal) in socialnimi (zemljiško-posesne razmere). Vse te odlike so se pokazale zlasti v njegovih raziskovanjih na Bialostoškem. S tega področja je izšlo že njegovo doktorsko delo (»Sposobi gospodarowania w rolnictwie województwa Białostockiego«, Prace Geograficzne IG PAN, nr. 35, Warszawa 1962), bogato z rezultati terenskega dela s kompleksnimi metodološkimi prijemi. Rezultate svojih proučevanj na Bialostoškem je objavil tudi v ustreznem poglavju gospodarskogeografske monografije o Bialostoškem, ki jo je izdalo tamkajšnje »województwo« leta 1967. Končno obravnava Biegajłow bialostoško področje tudi v svojem habilitacijskem delu, katerega izida, kakor tudi samega habilitacijskega postopka, pa na žalost ni več dočakal (»Typologia rolnictwa na przykładzie Województwa Białostockiego«, Prace Geograficzne IG PAN, nr. 100, Warszawa 1973). V tej študiji gre še za en tehten agrarnogeografski prispevek v smeri tipologije kmetijstva, kakor jo pospešuje šola J. Kostrowickega. Kakor za to šolo v celoti, je tudi za posmrtno delo pokojnika med drugim značilna smotrna uporaba kvantitativnih metod, zlasti faktorske analize.

Z Biegajłow smrtjo je nastala v te vrste raziskovalni dejavnosti velika vrzel, ki je ne bodo občutili samo poljski agrarni geografi, temveč tudi vsi drugi, ne nazadnje mi, ki smo pokojnika in njegovo delo nadvse cenili.

Svetozar Ilešič

Ob prezgodnjem grobu A. A. Minca (1929—1973)

Februarja 1973 nas je pretresla vest, da je tragično umrl, star komaj 44 let, Aleksej Aleksandrovič Minc, ena od najznačilnejših in največ obetajočih osebnosti med mlajšimi sovjetskimi geografi. Bil je eden od najaktivnejših in najposobnejših »ekonomskih« geografov v Inštitutu za geografijo sovjetske Akademije znanosti. Čeprav še mlad, se je z uspehom in z vsega priznanja vredno širino obzorja že uspešno uveljavil v sovjetskem in v mednarodnem geografskem znanstvenem svetu. Kot člana komisije za ekonomsko regionalizacijo MGU smo ga prvič spoznali na mednarodnem kolokviju te komisije leta 1967 v Strasbourgu, kjer je zbudil pozornost s svojim referatom o vlogi prirodnih virov v oblikovanju ekonomskih regij ter se s tem uvrstil med tiste mlajše sovjetske geografe, ki so prepričani, da je treba premostiti podedovani prepad med t. i. »fizično« in t. i. »ekonomsko« geografijo. Širino svojega koncepta je pokazal tudi na področju same »ekonomske« geografije, ki jo je skušal močno »sociologizirati« in »demografizirati«, kar pomeni vsekar bistveno obogatitev dotodanje sovjetske »ekonomske« geografije (prim. poročilo o V. kongresu sovjetskih geografov v Leningradu leta 1970 v naši reviji, letnik XLIII, 1971, str. 146). Zadnji čas, še vse do lanskoletnega mednarodnega geografskega kongresa v Montrealu, pa je bil aktiven tudi v komisiji za zgodovino geografske misli MGU. Tudi s tem nam je bil blizu. Zato bomo njegovo izgubo bridko občutili tudi izven meja ZSSR.

Svetozar Plešić

Jugoslovanski simpozij o prebivalstvu v Ohridu od 20. do 23. aprila 1973

Oddelek za geografske vede Prirodoslovno-matematične fakultete beografske univerze in Center za demografska raziskovanja pri Inštitutu za družbene vede iz Beograda sta pripravila v Ohridu jugoslovanski simpozij o prebivalstvu. Na tem multidisciplinarnem posvetovanju so poleg številnih strokovnjakov z naših univerz in drugih raziskovalnih institucij aktivno sodelovali še številni predstavniki družbenopolitičnih skupnosti. Poleg jugoslovanskih strokovnjakov, ki se posredno ali neposredno ukvarjajo s prebivalstveno problematiko, so posvetu prisostvovali tudi nekateri ugledni gostje iz evropskih socialističnih držav (prof. dr. V. V. Pokšiševskij iz Etnografskega inštituta AN ZSSR iz Moskve, B. S. Horev z Ekonomske fakultete moskovske državne univerze, M. Chilecuk iz Inštituta za razvoj vasi in kmetijstva PAN v Varšavi in dr. Z. Pavlik s katedre za ekonomsko in regionalno geografijo KU v Pragi).

Podoba je, da ne samo v svetu, temveč tudi pri nas postaja vprašanje prebivalstvene politike iz leta v leto aktualnejše. Zato ni presenetljivo, da vprašanjem in proučevanjem prebivalstva in njegovih struktur posvečajo številne znanstvene discipline vedno več pozornosti. Tudi ohridsko posvetovanje, ki je bilo interdisciplinarnega značaja, je odprlo številne možnosti za soočenje najrazličnejših sodobnih pogledov na sklop vprašanj, ki jih podaja »demografska eksplozija« v svetu in njen specifični, a zelo raznoliki odmev v naših razmerah.

Povsem razumljivo je, da je bilo na ohridskem posvetovanju največ pozornosti namenjene današnji domači aktualni problematiki prebivalstvenega razvoja, njegovim najrazličnejšim ekonomskim, socialnim in demografskim strukturam in njegovi prostorski razmestitvi. V navedenih dejavnostih in pojavih so namreč načrtani vzroki in posledice hitrih, ponekod tudi prav akutnih sprememb, ki so ponavadi tako značilne za naš družbeno-gospodarski razvoj v zadnjih dveh desetletjih in pol. Prav zategadelj nas ne preseneča spoznanje, ki je bilo v Ohridu ponovno potrjeno, da je potrebno celokupno prebivalstveno problematiko naše države, bodisi kot celote, bodisi po njenih posameznih predelih, razčleniti, osvetliti in prikazati v kompleksni luči sodobnih demografskih, socioloških, ekonomskih, geografskih, etnografskih, urbanistično-planerskih, politoloških, socialnih, prosvetnih, zdravstvenih in dru-

gih procesov. Samo v takšni mnogostranski in interdisciplinarni osvetlitvi in prikazu našega sodobnega prebivalstvenega stanja smemo pričakovati tudi smotrni in celovitejši »napotkov« za nadaljnje urejanje, usmerjanje in reševanje različnih vidikov našega današnjega prebivalstvenega stanja.

Celotno delo simpozija se je odvijalo na treh plenarnih sejah ter v dveh sekcijah, ki sta imeli tudi vsaka po tri seje. Na plenarnih zasedanjih simpozija je bilo podanih okrog 20 referatov; prav toliko smo jih slišali tudi v sekciji za demografijo, medtem ko je v sekciji za geografijo prebivalstva nastopilo blizu trideset referentov. Prav značilno je, da je tokrat bilo največ aktivnih udeležencev (referentov) na simpoziju iz SR Srbije (46) in samo 12 jih je prišlo iz vseh drugih republik, razen iz SR Črne gore. Zanimivo je tudi vedeti, da so geografi iz SR Srbije za ta simpozij pripravili kar 21 referatov, kar predstavlja dobri dve tretjini referentov iz vrst geografov (50). K temu smemo še dodati, da je tudi ohridsko posvetovanje o prebivalstvu ponovno potrdilo močan vzpon in razvejanost geografske stroke, ki se razvija na Kosovem; kar štirje geografi s prištinske univerze so za ta simpozij pripravili zanimive in metodološko dobro zasnovane referate.

Zašli bi preveč v podrobnosti, če bi v tem poročilu želeli zajeti in prikazati vse referate in vsebinsko bogato diskusijo, ki se je razvijala ob njih. Zdi se mi potrebno, da iz množice izberem nekaj najpomembnejših in to ne glede, ali so bili ti referati podani na plenarnih sestankih ali na sejah obeh sekcij.

V vrsti referatov s splošno in načelno problematiko naj omenim naslednje: J. Klauzer: Populacijska politika v Jugoslaviji, S. Krašovec: Problemi kontrole ali stihije gospodarskega in prebivalstvenega razvoja, M. Radovanović: Nekatera metodološka vprašanja geografije prebivalstva, M. Hampl in Z. Pavlik: Problem regionalne analize v demografiji, V. Klemenčič: Prispevek k tipologiji regionalne diferenciacije prebivalstva industrijske družbe, V. V. Pokšiševskij: O pomenu etničnih dejavnikov za geografsko in demografsko proučevanje prebivalstva in problemi etničnega kartiranja in V. Đurić: Transformacija in polarizacija aktivnega prebivalstva kot posledica novih družbeno-gospodarskih gibanj.

Na simpoziju je bila precejšnja pozornost posvečena tudi ožjim demografskim vprašanjem. V okviru te tematike je potrebno omeniti vsaj naslednje prispevke: D. Breznik: Sedanja stopnja in bodoče težnje v gibanju fertilitete in mortalitete prebivalstva Jugoslavije (po starostnih skupinah), L. Sokolov: Vzroki in posledice regionalnih razlik v nataliteti, mortaliteti in prirodnem prirastku prebivalstva Jugoslavije, M. Rančić: Nekateri demografski aspekti proučevanja migracij v Jugoslaviji, V. Gramatnikovski: Značilnosti povišane prirodne prirastka prebivalstva v SR Makedoniji, M. Bajić: Značilnosti prirodnega prirastka in gibanja prebivalstva v Vojvodini po drugi svetovni vojni in R. Bakić: Gibanje natalitete, mortalitete in prirodnega prirastka v SAP Kosovo od 1948 do 1971 idr.

Večje število referentov je prikazalo in osvetljevalo problematiko prebivalstvenih selitev. Med temi naj bodo omenjeni: M. Lutovac: Stara Raška — emigracijsko področje, M. Vesieć: Zmanjševanje delovne sile na podeželju kot posledica selitev v tujino, M. Natek: Vpliv gospodarske razvitosti na selitve prebivalstva v SR Sloveniji (od 1961. do 1970. leta), D. Pavlović: Selitvena dinamika prebivalstva Vojvodine po drugi svetovni vojni, M. Kostić: Selitve in poredko prebivalstva v srednjem Ponišavlju, J. Čirić: Prebivalstvena gibanja v makroregionalnem prostoru Niša; E. Pešić je poročal o današnjih selitvah v Mačvi, D. Milanović o migracijskih procesih na področju Kraljeva, M. Radovanovićeva pa na območju Knjaževca. Zanimivo in geografsko vsestransko osvetljeno je bilo predavanje K. Ristićeve »Prebivalstvo in naselja v porečju gornje Toplice in tendence prihodnjega razvoja«.

Številni referenti so obravnavali procese in posledice deagrarizacije in urbanizacije ter pojave, ki so s tema pglavitnima procesoma neposredno povezani. V tej zvezi je bilo izredno zanimivo predavanje M. Chilczuka o spremembah v strukturah podeželskega prebivalstva in njihov vpliv na vaška

naselja na Poljskem. Navedi je treba še nekatere druge referate o tej problematiki: S. Mirić: Vpliv današnje kmetijske proizvodnje na zmanjšanje agrarnega prebivalstva, M. Panov: Primerjava demografskih elementov med področji depopulacije in področji emigracije (na primerih SR Makedonije, P. Kirovski: Makedonska mesta kot doselitvena žarišča, V. Rudić: Problemi urbanizacije Prokuplja glede na doseljevanje prebivalstva; D. Dabić: Pomen prometne infrastrukture pri urbanizaciji vaškega prebivalstva SR Srbije, B. S. Horev: Prostorska diferenciacija mestnega okolja in demografski procesi, Q. Lleshi: Prostorski odraz povojne urbanizacije Kosova; o povojni dinamiki rasti števila prebivalstva v mestih SAP Kosovo je poročal E. Dukagjini, medtem ko je J. Marković referiral a) o ekstremnih primerih populacijske rasti in depopulacije v naseljih Jugoslavije v letih 1961–1971 in b) o dinamiki rasti števila prebivalstva v obmejnih mestih Jugoslavije.

Posebna tema je bila posvečena kartografskemu prikazovanju prebivalstvenih pojavov in njihovih procesov. O tem so poročali: S. Nikolić: Vpliv različnih metod kartografskega ponazarjanja na stopnjo generalizacije kart o prebivalstvu; L. Sretenović je predstavil metodologijo kartiranja gostote obljudenosti, medtem ko je M. Mišković spregovoril o idejnem projektu Atlasa prebivalstva v SR BiH.

To poročilo smem skleniti z naslednjimi spoznanji. Letošnje ohridsko posvetovanje o prebivalstvu Jugoslavije je bilo doslej največja tovrstna strokovna manifestacija pri nas. Na simpoziju je prišlo do široke in kritične izmenjave rezultatov raziskovanj z najrazličnejših področij prebivalstvene problematike. Pri tem velja še posebej poudariti, da je bila vloga geografov v raziskovanju prebivalstvenih struktur in njihovih procesov izredno pomembna, kar se je navsezadnje pokazalo tudi v deležu njihove zastopanosti bodisi med referenti bodisi med udeleženci simpozija. Prav tako ne moremo mimo spoznanja, da sta bila ves čas posvetovanja delež in aktivnost mladih raziskovalcev, ki se ukvarjajo s prebivalstveno problematiko, izredno vidni in močno prisotni. V tem je najbrže tudi (zadostno) zagotovilo, da veda o prebivalstvu kot celoti ali pa v posameznih strokah, ki se ukvarjajo s proučevanjem njegovih pojavnih oblik in procesov, ne bo stagnirala, temveč da bo stopala vzporedno z napredkom v drugih deželah. Vsekakor pa nam je ohridski simpozij o prebivalstvu nudil zanimiv vpogled v prebivalstveno problematiko Jugoslavije in v stanje ter razvitost znanstvenih disciplin, ki se ukvarjajo s tovrstnimi proučevanji.

Milan Natek

Poročilo o delu geografskega društva

(Poročilo predsednika UO GDS za obdobje od 21. aprila 1972 do 6. oktobra 1973 na zborovanju v Rogaški Slatini)

Petdeset let uspešnega dela slovenskih geografov, organiziranega v okviru posameznih geografskih institucij in geografskega društva, ki smo ga obeležili lani, je pripeljalo našo stroko do pomembnega mesta v naši strokovni in družbeni sferi. Geografija se je zlasti v zadnjih letih močno okrepila na znanstvenem področju in postala aktivni činitelj na številnih področjih družbenega življenja. Geografske prireditve v jubilejnem letu so to spoznanje še potrdile; na geografskem simpoziju o severovzhodni Sloveniji v Mariboru in na simpoziju o socialno-geografskih aspektih socialnega razlikovanja med slovenskimi pokrajinami v Ljubljani smo predstavili geografsko raziskovalno delo zadnjih desetih let.

Petdesetletnica je zavezala slovenske geografe, da v bodoče dosežemo še večje delovne uspehe in da se še aktivneje vključimo v razvoj naše samoupravne skupnosti. Organizirano povezovanje in delovanje v okviru društva in institucij je prav v zadnjem letu našlo vso podporo tudi pri Republiški konferenci SZDL. Republiška konferenca želi prav s pomočjo društev okrepiti

vpliv posameznikov na oblikovanje, sprejemanje in uresničevanje različnih družbenih nalog. Zlasti geografija, ki že po svoji vsebini sodi med najbolj družbeno angažirane stroke, mora najti v tem okviru svoje mesto. Namen Republiške konference pa ni samo reševanje učinkovitejšega vključevanja društev v družbeno življenje, temveč tudi iskanje poti za izgraditev takega sistema financiranja dejavnosti organizacij, ki bo najbolj ustrezal stopnji ekonomskega in družbenega razvoja Slovenije in ki jim bo omogočal redno izpolnjevanje zastavljenih nalog. To je v veliki meri odvisno od nastavitve profesionalnih kadrov v društvih in od ustreznega družbenega vrednotenja delavcev na tem področju.

Kakor v vseh zadnjih petdesetih letih, tudi v zadnjem letu aktivnost geografov ni bila omejena z društvenim delovanjem, temveč je doživela velik razmah v znanstvenih in pedagoških ustanovah ter v planerskih, turističnih in nekaterih drugih organizacijah. Geografsko društvo je kot edina strokovna znanstvena organizacija na področju geografije opravljalo v tej široki dejavnosti koordinacijsko vlogo. To so dokazale konkretne akcije ob sestavi učnih načrtov za osnovne šole in gimnazije, aktivna vloga slovenskih geografov pri reorganizaciji Zveze geografskih institucij Jugoslavije v smeri decentralizacije in demokratizacije njenega delovanja, obravnava dolgoročnega raziskovalnega načrta za geografijo na zboru raziskovalcev — geografov in reševanje številnih drugih problemov; med temi bi želeli nekatere posebej prikazati.

Število geografov na visokih in višjih šolah (Oddelek za geografijo FF, PA v Mariboru in PA v Ljubljani) ter v geografskih znanstvenih ustanovah (IGU, Geografski inštitut SAZU, Inštitut za raziskovanje krasa pri SAZU), se je povzpelo na 55. To je doslej največje število, kateremu lahko še dodamo doslej največje število zaposlenih v urbanističnih ustanovah (9) in 22 geografov v ostalih raziskovalnih zavodih in ustanovah širšega družbenega pomena (Hidrometeorološki zavod, Geodetski zavod, Zavod SRS za statistiko, Zavod za šolstvo).

Razmah znanstvenega in raziskovalnega dela je pospešil publicistično dejavnost. Izšlo je sedem periodičnih publikacij, pet knjig, troje skript, dva učbenika, dva atlasta in deset kart v regionalno-planskem atlasu Slovenije. Slovenski geografi so objavili v domačem tisku 55 razprav in 16 razprav v tujini. Obranjeni sta bili ena disertacija in ena magistratura.

Ta bogata publicistična dejavnost je predvsem posledica ugodnejšega financiranja znanstveno raziskovalne dejavnosti, kar je omogočilo boljšo organizacijo dela in večje število znanstvenih in tehničnih sodelavcev. V tem letu so geografske raziskovalne institucije delale na petdesetih raziskovalnih nalogah. Sistem financiranja raziskovalne dejavnosti podpira večletne temeljne naloge širšega pomena. Takšne naloge IGU so Nacionalni atlas Slovenije, proučevanje območij z narodnostno mešanim prebivalstvom v Sloveniji in v sosednjih državah, raziskave o slovenskih delavcih na začasnem delu v tujini, o regionalnih problemih prebivalstva v Sloveniji, urbanizaciji in o regionalnem proučevanju Alp, Panonske nižine, severnega Jadrana in Jugoslavije. V Geografskem inštitutu SAZU so temeljne raziskovalne naloge: raziskava kvartarnih sedimentov in poplavnih območij v Sloveniji ter redna opazovanja naravnih katastrof. Na oddelku za geografijo FF so se lotili naloge kvantitativna prirodno-geografska regionalizacija Slovenije. Večina sodelavcev oddelka za geografijo FF sodeluje tudi v raziskovalnem programu geografskih raziskovalnih institucij. Težišče raziskav geografov v Inštitutu za raziskovanje krasa SAZU v Postojni so kraške podzemne vode, kompleksne raziskave Cerkniške kotline in izdelava speleološke karte Slovenije.

Rezultate raziskovalnega dela so slovenski geografi posredovali javnosti z referati na prireditvah doma in v tujini. Skupaj je bilo predstavljenih 74 referatov, od tega 41 na prireditvah v Sloveniji, 24 v Jugoslaviji in 9 v inozemstvu. Posebej pa je treba zabeležiti pet uspešnih geografskih akcij v Sloveniji:

1. Nadaljevanje posveta o geografskih imenih v Ljubljani;
2. Posvetovanje o kraški terminologiji v Ljubljani;
3. Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji v Mariboru;

4. Srečanje slovenskih in italijanskih geografov v Murški Soboti;

5. Simpozij o socialnogeografskih aspektih socialnega razlikovanja med slovenskimi pokrajinami v Ljubljani.

Slovenski geografi so se udeležili še simpozija o geografiji prebivalstva v Ohridu, simpozija o problemih agrarnih naselij in kmetijske proizvodnje v Ohridu, kongresa jugoslovanskih geografov v Sarajevu, simpozija o varstvu okolja ob skupščini Srpskega geografskega društva v Beogradu, simpozija o šolski geografiji v Sremskih Karlovcih, srečanja slovenskih in italijanskih geografov v Pordenonu v Italiji, Mednarodnega geografskega kongresa v Montrealu, Mednarodnega speleološkega kongresa v Olomoucu, kongresa bolgarskih geografov in kongresa italijanskih geografov.

Slovenski geografi so imeli šest predavanj na univerzah v Münchenu, Trstu, Salzburgu, Hannoveru in Kielu. Kar 12 geografov je bilo na strokovnem izpopolnjevanju v Angliji, v ZR Nemčiji, Franciji, na Madžarskem, Danskem, Švedskem in v ČSSR.

Sodelovanje slovenskih geografov z drugimi geografi in geografskimi ustanovami je zlasti bilo tesno ob obiskih študentskih ekskurzij. Naši geografi so vodili po Sloveniji ekskurzijo Porabskih Slovencev, dvakrat ekskurzijo študentov in profesorjev iz Amsterdamu, ekskurzije študentov in profesorjev iz Stutgarta, Leuwena, Hannovera in Regensburga. Ob teh ekskurzijah so imeli pet posebnih predavanj. Posebno pozornost je IGU posvetil maturantskim strokovnim ekskurzijam zamejskih Slovencev po Jugoslaviji, katere je financiral republiški izvršni svet. V zadnjem letu so vodili po dvakrat ekskurzije slovenskih maturantov iz Celovca, slovenskih maturantov iz Italije in slovenskih osmošolcev iz Trsta.

Geografi so sodelovali tudi pri podiplomskem študiju na Biotehniški fakulteti in Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo.

Tudi na šolah zaposleni geografi so v zadnjih letih močno povečali svojo dejavnost zlasti pri permanentnem izobraževanju. Po dolgem času je bil na Trebiji februarja 1973 seminar za učitelje strokovnih in poklicnih šol. Aprila 1973 je bil v Ljubljani seminar o skupinski dinamiki in skupinskem pouku pri geografiji za osnovne šole. Maja 1973 je bil v Ljubljani seminar o marksistični idejnosti pri pouku geografije za učitelje srednjih šol in v Kranju seminar za vodje hospitacijskih oddelkov za geografijo. Pri vseh teh prireditvah so sodelovali člani GD in marsikdaj tudi društvo, ki si je te naloge zastavilo v svojem akcijskem programu pred dobrim letom.

Na osnovi dosedanjih izkušenj si je novi upravni odbor začrtal naslednje naloge: decentralizirati dejavnost organov in komisij, vključiti čim več geografov, ki niso zaposleni v znanstvenih in pedagoških institucijah, v društveno delo, poživiti delo obstoječih aktivov in ustanoviti aktivne tam, kjer so že bili in so prenehali delovati ali pa so zanje ugodni pogoji, navezati tesne stike s slovenskimi geografi v zamejstvu in jih vključiti v naše delo ter organizirati 9. zborovanje slovenskih geografov.

Decentralizacija se je nanašala predvsem na obe sekciji: sekcijo za geografski pouk in znanstveno sekcijo. Obe sta se povsem samostojno konstituirali in sestavili program dela ter predložili upravnemu odboru plan potrebnih sredstev za realizacijo zastavljenih nalog. Zaradi objektivnih težav v obe sekciji ni bilo mogoče vključiti večjega števila članov izven Ljubljane.

Sekcija za geografski pouk je delovala v štirih komisijah: v komisiji za osnovne šole, komisiji za gimnazije, komisiji za poklicne in tehniške šole in komisiji za učna sredstva in učila. Sekcija je zasnovala obsežen program dela:

1. sodelovati pri izdelavi in obravnavanju rediranega učnega načrta za osnovno šolo;
2. sodelovati pri pripravi in obravnavanju novega učnega načrta za gimnazije;
3. sodelovati pri izdelavi in obravnavanju novega učnega načrta za poklicne in tehniške šole;
4. sodelovati pri programiranju in koncipiranju novih učbenikov in učnih sredstev za osnovne in srednje šole;

5. sodelovati z zavodom za šolstvo SRS pri programiranju in organiziranju strokovnega izpopolnjevanja učiteljev geografije v osnovnih in srednjih šolah;

6. sodelovati z zavodom za šolstvo SRS pri uvajanju programiranih sekvenc v geografiji na osnovni šoli;

7. sodelovati z zavodom za šolstvo SRS pri ustanovitvi didaktičnega centra na osnovni šoli Valentin Vodnik v Ljubljani;

8. organizirati posvet o idejnih izhodiščih geografskega pouka;

9. analizirati pouk geografije na tehniških in poklicnih šolah in

10. sodelovati pri organizaciji in izvedbi zborovanja geografov v Rogaški Slatini.

Iz programa dela je razvidno, da se je sekcija usmerila predvsem k usposabljanju geografskega pouka in k usposabljanju učiteljev geografije za odgovorne naloge, ki jih prinaša modernizacija geografskega pouka. V skladu s tem je sekcija tesno sodelovala z oddelkom za geografijo FF, obema pedagoškima akademijama in z zavodom za šolstvo SRS. Nekatere izmed naštetih nalog so dolgoročne in jih zato v enem letu ni bilo mogoče v celoti izpolniti, vse kratkoročne naloge pa so bile s prizadevanjem članov sekcije izpolnjene.

Sekcija je intenzivno sodelovala pri izdelavi novih učnih načrtov za geografijo na osnovnih šolah in gimnazijah in prispevala k oblikovanju novega koncepta geografskega pouka. Člani sekcije so delovali v komisijah, ki jih je postavil zavod za šolstvo SRS; dr. Jakob Medved pa je bil predsednik komisij za učne načrte geografije za osnovne šole in gimnazije. Pomemben je bil tudi prispevek sekcije pri organizaciji strokovnega izpopolnjevanja učiteljev geografije.

Sekcija je dala ljubljanski organizacijski enoti zavoda za šolstvo SRS pobudo, da organizira hospitacijske nastope, na katerih naj bi se učitelji seznanili z realizacijo tistih učnih enot, ki jih prinaša nova koncepcija učnega načrta za osnovne šole. Člani sekcije so sodelovali tudi na aktivih učiteljev geografije na gimnazijah.

Sekcija je pripravila program za zbor geografov v Rogaški Slatini o problematiki geografskega pouka, ki je obravnaval sodobne učne oblike in metode.

Člani sekcije so sodelovali na seminarju o idejnosti pri geografskem pouku, ki ga je organiziral zavod za šolstvo SRS, vključili pa se bodo tudi v razprave o tej problematiki, ki bodo na predmetnih aktivih učiteljev geografije na osnovnih in srednjih šolah.

Znanstvena sekcija ne izkazuje tako obsežnega dela, ker je večina raziskovalnega dela potekala v geografskih institucijah. Znanstvena sekcija je opravljala predvsem koordinacijo in je posredovala rezultate raziskav širši geografski javnosti z organizacijo diskusijskih večerov. Sodelovala je pri sestavi podrobnega načrta znanstveno raziskovalnega dela, za katerega je dala pobudo raziskovalna skupnost Slovenije. V enoletnem obdobju so bili štirje diskusijski večeri: dr. Svetožarja Ilešiča o vlogi slovenskih geografov v akcijah za varstvo okolja, dr. Svetožarja Ilešiča o 22. mednarodnem geografskem kongresu v Montrealu, dr. Ivana Gamsa o metodologiji prirodnogeografske rajonizacije Slovenije in dr. Jakoba Medveda o delu na nacionalnem atlasu Slovenije.

Izven organizirane dejavnosti društva ali osrednjih geografskih institucij pa je doslej ostala večina geografov, ki so zaposleni v raznih službah izven prosvete ali znanstvenih ustanov. Žal tudi posebni društveni komisiji ni uspelo pritegniti teh geografov v večjem številu.

Pred letom so v Sloveniji delovali štirje aktivni geografskega društva: v Ljubljani, Mariboru, Celju in v Kranju. Velik del Slovenije, predvsem zopet manj razvita območja, je ostal izven vsake organizirane dejavnosti. Ker je v preteklosti bilo malo permanentnega izobraževanja, so bili učitelji geografije na takih območjih kar dvakrat prizadeti. Zato smo si prizadevali ustanoviti, oziroma oživeti aktivne v Novem mestu, na Primorskem, v Zasavju, na Koroškem in v Prekmurju. Rezultat naših prizadevanj je bila ustanovitev aktiva pomurskih geografov v Murski Soboti 17. februarja 1973 in koroških geografov v Dravogradu 19. marca 1973.

Že pred leti se je IGU lotil raziskovanja razmer na slovenskem Koroškem v Avstriji, v zadnjih letih pa tudi s Slovenci poseljenih območij v Italiji in na Madžarskem. V proučevanju so se vključili tudi nekateri zamejski slovenski geografi; tesne stike smo vzpostavili še ob raznih ekskurzijah naših geografov v zamejstvu. Potrebno bo pritegniti slovenske zamejske geografe k našim organiziranim oblikam dela, jim nuditi strokovno in tehnično pomoč in poiskati še druge oblike sodelovanja. Kot rezultat posebne pozornosti, ki smo jo posvetili tej problematiki, je vedno več objavljenih del in tudi naj-novejša številka Geografskega obzornika, ki prinaša referate z zadnjega zborovanja na Ravnah o geografskih problemih s Slovenci poseljenih območij izven meja naše države.

Poročila o delu naših aktivov je treba nedvomno začeti z mariborskim aktivom, ki je po zaslugi vodje aktiva dr. Mavricija Zgonika in prizadevnih članov odbora uspešno posloval in nudil svojo pomoč aktivom v Celju, Murski Soboti in na Ravnah. Delo mariborskega aktiva se ni ustavilo ob organizaciji predavanj in ekskurzij, temveč so sodelovali z oddelkom za geografijo PA v Mariboru, z Geodetskim zavodom v Mariboru pri pripravi topografskih kart in z mariborsko enoto zavoda za šolstvo pri strokovnem izpopolnjevanju učiteljev geografije. Opravili so anketiranje osnovnih šol in krajevnih uradov v severnem obmejnem pasu o odhajanju učencev z dokončano osemletko v uk v Avstrijo.

Predavanja mariborskega aktiva so pripomogla na območju severovzhodne Slovenije k popularizaciji geografije in so imela značaj dela v znanstveni sekciji in sekciji za pouk geografije. Predavali so dr. Mavricij Zgonik šestkrat, dr. Svetozar Ilešič, prof. Niko Hočevar in prof. Božidar Kert.

Dobro obiskane in strokovno zelo uspešne so bile strokovne ekskurzije v Porabje, na zahodno Madžarsko in Gradiščansko, v osrednje Slovenske gorice in v obmejni slovensko-hrvatski del Istre. Obiskali so tudi šolo v Ribnici na Pohorju.

Odbor ljubljanskega aktiva je ob letu doživel tolikšne kadrovske spremembe, da so posledice vidne še danes. Predvsem je želel pritegniti k sodelovanju več geografov, ki poučujejo na šolah in geografov zaposlenih v praksi, kar mu kljub prizadevanju ni uspelo. Ljubljanski aktiv je organiziral devet predavanj. Predavali so dr. Metod Vojvoda, dr. Jurij Kunaver, dr. Dušan Gavrilovič, prof. Andrej Krajnc in Silvan Prodan. Poleg tega je aktiv organiziral zelo uspešno ekskurzijo v Slovensko Porabje.

Celjski aktiv GDS je pokazal precejšnjo aktivnost, predvsem po zaslugi vodje aktiva prof. Zvezdane Knez-Štrbenc. Pripravil je tri predavanja: dr. Antona Soreta, prof. Božidarja Kerta in dr. Jurija Kunaverja. Člani aktiva so sodelovali pri organizaciji in strokovnem vodstvu pri izobraževanju učiteljev geografije na svojem območju, ki ga je pripravila organizacijska enota zavoda za šolstvo.

Posebno uspešno je nastopil svojo pot aktiv pomurskih geografov, ki šteje že 50 članov. Na ustanovnem občnem zboru, katerega so se udeležili predstavniki osrednjega društva in mariborskega aktiva, je predaval dr. Svetozar Ilešič o geografskih vidikih varstva okolja. Organizirali so še dve predavanji Bele Severja ter strokovno ekskurzijo v Haloze.

Na aktivu koroških geografov, ki šteje 25 članov, je imel ob ustanovnem občnem zboru predavanje dr. M. Zgonik.

Aktiv GDS za Gorenjsko v tem obdobju ni izkazal večje aktivnosti, deloval je na sejah in sodeloval z zavodom za šolstvo pri strokovnem izpopolnjevanju učiteljev geografije.

Na koncu pregleda dela aktivov je treba poudariti, da so na gimnaziji v Celju, na ekonomski šoli v Murski Soboti in na gimnaziji Koper zelo živahno delovali geografski krožki, katere poživljeno vodijo prof. Zvezdana Knez-Štrbenc, prof. Ludvik Olas in prof. Franci Malečnik.

Temeljne probleme in koordinacijo organov društva smo reševali na šestih sejah UO, od katerih je ena bila plenarna. Manjše število sej pa ne pomeni skrčen obseg delovanja, kajti intenzivno delo je potekalo v številnih oblikah. Mednje sodi nedvomno izdaja 1972. letnika Geografskega vestnika.

Moram se na tem mestu zahvaliti prof. dr. Svetožarju Ilešiču za dolgoletno, ne vedno ravno prijetno, uredniško delo, pri katerem pa bo še vedno aktivno sodeloval. Njegova nemala zasluga je med drugim v tem, da si je Geografski vestnik utrdil ugledno mesto v svetovni geografski periodiki, pri nas pa tudi med negeografskimi uporabniki raziskovalnih rezultatov geografije. Na predlog prof. dr. Ilešiča je UO na seji dne 22. maja 1973 imenoval za glavnega urednika dr. Igorja Vrišerja.

V preteklem delovnem letu so nas finančno podprli Sklad Borisa Kidriča — raziskovalne skupnosti Slovenije pri izdaji GV in pri raziskovanju voglajnsko sotelske pokrajine ob pripravah zborovanja v Rogaški Slatini. Izobraževalna skupnost Slovenije je subvencionirala izdajanje GO in društveno poslovanje. Obema institucijama gre naša zahvala.

Mirko Pak

Geografski vestnik — blagajniško poročilo za obdobje od 14. 4. 1972
do 1. 10. 1973

Dohodki:

prenos od 14. 4. 1972	7.543,50 din
dotacije	37.300,00 din
naročnina (do 1. 10. 1973)	35.895,90 din
S k u p a j	80.539,40 din

Izdatki:

tisk (GV 1972)	39.285,00 din
ekspedit (GV 1972)	3.554,20 din
in prevodi (GV 1972)	13.971,15 din
S k u p a j	56.810,35 din

Saldo Geografskega vestnika dne 1. 10. 1973

Blagajnik GDS:
Ignac Klemenčič

UDK 914.971.2:65 »1969«

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Medved, J.

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

Izraba zemljišč in tržna usmeritev kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969

Geografski vestnik, XLV, (1973)

slov. (slov., angl.)

Po usmerjenosti izrabe zemljišča je Slovenija živinorejska dežela, saj dajejo krmne rastline 65,2 % vrednosti poljedelskih pridelkov. Drugo mesto zavzemajo okopavine (14,6 %), tretje žita (10,1 %) in posebne kulture (10,1 %). Prostorski prikaz tipov izrabe zemljišča kaže močno odvisnost od stopnje družbeno-ekonomskega razvoja. Poljedelstvo je namenjeno domači preskrbi, na trg prihaja le 5,9 % pridelkov. Največja stopnja tržne usmerjenosti je pri posebnih kulturah. Večino tržnih, poljedelskih in sadjarskih pridelkov daje družbeni sektor. K skupni vrednosti prodanih kmetijskih pridelkov prispeva poljedelstvo 10,4 %, živinoreja 66,7 %, sadjarstvo 7,1 %, les 11,8 % in ostalo 4 %.

UDK 914.971 (—201)

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Vrišer, I.

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

Vplivna območja jugoslovanskih mest in drugih središč

Geografski vestnik, XLV, (1973)

slov. (slov., angl.)

Namen raziskave je bil ugotoviti obseg, strukturo in značaj vplivnih območij jugoslovanskih mest in drugih središč in analizirati faktorje, ki so vplivali na njihovo formiranje. Oblikovanje gravitacijskih območij je tesno povezano z organizacijo omrežja centralnih naselij in se ravna po ekonomskem zakonu o ponudbi in povpraševanju.

Analiza je pokazala, da opravlja v Jugoslaviji oskrbo na spodnji (mikrogravitacijski) ravni 466, na srednji (mezogravitacijski) 189 in na zgornji (makrogravitacijski) ravni 17 mest. Ugotovljena je bila tesna korelacija med velikostjo in opremljenostjo mest s storitvenimi dejavnostmi in obsegom vplivnega območja na vseh treh oskrbnih ravneh.

UDC 914.971.2:63 >1969:

Original scientific paper. Geography.

Medved, J.

61000 Ljubljana, Yu, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

The Utilisation of Land and the Market Orientation of Agriculture in Slovenia in the Year 1969

Geografski vestnik, XLV, (1973)

Slovenian (in Slovenian and English)

Slovenia is with regard to the utilisation of land a country of animal husbandry since fodder crops accounted for 65.2% of the entire value of the agricultural produce in 1969. The second place is taken by root crops including potatoes (14.6%), the third place by cereals (10.1%) and the special crops accounted for 10.1%. The cultivation of the arable land viz. the field crops yield mostly products for local consumption since only 5.9%, of them are being marketed outside the communes. The market orientation is most pronounced in the production of the special crops, such as hops. Most of the marketed products derived from field crops and fruit-growing are sold by the socialist sector. The cultivation of the arable land viz. the field crops directly contribute 10.4% to the total value of the produce soled by agricultural enterprises, animal husbandry 66.7%, fruitgrowing 7.1%, timber 11.8% and all other products 4%.

UDC 914.971 (—201)

Original scientific paper. Geography.

Vrišer, I.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

Areas of Influence of Yugoslav Cities and Towns

Geografski vestnik, XLV, (1973)

Slovenian (in Slovenian and English)

The purpose of the research was to establish the size, the structure, and the areas of influence of the Yugoslav cities and towns and to analyse the factors which were responsible for their formation. The areas of influence are closely linked with the organization of the network of central places and are governed by the economic law of the demand and supply.

The analysis has revealed that in Yugoslavia the service provision at the lower level (micro-gravitation) was exercised by 466 centres, at the middle (mezo-gravitation) level by 189 centres and at the upper (macro-gravitation) level by 17 cities. A close correlation was observed between the number of inhabitants in towns and in their respective areas of influence viz. with the equipment with services in towns of a particular level of gravitation.

UDK 914.971.2 (—201):38

Izvirno znanstveno delo. Geografija.

Pak, M.

61000 Ljubljana, Yu, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva 12

Trgovska središča v Ljubljani, Mariboru in Kranju. (Nekaj geografskih elementov v organizaciji oskrbe.)

Geografski vestnik, XLV, (1973)

slov. (slov., angl.)

Socialnogeografska raziskava trgovskih ulic in trgovskih središč treh slovenskih mest. Prikazana je struktura izrabe hiš glede na vrednost po petnajstih skupinah izrabe, meje trgovskih središč in kvalitativne razlike med tremi trgovskimi središči. Obravnavana je gostota prometa pešcev v različnih časovnih intervalih in vplivna območja vseh treh trgovskih središč ter razlike v strukturi nakupov.

UDK 551.442 (497.12—13)

Izvirno znanstveno delo. Geografija, speleologija.

Šušteršič, F.

61000 Ljubljana, Yu, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo, Oddelek za geologijo, Aškerčeva 12

K problematiki udornic in sorodnih oblik visoke Notranjske

Geografski vestnik, XLV, (1973)

slov. (slov., angl.)

Na osnovi volumskih razmerij udornic in jamskih dvoran v širšem zaledju izvirov Ljubljanske je prišel avtor do zaključka, da zapadajo udornice doslej neraziskanemu procesu naknadnega večanja. Glede na njihovo razporeditev je ugotovil veliko sorodnost s kontami po Snežniški planoti, ki pa so kljub podobnosti udornicam drugačnega nastanka. Avtor meni, da je proces večanja obojim skupen ali konvergenten. V nadaljnjem predlaga nov način prostorskega prikazovanja teh oblik ter ugotavlja, da se obe poglobitvi med razvojem približujeta novemu tipu, za katerega predlaga ime *kukava*.

UDC 914.971.2 (—201):38

Original scientific paper. Geography.

Pak, M.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Arts, Department of Geography, Aškerčeva 12

**The Central Shopping Areas in Ljubljana, Maribor and Kranj
(Some Geographical Elements in the Organization of Commercial Services)**

Geografski vestnik, XLV, (1973)

Slovenian (in Slovenian and English)

The social-geographic research on the shopping streets and shopping centres in the three slovene towns. The purpose of the research was to establish the structure of the use of houses and buildings with regard to fifteen categories of use, the boundary of three shopping centres and the qualitative differences between them. The study was concerned with the density of the pedestrian traffic in various time periods. The third part of the investigation was concerned with the indentification of the service areas of the three shopping centres and with the differences in the structure of purchases.

UDC 551.442 (497.12—13)

Original scientific paper. Geography, speleology.

Sušteršič, F.

61000 Ljubljana, Yu, Faculty of Nat. Scien. and Techn., Department of Geology, Aškerčeva 12

**On the Problems of Collapse Dolinas and Allied Forms of High Notranjsko
(Southcentral Slovenia)**

Geografski vestnik, XLV, (1973)

Slovenian (in Slovenian and English)

Based on the volume proportions between the collapse dolinas and the cave chambers in the background of Karst springs of the Ljubljana, the author concluded that the collapse dolinas are mostly enlarged by a subsequent process that has not yet been examined. As regards their distribution he discovered a close affinity between the special dolinas, named *konte* (that appear at the Snežnik high plateau and have nothing to do with collapsing of the cave roofs) and the collapse dolinas. The author supposes that their processes of enlarging are common or convergent. He suggests also a new way of threedimensional presentation of these forms and he concludes, that during their enlarging they are developing into a new type of dolina that could be named in Slovene *kukava*.

VSEBINA — CONTENTS — TABLE DES MATIERES

Razprave — Papers — Articles

Jakob Medved (Ljubljana): Izraba zemljišč in tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969 (z 2 skicama v tekstu)	3
The Utilization of Land and the Market Orientation of Agriculture in Slovenia in the Year 1969 (with 2 Maps in Text)	17
Igor Vrišer (Ljubljana): Vplivna območja jugoslovanskih mest in drugih središč (z 8 skicami v tekstu)	21
The Areas of Influence of Yugoslav Cities and Towns (with 8 Maps in Text)	45
Mirko Pak (Ljubljana): Trgovska središča v Ljubljani, Mariboru in Kranju — Nekaj geografskih elementov v organizaciji oskrbe (s 5 skicami v tekstu)	47
The Central Shopping Areas in Ljubljana, Maribor and Kranj — Some Geographical Elements in the Organization of Commercial Services (with 5 Maps in Text)	69
France Sušteršič (Ljubljana): K problematiki udornic in sorodnih oblik Visoke Notranjske (s 4 skicami v tekstu)	71
On the Problems of Collapse Dolinas and Allied Forms of High Notranjsko (Southcentral Slovenia) (with 4 Maps in Text)	84

Razgledi — Scientific Reviews and Notes — Notes et Comptes Rendus

Marjan Zagar: Blaž Kocen (1821—1871)	87
Blaž Kocen (1821—1871)	90
Svetozar Ilešič: Za regionalno kompleksnost v geografski teoriji in praksi (Ob novi knjigi V. A. Anučina)	91
For More Regional Complexity in Geographical Theory and Practice (On the Occasion of the New Book »Theoretical Bases of the Geography« by V. A. Anučin, Moscow 1972)	99
Vladimir Kokole: Aplicirana geografija in problemi regionalnega razvoja v Franciji na primeru Bretanje (Ob izidu knjig M. Phlipponneauja in M. Rocheforta)	100
Applied Geography and Problems of Regional Development and Planning in France: the Case of Brittany	112

Književnost — Reviews of Books — Notes bibliographiques

Iz književnosti o krasu

Geografski zbornik XIII (Peter Habič)	113
Ivan Gams, Effect of Runoff on Corrosion Intensity in the Northwestern Dinaric Karst (Darko Radinja)	114
France Habe, Das Pivkabecken als hydrographisches Dach des Innerkärntner Karstes (Darko Radinja)	115
Ivan Gams, Physisch-geographische Faktoren, die das Klima der Dolinen- und Poljen beeinflussen (Darko Radinja)	116
Peter Habič—Rado Gospodarič, Die hydrologische Problematik und die Erdkundung der Zusammenhänge unterirdischer Wasser im Karst der Nordwest-Dinariden (Darko Radinja)	116
Simpozij o zaščiti prirode u našem kršu (P. Habič)	117
Slovenský kras (Darko Radinja)	118

Novi krasoslovni učbeniki

Karst. Important Karst Regions of the Northern Hemisphere (I. Gams)	120
Jennings J. N., Karst (I. Gams)	121
Sweeting M. M., Karst Landforms (I. Gams)	122

Nekaj novosti iz agrarno-geografske književnosti

Agricultural Typology and Land Utilisation (Svetozar Ilešič)	123
Die Siedlungen des ländlichen Raumes. Rural Settlements. L'habitat rural (Svetozar Ilešič)	124

Iz geografske književnosti o Sloveniji

Sifrer M., 1972, Methoden und Ergebnisse der Untersuchung fluvialer Terrassen in Slowenien (NW-Jugoslawien) (F. Habe)	125
Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo (Svetozar Ilešič)	126
Turistično gospodarski informativni vodnik »Naše vinske gorice« pod geografsko lupo (M. Zgonik)	129

Krajša poročila o geografski književnosti o Sloveniji

Krajša poročila (S. I. in M. N.)	132

Iz geografske književnosti o Jugoslaviji

Stjepan Mikulec: Mjesto i značaj akumulacija i prevodenja voda u daljem rešavanju problema voda u Jugoslaviji (P. Habič)	134
Miodrag Pavičević, Saobraćajna geografija Jugoslavije (Marjan Žagar)	134
Sozialgeographische Probleme Südosteuropas. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie (Mirko Pak)	135
Panče Kiroški: Prirodno-geografski regioni vo SR Makedonija (M. Natek)	136
Nikola Uzunov: Industriskite centri i reoni vo SR Makedonija (M. Natek)	137
Lazar Sokolov, Naseleni mesta vo SR Makedonija (M. Natek)	137
Francis W. Carter, »Dubrovnik (Ragusa). A Classic City-State« (M. Žagar)	137

Knjiga o italijansko-jugoslovanski meji

Giorgio Valussi, Il confine nordorientale d'Italia (Svetozar Ilešič) ...	138

Iz tuje geografske književnosti

Alain Lacoste, Robert Salanon: Éléments de biogéographie (F. Lovrenčak)	140
A. Huetz de Lemps, La végétation de la terre (F. Lovrenčak)	142
Strukture i procesy osadnicze (Svetozar Ilešič)	143
Imre Bencze — Tajti V. Erszébet, Budapest, An Industrial-Geographical Approach (I. Vrišer)	143

Kronika — Chronicle — Chronique

Umrl je profesor Anton Oblak (D. Kompare)	145
Ob grobu Władysława Biegajła (Svetozar Ilešič)	146
Ob prezgodnjem grobu A. A. Minca (1929—1973) (Svetozar Ilešič) ...	147
Jugoslovanski simpozij o prebivalstvu v Ohridu od 20. do 23. aprila 1973 (Milan Natek)	147
Poročilo o delu geografskega društva (Mirko Pak)	149
Geografski vestnik — blagajniško poročilo za obdobje od 14. 4. 1972 do 1. 10. 1973 (Ignac Klemenčič)	154
Sinopsisi	155

GEOGRAFSKI VESTNIK XLV — 1973

Izdalo in založilo Geografsko društvo Slovenije v Ljubljani — Izšel decembra 1973 —
Tisk AERO kemična in grafična industrija Celje

Na podlagi 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33-316/72) daje Republiški sekretariat za prosveto in kulturo na prošnjo Geografskega društva Slovenije mnenje (št. 421-1/73 od 22. 10. 1973), da šteje Geografski vestnik med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

CENA »Geografskega vestnika« za leto 1972: za člane Geografskega društva Slovenije din 36, za nečlane din 45, za šole in knjižnice din 55, za druge ustanove din 75

GEOGRAFSKI VESTNIK izhaja v Ljubljani. Rokopisi, časopisi v zameno in knjige v oceno naj se pošiljajo na uredništvo v Ljubljani, Aškerčeva 12. — Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji sami. — Uprava revije je pri Geografskem društvu Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12. — Denarne pošiljke pošiljajte na račun 50101-678-48839 (Geografsko društvo Slovenije)

